

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

**KURUMSAL POLİTİK BELİRLEYİCİLER
ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI VERİ TRANSFERİ
GÜVENLİĞİNİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA
ETKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME**

Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KURUMSAL POLİTİK BELİRLEYİCİLER ÇERÇEVESİNDE ULUSLARARASI VERİ
TRANSFERİ GÜVENLİĞİNİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA ETKİSİNE
YÖNELİK AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME

Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Maliye Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezimin kendi orijinal çalışmam olduğumu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan *“Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”* kapsamında tezimin aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../2024

İmza

Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU

1 “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge”

(1) *Maddde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*

(2) *Maddde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metodların kullanılacağı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılmaması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*

(3) *Maddde 7. 1. Ulusal çıkarıları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlerle ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*

Maddde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sisteminde yüklenir.

** Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Pelin VAROL İYİDOĞAN** danışmanlığında tarafımda üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU

Çocuklarım M. Kuzey ve A. Uraz'a armağanımdır...

TEŞEKKÜR

Tez sürecimde her zaman karşılıksız desteğiyle yanımda olan, verdiği akademik katkıları ve motivasyonu ile tezimi tamamlama konusunda ilk günden itibaren beni yüreklendiren, çalışmalarım da yardımını esirgemeyen, zor günlerimde gösterdiği anlayışla her zaman örnek aldığım kıymetli hocam Prof. Dr. Pelin Varol İyidoğan'a hoşgörüsü, özverisi ve çalışmama sağladığı kıymetli emekleri için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmama katkılarından ve desteklerinden dolayı çalışma sürecinde yaşadığım zorlukları anlayışla karşılayan değerli tez izleme komitesi hocalarım Prof. Dr. Ahmet Burçin Yereli'ye ve Prof. Dr. Eda Yeşil'e; ayrıca çalışma hayatımda değişiklik yapmama ve tez konusunu oluşturan kişisel verilerin korunması alanında bilgi ve tecrübe edinmeme imkân sağlayan Kişisel Verileri Koruma Kurumu Başkanı Prof. Dr. Faruk Bilir'e teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak, akademik hayatımda yaptığım bu çalışmanın benim için ne kadar değerli olduğunu bilen ve bu sebeple beni tüm yaşadığımız zorluklara rağmen her fırsatta destekleyen sevgili eşim Mehmet Kamalıoğlu'na, kocaman yürekli canım oğullarım Kuzey ve Uraz'a ve elbette desteğini her daim hissettiren kıymetli aileme çok teşekkür ederim.

ÖZET

ÇORUHLU KAMALIOĞLU, Nadire. *Kurumsal Politik Belirleyiciler Çerçevesinde Uluslararası Veri Transferi Güvenliğinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme*. Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Bu çalışmanın amacı; kurumsal-politik belirleyicileri arasında sayılabilecek ve son dönemlerde önemi anlaşılır hale gelen veri transferi ve güvenliğine ilişkin yasal bir düzenlemeye sahip olmanın ve ayrıca veri güvenliği konusunda AB tarafından güvenli ülke statüsünde sayılmanın belirlenen 65 ülke için doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde ne derece etkili olduğunu analiz etmektir. Panel veri analiz yönteminin kullanıldığı çalışmada 2010-2020 dönemine ait yıllık verilerden yararlanılmıştır. Bu çalışmanın literatürdeki mevcut çalışmalardan farkın, henüz bu gösterge ile DYY arasındaki ilişkinin ampirik olarak analizinin yapılmamış olmasıdır.

Bu çalışmada; DYY üzerinde etkisi olduğu farklı çalışmalara konu olan *kişi başı milli gelir, dış ticaret hacmi, döviz kuru, enflasyon oranı* gibi ekonomik parametrelerin yanı sıra kurumsal-politik faktörleri oluşturan parametrelerden *nüfus artış oranı, hukukun üstünlüğü, hükümet politikalarının etkinliği ile uluslararası veri transferinin güvenliğine ilişkin yasaların varlığı ve ayrıca AB nezdinde veri güvenliğini sağlamada güvenli ülke statüsünde olma* şeklindeki dokuz bileşenden yararlanılmıştır. *Uluslararası veri transferinin güvenliğine ilişkin yasaların varlığı ile AB nezdinde veri güvenliğini sağlamada güvenli ülke statüsünde olma* şeklindeki göstergeler ayrı ayrı modellenerek adı geçen göstergeler ile DYY arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa etkisinin nispi olarak büyüklüğü araştırılmıştır.

Dört bölüm olarak hazırlanan çalışmanın ilk bölümünde, DYY kavramına, türlerine ve DYY'leri açıklayan teorilere; ikinci bölümünde küresel DYY'lerin Dünya ve Türkiye özelindeki hareketlerine ve DYY girişleri üzerinde etkili olan ve literatürde en fazla çalışılan ekonomik ve kurumsal belirleyicilere; çalışmanın üçüncü bölümünde verinin tanımına, uluslararası veri transferine ve veri transferi güvenliğine yönelik yasal düzenlemelerin önemine; çalışmanın son bölümünde ise kurumsal göstergelere ilişkin yapılan ampirik çalışma literatürüne ve veri transferi hususunda bireysel mevzuata sahip olma ile AB güvenli ülke statüsünde olmanın DYY üzerinde ne yönde bir etkiye sahip olduğunu belirlemeye yönelik analiz sonuçlarına yer verilerek çalışma tamamlanmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılarak bu alandaki literatür boşluğuna ve konunun ilgililerine başvurabilecekleri bir çalışma olarak katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Doğrudan yabancı yatırımlar, kişisel veri, uluslararası veri transferi, güvenli ülke, kurumsal-politik faktörler.

ABSTRACT

ÇORUHLU KAMALIOĞLU, Nadire. *An Empirical Examination on the Effect of International Data Transfer Security on Foreign Direct Investments in the Context of Institutional Political Determinants*. Doctoral Thesis, Ankara, 2024.

The purpose of this study is to analyze what extent having a legal regulation on data transfer and its security and also being considered as an adequate country by the EU in terms of data security, which can be counted among the institutional-political determinants and whose importance has become understandable recently, affect foreign direct investments for the determined 65 countries. In this study the panel data analysis method was used for the annual data of 2010-2020 period. The difference of this study from existing studies in the literature is that the relationship between these two indicators and FDI has not been empirically analyzed yet.

In this study; in addition to economic parameters such as national income per capita, foreign trade volume, exchange rate, inflation rate; institutional-political factors such as population growth rate, rule of law, effectiveness of government policies, existence of laws regarding the security of international data transfer and adequate country status in ensuring data security in the EU, nine different variables were used. Indicators such as “*the existence of laws regarding the security of international data transfer*” and “*being an adequate country in satisfying data security in the EU*” were modeled separately to investigate whether there is a relationship between the mentioned indicators and FDI and, if so, the relative magnitude of the relationship.

In the first part of the study, prepared in four parts, the concept of FDI, its types and the theories explaining FDI; in the second part, the movements of global FDI in the world and Turkey and the economic and institutional determinants, most effective on FDI inflows and most studied in the literature; in the third part of the study, the definition of data, international data transfer and the importance of legal regulations regarding data transfer security; the last and fourth part of this study was completed by including the empirical studies literature on institutional indicators and by giving the results of the analysis to determine the effect of “*having individual legislation on data transfer*” and “*having EU adequate country status in in satisfying data security*” on FDI. In the conclusion section, a general evaluation of this study was made and by this study an attempt was made to contribute to the literature gap in this field and as a source that can be referred to those interested in the subject.

Keywords: Foreign direct investments, personal data, international data transfer, adequate country, institutional-political factors

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
TABLolar DİZİNİ	xiv
ŞEKİLLER DİZİNİ	xv
GRAFİKLER DİZİNİ	xvi
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, DYY TÜRLERİ VE TEORİLERİ	9
1.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM KAVRAMI	9
1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TÜRLERİ	11
1.3.DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI AÇIKLAMAYA YÖNELİK TEORİLER	15
1.3.1. Tam Rekabet Piyasası Koşulları Varsayımına Dayanan Teoriler	17
1.3.1.1. Getiri Oranı Farklılıkları Teorisi	17
1.3.1.2. Portföy Çeşitlendirme Teorisi.....	18
1.3.1.3. Pazar Büyüklüğü Teorisi	18
1.3.2. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımına Dayanan Teoriler	19

1.3.2.1. Hymer ve Kindleberger: Endüstriyel Örgütlenme Teorisi	20
1.3.2.2. Buckley ve Casson: İçselleştirme Teorisi.....	21
1.3.2.3. Lokasyon Teorisi	22
1.3.2.4. Dunning: Eklektik Teori (OLİ Paradigması).....	23
1.3.2.5. Vernon: Ürün Devreleri Teorisi.....	25
1.3.2.6. Knickerbocker: Oligopolistik Tepki Teorisi.....	28
1.3.2.7. Aharoni: Davranışsal Yaklaşım	29
1.3.2.8. Dunning ve Narula: Yatırım Gelişme Yolu Teorisi.....	30
1.3.3. Diğer Doğrudan Yabancı Yatırım Teorileri	32
1.3.3.1. Likidite Hipotezi	32
1.3.3.2. Uluslararasılaşma Kuramı: Johanson ve Wiedersheim-Paul .	33
1.3.3.3. Para Alanları Kuramı	34
1.3.3.4. Risk Çeşitlendirme Teorisi	35
1.3.3.5. Kojima Hipotezi (Makro Ekonomik Teori)	36
1.3.3.6. Marksist Ekonomi Teorisi	37
1.3.3.7. Kurumsal DYY Uyum Teorisi.....	38

2. BÖLÜM: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM HAREKETLERİNİN DÜNYADAKİ GELİŞİMİ VE DYY'LERİN ÜLKE SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN TEMEL FAKTÖRLER.....42

2.1. DYY HAREKETLERİNİN DÜNYA'DAKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ 44

2.2. DYY HAREKETLERİNİN TÜRKİYE'DEKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ .. 48

2.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN BELİRLEYİCİLERİ 51

2.3.1. Ekonomik Faktörler 58

2.3.1.1. Pazar Büyüklüğü..... 58

2.3.1.2. İş Gücü (Emek) Maliyeti	59
2.3.1.3. Ekonomik Büyüme	60
2.3.1.4. Dışa Açıklık	61
2.3.1.5. Döviz Kuru	62
2.3.1.6. Enflasyon	64
2.3.1.7. Doğal Kaynakların Varlığı	64
2.3.1.8. Altyapı Maliyetleri.....	65
2.3.2. Kurumsal- Politik Faktörler	66
2.3.2.1. Nüfus Artış Oranı ve Niteliği	69
2.3.2.2. İnsani Gelişmişlik Endeksi	70
2.3.2.3. İşyeri Başlangıç Prosedürleri & İş/Yatırım Ortamı	71
2.3.2.4. Yolsuzluk	72
2.3.2.5. Politik İstikrar & Terör-Şiddet Varlığı	73
2.3.2.6. Hükümetin Etkinliği ve Bürokrasi.....	75
2.3.2.7. Vergileme ve Teşvikler.....	76
2.3.2.8. Hukukun Üstünlüğü &Demokrasi	78
2.3.2.9. Yasal Düzenlemelerin Varlığı	79
3. BÖLÜM: ULUSLARARASI VERİ TRANSFERİ VE GÜVENLİĞİNİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR AÇISINDAN ÖNEMİ	82
3.1. VERİNİN TANIMI VE ÖNEMİ	82
3.1.1. Verinin Tanımı	82
3.1.2. Verinin Önemi.....	88
3.2. ULUSLARARASI VERİ TRANSFERİNİN ÖNEMİ VE GÜVENLİĞİ	90

3.2.1. Uluslararası Veri Transferinin Önemi.....	90
3.2.2. Veri Güvenliği.....	94
3.2.2.1. Veri Güvenliğinin Sağlanmasında Uluslararası Düzenleme Örnekleri	97
3.2.2.1.1. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) Düzenlemeleri	97
3.2.2.1.2. Avrupa Konseyi Düzenlemeleri	98
3.2.2.1.3. Birleşmiş Milletler (BM) Düzenlemeleri	100
3.2.2.1.4. Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) Düzenlemeleri	100
3.2.2.1.5. Avrupa Birliği (AB) Düzenlemeleri.....	101
3.2.2.2. Veri Güvenliğinin Sağlanmasında Ulusal Düzenlemeler	106
4. BÖLÜM: DYY'LERİ ETKİLEYEN KURUMSAL-POLİTİK FAKTÖRLER ÜZERİNE LİTERATÜR İNCELEMESİ VE EKONOMETRİK ANALİZ	110
4.1. KURUMSAL-POLİTİK FAKTÖRLERİ KONU ALAN LİTERATÜR	110
4.2. EKONOMETRİK ANALİZ	126
4.2.1. Veri Seti ve Metodoloji	127
4.2.1.1. Araştırma Modelleri.....	127
4.2.1.2. Değişkenler	128
4.2.1.3. Veri Analizi	129
4.2.1.4. Analiz Sonucu.....	134
SONUÇ.....	147
KAYNAKÇA	152

EK 1: PANEL ÜLKE LİSTESİ	186
EK 2: DEĞİŞKEN HİSTOGRAM GRAFİKLERİ	187
EK 3: DEĞİŞKEN BOX-PLOT GRAFİKLERİ.....	188
EK 4: DEĞİŞKENLER ARASI SAÇILIM GRAFİĞİ MATRİSİ	189
EK 5: ORJİNALLİK RAPORU	190
EK 6: ETİK KURUL/KOMİSYON İZİNİ YA DA MUAFİYET FORMU	192

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEA	: Avrupa Ekonomik Alanı
AK	: Avrupa Komisyonu
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
CRS	: Ortak Raporlama Standardı
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirketler
DB	: Dünya Bankası
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EKK	: En Küçük Kareler
FATCA	: Yabancı Hesapların Vergi Uyumu Kanununu
GDPR	: Avrupa Genel Veri Koruma Tüzüğü
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GSYH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
G20	: 19 ülke ve Avrupa Birliği Komisyonundan oluşan Grup
IDC	: Uluslararası Veri Şirketi
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ISGMM	: İki Aşamalı Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
KVKK	: Kişisel Verileri Koruma Kurumu
MIGA	: Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
TIEA	: Vergi Bilgi Değişim Anlaşmaları
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
WGI	: Dünya Geneli Yönetişim Göstergeleri
YASED	: Uluslararası Yatırımcılar Derneği

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1: Küresel DYY Girişlerinin Ükelere Göre Dağılımı (2019-2020/Milyon dolar)

Tablo 2: DYY'nin Kurumsal-Politik Belirleyicilerine Yönelik Yapılan Literatür İncelemesi

Tablo 3: Değişkenlerin Tanımları

Tablo 4: Değişkenlerin Betimsel İstatistikleri

Tablo 5: Değişkenler İlişkin Korelasyon Matrisi

Tablo 6: Model 1 Arellano ve Bover/Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler İki Aşamalı Tahmin Bulguları

Tablo 7: Model 2 Arellano ve Bover/Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler İki Aşamalı Tahmin Bulguları

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1: Doğrudan Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması

Şekil 2: Doğrudan Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması

Şekil 3: DYY Teorileri

Şekil 4: Üretim Döngüsü

Şekil 5: Yatırım Gelişme Yolu

Şekil 6: Kurumsal DYY Uyumu Piramidi

Şekil 7: 1990-2022 DYY'lerin Dağılımı ve Büyüklükleri

Şekil 8: 1990-2022 Türkiye'ye Gelen DYY Miktarları (Milyon Dolar)

Şekil 9: DYY'nin İtici ve Çekici Faktörleri

Şekil 10: DYY Belirleyicileri

Şekil 11: DYY'nin Geleneksel ve Geleneksel Olmayan Belirleyicileri

Şekil 12: DYY'leri Etkilemesi Muhtemel Kurumsal-Politik Etkenler (GOÜ Açısından)

Şekil 13: Ülkelerin DYY'lere Yönelik Oluşturduğu Politikalar (2013-2022)

Şekil 14: Verilerin Sınıflandırılması

Şekil 15: Kişisel Verilerin Sınıflandırılması (6698 sayılı Kanun)

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1: DYY Değişkeni Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Grafik 2: KBG Değişkeni Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Grafik 3: DTH Değişkeni Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Grafik 4: DK Değişkeni Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Grafik 5: NAO Değişkeni Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Grafik 6: EO Değişkeni Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Grafik 7: HE Değişkeni Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Grafik 8: HU Değişkeni Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Grafik 9: Değişkenler Arası Saçılım Grafikleri

- *Tüketicilerin ve iş dünyasının serbest veri akışına olan güveni, yabancı doğrudan yatırımları ve ticareti güçlendirecektir (OECD, 2020).*
- *Dijital çağın yeni siyah altını artık petrol değil veridir (Kroes, 2011).*

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin hız kazanmaya başladığı 1980 yılından itibaren doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), ülkelerin kalkınma ve büyümede aradıkları itici gücü sağlamada en önemli kaynak haline gelmiştir. İstihdam imkânı yaratmaktan üretimi artırmaya, yeni teknolojilerden farklı yönetim anlayışları getirmeye kadar bir çok açıdan gerçekleştiği ülkeye katkılar sunuyor olması sebebiyle ülkelerin ekonominin iyileştirilmesine yönelik oluşturdukları politikalarında da ağırlıkları artmaya başlamıştır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda ise küreselleşme, gelişen teknoloji ve internetin yaygın kullanımıyla birlikte sadece sermayenin değil bilgi ve girişimcinin önündeki engelleri kaldırmakla ve sınır ötesi ekonomik faaliyetlerin hareketliliğini artırmakla kalmamış, bu hareketliliğin takip edilmesini de güçleştirmiştir. Bu gelişmeler devletleri uyguladıkları mali politikalarda değişiklik yapmaya zorlarken bir yandan sınırları aşan faaliyetlerin vergilendirilmesinde yetki problemlerinin yaşanmasına diğer yandan ise bilgilerin sınır ötesi akışı sebebiyle kişilerin mahremiyet problemi yaşamasına ve siber güvenlik sorunlarının çıkmasına da zemin hazırlamıştır.

Küreselleşme uluslararası sermaye akışlarını özgürleştirirken ulusal ekonomilerin dünya piyasaları ile entegrasyonunun sağlanmasını da gerekli kılmıştır. Bu çerçevede ülkeler yabancı sermayeyi kendi topraklarına çekebilmek amacıyla uluslararası eğilimlerle uyumlu politikalara ağırlık vermeye başlamışlardır (Susam ve Oktayer, 2012). Bu eğilim, gelişmiş ülkelerde sermaye birikimlerini muhafaza edebilmek ve vergi kayıplarını önleyebilmek amacıyla; gelişmekte olan ülkelerde ise sermaye akışlarını kapatabilmek ve ekonomik büyümeyi artırabilmek amacıyla olsa da küreselleşme ekonomi yanında kamu kesiminde de reform arayışlarına sebep olmuştur. Kamu maliyesindeki yeni yaklaşım, müdahaleci devlet yerine uluslararası uyumu sağlayacak politikaları hayata

geçiren düzenleyici ve denetleyici özellikteki devlet anlayışını ön plana çıkarmıştır (Susam ve Bakkal, 2011, s.30). Bu çerçevede, devletler yeni küresel düzenin gereklerine uygun olarak ekonomik nitelikteki politikalar yerine sermayenin artan hareketliliğinden kaynaklı problemlerin önlenmesine hizmet eden ve uluslararası entegrasyonu sağlayan nitelikteki yapısal politikalara ağırlık vermeye başlamıştır. Ancak, uluslararası sermaye hareketliliğinden kaynaklı küresel ölçekli problemlerin ulusal düzeyde yapılan bireysel çabalarla çözülemeyeceğinin anlaşılmasıyla birlikte Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Birliği (AB), Global Forum ve G20 benzeri platform ve kuruluşlar tarafından bu soruna küresel çözümler bulunmaya çalışılmıştır. Yapılan uluslararası düzenlemeler, genel olarak uluslararası sermaye hareketliliğinde çok uluslu şirketlerce gerçekleştirilen faaliyetlerin izlenmesinde şeffaflığın sağlanarak vergilendirmede yaşanan küresel problemlerin önlenmesine hizmet edecek nitelikteki bilgi transferini içeren düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerin kapsamı genel olarak bir ülkede yerleşik olmayan yabancı vergi mükellefleri tarafından elde edilen gelirlere ilişkin vergi amaçlı bilgilerin, bu kişilerin yerleşik oldukları ülkelere elektronik ortamda aktarılmasından oluşmaktadır (OECD, 2021, s.8-21). Ülke vatandaşlarına ait verilerin yabancı ülke idarelerine teslim edilmek suretiyle aktarıma tabi tutulması, aktarımı yapılan kişisel verilerin güvenliğinin sağlanması yanında mahremiyet ihlalleri ve siber güvenlik problemlerinin yaşanmasına sebebiyet verebilecek bir durum oluşturmuştur.

Kişisel verilerin mahremiyet problemi, yalnızca vergisel bilgi değişimi ile değil ayrıca dijitalleşen ekonominin ve ticaretin en önemli kaynağı olması sebebiyle de gündeme gelmiştir. Avrupa Birliği de dijitalleşmeye uygun olarak kişilerin, malların, hizmet ve sermayenin sınırötesinde serbestçe dolaşabilmesi amacı üzerine kurulu bulunan Tek Pazar stratejisini güncelleyerek Dijital Tek Pazar Stratejisini kabul etmiştir. Dijital Tek Pazar Stratejisi ile dört temel varlığın serbest dolaşımının yanında işletmelerin ikamet yerlerine bakılmaksızın dijital engellerin kaldırıldığı bir ortamda dijital verinin de serbest dolaşımının sağlanması amaçlanmıştır. Bu kapsamda ülkeler bir yandan dijital ekonominin dışında kalmamak diğer yandan vatandaşlarının kişisel verilerini koruyabilmek amacıyla bireysel çaplı düzenlemeler oluşturmaya yönelmişlerdir. AB tam da bu noktada uluslararası veri akışını sağlayabilmek ve ülke uygulamalarından kaynaklı sorunların bertaraf edilebilmesi ve yeknesak bir güvenlik standardının oluşturulması

amacıyla AB bölgesi dışında da uygulanabilirliği olan bir hukuki düzenlemeyi hayata geçirmiştir.

Diğer bir ifadeyle, ister vergilendirme amaçlı isterse dijital ekonominin bir gereği olsun ülkelerin kişisel bilgilerin korunması ve sınırötesi aktarımında çok dikkatli olması, uluslararası entegrasyonu sağlama ile kişilerinin mahremiyetlerinin korunması arasında dengeyi kurması gerekmektedir. Bu kapsamda uluslararası entegrasyonu sağlamaya çalışan pek çok ülke, vatandaşlarına ait olabilecek kişisel verileri çeşitli kanuni hükümlerle koruma altına almışlardır. Kişisel verilerin korunmasına yönelik ulusal düzeyde yapılan bu düzenlemeler aşırı korumacı olması sebebiyle dijital ekonominin ihtiyacı olan uluslararası veri transferi önünde sorun oluşturabilmektedir. Bu sebeple Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kuruluşlar, gerek uluslararası sermaye hareketliliğinde şeffaflığı sağlamak gerekse kişilerin mahremiyetlerini koruyabilmek amacıyla kişisel verilerin korunması alanında tüm dünya ülkelerinde en geniş anlamda kabul gören düzenlemelerden Avrupa Genel Veri Koruma Tüzüğü'nü (GDPR) 2018 yılında yürürlüğe koyarak dijital ekonominin ihtiyacı olan uluslararası bir uyumu sağlamaya çalışmışlardır.

Uluslararası sermaye hareketliliğinin bir tarafında veri transferi konusu var iken diğer tarafında ise baş aktör olarak doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) yer almaktadır. DYY'ler uluslararası sermaye akışlarında önemli bir paya sahip olan ve genel olarak yatırım yapılan ülkeye sermaye stoğu sağlamanın yanında yeni teknoloji, teknik bilgi ve eğitim alanlarında yeni imkanlar sunan uzun dönemli yatırımlardır (Yalçınar, 2008, s.87). Daha teorik bir tanımlamaya göre ise DYY, bir yatırımcının kalıcı olarak kar elde etme gayesiyle yerleşik olduğu ülke sınırları dışındaki ülkelerde mülkiyetini elde ettiği yatırım olarak da ifade edilebilmektedir (OECD, 1996).

DYY'ler yatırım yapılan ülkeye birçok açıdan ilave katkı sağlar. Örneğin, ev sahibi ülkenin üretim ve sermayesinin artmasına katkı yaparken istihdamın ve vergi gelirlerinin artmasına da katkıda bulunmuş olur. Benzer şekilde, DYY girdiği ülkeye teknolojik imkanlar ve işletme bilgisi getirmekle kalmaz, iç rekabeti artırarak yerli ekonominin güçlenmesine ve teknelci yapıları kırarak fiyatların düşmesine de olanak sağlar. DYY girişlerinin ev sahibi ülkelere sağladığı bu ve benzeri faydaların öneminin daha da anlaşılmasıyla birlikte, yabancı yatırım çekmek için neler yapılması gerektiği konusu da

bu alandaki bilimsel çalışmaların odak noktası haline gelmiştir. 1990'lı yıllara kadar yapılan çalışmaların çoğunda DYY'nin ekonomik faktörleri üzerinde yoğunlaşılırken (Choi ve diğerleri, 2016; Daştan ve diğerleri, 2022) yeni teorilerin ortaya çıkışı ile birlikte 1990'ların sonlarından itibaren kurumsal faktörler bilimsel çalışmaların odağı haline gelmeye başlamıştır.

Doğrudan yabancı yatırımcıların, giriş yapılacak ülkeye yönelik tercihleri de yaşanan gelişmelere bağlı olarak değişebilmektedir. Bu gelişmelere bağlı olarak yatırım yeri seçiminde maliyetler halen önemini korumaktadır ancak bu önem zamanla giderek azalmaktadır. Bu bilgi ışığında, DYY'lerin geçmişine baktığımızda yatırımların 1950'lere kadar hammaddeye dayalı üretimlerden oluştuğunu ve ulusal kaynaklara ulaşılabilirliğin yabancı yatırımcı için en önemli belirleyici olduğu görülmektedir. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise yatırımcıların amacının, özellikle gelişmekte olan ülke (GOÜ) piyasalarındaki imalat sanayilerine girmeye yönelik olmasından bahisle ev sahibi ülkelerdeki piyasa büyüklüğünün yatırım yeri belirlemede önemli bir unsur haline geldiği görülmektedir. 1980 yıllarına geldiğimizde ise doğrudan yabancı yatırımların daha çok hizmet ve teknoloji ağırlıklı üretime yöneldiği ve bu alanların gelişme yolundaki ülkelerde gelişmiş olan ülkelere kıyasla daha hızlı arttığı görülmüştür. Diğer yandan, 1980'li yıllardan itibaren uluslararası sermaye hareketlerine yansıyan neoliberal politikaların etkisiyle, önceleri sermaye hareketlerine karşı temkinli olan hükümetlerin görüşlerinde de değişim yaşanmış ve bu değişim hükümetlerin piyasa sistemlerinde değişiklik yapmalarına neden olmuştur. Bu sebeple gelişmekte olan ülkelerin pek çoğu için olduğu kadar gelişmiş olan ülkeler açısından da sağlam bir sermaye kaynağı olarak görülen DYY'lerin çekilebilmesi amacıyla, ülkeler DYY'leri çekmeye yönelik politikalara yönelmişlerdir.

Günümüzde ise DYY'ler üzerinde bariz etkisi olduğu kabul edilen ekonomik faktörler nüfuzunu muhafaza etmekle birlikte, ekonomik etkenler dışında sayılan diğer unsurların DYY üzerindeki etkisi de artmıştır. Örneğin, nispi olarak ucuz işçilik maliyetleri toplam maliyetlerin %10-15 gibi düşük bir oranını oluşturması sebebiyle giderek önemini kaybederken iyi eğitilmiş ve yüksek becerili insan gücüne sahip olma daha fazla önemli hale gelmeye başlamıştır (Noorbakhsh ve diğerleri, 2001, s.1595). Benzer şekilde, yatırım yapılacak ülkedeki teknoloji, taşımacılık, enerji, iletişim gibi alt yapıdaki seviye önemli

bir yer tutmaktayken artık dijitalleşmenin de etkisiyle yasal düzenlemelerin uluslararası mevzuata uyumu, uluslararası veri transferinde güvenli ülke olma durumu ve/veya veri transferinde yasal düzenlemeye sahip olma durumu ve dijital dönüşüme uyum sağlama seviyesi gibi faktörler yabancı yatırımcıların yatırım yapılacak yeri belirlemede daha fazla dikkat ettiği kurumsal kriterler arasında yer almaya başlamıştır.

Kurumsal-politik faktörler, ekonomik faktörler dışında kalan demokrasi, bürokrasinin etkinliği, yolsuzluk seviyesi, insani gelişmişlik düzeyi, politik yapıdaki istikrar ve terör, yasaların varlığı gibi birçok konuyu içermektedir. Ancak, kurumsal-politik faktörler, zamana ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak farklı faktörleri de barındırabilecek nitelikte dinamik bir faktör kümesidir. Dolayısıyla ekonomik faktörler dışında kalan diğer tüm faktörlerin kurumsal-politik faktörler içerisinde yer alması gerektiğini belirtmek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede, ülkelerin dijital dönüşüme ayak uydurabilmek ve ülkenin yatırımlar açısından daha cazip hale gelebilmesini sağlayabilmek amacıyla sahip olması gereken görece yeni faktörlerin de kurumsal-politik faktörler arasında yer alması yanlış olmayacaktır. Çalışmanın temel odağı olan “veri” ile ekonomi arasında geçmişten günümüze her zaman yakın bir ilişki olmuştur ancak bu ilişki günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle inanılmayacak derecede güçlü bir hal almıştır. Son dönemlerde yaşanan Covid-19 pandemisinin etkisiyle teknolojinin ve internetin imkanlarından faydalanılarak çalışma, eğitim, ticaret ve finans sektöründe hızlı bir şekilde dijitalleşme yaşanmıştır. Covid-19 pandemisi ile dijitalleşen ekonomi arasındaki ilişki literatürde de birçok araştırmacının çalışmasında yer almıştır (Banga, 2020; Soto-Acosta, 2020; Schiliro, 2020; Hantrais ve diğerleri, 2021). Ev sahibi ülkelerin yeni çağın dinamiğini yakalayabilmesi için, öncelikle ihtiyaç duyulan tüm verilerini dijitale aktarmış ve bu verilerin güvenliğini eksiksiz bir şekilde sağlıyor olması gerektiği kadar gerektiğinde dijital ortamdaki başka bir dijital ortama transferine de imkân sağlıyor olması gerekmektedir. DYY’lerin zaten çok uluslu şirketler tarafından yapıldığı dikkate alındığında günümüzde artık “veri aktarımında uluslararası mevzuata uyum” ile “AB güvenli ülke statüsünde olma” kriterlerinin yatırımcıların ülke tercihinde ne denli öneme sahip olabilme potansiyelini bizlere göstermektedir.

Dijitalleşmenin etkisiyle önemi artan dijital ekonomiyi ve ülkelerin ihtiyacı olan dijital rekabet gücünü artırabilmenin bir yolu da yabancı doğrudan yatırımları çekmekten

geçmektedir (Ciuriak ve Ptashkina, 2019). DYY'nin yatırım yapılan ülkeye sağlayacağı faydalar dikkate alındığında geleneksel yatırımcılar gibi, dijital yatırımcılar da müşterilerine yakın olabilmek, yereldeki verilere erişebilmek ve yeni pazarlara açılabilme amacıyla yurtdışına yatırım yapmaya yönelmektedirler. Dolayısıyla, verilerin bir ülkeden başka bir ülkeye sınırları aşacak (cross-border) şekilde transferi de dijital ekonominin kaçınılmaz bir parçası haline gelmektedir. Dolayısıyla geleneksel DYY'nin ihtiyacı olandan farklı yasa ve düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır (World Economic Forum, 2020, s.6). Dijital ekonominin hammaddesi olan verilerin sınır ötesine transferinde, depolanmasında ve güvenliğinin sağlanmasında uluslararası mevzuatla uyumlu bir veri güvenliği yasaasının bulunması ihtiyaç konularının en başında gelmektedir. Veri transferinde koruyucu yasal düzenlemelerin varlığı, ülkeye gelecek yabancı doğrudan yatırımcıların dijitalleşen ekonomide yer alabilmesi için gerekli olan en önemli düzenlemelerden biri olarak görülmeye başlamıştır. Bu çerçevede, ülkeler dijitalleşen küresel ekonominin dışında kalmamak ve DYY'lerini dijital dönüşüme uygun olacak şekilde çekebilmek amacıyla bireysel ya da birlik seviyesinde, verilerin sınır ötesi akışına ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik koruyucu yasal düzenlemeler oluşturmuşlardır. Ancak, uluslararası veri transferi konusu ülkeler tarafından dikkat edilmesi gereken hassas bir konudur, çünkü ev sahibi ülkeler bir taraftan veri transferinde uluslararası mevzuata uyumlu hareket etmek zorunda kalırken, diğer taraftan ise veri transferi sebebiyle olası güvenlik risklerini ve kişilerin kişisel veri mahremiyetlerini de gözetmek zorunda kalmaktadır. Bu iki konu arasındaki hassas denge günümüzde artık tüm ülkelerin dikkat etmesi gereken konuların başında gelmektedir.

Dijital Tek Pazar oluşturma hedefiyle Avrupa Birliği de üye ülkelerinde ve AB vatandaşlarının verilerini kullanan her yerde geçerli olacak şekilde Avrupa Genel Veri Koruma Tüzüğü'nü (GDPR) kabul etmiştir. Birlik dışında kalan ülkeler açısından ise, Tüzük ile uyumlu olmak üzere veri güvenliğinde yeterli korumayı sağlayan ve güvenli gördüğü ülkeler hakkında yeterlilik kararı almaktadır. Alınan yeterlilik kararı, birlik dışındaki ülkelerin birlik üyesi ülkelerle aynı seviyede veri güvenliğinin sağlandığını göstermesi açısından ev sahibi ülkeye yapılacak yabancı yatırımcıları çekme açısından önemli bir durumdur. Türkiye de Avrupa Komisyonu tarafından verilen bu kararı almaya yönelik çalışmalarını sürdürmektedir. Bu çalışmada da uluslararası veri transferinde

koruyucu düzenlemeye sahip olma ile AB'nin güvenli ülke statüsünde olmanın DYY üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Çalışma kapsamında yapılan araştırma sonucunda elde edilen bilgilerden, en genel sınıflandırmaya göre bir ülkeye yapılan DYY akımları üzerinde etkili olan faktörlerin piyasa odaklı ekonomik ve kurumsal değişkenler olmak üzere iki sınıflandırmaya tabi tutulduğunu, bahse konu çalışmalarda elde edilen bulgularda ise çalışmalarda kullanılan değişkenler, metodolojiler ve ülke örneklemelerindeki çeşitlilik sebebiyle farklılık görülebildiğini belirtmek yerinde olacaktır. Kurumsal faktörlere ait veri yetersizliği sebebiyle, kurumsal faktörlerin DYY akışları üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların genel olarak yatay kesit çalışmalarından oluştuğu görülmüştür. DYY'leri etkileyen faktörlerin zamana bağlı olarak etkisinin değişmesi sebebiyle daha dinamik bir modele ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede gerek yatay kesit veri setini gerekse zaman serisi veri setini içermesi sebebiyle panel veri seti oluşturulmuştur. Panel veri seti analizi ile incelenen tüm değişkenlerin seçilen zaman dilimi içindeki değişimin analiz edilmesi mümkün olmuştur.

Çalışmanın uygulamalı analiz kısmında, 65 gelişmiş ve gelişmekte olan ülkenin 2010-2020 dönemleri arasında doğrudan yabancı yatırım girişleri ile literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı olarak DYY'nin kurumsal belirleyicileri arasında sayılabilecek olan ve dijital dönüşümün etkisiyle yirmi birinci yüzyılın da siyah altını olarak görülen "veri"den hareketle kişisel veri transferinde "*AB tarafından güvenli ülke statüsünde olma*" kriteri ve "*uluslararası kişisel veri transferine yönelik yasal bir mevzuatın varlığı*" kriteri arasındaki ilişki farklı iki modelde incelenmiştir. Yapılan analiz çalışmasında, 65 ülke, Dünya Bankası (DB) tarafından yapılan ülke sınıflandırmasına göre orta ve düşük gelir grubunda yer alan ülkeler içinden ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından yayımlanmış olan 2021 Dünya Yatırım Raporundan (World Investment Report) seçilmiştir. Analiz çalışmasında yararlanılan verilerin önemli bir oranı Dünya Bankası ile UNCTAD'ın veri tabanından elde edilmiştir.

Çalışma dört bölüm içermektedir. İlk kısımda, öncelikle DYY türlerine ve neden bazı ülkelerin DYY'leri çekmede daha fazla başarılı olduklarını irdeleyen önemli teorilere yer verilmiştir. Teorilerin ele alınmasının amacı, kurumsal-politik faktörler ile DYY'ler arasında geçmişten gelen ilişkinin daha iyi anlaşılabilmesini sağlamak olmuştur. İkinci

bölümde, DYY üzerinde etkili olan ve literatürde en fazla çalışılan ekonomik ve kurumsal göstergeler açıklanarak, bu göstergeler ile DYY arasındaki ilişkinin ne yönde olduğuna dair yapılan ampirik literatüre ve görüşlere yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, literatürde görece yeni bir konu olan uluslararası veri transferi ve veri güvenliğinin sağlanması konusunun dijitalleşen dünyadaki ve ekonomideki önemi açıklanmış ve bu konuya ilişkin yapılan çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde, 65 ülkede 2010-2020 yılları arasındaki veriler kullanılarak, doğrudan yabancı yatırımların ülke seçimindeki tercihlerini etkileyeceği düşünülen faktörler ile dinamik panel veri analizi yapılarak “*AB tarafından güvenli ülke statüsünde olma*” değişkeni ile “*uluslararası veri transferine yönelik yasal bir mevzuatın varlığı*” şeklindeki değişkenlerin DYY akımları üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, bu çalışmada yer verilen bilgilerin ve elde edilen çıktıların değerlendirilmesi yapılarak bu alandaki literatür boşluğuna, konunun ilgililerine ve yatırım yapılmasına ihtiyaç duyan ülkelerin yabancı doğrudan yatırımcıların dikkatini çekebilmelerine yönelik politika oluşturmalarına katkı sağlanması hedeflenmiştir.

1. BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR: KAVRAMSAL ÇERÇEVE, DYY TÜRLERİ VE TEORİLERİ

Bu bölümde kurumsal-politik faktörlerin neden DYY açısından önemli olduğunu anlayabilmek amacıyla, öncelikle doğrudan yabancı yatırım türlerine yer verilmiş ardından neden bazı ülkelerin DYY'leri çekmede daha fazla başarılı olduklarını irdeleyen önemli teoriler açıklanmıştır.

1.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR KAVRAMI

Türk Dil Kurumu tarafından yapılan tanımlamaya göre, yatırım kavramı kişilerin elde ettikleri gelirlerinden harcamadıkları miktarı biriktirip “gelir getirici, taşınır veya taşınmaz bir mala yatırmaları” şeklinde tanımlanmaktadır. İktisadi anlamda yatırım ise bu tasarrufların toplam üretim araçları miktarına reel veya fiziki olarak eklenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Saygın, 2018, s.62-63).

Yabancı yatırım ise, en basit anlatımıyla sermayenin ev sahibi olan bir ülkeden farklı bir başka ülkeye doğru yönelimi şeklinde tanımlanmaktadır. Bir şirketin doğrudan yabancı yatırımı gerçekleştirdiği yer literatürde “ev sahibi ülke” olarak; yatırımın sahibi işletmenin ana merkezinin yerleşik olduğu yer “ana ülke” şeklinde kullanılmaktadır. Sermayenin bir ülke sınırından başka bir ülke sınırına doğru akışı temel olarak uluslararası para ve sermaye piyasaları aracılığı ile dolaylı yabancı yatırım formatında olabileceği gibi doğrudan yabancı yatırım şeklinde de olabilmektedir.

Türkçe literatürde ‘Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)’ şeklinde ifade edilen ve uluslararası literatürde ‘Foreign Direct Investment (FDI)’ olarak bilinen bu kavram, Seyidoğlu tarafından “*Bir şirketin üretimini, kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesine yaymak üzere ana merkezini dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması şeklinde gerçekleşen yatırım türü*” olarak ifade edilmiştir (2003, s.718). Hymer (1960), bir yatırımın DYY şeklinde adlandırılabilmesi

için ana ülke sınırları dışında yapılan yatırımın kontrol ve yönlendirilmesinde yatırımcının sözünün geçmesi gerektiğini belirtirken (1960, s. 11); Eğilmez ise (2016) DYY kavramını, uluslararası yatırımcıların yatırım yapılan ülkeye fabrika ve benzeri üretim yerleri tesis ederek, ilgili ülkede şubeler açarak, ilgili ülkede taşınmaz sahibi olarak veya mevcut bir işletmenin tümünü ya da bir bölümünü satın alarak gerçekleştirdikleri yatırım türü olarak ifade etmiştir.

DYY'lerin kurum ve kuruluşlar tarafından nasıl tanımlandığına bakacak olursak, çalışmada sadece istatistik verilerinden faydalanılan bazı kurumların tanımlarına yer vermeye çalışılmıştır. Bu kurumlardan birisi olarak Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), doğrudan yabancı yatırımı bir ülkede yerleşik bir işletme tarafından başka bir ülkede yerleşik olan bir işletme üzerinde sürekli bir kazanç sağlanması hedefiyle gerçekleştirilen uluslararası bir yatırım kategorisi şeklinde ifade etmektedir (Aydemir vd., 2012, s.71). OECD ayrıca yatırımcıların yatırım yaptıkları işletmelerdeki hisselerin en az %10'luk bir orana sahip olması halinde söz konusu yatırımların DYY olarak kabul edileceğini, bu oranın altında bir hisse sahipliğinin olması halinde ise söz konusu yatırımların portföy yatırımı olarak görüleceğini belirtmektedir (OECD, 2009, s.17).

Farklı bir uluslararası yapı olan Uluslararası Para Fonu'na (IMF) göre DYY, bir yatırımcının yerleşik olduğu ülkenin sınırları dışında farklı bir ülkede uzun süreli ve sürekli şekilde gerçekleştirdiği yatırım olarak tanımlanırken (IMF, 2009, s.101); bir diğer önemli kuruluşlardan biri olan Bileşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na (UNCTAD) göre ise doğrudan yabancı yatırımlar, uzun süreli bir ilişki kapsamında olmakla birlikte bir ülkede yerleşik olan bir işletmenin, farklı bir ülkede yerleşik olarak faaliyet gerçekleştiren bir işletme üzerinde kalıcı şekilde oluşturulan bir faizi ve kontrolü ifade eden bir yatırım türü olarak betimlenmektedir (UNCTAD, 2014, s.3).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) da, diğer uluslararası kuruluşlarla paralel olacak şekilde doğrudan yabancı yatırımları, bir ülke ekonomisinde yerleşik olan yatırımcının, farklı bir ülke ekonomisinde yer alan işletmenin yönetimine dahil olmak ya da yönetiminde sözü geçen kişi olmasını sağlayan yatırım türü olarak tanımlamıştır (TCMB, tarihsiz).

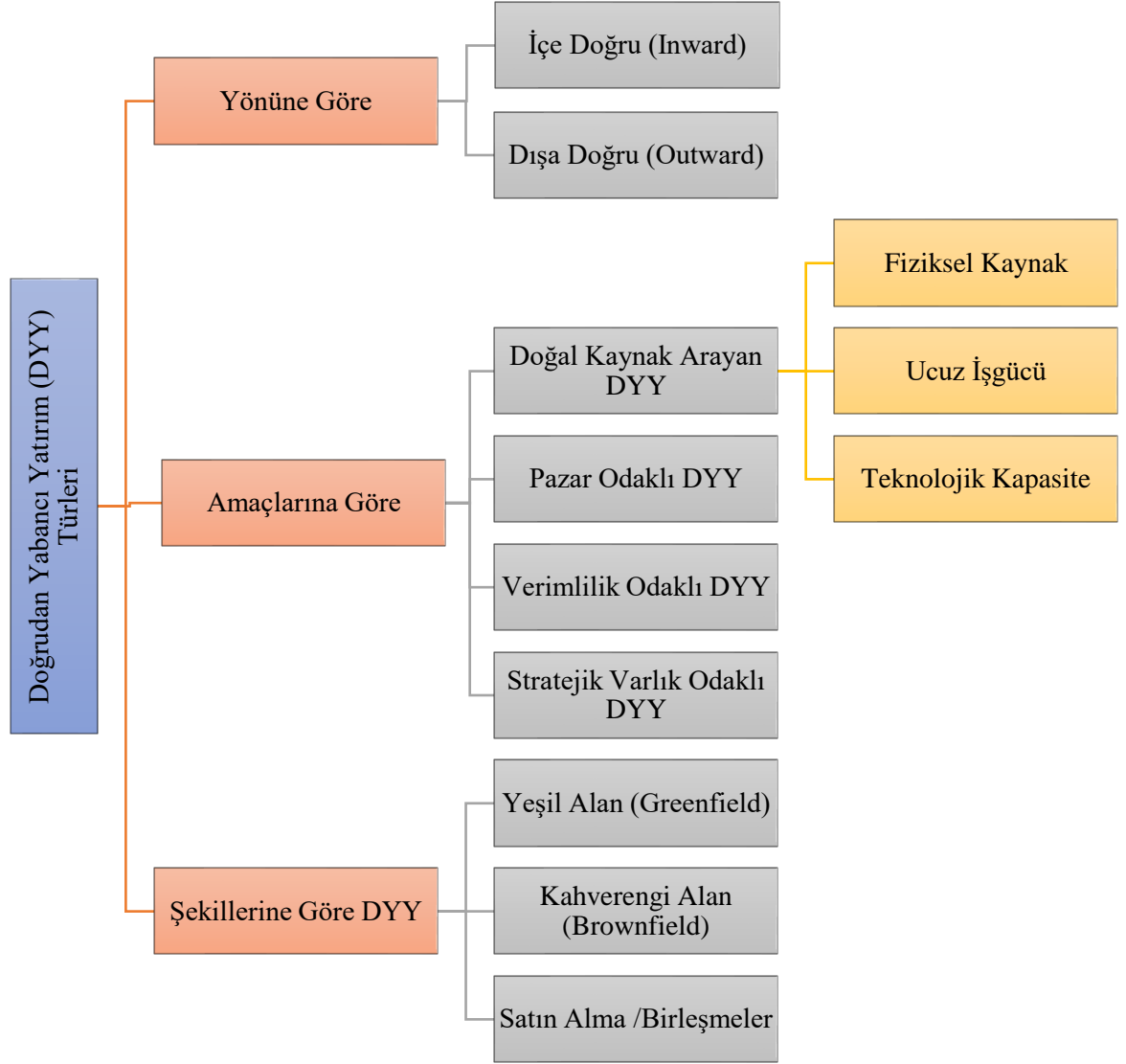
Yukarıda belirtilen tanımlardan hareketle DYY'yi, bir yatırımcının, mukim olarak yerleştiği ülkenin coğrafi sınırlarını aşarak farklı bir coğrafi alan üzerindeki ülkede fiziki yeni bir üretim tesisi inşa etmesi ya da bu ülke ekonomisinde yer alan bir işletmeye ait hisselerin tamamını ya da en az hisselerin %10'unu satın alması veya o işletmenin idaresinde söz sahibi olması şeklinde gerçekleşen uzun vadeli ekonomik faaliyetlerin bütünü şeklinde tanımlamak mümkündür.

1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN ÇEŞİTLERİ

Şirketlerin, yabancı bir ülkeye yatırım kararı vermelerinin ardından hangi ülkede nasıl bir yatırım yapacaklarına da karar vermeleri gerekir. Doğrudan yabancı yatırımlar bir ülkeye, şube açma, yeni bir işletme oluşturma, şirket evlilikleri ya da satın alma, ortak girişimler (joint ventures), lisans anlaşmaları türünde girebileceği gibi özelleştirme türünde de girebilmektedir. Pek çok farklı şekilde ev sahibi ülkeye girebilen doğrudan yabancı yatırımlar literatürde genel olarak Şekil 1'de gösterildiği üzere yatırımların yönü, amaçları ve şekline göre üç farklı sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır (Moosa, 2002).

Yatırımların yönünü baz alan sınıflandırmada, yatırımlar içe doğru (inward) ve dışa doğru yatırımlar (outward) şeklinde yatırım yapan ya da yatırım yapılan ülke esas alınarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmada yer alan içe doğru yatırımlar, yerleşik olmayan bir yatırımcı tarafından ev sahibi ülkede yapılan yatırımları ifade etmektedir. Bu yatırımların etkisinin yönü, yatırım yapılan ülke ya da raporlama yapan ülke için "içe doğru" yatırım iken; dışa doğru yatırımlar ise raporlayan ülke tarafından dış ekonomilere yapılan yatırımları ifade etmektedir (World Bank, 2021).

Şekil 1: Doğrudan Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması

Kaynak: Moosa, 2002.

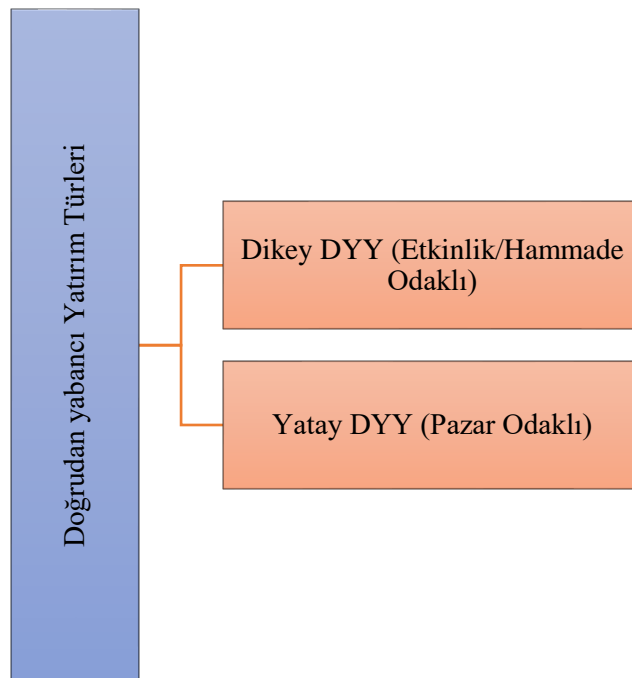
Doğrudan yabancı yatırımların amaçlarına göre sınıflandırılmasında ise; yatırımcının elde etmek istediği kazancın doğal kaynak mı, pazar mı, verimlilik mi ya da stratejik bir varlık bulma mı olduğu gibi kazanımlar dikkate alınmaktadır. Buna göre, bazen işletmeler, mevcut rekabet güçlerini muhafaza edebilmek için yerleşik oldukları ülkelerde az ya da

hiç mevcut olmayan doğal kaynaklara ulaşabilmek ya da işgücü, teknoloji, bilgi ve yönetim becerileri gibi kaynakları düşük maliyetle elde edebilmek için ülke dışına yatırım yapabilmektedirler (Dunning, 1993). Amaçlarına göre sınıflandırma içerisinde yer alan kaynak bulma odaklı yatırımlar ise üçe ayrılmaktadır. İlki, fiziksel kaynak arayan yatırımlardır. Bu grupta, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yer alan ve ekonomik maliyeti aşağı çekmek isteyen üreticiler ile imalat yapan işletmeler bulunmaktadır (Dunning ve Lundan, 2008, s.68-69). Ardından ucuz işgücü bulma odaklı yatırımlar gelmektedir. Bu yatırımlar imalat sanayindeki ve hizmetler sektörlerindeki emek yoğun ürünlerin üretiminin işgücü maliyetlerinin yüksek olduğu ülkelere göre daha ekonomik olduğu yerlere doğru kaydırılmasını amaçlayan yatırımlardır. Kaynak bulma odaklı yatırımların son türü ise, işletmelerin teknolojik donanımlarını artırma, yönetim, pazarlama ya da örgütsel yeteneklerini güçlendirme amaçlarıyla uyguladıkları yatırımlardır (Dunning ve Lundan, 2008, s.68-69). Kaynak odaklı yatırımlara ek olarak, bazı firmalar ise sırf yeni pazarlara girebilmek veya mevcuttaki paylarını muhafaza edebilmek amacıyla (Kaya ve Yılmaz, 2010); ya da yatırım yapılan ülke tarafından yatırımcı önüne konulan ticaret engellerinin aşılabilmesi amacıyla yatırımlar yapabilmektedir (Zhang, 2013). Benzer şekilde, firmaların kendi rekabetçi konumlarını arttırmak ya da rakiplerin rekabetçi konumunu zayıflatmak amacıyla teknoloji ve bilgi yoğun sektörlerde yaptıkları yatırımlar da mevcuttur (Dunning, 1993).

Şekillerine göre yapılan DYY'leri ise, TCMB yılda dört kez yayımladığı Bülten'inde, yeşil alan ve kahverengi alan yatırımları ile satın alma ve birleşmeler şeklinde üçe ayırarak açıklamıştır (2017, s.5). Yeşil alan yatırımları genel olarak yabancı bir işletmenin yatırım yaptığı ülke ekonomisinde sıfırdan üretim tesisleri kurması ve fabrikalar açması veya mevcut işletmelere ek tesisler eklemek suretiyle gerçekleştirilen yatırımlar olarak görülmektedir. Bu şekildeki yatırımlar, yatırımın yapıldığı ülkede teknoloji transferine olanak tanıdığı ve ekonomik büyümeye daha fazla katkı sağladığı için daha fazla dikkat çeken yatırım türüdür. Kahverengi alan yatırımları olarak ifade edilen yabancı yatırımlar ise, yatırımcıların hedef ülkede daha hızlı şekilde üretim yapabilmek ve kazanç sağlayabilmek amacıyla yatırım yapılan ülkedeki mevcut işletmelerin var olan pazar paylarını satın alması şeklinde gerçekleşen yatırım türleridir (TCMB, 2017, s.5). Kahverengi alan yatırımları, bu özelliği sebebiyle özellikle gelişmekte olan ülkelere

gerçekleşen bir yatırım türüdür (Nas ve Kalkan, 2017, s.71). Birleşme ve satın alma şeklinde gerçekleşen yatırımlar sayesinde ise, sermaye, nitelikli işgücü, teknik alt yapı ve hammadde sahipliği gibi birbirlerinden farklı yerlerde üstünlükleri bulunan şirketler tarafından sahip olunan kaynakların bir araya getirilerek yeni bir şirket oluşturulması ve böylece yatırım gerçekleştirilen sektör ya da alandaki rekabetçi konumların güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (Kurtaran, 2007, s. 368).

Şekil 2: Doğrudan Yabancı Yatırımların Sınıflandırılması

Kaynak: Özcan ve Arı, 2010, s.72.

Bu sınıflandırmalara ek olarak doğrudan yabancı yatırımların dikey ve yatay şeklinde gruplandırıldığı da görülmektedir (Şekil 2). Bu sınıflandırmada yer alan dikey DYY’lerin, bir işletmenin ürettiği ürün veya hizmetlerin tedarik zincirinde yer alan hammadde veya ara malı elde ederek ana şirkete satması şeklinde gerçekleşen yatırımlar olarak ifade edilmesi mümkündür, bu tür yatırımlar “etkinlik arayan DYY” olarak (Coşkun, 2001, s.110) ya da maliyetin asgari düzeye indirgenmesini amaçlayan “hammadde arayan DYY” olarak (Lim, 2001, s.11) da adlandırılmaktadır. Dikey (vertical) DYY’ye göre, işgücü maliyetlerinin görece düşük olduğu ülkelerde yatırım yapan işletmeler emek yoğun ara malları buralarda üretmekte ve bu malları daha sonra ücretlerin görece daha

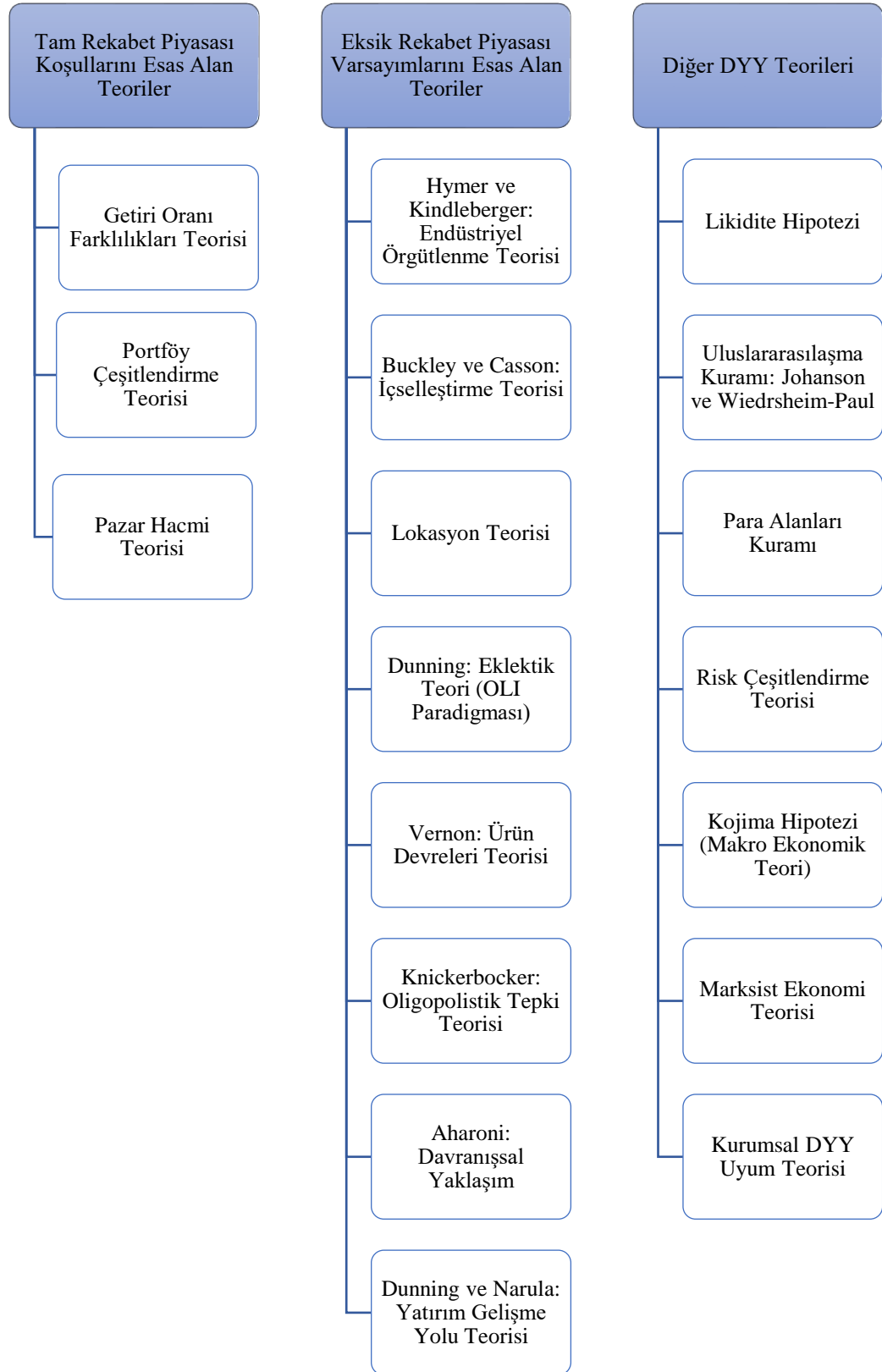
yüksek olduğu ülkelere göndermektedirler. Sermaye ağırlıklı yatırımlar ise, görece daha fazla sermayeye sahip ülkelerde görülmektedir. Kısaca bu yatırım türü, yatırım yapılacak ülkedeki pazar hacminden değil de ülkeler arasındaki faktör, hammadde ve üretim teknolojilerindeki farklılıklara göre şekillenmektedir. Yatay (horizontal) DYY'ler ise bir işletmenin yerleşik olduğu coğrafyada üretmiş olduğu ürünleri yerleşik olduğu ülkenin dışındaki bir yerde üretmeye yönelik yaptığı yatırımlar olarak ifade edilebilir. Diğer bir ifadeyle, yerel pazara hizmet vermeyi amaçlayan yatay DYY'lerin amacı, üretim yapılırken meydana çıkan maliyetleri minimum seviyeye indirmek ya da değişen yerel koşullara uygun aksiyonlar alarak işletmenin rekabet gücünü artırabilmektir (Lim, 2001, s.11). Bu sebeple, yatay doğrudan yabancı yatırımlar “pazar arayan DYY” şeklinde de kullanılmaktadır. Alıcılara yakın olmaktan kaynaklı azalan ulaşım harcamaları ve yine coğrafi yakınlığın sağladığı kültürel uyum bu tür yatırımlar üzerinde etkili olan unsurlardandır (Çoşkun, 2001, s.111).

1.3. DYY'LERİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK GELİŞTİRİLEN TEORİLER

Küreselleşmenin yaygınlaşması ve çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ)¹ artması ile birlikte özellikle II. Dünya Savaşı sonrası dönem, DYY'lerde hızlı bir artış yaşanan dönem olmuştur. Bu artışla birlikte bazı işletmelerin neden kendi ülkeleri dışına yatırım yaptığı ve bazı coğrafyaların DYY'ler için neden daha cazip olduklarına yönelik çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. DYY'lerin altında yatan dinamikleri açıklamaya çalışan birçok teorik modelleme bulunmaktadır ancak bu modelleri “Tam Rekabet Piyasası Koşullarını Esas Alan Teoriler”, “Eksik Rekabet Piyasası Varsayımlarını Esas Alan Teoriler” ve “Diğer DYY Teorileri” olmak üzere üç ayrı grupta sınıflandırmak mümkündür (Agarwal, 1980).

¹ Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), kısaca en az iki farklı ülkede mal ve hizmet üretim faaliyeti gerçekleştiren, birimleri arasında ortak karar alma ve ortak bir stratejiyi belirleme noktasında merkezi karar alma sistemine sahip olan ve birimler arasındaki sorumluluk paylaşımının etkin olduğu ekonomik işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Koçtürk ve Eker, 2012, s.36).

Şekil 3: DYY Teorileri

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

1.3.1. Tam Rekabet Piyasası Koşullarını Esas Alan Teoriler

Tam rekabet piyasasında yer alan koşulları esas alan teoriler, 1960 öncesi dönemde ve neo-klasik iktisat görüşü içerisinde geliştirilen teorilerdir. Firmaların tam rekabet piyasasında neden farklı ülkelere yatırıma yöneldiklerine yönelik çalışmalar ilk olarak Macdougol (1960) ve Kemp (1964) tarafından ortaya konulmuş olup onlara göre tam rekabet piyasası şartlarının geçerli olduğu bir ekonomide, işletmeler marjinal maliyetleri ile marjinal verimlilikleri birbirine eşit oluncaya kadar marjinal getiri miktarı daha fazla olan ülkeye yatırım yapmaya devam edeceklerdir. Tam rekabet piyasası koşulları altında işletmelerin neden kendi ülkeleri dışında yatırım yaptıklarını açıklamaya çalışan “getiri oranları farklılıkları”, portföy çeşitlendirme” ve “pazar hacmi” teorileri şeklinde üç teori bulunmaktadır.

1.3.1.1. Getiri Oranı Farklılıkları Teorisi

1950-1960 yılları arasında yaygınlaşan bu teorinin temel mantığı, DYY'nin düşük getiriye sahip yerlerden daha yüksek getiriye sahip yerlere doğru olacağı fikrine dayanmaktadır. Bu doğrultuda işletmelerin, yatırım kararlarını alırken yapılacak yatırımın beklenen marjinal getirisi ile sermayenin marjinal maliyetinin birbirine eşitlendiği durumlara dikkat etmesi gerektiği görüşüne dayanmaktadır (Moosa, 2002). Şöyle ki yurtdışında beklenen marjinal getiriler yurtiçinden görece daha fazla ise ve her iki yatırım içinde sermayenin marjinal maliyeti eşit ise, yatırımcı için yurtiçi yerine yurtdışına yatırım yapmak daha kârlı hale gelmektedir (Lizondo,1990, s.2). Diğer bir ifadeyle, firmalar ulaşabileceği en üst seviyede kâr oranlarını yakalamak amacıyla, ülkelere yapılan yatırımlardan elde edilen getiriler arasındaki farka bakarak DYY'lerini devam ettirip ettirmeme kararını almaktadırlar (Öztürk, 2004, s.114).

Bu teoride iki ülke arasındaki getiri oranları esas alınmakta, diğer riskler göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla, DYY'leri kısıtlayacak risk, belirsizlik veya uluslararası engellerin olmadığı bir piyasada, sermayenin faiz oranının daha düşük seviyede gerçekleştiği yerlerden daha yüksek seviyelerde gerçekleştiği yerlere doğru kayması beklenen bir sonuç olmaktadır. Ancak gerçek hayatta yatırımların bir ülkedeki belirsizlik,

risk ve sermaye hareketlerinin kısıtlanması gibi engellere aşırı duyarlı olması sebebiyle bu teori eleştirilmiştir. Benzer şekilde, teorinin sermayenin sadece daha düşük seviyede getiri oranındaki yerlerden daha fazla getiri oranına sahip yerlere doğru tek yönlü olacağını varsayması da eleştirilerin hedefi olmuştur.

1.3.1.2. Portföy Çeşitlendirme Teorisi

Portföy seçimi teorisine dayanan portföy çeşitlendirme teorisinin dayanakları, Tobin ve Markowitz tarafından 1950'li yıllarda oluşturulmuştur. Teori temel olarak, riski azaltmak amacıyla portföy yatırımlarının çeşitlendirilmesi teorisinin doğrudan yabancı yatırımlar açısından da uygulanabileceği fikrine dayanmaktadır. Teori, getiri oranı farklılıkları teorisinden farklı olarak risk unsurunun DYY'ler için önemli ve belirleyici olduğunu, yatırımın getiri oranı ile pozitif; risk ile negatif ilişki içerisinde olduğunu savunmaktadır. Bu kapsamda, firmalar karşı karşıya kalılabilecek riskleri azaltabilmek amacıyla daha yüksek miktarda sermaye getirisi kazanmaya ve ayrıca yatırımlarını çeşitlendirmeye çalışmaktadırlar (Agarwal, 1980; Hufbauer, 1975; Moosa, 2002).

Portföy çeşitlendirme teorisi; risk ve belirsizlik ile sermaye hareketlerinin önündeki piyasa aksaklıklarından kaynaklı engeller göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası sermaye hareketlerinin altında yatan dinamikleri anlamak açısından net yanıtlar sağlayamadığı (Hymer, 1976, ss.7-8) yönünden ve tüm yatırımcı firmaların eşit seviyede risk ve belirsizlik etkenleri ile muhatap olacağını varsayması yönünden eleştirilmektedir.

1.3.1.3. Pazar Hacmi Teorisi

Bu teori, yatırımcıların ev sahibi ülkedeki yatırımlarını, yatırımcıların o ülkedeki satış miktarları ile pazar hacimlerine dayandırmaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir ülkenin pazar büyüklüğü ölçek ekonomileri seviyesine ulaştığı vakit, pazardaki üretim faktörlerinde uzmanlaşma görüleceği ve maliyet minimizasyonu gerçekleşeceği için, büyük pazara sahip ülkeler yatırımcılar için hedef haline gelmektedir (Moosa, 2002, s.27). Bu yüzden, gelişmiş ekonomilerde yer alan birçok firma, yüksek nüfusa sahip gelişmekte olan ülkelere yatırım yaparak karlılıklarını artırmaya çalışmaktadırlar (Rostow, 1990). Pazar

büyüklüğü teorisini esas alan bazı ampirik çalışmalarda da piyasa büyüklüğünün DYY çekmede kayda değer bir etken olduğu sonucuna varılmıştır (Agarwal, 1980; Chakrabarti, 2001).

1.3.2. Eksik Rekabet Piyasası Varsayımını Esas Alan Teoriler

DYY'yi açıklamaya yönelik ilk girişim olarak Ricardo'nun iki ülke, iki ürün ile yerel düzeydeki faktör hareketliliğini esas alan karşılaştırmalı üstünlükler teorisi kabul edilmektedir (Denisia, 2010, ss.54-55). Karşılaştırmalı üstünlükler teorine göre, sermaye hareketlerinin önünde herhangi bir risk veya engel yok ise, sermaye her zaman düşük faiz oranına sahip ülkelere doğru hareket edecektir ancak bu konudaki literatüre bakıldığında tam rekabet piyasası koşulları varsayımlarına ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayanan bu modellerin DYY'leri açıklamada yeterli olmadığı düşünülmektedir (Hosseini, 2005).

Çalışmanın bu kısmında eksik rekabet koşullarının geçerli olduğu mal ve faktör piyasasına dayanan teoriler ele alınacaktır. Hymer (1960) ve Kindleberger (1969) tarafından bu alanda yapılan çalışmalar öncü olarak görülmektedir. Kindleberger'e göre doğrudan yabancı yatırımların tam rekabet piyasasının hâkim olduğu bir yerde var olması mümkün değildir, çünkü piyasanın etkin olduğu bir sistemde ticaretin ve rekabetin önünde herhangi bir engel olmayacağından uluslararası yatırımlar küresel pazara katılmanın tek yolu olacaktır. Diğer bir ifadeyle, doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşmesi için piyasa koşullarının tam rekabet piyasasında olmaması gerektiği savunulmaktadır. Bu durumu ilk fark eden kişi olarak bilinen Hymer'in yabancı doğrudan yatırımlar üzerine yazdığı 1976 yılında yayımlanan tezi², bir ekonomideki pazar yapısının ve firma özelliklerinin DYY akışlarını açıklamadaki rolünü ilk defa ortaya koyması açısından literatürde önemli bir çalışma olarak kabul görmektedir. Hymer'e göre DYY'nin gerçekleşmesi için iki koşul gereklidir, bunlardan ilki yatırım yapacak firmaların bu DYY ile belli avantajlara sahip olması iken, ikinci koşul ise elde edilecek

² The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment

avantajların eksik rekabet piyasası koşullarına sahip olması olarak belirtilmektedir (Denisia, 2010, s.54).

Hymer'in öncüsü olduğu bu teori çerçevesinde, çeşitli iktisatçılar da çalışmış ve DYY'leri açıklamaya yönelik çeşitli yaklaşımları ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşımlara örnek olarak endüstriyel organizasyon teorisi, içselleştirme teorisi, lokasyon teorisi, OLI paradigması, ürün evreleri teorisi ve oligopolistik tepki teorisi verilebilir.

1.3.2.1. Hymer ve Kindleberger: Endüstriyel Örgütlenme Teorisi

Tam rekabet piyasası varsayımlarına dayanarak oluşturulan DYY teorilerinin tersine, aynı endüstri içindeki firmaların karşılıklı yatırım yapabilecekleri fikrine dayanan bu teorideki ilk çalışma Hymer (1960) tarafından yapılmıştır. Hymer'a göre, portföy teorisi firmaların mülkiyetle ilgili kararlarını dikkate almadığından bir bölgeden başka bir bölgeye doğru yapılan sermaye akışlarını açıklamada yeterli görülmemektedir (1976, s.30). Hymer, işletmelerin uluslararası faaliyetlerde bulunmalarını bu işletmelerin sahip olduğu bazı avantajlara bağlamaktadır (1976, s.41). Firmaların sahip olduğu avantajlar çok çeşitli olabilmektedir, üretim faktörlerini rakiplerinden daha az maliyetle temin etme, iyi yönetim becerilerine sahip olma ve bunu uygulayabilme, daha fazla dağıtım kanalına sahip olma, farklılaştırılmış ürün üretme kabiliyetleri avantajlara örnek olarak verilebilir. Bu teoriye göre, yatırım yapılacak ülkede elde edilecek avantajlar firmanın karşılaşacağı dezavantajlardan daha üstünse; firmalar, o ülkelere yatırımı tercih ederler sonucuna varılabilmektedir.

Bir işletmenin belli bir faaliyette daha üstün olması, o işletmenin her zaman yatırım yapılacak ülkede kendi üretim tesisini kuracağı anlamına da gelmemektedir. Bu durumda işletme, daha avantajlı pozisyonda olduğu pazara ürettiği malını ihraç edebileceği gibi, elindeki avantajı lisanslama ya da kiralama yoluna da gidebilir. Hymer işletmelerin neden yabancı bir ülkeye yatırım yapmaya yöneldiklerini açıklamaya çalıştığı çalışmasında, firmaların mülkiyette ve transfer edilen haklarda bir değişikliğe yol açması, teknoloji transferi, üretim teknikleri ve girişimciliğin aktarımı gibi avantajlar sağlaması sebebiyle

portföy yatırımları yerine doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını tercih ettiklerini ortaya koymuştur (1976, s.47-54).

Hymer (1976)'ın öncü olduğu bu teori, izleyen dönemlerde Kindleberger (1969) ve Caves (1982) tarafından biraz daha geliştirilmiştir. Kindleberger'e göre, işletmelerin kendi ülkelerinin dışında bir bölgeye yatırım yapmaları için ürün farklılaştırabilme, yönetim ve pazarlama yetkinliği, teknolojik gelişim veya daha düşük maliyetle edinim gibi bazı üstünlüklere haiz olmaları gerekir. Bu avantajlar bir yandan mal ve faktör piyasalarının eksik olmasına sebep olurken aynı zamanda yabancı yatırımcıların ev sahibi ülkenin firmalarına karşı üstünlük sağlayarak karlarını maksimize etmelerine de imkan sağlamaktadır (Kindleberger, 1969).

Diğer taraftan, endüstriyel organizasyon teorisi, çok uluslu şirketlerin neden A ülkesini seçmeyip B ülkesini yatırım bölgesi olarak seçtiklerini açıklamada yeterli görülmemesi sebebiyle de eleştirilmektedir (Moosa, 2002).

1.3.2.2. Buckley ve Casson: İçselleştirme Teorisi

İlk olarak Coase tarafından 1937 yılında ortaya atılan içselleştirme (internalization) kavramı, bir işletmenin müşterisiyle olan faaliyetleri kontrol edebilmesi, bu faaliyetleri tek mülkiyet altında toplayabilmesi yani işletmenin faaliyetlerinin genişletilmesi olarak tanımlanmaktadır (Buckley ve Casson, 1976). Coase (1937), firmaların varlık nedenini, fiyat mekanizması yolunu kullanarak işlem maliyetlerini azaltması olarak görmekte ve firmaların içselleştirme yoluyla işlem maliyetlerini azaltmaya çalıştıklarını savunmaktadır. Bu teori, en genel ifadeyle şirketlerin faaliyet gösterdikleri piyasalarda risklerin bulunması durumunda risk bulunmayan pazarlarda yatırım yapacağı görüşüne dayanmaktadır. Bu çerçevede içselleştirme kavramı, uluslararası platformlarda yatırım yapan firmaların buldukları piyasadaki aksaklıkları bertaraf ederek kar elde edebilmek için farklı piyasalarda yaptıkları girişimler şeklinde açıklanmaktadır (Yapraklı, 2006, s. 27). Teorinin özü, bir işletmenin üretim hattında girdi olarak kullandığı malları üreten işletmeleri kendi çatısı altına toplayarak içselleştirmesi fikrini esas almaktadır. Bu sayede yatırımcı firma, bilgi ve yönetim becerileri, teknoloji seviyesi veya pazarlama stratejileri

gibi alanlarda saip olduğu avantajlarının rakiplerinin eline geçmesine engel olarak firmasının dışarıya olan bağımlılığını ve tedarik sırasında yaşayabileceği maliyetleri ve riskleri en aza indirebilmektedir.

A. M. Rugman, yatırımda bulunulacak küresel piyasalarda yatırımlar önündeki muhtemel engellerin öngörülebilmesinin içselleştirme teorisinin temelini oluşturacağını savunmaktadır (Emery vd., 1998, s.242). Bu teoriye göre, bir işletmenin içselleştirme kararı almasında etkili olan etkenler 4 grupta yer almaktadır. Bunlar: (i) endüstriye özel etkenler: örneğin ölçek ekonomileri, üretilen ürünün ve iç pazarın yapısına bağlı olan etkenler, (ii) bölgeye özgü etkenler, (iii) ulusa özgü etkenler: ev sahibi ülkenin politik yapısı, diplomatik ve mali ilişkileri gibi, (iv) firmadan kaynaklı etkenler: firma yöneticilerinin yatırım yapılacak piyasayı yönetme ve örgütleme kapasitesi şeklinde örneklendirilebilir (Buckley, 2000, s.368).

Diğer taraftan, bu teori doğrudan yabancı yatırımları açıklamada çok genel kalması, yabancı yatırımcıların piyasa aksaklıklarıyla yüzyüze gelmeleri halinde nasıl bir rota çizmeleri gerektiğini açıklayamaması, firmaların bu davranışlarının da piyasa aksaklıklarına sebep olacağı hususunu dikkate almaması ve doğrudan test edilememesi sebepleriyle sıklıkla eleştiri almaktadır (Buckley, 1988; Mathieson ve Lizondo, 1990).

1.3.2.3. Lokasyon Teorisi

Bu teori, firmaların hammadde ve pazar arama gibi mikro düzeydeki hareketlerinden etkileniyor olsa da karar alma süreçlerinde esasen yatırım yapılacak ülkedeki özellikleri göz önünde bulundurduğundan makro düzeydeki bir karar olan ekonomik coğrafya temeline dayandırılmaktadır (Popovici ve Calin, 2014). Bu çerçevede, teori doğal kaynak ve işgücü gibi uluslararası hareketliliği olmayan üretim faktörleri sebebiyle bölgeler arasında üretim maliyetlerinde bir farklılaşma olduğunu savunmaktadır.

Bu teoriye göre, her ülke yatırımı çekebilecek kendine has özelliklere sahiptir, bu özellikler doğal kaynaklara yakınlık ya da pazara yakınlık gibi yatırım yapılacak ülkeye has özellikler olabileceği gibi; yatırım yapılan ülkedeki işgücünün nitelikli olması,

iktisadi ve siyasi yapı ve altyapı maliyetleri gibi faktörleri de içerebilmektedir (Erdal ve Tatoğlu, 2002). Örneğin, emek yoğun bir üretim söz konusu ise işgücünün daha ekonomik olduğu lokasyon tercih edilirken, madene ya da elektriğe dayalı bir üretim yapılacaksa ya bu madenin bulunduğu yerde ya da elektriğin daha ucuz olduğu yerlerde üretim yapılması tercih edilecektir. Bu faktörler, üretimin maliyetini doğrudan etkileyen unsurlar olması sebebiyle bir firmanın DYY yoluyla bir ev sahibi ülkeye girip girmeme kararı üzerinde etkili olabilen faktörlerdir. Benzer şekilde, müşteriye yakınlık gibi maddi olmayan faktörlerin de üretimin yapılacağı yerin seçiminde etkili olduğu düşünülmektedir. Kısacası, bir firma yabancı bir piyasada ürünü satmak yerine o yerde üretmeyi daha kazançlı buluyorsa, yatırım yoluyla o piyasada “yerleşme” kararı almayı tercih edecektir denilebilir (Krugman ve Obstfeld, 2000, s.172).

Sonuç itibariyle bu teori, yabancı bir ülkeye yatırım yapılmasının ana nedenini o ülkenin lokasyon veya doğal kaynaklar gibi üretimin dayandığı faktörler açısından sahip olduğu avantajlarına dayandırmaktadır. Diğer taraftan lokasyon teorisi de, coğrafi anlamda yakın mesafede olmanın taşıma maliyetlerini azaltabileceği ancak emek maliyetini düşüremeyebileceği dolayısıyla yakınlık dikkate alınarak yapılan bir DYY'nin iki ülke arasındaki karlılığı ve ticareti artırmakla sonuçlanmayabileceği yönüyle eleştirilmektedir.

1.3.2.4. Dunning: Eklektik Teori (OLİ Paradigması)

İngiliz iktisatçı John Dunning (1977, 1979, 1988) tarafından geliştirilen Eklektik Paradigma veya OLI Teorisi olarak da ifade edilen bu teori, DYY yapılmasını etkileyen faktörleri belirleme konusunda en geniş kapsamlı çerçeveyi oluşturan ilk teorik çalışma olarak görölmektedir (Güngördü ve Yılmaz, 2016, s. 1004).

1980'li yıllara kadar “eklektik teori” şeklinde ifade edilen bu teori, esasen kendinden önce yapılmış teorilerin derlenmesi niteliğinde olduğu için, Dunning “teori” ifadesi yerine “paradigma” ve/veya “analitik çerçeve” kavramlarını kullanmayı tercih etmiştir. Bu çerçevede paradigmada yer alan üstünlükler de alt paradigmalar şeklinde yansıtılmıştır (Dunning, 1981). Bu paradigmada Dunning, sadece karşılaştırmalı üstünlükler ve faktör donatımları teorilerinden yararlanmamış bunların yanında monopolistik üstünlükler,

içselleştirme ve işlem maliyetleri teorilerinden ve ayrıca şebeke yaklaşımından ve kaynak tabanlı görüş teorilerinden de yararlanmıştı (Cavuşgil ve diğerleri, 2008, s.114; Singh ve Kundu, 2002).

Çalışmasında Dunning, herhangi bir teorinin DYY türlerinin tamamını doğru ve yeterli bir şekilde açıklamasının pek olası olmadığını belirtmiş bu çerçevede endüstriyel örgütlenme teorisi, içselleştirme teorisi ve lokasyon terisinin sentezi niteliğindeki eklektik teoriyi oluşturmuştur (1988, s.8-9). Eklektik teoriye göre bir firmanın yerleşik olduğu ülke dışında bir yere yatırım yapması için üç koşulun birlikte oluşması gerekmektedir. Bu koşullar, sahiplik/mülkiyet (ownership-O), lokasyon (Location-L) ve içselleştirme (internalization advantages-I) avantajları şeklindeki üç alt paradigmayı içermektedir (Dunning, 2000, s.163).

Kısaca “OLI” şeklinde ifade edilen ve avantajların baş harflerinden oluşan bu teoride yer alan “O-sahiplik avantajları” kısaltması, yatırımcıların sahip olduğu mülkiyet haklarından kaynaklı olarak rakip yatırımcıların sahip olamadığı avantajlara sahip olmasını ifade etmektedir. Yatırımcının rakip firmalara karşı üstünlük sağlamasında etkili olan bu avantajlar, genellikle yatırımcının teknoloji düzeyi, pazarlama, satış ve yönetimdeki yetenekleri gibi yatırımcıya has olan avantajları içermektedir (Dunning, 1993, s.77).

Paradigmada yer alan ve “L-Lokasyona özgü avantajlar” şeklinde ifade edilen ikinci koşul, yatırım yapılacak ekonomideki piyasa hacmi, üretim girdilerinin niteliği ve maliyetlerinin yanında yatırım yapılacak ülkede yatırımcılara yönelik düzenlemeleri de içermektedir. Dunning’e göre, bir firmanın DYY kararı alabilmesi için, yatırım yapılacak ülkenin, o ülkeye ihracat yapılması halinde elde edebileceği kazançtan daha fazla kar elde edebileceği yer olması gereklidir, aksi halde yatırımcı doğrudan yatırım yapmak yerine o ülkeye ihracat yapmayı tercih edebilir (1988, s.26; 1993, s.80).

Paradigmada yer alan “I-İçselleştirme avantajları” ise, kısaca yatırım yapacak firmanın, mülkiyet ve lokasyondan kaynaklı sahip olduğu avantajları kullanmasının firmanın kendisi için daha kazançlı olacağı fikrini yansıtmaktadır (Denisia, 2010, s.57). Diğer bir ifadeyle bu durum, yatırımcıların sahiplikten kaynaklı avantajlarını başka firmalara

satmak ya da kiraya vermek yerine bu avantajları kendilerinin kullanmasıdır. Şayet yatırımcı açısından sahip olunan üstünlüklerin kullanılması ile daha fazla kazanç sağlanıyorsa yatırımcı açısından bir içselleştirme avantajı oluşması söz konusu olmaktadır (Dunning, 1988, s.23).

Paradigmada yer alan bu üç üstünlük (OLI), işletmelere, endüstrilere, bölge veya ülkelere göre sahip olduğu önem ve fonksiyon bakımından farklılık göstermektedir. Örneğin bir tahta ve kâğıt endüstrisinde, teknoloji sebebiyle pazarın içselleştirilmesi durumunda karşı karşıya kalınacak piyasa başarısızlığının derecesi ile iletişim ürünleri endüstrisinde karşılaşılabilecek başarısızlık derecesi farklılık gösterecektir. Bu paradigmaya iyi bir örnek olarak genellikle Alman işletmesi Siemens verilmektedir. Siemens'in 190 ülkede nitelikli işgücüne ve doğal kaynaklara en az maliyetle ulaşma yeteneği bulunduğu, bu kapsamda özellikle, medikal malzeme, aydınlatma ve taşıma makineleri gibi kategorilerde üretim faaliyetlerini içselleştirebildiği söylenmektedir (Cavusgil ve diğerleri, 2008, s.113).

Eklektik paradigmaya da üstünlüklerine rağmen bazı eleştiriler de yöneltilmiştir. Bunlar; paradigmanın, geniş ve gevşek bir yapıya sahip olması, belirtilen avantajların DYY için gerekli ama yeterli olmaması, O ve I avantajları arasındaki ayrımın net olmaması, O avantajlarının firmanın pazara hakim olmasından sonra gerekli olmaması ve bu avantajın bir süre sonra içselleştirmenin içinde sınıflandırılabilmesi şeklinde olmuştur (Pedersen, 2003, s.20). Bu paradigma ayrıca, çok fazla değişkene sahip olması ve bu değişkenlerin birbiri ile bağlantılı olması, içselleştirme teorisinden çok da farklı olmaması, birkaç teorisin toplamından ibaret olması gibi eleştiriler de getirilmiştir (Dunning, 2001). Dunning, OLI paradigmasının DYY'lerin belirleyicilerini belirlemede en kapsamlı çalışma olduğunu belirtmekle birlikte bir teorisin DYY'lerin tüm türlerini yeterli düzeyde açıklamasının mümkün olmadığını da belirtmiştir (2001, s.176). Çünkü DYY'leri etkileyen birden fazla sayıda ve türde motivasyon bulunmaktadır.

1.3.2.5. Vernon: Ürün Devreleri Teorisi

Raymond Vernon tarafından 1966'da geliştirilen Uluslararası Ürün Yaşam Eğrisi (UÜYE) teorisi esasen daha önce üretilmemiş yeni bir ürünün üretimini ve bu ürünün

sınırötesi geçişini konu almaktadır. Uluslararası ticaretin açıklanmasında kullanılan bu teori geliştirilirken II. Dünya Savaşı sonrasında ABD menşeli firmalar tarafından Batı Avrupa'ya yönelik yapılan yatırımlar ele alınmıştır. Bu teoriye göre her ürünün doğumundan ölümüne kadar yenilik/buluş, olgunlaşma, standardizasyon şeklinde üç aşaması bulunmaktadır. Belirtilen üretim döngüsüne Şekil 4'te yer verilmektedir.

Yenilik ya da buluş şeklinde isimlendirilen birinci evrede, firmalar hem kendi ülkelerindeki pazara sürmek hem de başka ülkelere ihraç edebilmek amacıyla yeni bir ürün geliştirirler veya buluş yaparlar. Geliştirilen ürün için pazarlama ve üretime ilişkin süreçler henüz netleşmediğinden, firmalar üretime ilişkin faaliyetlerini kendi yerleşik oldukları ana ülkede yürütürler. Yenilik getiren firma ürün döngüsünün bu aşamasında ürünün fiyat esnekliği olmadığından diğer evrelere kıyasla daha fazla maliyete katlanmaktadır bu sebeple geliştirilen yeni ürün ilk evrede sadece firmanın bulunduğu ana ülkede üretilir. Bu aşama, yenilikçi firmanın ayrıca monopolcü statüde olduğu da bir aşamadır.

Şekil 4: Ürün Yaşam Döngüsü

Kaynak: Vernon, 1996.

Zamanla, alıcılardan alınan geri dönüşlere bağlı olarak firmalar ürünü geliştirir ve bu ürüne yurtdışından gelen talepler ihracat yoluyla karşılanmaya çalışılır. Üretim döngüsünün ikinci evresi olan bu süreçte, yeni ürünün piyasada henüz muadilinin olmaması ve bu kapsamda ürün talep fiyat esnekliğinin düşük olması nedeniyle firma

kendi yerleşik olduğu ülkede ürettiği bu yeni ürün için kolaylıkla yeni pazarlar bulabilmektedir. Benzer bir durum II. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa ülkelerinde de yaşanmıştır. Bu ülkelerde özellikle imalat sanayisi ürünlerine yönelik talepte bir artış yaşanmış ve bu sebeple ABD firmaları da teknoloji avantajına sahip olmalarını da kullanarak, artan bu talebi karşılamak üzere bu ülkelere ihracat yapmaya başlamıştır. Kısaca yeni bir ürüne yönelik yurtdışından gelen talepteki artış, firmayı yabancı bir ülkede yatırım yapmaya itmiştir (Yüksel, 2007, s.10-11).

Üretim döngüsünün son aşaması olan standartlaşma evresinde, artık yeni ürünün üretim süreci bir standarda bağlanmıştır. Bu evrede, yeni ürünün muadilleri de piyasada yer aldığından, yatırımcı firmanın ihracat pazarlarında maliyetlerde bir üstünlük elde etmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda, üçüncü aşamaya kadar üretimi hem kendi ülkesinde hem de yabancı ülkelerde sürdürür. Üretilen bu ürün, yurtdışındaki pazarlarda diğer firmalar tarafından da sağlandığı için yenilikçi firma üretimde sahip olduğu üstünlüğü kaybeder. Yabancı ülkede üretim yerel işgücünün kullanılması sebebiyle daha az maliyetle üretilebildiğinden yenilikçi firma artık kendi ülkesindeki üretime son vererek kendi ülkesindeki ana pazara sadece ithalat yoluyla girmeyi tercih eder. Firma kendi ülkesinde, son evreye ulaşmış bir ürünle devam etmek yerine daha karlı ve daha az talep esnekliğine sahip yeni bir ürünle yoluna devam eder ve böylece üretimini yeni ürünlerin geliştirilmesine kaydırır. Kısaca, ürünün üretim sürecinin rutin hale geldiği üçüncü evrede yabancı yatırımcılar artık üretimlerini daha az emek maliyetinin olduğu gelişmekte olan ülkelere doğrudan yatırımlar ile kaydırırlar (Yüksel, 2007, s.10-11).

Sonuç itibariyle bu teoriye göre, yeni sayılabilecek ürünler genellikle teknolojik anlamda daha gelişmiş olan ekonomilerde ortaya çıkmaktadır. İzleyen dönemde ise yeni ürün ilk olarak diğer gelişmiş ekonomilere, ardından gelişmekte olan ekonomilere ve son olarak ise az gelişmiş ekonomilere yayılmakta ve bu ekonomilerde üretilmektedir (Kavak ve diğerleri, 2016). Teori, kısıtlı sayıda ürün için geçerli olması diğer bir ifadeyle sermaye yoğun ürünler dışındaki ürünler ya da estetik değer taşıyan ürünler için uygulanabilirliğinin zayıf olması ve temel varsayımının ABD’de ile sınırlı olması yönlerinden eleştirilerin hedefi olmuştur (Kavak ve diğerleri, 2016).

1.3.2.6. Knickerbocker: Oligopolistik Tepki Teorisi

Gelişmiş ekonomilerdeki DYY'lerin oligopolistik bir tepkinin sonucunda ortaya çıktığı görüşüne dayanan bu teoriyi ilk olarak F. T. Knickerbocker öne çıkarmıştır. Knickerbocker, bu görüşünü ABD menşeli çok uluslu yatırımcıların gerçekleştirdiği yatırımlarla ilgili yaptığı çalışmasında araştırmış ve sonucunda yatırımcı firmaların oligopolistik bir yapıda olduklarını ve yatırıma ilişkin karar alma aşamalarında birbirlerini etkilediklerini gözlemlemiştir (Nayak ve Choudhury, 2014, s.8).

Oligopolistik tepki teorisine göre bir oligopol piyasadaki hakim firma sayısının çok az olması nedeniyle, bu firmalar diğer firmaların üretime, satışa ve yatırıma yönelik aldıkları kararlara karşı çok duyarlıdırlar ve bu kararlara uygun tepki göstermek zorunda kalmaktadırlar (Knickerbocker, 1973, s.5). Çünkü, oligopolcü firmaların öncelikli amacı faydayı maksimize etmekten ziyade büyüme ve onların büyümesi diğer firmaların payının daralması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, oligopolcü firmalar, pazarda yer alan diğer firmaların kendi piyasa paylarına etki eden aksiyonlarına daha hassas davranırlar.

Knickerbocker, birbirine rakip olan firmaların birbirlerini takip etme eğilimlerinin endüstrideki yoğunlaşma derecesine bağlı olarak değişeceğini savunmaktadır (1973, s.53). Bu sebeple, bu teori lideri izleme teorisi olarak da isimlendirilmektedir. Teori temel olarak, bir endüstride rakip firma tarafından pazardaki payı artırma amacına yönelik yapılan yatırımların, oligopol durumdaki diğer firmaların da pazardaki mevcut pay miktarlarını koruma güdüsüyle hareket etmelerine ve böylece hepsinin aynı ekonomi içinde yatırım yapmalarına sebep olacağı fikrine dayanmaktadır (Tekeli ve İlkin, 1987, s.22).

Diğer taraftan, oligopolistik tepki teorisi de bazı konularda firmaların neden yatırım yapmaya yöneldiklerini açıklamada yetersiz kaldığı yönüyle eleştirilmektedir. Örneğin, teorinin neden lider konumundaki işletmenin ilk etapta yabancı ülkeye yatırım yapmaya başladığını açıklayamadığı; aynı şekilde Amerika'da benzer alanlarda faaliyet gösteren firmaların bazılarının neden yabancı ülkeye yatırım yaptıklarını açıklayabilirken, neden

endüstrideki diğer firmaların da lider firmaları takip ederek yatırım yapmadıklarını açıklayamadığı yönleri teoremin eleştirilen temel noktalarıdır (Knickerbocker, 1973; Agarwal, 1980).

1.3.2.7. Aharoni: Davranışsal Yaklaşım

Aharoni tarafından geliştirilen davranışsal yaklaşımda, bir firmanın neden doğrudan yatırım yapma kararı aldığı araştırılmasında firma yönetiminin ve karar alma sürecinin rolü değerlendirilmeye çalışılmıştır. Aharoni (1969), ABD’de yerleşik olan 38 çokuluslu firmanın dahil olduğu araştırmasında, firma yöneticilerinin neden mevcut doğrudan yatırımlarını genişletmeye çalıştıklarını veya neden yeni bir yatırım yapmaya çalıştıklarını irdelemiş ve bir firmanın doğrudan yabancı bir yatırım gerçekleştirmesinin tekil bir sebebe dayanmasının pek olası olmadığı, bu kararın alınmasının arkasında birden fazla faktörün yer alabileceğini bu sebeple bu faktörlerin birlikte göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Bu duruma ek olarak Aharoni ayrıca, firma yöneticileri tarafından bir DYY kararı alınabilmesi için, yabancı piyasadaki risk ve belirsizlik yaratan durumların aşılmış olması ile birlikte firmaya içerden veya dışardan gelen zorlayıcı faktörlerin de var olması gerektiğini ifade etmiştir.

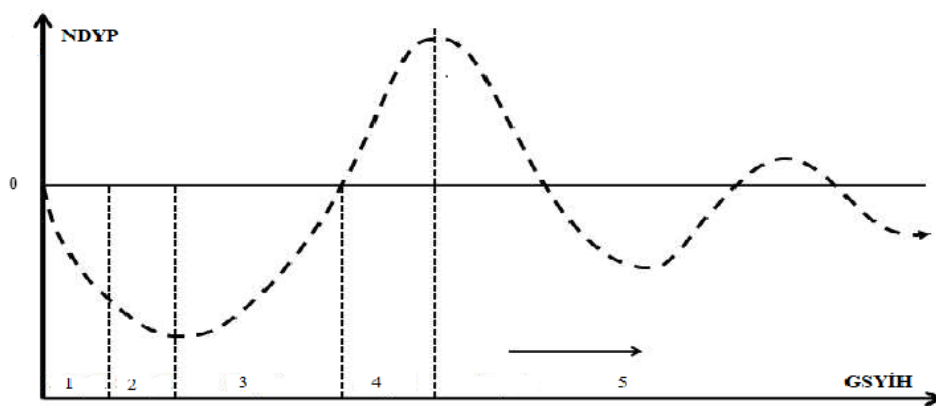
Diğer bir ifadeyle, Aharoni, doğrudan yatırım yapma kararını bir davranışsal süreç olarak değerlendirmiş, bu çerçevede firma yöneticilerini eyleme geçiren asıl faktörün de firma kazancını maksimuma çıkarmak yerine hem firma hem de kendi karlarını artırmak olduğunu ileri sürmüştür. Teoriye göre, firmaların dışarıya yatırım yapmaya karar vermeleri aşamalı olarak gerçekleşmektedir. Bu aşamalar, firmanın yabancı bir ülkeye yatırım yapmayı düşünme fikri ile başlamakta, ardından yatırımın uygulanabilirliğinin araştırılması, bu yatırım için ihtiyaç duyulan kaynakların oluşturulması, yatırım yapılacak ülkenin koşullarının görüşülmesi ile devam etmekte, yapılacak yatırımın firmanın organizasyonu açısından etkilerinin tespit edilmesi ile aşamalar son bulmaktadır (Dunning, 1993, s.73).

1.3.2.8. Dunning ve Narula: Yatırım Gelişme Yolu Teorisi

Dunning tarafından ortaya konulan bu yaklaşım, sonradan Narula'nın çalışmaları ile genişletilmiştir. Bu teori, ülkelerin ekonomik gelişmişlik seviyeleri ile doğrudan sermaye yatırımları arasında beş aşamalı bir ilişkiyi öngörmektedir (Dunning, 1981, s.34). Kuram temel olarak, bir ülkedeki doğrudan yatırım miktarının o ülkenin ekonomik gelişmişlik düzeyine bağlı olduğuna dayanmakta ve net DYY miktarının ülkeye giren ve ülkeden çıkan doğrudan yatırımlar arasındaki fark olduğunu belirtmektedir. Buna göre, ülkeden çıkan yatırımın daha fazla olması halinde ülkenin dış yatırımcı, diğer olasılıkta ise ülkenin yatırım ithalatçısı durumunda olduğunu varsaymaktadır. Teori, kişi başına milli gelir miktarını, ülkelerin göreceli üstünlüklerinin bir göstergesi olarak değerlendirmekte ve bu çerçevede bir firmanın kendi ülkesinden daha düşük kişi başına milli gelir miktarına sahip olan ülkelere yatırım yapmaya yönelecekleri fikrine dayanmaktadır (Fischer, 2000, s.37-38).

Bu teorinin temel aldığı 5 aşama mevcuttur, bu aşamalar Şekil 5'te gösterilmekte olup bu aşamaların herbirinde bir ülkeye gelen ve o ülkeden çıkan doğrudan yatırım miktarlarının farkı alınarak net DYY miktarı hesaplanmaktadır. Bu net miktarın teorisinin ilk üç aşamasında negatif değerler alacağı, dördüncü aşamada pozitif değere döneceği, son aşamada ise net yatırım miktarının sıfıra yakın değerler alacağı savunulmaktadır.

Şekil 5: Yatırım Gelişme Yolu Eğrisi

Kaynak: Dunning ve Narula, 1996, s.2.

Bu aşamaların ilki, sanayileşme öncesi dönemi yansıtmaktadır. Bu ilk aşamada, ülkenin doğal varlıklara sahip olmaktan başka konumuna bağlı başka bir avantajı bulunmamaktadır. Bu aşamada ülkenin net DYY niktarı negatif değer almaktadır çünkü, ülkenin yerel piyasası çeşitlilik içermemektedir, piyasadaki toplam talep seviyesi asgaridedir, ulaşım ve iletişim altyapıları yeterli değildir ve ülkedeki eğitim seviyesi de yüksek değildir. Bu koşulların mevcut olduğu bir ülkede yurtdışından gelen DYY girişleri de oldukça düşük seviyede olduğundan ülkenin bu aşamadaki net DYY pozisyonu da negatif gerçekleşecektir (Dunning, 2001, s.181).

Yatırım gelişme yolu eğrisinin gösterdiği ikinci aşamada, bu ülkenin dışa dönük gerçekleştirdiği DYY seviyesinde herhangi bir değişim yaşanmazken, içe dönük DYY seviyesinde bir artış görülmektedir. Bu artış genellikle ülkenin eğitime, sağlığa ve ulaşımına daha fazla kaynak ayırması sonucunda yatırım ortamının önceki döneme kıyasla iyileşmesinden ve yabancı yatırımcılar için cazip hale gelmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu aşama ülke firmalarının dışa dönük yatırım miktarlarında ciddi bir değişim yaşanmadığından ülkenin net DYY pozisyonu negatif değer almaya devam etmektedir. Üçüncü aşama, ülkenin yine negatif bir DYY pozisyonuna sahip olduğu bir dönemi göstermektedir. Esasen bu aşama yerel firmaların yeni pazarlar bulma ve yabancı ülkelerle olan uluslararası ticareti artırma gayelerinden kaynaklanan ve dışa dönük yapılan DYY'nin seyrinde artış yaşanan bir dönemi yansıtmaktadır ancak bu aşamada ülkeye yapılan DYY miktarında da bir azalış yaşanmaktadır. Üçüncü aşamanın diğer aşamalardan farkı, bu aşamada artık ülke firmalarının kendi ülkelerinde faaliyette bulunan yabancı rakip firmaları ile rekabet edebilecek seviyeye gelebilmeleridir. Bu aşamada yer alan ülkeler gelişmekte olan ülkeler ya da sanayileşme yolundaki ülkeler olarak adlandırılabilirlerdir.

Dördüncü aşamada, ülkenin yurtdışına yaptığı DYY miktarı ilk kez ülkeye gelen DYY miktarı ile eşit hale gelmekte ve hatta bu eşitliği aşabilmektedir. Bir ülkenin dışa dönük doğrudan yatırım stoku, içe dönük doğrudan yatırım stokuna eşit olduğunda ya da aştığında dördüncü aşamaya geçilmiş olunmaktadır. Bu aşamada ülke dışına yapılan doğrudan yatırım, ülke içine dönük gelen doğrudan yatırım miktarından daha fazla arttığından ülke net DYY pozisyonu bakımından yatırımcı pozisyonuna geçmektedir. Bu

aşamada ülke firmaları artık uluslararası pazarlarda rekabet edebilmekte ve dünyanın farklı bölgelerinde faaliyette bulunabilmektedir.

Beşinci aşamada, ülkenin net dış yatırım pozisyonu önce düşmekte ardından konjonktürel değişimlere bağlı olarak sıfır seviyelerinde dalgalanmaktadır. Bu dönemde ülke firmaları tarafından dışarıya yapılan yatırımlarla ülke içine yapılan yatırımlarda da dönemsel artış ve azalışların yaşandığı belirtilmektedir. Bu aşamadaki ülkelerin, aynı aşamadaki diğer ülkelere karşı herhangi bir avantajlarının bulunmadığı, yatırım gelişme yolunun beşinci aşamasında gelişmiş ülkelerin olduğu da yapılan diğer çıkarımlardandır (Dunning ve Narula, 1996, s.2-9; Kılıçaslan ve diğerleri, 2018, s.50-51).

Özetlemek gerekirse, başlangıç düzeylerinde farklı üstünlükleri olmasına rağmen bütün ülkelerin nihayetinde bütün aşamalardan geçeceği, bu geçiş süreçlerinde her ülkenin, bir yandan gelir seviyelerini artırırken diğer yandan ülke dışına doğru yatırımlarını artıracığı, beşinci aşamaya geldiklerinde ise ülkelerin pazar olanaklarının gelişeceği, tarımsal işgücünün azalacağı, ayrıca bu aşamaya gelmiş ülkeler arasında başlangıçta var olan gelişmişlik farklılıklarının ve dış yatırımlar açısından var olan avantajların ortadan kalkacağı, bu sayede son aşamaya gelmeyi başarabilen az gelişmiş ülkelerin sermaye sıkıntısı sorununa köklü bir çözümün sağlanacağı da savunulmaktadır.

1.3.3. Diğer DYY Teorileri

Bu başlık altında, Likidite Hipotezi, Uluslararasılaşma Kuramı, Para Alanları Kuramı, Risk Çeşitlendirme Kuramı, Kojima Hipotezi, Marksist Ekonomi Teorisi ve Kurumsal DYY Uyumu Teorisi ele alınmaktadır.

1.3.3.1. Likidite Hipotezi

Likidite hipotezinin temelleri Barlow ve Wender (1955) tarafından geliştirilen ‘kumarbaz kazançları’ teorisine kadar uzanmaktadır. Bu teoride, çok uluslu işletmeler kumar oyununa ufak bir bahisle başlayan ve bu bahisten elde ettiği kazancı tekrar oyuna koymak suretiyle oyuna devam eden kumarbazlara benzetilmiştir (Buckley vd, 2011). Bu oyun

mantığından yola çıkarak, çok uluslu firmaların nakit akışları ile yatırıma yönelik harcamalar arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu ileri sürülmektedir (Lizondo, 1990).

Likidite hipotezi temelde, sermaye piyasalarında görülen bilgi eksikliğinin, dışardan gelen finansman kaynağının içerdeki finansman kaynağından görece daha pahalı olmasına sebep olduğu ve bu sebeple firmaların ilk etapta kaynaklarının çok ufak bir kısmını DYY'lere ayırdığı, daha sonra yapılacak yeniden yatırımların ise firmaların ev sahibi ülkede elde ettiği kazançlar kullanılmak suretiyle finanse edilebildiği fikrine dayanmaktadır (Froot ve Stein, 1991).

Diğer taraftan, likidite hipotezi de ilk etapta ufak meblağlarda doğrudan yatırım yapacak firmalar açısından bu teorinin geçerli olabileceği, ancak uluslararası pazarları takip eden çok uluslu firmalar tarafından yapılacak doğrudan yatırımları açıklamada yeterli olmadığı yönlerinden eleştirilmiştir (Buckley ve diğerleri, 2011).

1.3.3.2. Uluslararasılaşma Kuramı: Johanson & Wiedersheim-Paul

Johanson ve Wiedersheim-Paul (1975) tarafından geliştirilen bu kuram, İsveç menşeli dört işletmenin 1970'li yıllardaki uluslararasılaşma süreçlerini ele almıştır. Çalışmada bu firmaların kuruluşundan, büyüme ve uluslararasılaşma sürecine kadar olan süreç izlenmiş ve bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu sonuçlar şu şekildedir: işletmeler öncelikle kendi ülkelerindeki yerel pazarlarda üretim gerçekleştirmekte, ardından adım adım bu üretimlerini kendi ülkeleri dışında da yapmaya yönelmektedirler. Bu aşamalı genişleme literatürde, "kurumsallaşma zinciri" şeklinde ifade edilmiştir (Johanson ve Wiedersheim-Paul, 1975, s.305-306).

Uluslararasılaşma kuramının genel olarak dört evreden oluştuğu belirtilmektedir. Bu aşamaların ilkinde, firmanın kendi ülkesinde ürettiği ürünleri yine aynı piyasada sattığı, üretimde uzmanlaşmaması ve risk almaktan çekinmesi sebebiyle ihracat da yapamadığı düşünülmektedir. Kurama ilişkin ikinci evrede, firmanın aracı kuruluşlar vastasıyla kendisiyle benzer yapıdaki (kültürel veya kurumsal ya da dil benzerliği gibi) ülkelere ihracat yapmak suretiyle ülke dışına çıktığı belirtilmektedir. Kısaca bir ülkenin ihracat

kararının yatırım yapılacak ülke ile kendisi arasındaki sanayileşme seviyesi, eğitimdeki düzey, dil, kültür veya politik benzerlik düzeyinden güçlü bir biçimde etkilediği, yatırım yapılacak ülke ile olan manevi yakınlığın o ülkedeki pazar büyüklüğünden daha önemli olduğu görüşü hakimdir. Bu kuramın üçüncü aşamasında ise firmanın, özellikle yakın ülkelerde kendisine ait temsilcilikler kurarak faaliyette bulunduğu, bu faaliyetleri sırasında edindiği bilgi ve tecrübeyi yurtdışındaki piyasalarda yürüttüğü faaliyetlerini daha ileri bir seviyeye götürmek için kullandığı söylenebilir. Kuramın son evresinde ise, firmanın artık yurtdışındaki yatırımlarını artırarak üretimini yerleşik olduğu ülke sınırları dışında yapmaya yöneldiği öngörülmektedir (Johanson ve Wiedersheim-Paul, 1975, s.307).

Kuramda öngörülen bu evrelerin iki istisnai durum dışında tüm firmalar tarafından takip edileceği düşünülmektedir. Bu istisnai durumlardan ilki, kaynak gerektiren aşamaların yeterince büyük olmayan pazarlar açısından uygulanabilir olmadığıdır. Diğer istisnai durum ise farklı pazarlarda güçlü bir bilgi ve tecrübeye sahip olan firmaların aşamaların hepsini yaşamayacağı diğer ifadeyle kurumsallaşma zincirinde zıplamalar yaparak zinciri aşabileceği durumu ifade etmektedir (Johanson ve Wiedersheim-Paul, 1975, s.307).

1.3.3.3. Para Alanları Kuramı

Parasal alan hipotezi olarak da isimlendirilen bu hipoteze konu olan döviz kurları ile DYY arasında bir bağlantı olup olmadığı hususu ilk defa 1970 yılında Aliber'in çalışmalarında yer almıştır. Kuramda, farklı bir ülkeye doğrudan yatırım yapılması yatırım yapan ve yatırım yapılan ülkelerin para birimlerindeki farklılığa dayandırılmıştır (Nayak ve Choudhury, 2014). Bu minvalde Aliber, daha güçlü para birimine sahip bölgede yer alan işletmelerin, para birimi görece daha güçsüz olan tarafta DYY yapma olasılığının daha yüksek gerçekleşeceğini, diğer yandan bu işletmelerin yerleşik oldukları ülkede yatırım yapma olasılıklarının ise daha düşük gerçekleşeceğini savunmaktadır. Kısaca bu kuramda, daha zayıf bir para birimi daha fazla DYY çeker anlamına gelmekte, bu kapsamda güçlü paraya sahip olma ülkeler açısından DYY'yi azaltıcı bir unsur olarak görülmektedir (Blonigen, 1997; Caves, 1989; Lily ve diğerleri, 2014).

Bir ülkenin rakipleriyle mücadele edebilme gücünün bir göstergesi şeklinde görülen döviz kurunun DYY'leri iki yönünden etkilediği savunulmaktadır. Bu yönler literatürde gelir etkisi ve maliyet etkisi şeklinde ifade edilmektedir. Bir ülkenin mevcut döviz kurunda bir birimlik artış yaşanması o ülkenin para biriminde düşüş yaşandığı anlamına gelmektedir. Bu durumda, ihraç etme amacıyla üretimde bulunan firmanın üretim sürecinde kendi ülkesinden sağladığı girdi kullanımına devam etmesi yatırım yapan firmanın hem ihracat miktarının artması hem de elde ettiği kazancın artması ile sonuçlanacaktır. Bu sonuç gelir etkisi şeklinde yorumlanmaktadır. Gelir etkisinin geçerli olduğu ortamda, döviz kurundaki yükselme ile DYY girişleri arasında pozitif yönlü bir ilişki mevcuttur. Diğer yandan yatırımcının ihracata yönelik üretiminde ithal girdi bağımlılığının yüksek olduğu durumlarda ise döviz kurunun yükselmesi yatırımcı firmanın hem ihracat miktarının hem de elde ettiği kazancın azalması ile sonuçlanabilecektir. Bu sonuç ise maliyet etkisi şeklinde yorumlanmaktadır. Maliyet etkisinin geçerli olduğu ortamda ise döviz kurundaki yükselme ile DYY girişleri arasında negatif bir ilişki mevcuttur. İki farklı sonucun elde ediliyor olması sebebiyle bu teoriye göre, eğer gelir etkisi maliyet etkisini aşıyorsa döviz kurundaki yükseliş DYY girişlerini artıracak, aksine gelir etkisi maliyet etkisinin altında kalıyorsa DYY girişleri olumsuz etkilenecektir (Cooke 1997; Drake ve Caves, 1992; Thomas ve Grasse, 2001).

Bu hipotez genellikle ampirik olarak birçok çalışmada destekleniyor olmasına karşın, yine de para birimleri arasında gerçekleşen çapraz yatırımları dikkate almaması, neden sadece daha güçlü para birimine ait firmaların ürün çeşitlendirme ve riskten kaçınma fırsatlarına sahip olduğunu açıklamada yeterli olmaması yönlerinden eleştiriler almaktadır.

1.3.3.4. Risk Çeşitlendirme Teorisi

Bu teori, esasen portföy seçimi kuramına dayanmaktadır. Portföy seçimi kuramı Tobin (1958) ve Markowitz (1959) tarafından geliştirilmiş bir teoridir. Bu kuram, yatırımcının üstlendiği bir risk durumunda elde ettiği getiri miktarını maksimize edecek biçimde ya da elde ettiği getiri miktarını koruyarak üstlendiği risk düzeyini minimum hale getirecek biçimde sahip olduğu portföyünde çeşitlilik sağlaması gerektiği fikrine dayanmaktadır.

Portföy çeşitlendirme hipotezi ilk olarak Grubel (1968) tarafından uluslararası sermaye hareketlerini açıklama amacıyla kullanılmış olup, daha sonra Ragazzi (1973) ve Rugman (1975) bu kuramı doğrudan yabancı yatırımlar için kullanarak genişletmiştir. Teori daha sonraları ise, 217 adet ABD menşeli işletmenin oluşturduğu 10 portföy Agmon ve Lessard tarafından amprik şekilde test edilmiştir (Huang, 1996, s.14).

Teori, portföy çeşitlendirmesinin firmaların aracılığı ile gerçekleştirilmesini gerektiriyorsa, iki şartın birlikte gerçekleşmesini esas almaktadır (Agmon ve Lessard 1977). Bunlardan ilki, portföy çeşitlendirmesi önünde yer alan engellerin veya maliyet artışlarının DYY önündeki engelleri aşması, diğeri ise yatırımcıların, çok uluslu şirketler tarafından sunulan çeşitlendirme fırsatının başka bir şekilde piyasada bulunmadığı fikrini kabul etmesidir (Agmon ve Lessard, 1977).

Bu teori de, diğeri teorilerde olduğu gibi DYY hareketlerini açıklama konusunda yeterli olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.

1.3.3.5. Kojima Hipotezi (Makro Ekonomik Teori)

Japon ekonomist Kaname Akamatsu tarafından geliştirilen Uçan Kazlar (Flying Geese) Modeli, daha sonraları Kojima tarafından (1973, 2000) ABD ve Japonya’da üretim yapan firmaların gelişme yolundaki ülkelere doğru yaptıkları doğrudan yabancı yatırım türlerini açıklamada kullanılmıştır (Lizondo, 1991, s.76). Akamatsu’nun uçan kaz modelinde, Japonya’nın tekstil endüstrisinde önder konumunda olduğu, diğeri ülkeler tarafından ise Japonya’nın takip edildiği vurgulanmıştır. Bu modele göre, ev sahibi ülkeler ekonomik anlamda bir gelişme yaşayarak endüstriyel bir öğrenme sürecine girerler ve ülkelerde sanayileşme geliştikçe ülkeye gelen DYY türünde de değişim yaşanmaktadır. Bu değişim, daha kaliteli işlerin ana ülkede yapılması, daha kolay ve basit işlerin ise kademe kademe daha gelişmiş ülkelere daha az gelişmiş ev sahibi ülkelere doğru kayması ile sonuçlanmaktadır.

Kojima yürüttüğü çalışmalar sonucunda, ABD ve Japonya’daki uluslararası şirketlerin farklı amaçları benimsediklerini ortaya çıkarmıştır (1973, 1975, 1985). Bunlardan ilki,

Japonya’da faaliyet gösteren bazı işletmelerin rakipleri ile mücadele edememelerinin bir neticesi olarak kendi ülkeleri dışında yatırım yapmaya karar verdikleri şeklindedir. Bu piyasada, daha yüksek rekabet gücüne sahip firmaların daha zayıf firmaları piyasanın dışına iterek onların zorunlu olarak yurt dışındaki farklı pazarlarda yatırım yapmalarına neden olduğu görüşü hakımdır. Diğer taraftan, Kojima farklı ülkelere yönelen Japon firmalarının, kendi ülkelerindeki hammadde eksikliğinden kaynaklı dezavantajlı konumda oldukları endüstrilere yatırım yapma amacıyla yurt dışına yöneldikleri tespitinde de bulunmuştur. Bu durum, gerek yatırım yapılan gerekse yatırım yapan ülkenin ticari faaliyetlerini geliştirmekle kalmayacak, ülkelerin refah seviyelerinin yükselmesine de katkı sağlayacaktır. Bu sebeple, bu türde yapılan DYY’ler Kojima tarafından ticaret hedefli yatırımlar şeklinde de isimlendirilmektedir.

Kojima hipotezi, farklı ülke grupları için ampirik olarak Lee (1983) ve Chou (1988) tarafından sınanmış ve söz konusu hipotezi destekleyen sonuçlara ulaşamamışlardır. Ayrıca bu hipotez, rekabet edebilme gücü düşük firmaların yurtdışına yatırım yapma nedenlerine açıklık getirebilirken, rekabet etme gücü daha fazla olan işletmelerin neden DYY yapmaya yöneldiklerine açıklama sağlama konusunda yeterli olmadığı yönüyle eleştirilmektedir.

1.3.3.6. Marksist Ekonomi Teorisi

Marksist ekonomistlere göre; sermaye hareketleri her zaman gelişmiş ekonomilerden emeğin daha kolay sömürülebileceği ekonomilere doğru olmaktadır çünkü gelişmiş ülkelerde kar seviyeleri düşüktür dolayısıyla sermaye daha çok kazanç elde edeceği daha az gelişmiş ülkelere yönelir.

Klasik Marksist teori, bir iktisadi faaliyetin uluslararası hale gelmesini sermayenin sınırötesi hareketliliği ile açıklamaya çalışmakta ve bu kapsamda uluslararası faaliyet gösteren şirketlerin bu faaliyetlerinin esasen uluslararasılaşmasının temel faktörü olduğunu savunmaktadır. Marksist görüşü benimseyen akademisyenler, artık değerın ya da kârın esasen üretime bağlı avantajlara sahip firmaların insan emeğini sömürmesiyle elde edildiği, bu açıdan üretimin uluslararası alanda sağlanmasının global düzeyde

aslında bir sınıf mücadelesi olduğu ve emek sömürsünün bir devamı niteliğinde olduğu görüşüne sahiptirler (Dicken, 1998, s.179).

Marksist görüş öncülerinden Lenin ise, sermayenin sınırötesi hareketliliğini kapital ideolojideki ülkelerin farklı ülkelerdeki pazarlara hakim olma ve doğal kaynaklara erişilmeye yönelik mücadelelerine dayandırmaktadır. Marksist ekonomi teorisi, 1930'lu yılların sonuna kadar geçerli görülürken, bu geçerlilik özellikle sıcak savaş dönemi ile birlikte yabancı yatırımların sadece daha az gelişmiş ülkelerle sınırlı kalmayıp daha gelişmiş ülkelere de yönelmesi sebebiyle güvenilirliğini kaybetmiştir.

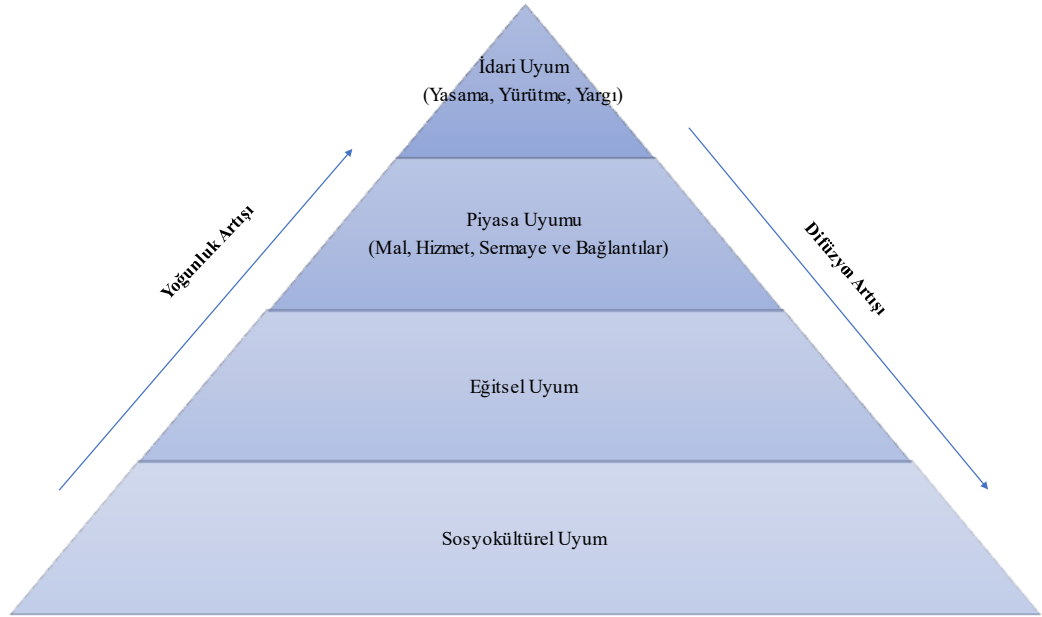
1.3.3.7. Kurumsal DYY Uyum Teorisi

1998'de Wilhelms tarafından geliştirilen Kurumsal DYY uyumu teorisinde (Institutional FDI Fitness Theory), DYY uyumu bir ülkenin DYY çekme konusunda var olan tehlike ve fırsatlara hızlı şekilde adapte olabilme ve bundan faydalanabilme becerisi ile rakiplerle mücadele edebilme için gerekli yaratıcılığı ve esnekliği gösterebilme kabiliyetini ifade etmektedir (1998, s.2). Diğer bir ifadeyle bu teori, fiziki olarak en geniş ve en güçlü yapıdaki aksine, yüzyüze kalınan koşullara en akıllı ve uygun çözümler bulabilen yani kendini değişimlere en kolay uyarlayabilenlerin (the fittest) hayatta kalabileceği görüşü, Darwinci yaklaşımı esas almaktadır. Wilhelms (1998, s.2) en kapsamlı DYY girişi alan ülkelerin aslında en büyük coğrafyadaki ülkeler olmadığını aksine en kolay uyum sağlayabilenler olduğunu belirtmiş ve bu durumu da ağaç benzetmesi kullanarak açıklamıştır. Minik ve esneyebilen ağaçların çoğunlukla daha gelişmiş ve sert yapıdaki ağaçlara kıyasla fırtınaya daha iyi dayandığı, bu bakış açısıyla uluslararası yatırım fırtına olarak düşünüldüğünde, DYY girişinde en fazla başarı gösterebilecek ülkelerin de uluslararası yatırımlara yönelik yaşanan sert değişimlere en kolay uyum sağlayabilecek, diğer bir ifadeyle esneyebilecek ülkelerin olacağı savunulmuştur.

Wilhelms, daha fazla doğal kaynağa sahip ülkelere kıyasla görece dezavantajlı ülkelerin, daha fazla DYY çekmelerini bu ülkelerin yabancı yatırımcılar için daha cazip yeni bir yol bulma yeteneklerine bağlamıştır. Teoriye göre Kurumsal DYY uyumu, idari uyum, piyasa uyumu, eğitsel uyum ve sosyokültürel uyum şeklinde dört seviyede

gerçekleşmektedir (Şekil 6). Bunlardan sosyokültürel uyum en eski ve en kapsamlı olan kurumlar olması sebebiyle en zor ve en çok zaman gerektiren bir uyum süreci olarak piramidin en altında yer almaktadır.

Şekil 6: Kurumsal DYY Uyumu Piramidi

Kaynak: Wilhelms ve Witter, 1998, s.3.

Piramit yapısındaki bir sonraki uyum seviyesi olan eğitsel uyum, beşeri sermayeyi geliştirmesi, bilgiyi işleme yeteneğini geliştirmesi ve teknolojideki yaratıcılığı artırması yönüyle DYY'yi artırmada etkili olduğu belirtilmektedir. Eğitsel uyum sosyokültürel uyum kadar zor ve uzun zaman gerektirmese de idari uyum kadar çabuk sağlanabilen bir uyum seviyesi olarak da görülmemektedir. Piramidin bir sonraki seviyesinde, nasıl ki eğitim, beşerî sermayenin bir göstergesi olarak görülüyorsa, piyasalar da kurumsal DYY uyumunun ekonomik ve finansal göstergeleri olarak yer almaktadır. Piyasa uyumu seviyesi de DYY çekme açısından önemli görülmektedir çünkü piyasa uyumunun sağlandığı ekonomilerde, özel iştirakleri sınırlayan devlet müdahalelerinin var olduğu ekonomilerden daha çok DYY çekileceği varsayılmaktadır. Son olarak, piramidin en üstünde yer alan idari uyum seviyesinde ise hükümetin piramitte yer alan eğitim, piyasalar ve sosyokültürel uyum üzerinde şekillendirici ve etkili bir güce sahip olduğu

görüşü hakimdir. Bu yüzden de yatırımcıların eylem ve politikaların birincil kaynağı olarak hükümete odaklandığı görüşü bu teoride kabul görmektedir. Kurumsal DYY uyumu teorisi, piramitte yer alan kurumların birbiri ile etkileşim içinde olduğunu; hükümet politikalarının eğitimi, piyasayı ve sosyokültürel yapıyı şekillendirebileceği gibi; eğitim ya da sosyokültürel yapının da gerek beşerî sermayeyi gerekse hükümeti etkileyebileceği görüşünü içermektedir. Piramidin tepesinde yer alan idari uyum, toplumun her alanındaki değişimlerin çok daha hızlı şekilde hayata geçirilmesini sağlama noktasında piramidin bir diğer uç noktasını oluşturan sosyokültürel uyuma kıyasla devrim niteliğinde olan bir süreç olarak görülmektedir. Bu iki uç arasında kalan piyasa ve eğitsel uyum ise, DYY çekme konusunda idari uyuma göre daha meşakkatli ve daha uzun zaman gerektiren süreçler olarak görülmektedir. Özetle, teoriye göre DYY çekmede başarılı olan ülkeler, kas gücüne sahip ülkeler değil, oluşabilecek tehditleri ve fırsatları fark edip ona uyum sağlayabilecek politikaları en hızlı şekilde hayata geçirebilme, yaratıcılıklarını artırabilme ve hayatta kalabilecekleri rekabet alanlarını doğru belirleyebilme yeteneğine sahip ülkelerin olduğu yönündedir (Wilhelms ve Witter, 1998).

Wilhelms (1998) öncüsü olduğu bu teoriyi 1978-1995 dönemi için 67 gelişmekte olan ülkede sınamış, idari ve piyasa uyumunun yabancı yatırımları çekme konusunda daha etkin bir role sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Modelde idari uyumu sağlamaya yönelik olarak hukukun üstünlüğü, yolsuzluk, şeffaflık, dışa açıklık, ticaret ve döviz kuruna düşük müdahale gibi değişkenler kullanılmıştır. Model, yüksek idari uyum seviyesinin, yasama organının karar alma ve yasa yapma süreçlerinin şeffaf olduğunu, bağımsız ve adil bir yargı sisteminin olduğunu, istikrarsızlığın ve dolayısıyla yatırım riskinin düşük olduğunu göstermesi yönüyle DYY'leri çekme konusunda etkili olduğunu öngörmektedir (Wilhelms ve Witter, 1998, s.16-17). Kurumsal DYY uyum teorisi tüm ekonomik düzeylerde uygulanabilir bir teori olarak görülmekle birlikte çoğunlukla Afrika ülkelerine yönelik yapılan analizlerde tercih edilen bir teori olmuştur (Popovici ve Calin, 2014, s.18).

DYY çekme konusunda yapılmış olan yukarıda belirtilen teorilerin tamamı dikkate alındığında, bu tez çalışmasında analize konu olan kurumsal değişkenlerin zamana bağlı olarak ortaya çıkan yapısal değişkenler olduğu dolayısıyla teorilerden Wilhelms'in

Kurumsal DYY Uyum Teorisinin temel alınmasının en uygun olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Teorinin görüşüne paralel olacak şekilde, ülkelerin teknolojinin gelişimi ve internet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte günün koşullarına uygun idari ve yasal düzenlemelere önem vermesinin daha fazla DYY çekme konusunda etkili olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda günümüz dünyasının siyah altını haline gelen verinin uluslararası transferi ve güvenliğinin sağlanması konusunda ülkelerin en hızlı ve en etkili araç olarak piramidin tepesinde yer alan “idari uyum”u sağlamalarının daha önemli olduğu düşünülmektedir. Bu tez çalışmasında, çağın gereğine uygun en iyi idari uyumun sağlanabilmesinin yolunun uluslararası veri transferinin güvenliği konusunda hükümetlerin bireysel mevzuat çalışmalarından ziyade uluslararası mecrada kabul görmüş düzenlemelerle uyumlu ve yenilikçi politikalarla yatırımcıları cezbetmesinin daha etkili olacağı düşünülmektedir.

2. BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM HAREKETLERİNİN DÜNYADAKİ GELİŞİMİ VE DYY'LERİN ÜLKE SEÇİMİNDE ETKİLİ OLAN TEMEL FAKTÖRLER

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım alan ülkeye olduğu kadar yatırım yapan ülke üzerinde de önemli etkilere sahiptir. Moosa (2002) bu etkileri, özellikle yatırımları çeken ülkeler açısından iktisadi, siyasi ve sosyo-kültürel olmak üzere üçe ayırmıştır. Seyidoğlu (2003) ise, DYY'lerin ev sahibi ülkeye sağladığı faydaları *üretim kapasitesini geliştirmesi, yeni iş alanları yaratması, ülkeye teknoloji transfer etmesi ve iyi yönetim becerileri getirmesi, ülkenin döviz rezervlerini ve ihracatını artırması, ekonomiye hareketlilik kazandırması, rekabet ortamını canlandırması ve vergi gelirlerini artırması* şeklinde sıralamıştır. Özellikle 1990'lardan itibaren DYY'lerin önemi daha da anlaşılmaya başlamıştır. Bu artan önemin nedenleri ise Dunning (1994) tarafından ülke ve firma açısından ayrıştırılarak verilmiştir.

DYY'lerin bir ülkeye yaptığı en değerli katkının o ülkenin sermaye açığını kapaması olduğu bilinen bir gerçekliktir. Sermaye özellikle gelişme yolunda olan ülkelerde, emek ve toprakla kıyaslandığında daha sınırlı kalmaktadır, bu ekonomilerde yerli sermaye oluşturma imkanının daha zor olması da bu sınırlılığın en kayda değer sebebi olarak görülmektedir (Batmaz ve Tunca, 2005, s.50-51). Diğer taraftan gelişmekte olan ülkelerin sermaye yetersizliği gibi, gelişmiş ülkelerin de uzun vadeli sermaye bulamama sorunu yaşamaları bilinen bir durumdur. Bu doğrultuda, girdiği ülkenin sermaye stokuna net bir ilave katkı sağladığından doğrudan yabancı yatırımlar gerek gelişmiş gerekse gelişme yolundaki ülkeler açısından önem verilmesi gereken bir gündem haline geldiğinden, bütün ülkelerin de bu konu üzerine odaklanmasına neden olmuştur.

DYY'lerin girdiği ülkede üretimde ve büyüme üzerinde yadsınamaz etkileri olduğu bilinen bir durumdur ve bu netice özellikle sermaye sıkıntısı çeken gelişme yolundaki ülkeler bakımından görüldüğünden daha çok önem içermektedir.

Bilindiği üzere yatırım yapılan ülke açısından üretimde artış yaşanabilmesi için DYY sonucu yatırım alan ülkenin sermaye rezervinin çoğalması ve ülkenin kaynaklarını verimli ve etkili olacak şekilde kullanması gereklidir. Bu çerçevede şirketlerin birleşmesi ya da satın alınması türünde gerçekleşen DYY'lerin üretim ya da çıktıdaki etkilerini net bir şekilde belirlemek çok da kolay bir durum olarak görülmemektedir. Diğer bir ifadeyle, bir DYY'nin ev sahibi ülkenin üretimi üzerinde pozitif bir sonuç gösterebilmesi için bu yabancı yatırımların ev sahibi ülkenin sermaye stoğunda artış oluşturması gereklidir. Sonuç itibariyle, sermaye stoğundaki artışın evsahibi ülkenin büyümesinde etkili olacağı bilgisinden hareketle DYY'lerin de sermaye stoğunu arttırmak suretiyle yatırım alan ülkenin iktisadi olarak büyüme sağlamasında etkili olacağını söylemek yanlış olmayacaktır (Moosa, 2002, s.73).

Diğer taraftan, DYY'lerin bir ülke ekonomisi üzerinde olumlu etkilere sahip olup olmadığı hususunda farklı görüşler de mevcuttur. Örneğin, bir taraf DYY'lerin yatırım alan ülkeye farklı teknolojik imkanlar sağladığından o ülke ekonomisine başlangıçta fayda sağlayacağını savunmaktadır. Aynı görüş, şayet ev sahibi ülke gelişmesine rağmen milli kaynakları kullanmamaya devam eder ve yurtiçi işletmelerinin rekabetçiliğini artıramazsa bu faydanın zamanla ülke ekonomisinin kalkınmasına engel oluşturacağını da savunmaktadır. Diğer tarafta yer alanlar ise, doğrudan yabancı yatırımların ülkeye teknoloji transfer edilmesini, ülke pazarının rekabet gücünü arttırması, yetişmiş yönetici ve işgücü sağlaması, yeni iş imkanları yaratması, yurt içi ücret seviyesini yükseltmesi ve sınırötesi ticaret hacmini artırması sebebiyle ülkelerin ekonomik kalkınma sürecini hızlandırdığı yönünde savunulmaktadır. Nihai olarak, yabancı doğrudan yatırımların, ev sahibi ülkeye sağladığı avantajları kadar olumsuz etkilerinin de bulunduğu (hava kirliliğinin artması, yerli üretimin azalması, sosyal yapının bozulması vb.) ancak olumsuz etkilerinin DYY'nin sermaye miktarını, üretim ve istihdamı artırması, yeni teknolojiler getirmesi şeklindeki ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleyen avantajlarının yanında görece minimal olduğu ve katlanılabilir olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çerçevede bu bölümde küresel DYY'lerin global dinamiklerin etkisindeki hareketlerine Dünya ve Türkiye özelinde yer verilecek, adından küresel DYY girişleri üzerinde etkili olan ve olabilecek ekonomik ve kurumsal-politik faktörlere deyinilecektir.

2.1. DYY HAREKETLERİNİN DÜNYA'DAKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

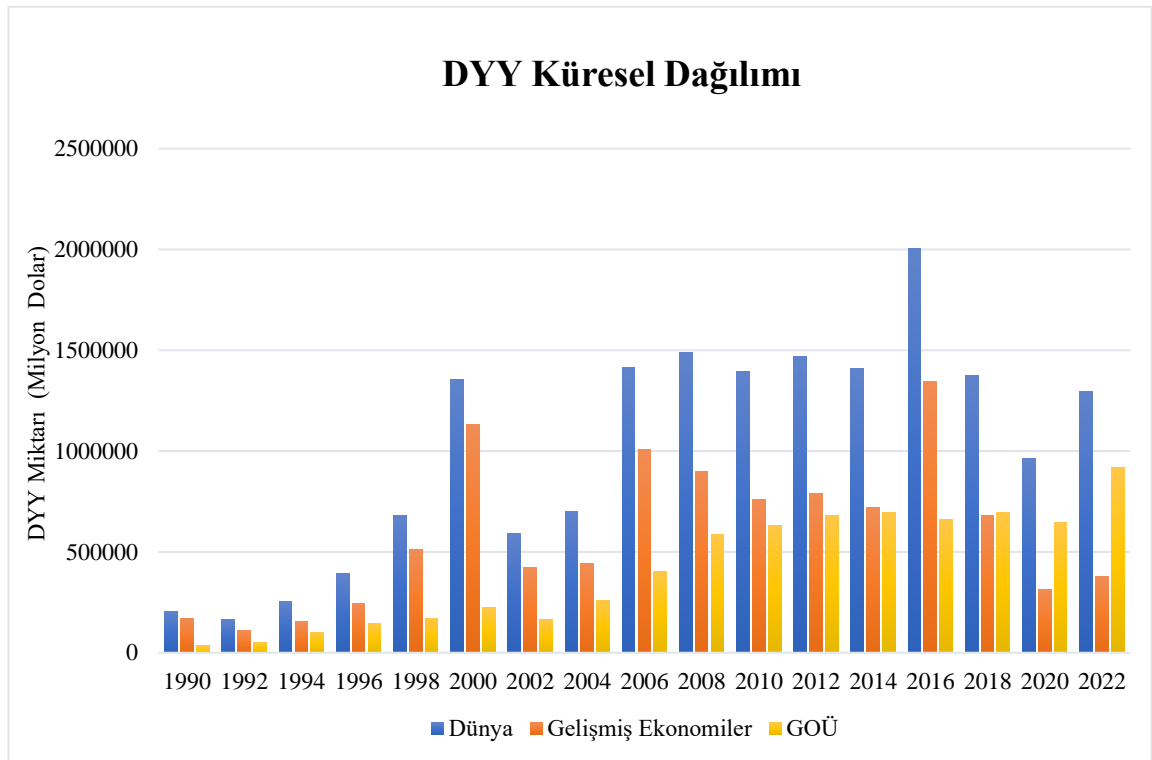
Sömürgecilik zamanına kadar uzandığı ileri sürülen DYY hareketlerinin (Bal ve diğerleri, 2016, s.3), 1929 yılında yaşanan ekonomik buhran nedeniyle hareketlenmeye başladığı ancak özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında hem küreselleşmenin hızlanması hem de teknolojik ilerleme ile birlikte bir dönüm noktası yaşadığı belirtilmektedir (Pashalieva, 2016, s.165). DYY'ler küresel sermaye hareketleri olması sebebiyle küresel ölçekte yaşanan olaylardan da görece fazla etkilenmektedir ve bu durum DYY'lerin gerek yönünde gerekse türünde zaman içinde değişimlere sebep olmaktadır. Örneğin, 1973 yılında gerçekleşen petrol krizini ele alalım. Bu kriz bir yandan dünya ekonomisinin durgunluk dönemine girmesine neden olurken aynı zamanda uluslararası yatırım hareketliliğinin de durgunlaşmasına neden olmuş ve böylece dünyadaki küresel yabancı yatırım girişleri 1973'e kıyasla 1974 yılında neredeyse yarısına kadar azalmıştır.

UNCTAD tarafından 1997 yılında yayımlanan raporda da, DYY girişleri için 1970 yılından bu yana küresel ölçekli olaylar sebebiyle üç ayrı yükselme dönemi yaşandığı belirtilmektedir. Bu dönemlerden ilkinin 1979-81 yılları arasında ve petrol krizi kaynaklı olduğu, anılan dönemde yatırımların gelişmiş ülkelere Ortadoğu'daki petrol sahibi ülkelere doğru yön değiştirdiği; ikinci dönem artışlarının 1986-90 arasında yaşandığı ve bu dönemdeki hızlanmanın enformasyon teknolojisi alanındaki gelişmelerin üretim faaliyetlerini kolaylaştırıcı etkisine bağlandığı; 1995'ten bu yana (1997) yaşanan üçüncü dönemde ise; Tokyo Borsasının çökmesi, ABD'de ekonomik faaliyetlerde daralma yaşanması ve bazı ülkelerin finansal sistemlerinde zayıflıklar yaşanması sebebiyle DYY girişlerinde gelişmekte olan ülkelere doğru bir kayma olduğu belirtilmektedir. DYY girişlerindeki en büyük ivmeler 2000'li yıllarda yaşanmıştır. Nitekim 1990 yılında 204 milyar dolar seviyesinde olan küresel DYY girişleri, 2000 senesinde ortalama 6,5 kat artışla 1.356 milyar dolar miktarına ulaşmıştır.

UNCTAD'ın 2023 yılı Dünya Yatırım Raporu verilerinden yola çıkılarak oluşturulan 1990-2022 yılları arası küresel DYY hareketlerinin dağılımına ve büyüklüğüne Şekil 7'de yer verilmiştir. Veriler, bir önceki yıla göre DYY girişlerinde küresel ölçekte yaşanan olayların etkisiyle bir sonraki yılda düşüşlerin yaşandığını, bu minvalde 2000 sonrasında

DYY girişlerindeki sert düşüşlerin 2003, 2009, 2018 ve 2020 yıllarında yaşandığını göstermektedir. UNCTAD, 2019’da 1.500 milyar dolar olarak gerçekleşen küresel DYY’lerin 2020’de yaşanan pandeminin etkisi ile büyük bir gerileme kaydettiğini ve 859 milyar dolar olarak gerçekleştiğini, bu düşüşün 2009 mali krizinden sonra yaşanan en düşük seviye olduğunu belirtmiştir.

Şekil 7: 1990-2022 DYY’lerin Dağılımı ve Büyüklükleri

Kaynak: UNCTAD, 2023 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

DYY girişlerinde gelişmekte olan ülkelere olan yatırım eğiliminin ise Covid-19 pandemisinin yaşandığı 2019 yılı dışarda tutulmak suretiyle 2018 yılı ve sonrasında gelişmekte olan ülkeler lehine değiştiği de Şekil 7’de görülebilmektedir. 2023 yılı Dünya Yatırım Raporu verileri, küresel DYY akımlarının gelişmekte olan ülkelere doğru yön değiştirmesi ile 2000 yılında var olan büyük farkın zamanla kapandığını, 2018 yılından sonra ise GOÜ’ler lehine bir farkın oluşmasıyla sonuçlandığını göstermektedir.

2022 yılı güncel verilerine göre, 2021 yılına kıyasla 2022 yılında, küresel DYY girişlerinde Dünya genelinde %12'lik bir düşüş yaşanmış olmasına rağmen GOÜ'lerde %4'lük bir artışın yaşandığı, yaklaşık 1.294 milyar dolar olarak gerçekleşen küresel DYY miktarının yaklaşık %70'inin (916 milyar dolarlık kısmının) GOÜ ekonomilerinde, %29'unun ise bir önceki döneme kıyasla %37'lik bir azalışla (378 milyar dolarlık kısmının) gelişmiş ülke ekonomilerinde gerçekleştiği görülmektedir (UNCTAD, 2023). Covid-19 pandemisinin yaşandığı yılı müteakiben 2020 yılında dahi, gelişmiş ülkelerin GOÜ'lerden daha fazla etkilendiği görülmektedir. Öyle ki, DYY akışındaki en fazla azalma gelişmiş ülkelerde yaşanmış ve %69'luk bir azalışla 229 milyar dolar gerçekleşirken; gelişmekte olan ülkeler ise, kriz sonrası dönemi %12'lik bir düşüşle atlattı ve gelişmiş ülkelerin çok üzerinde bir oranla 616 milyar dolarlık bir seviyeye kapatmıştır.

Diğer taraftan, aynı rapor verilerinden 2010 yılında en fazla DYY girişinin Avrupa kıtasında, en az DYY girişinin ise Afrika kıtasında gerçekleştiği, Asya ve Amerika kıtalarındaki girişlerin ise hemen hemen yakın gerçekleştiği; 2020 yılına gelindiğinde ise, Avrupa ülkelerine yapılan DYY miktarlarında ise çok sert bir düşüş yaşandığı ve Afrika ülkelerine yakın bir miktarda gerçekleştiği, hatta 2022 yılında Afrika ülkelerinin de gerisine düştüğü ve negatif gerçekleştiği, Afrika ülkelerinin ise 2020 yılında yine en az DYY girişi alan ülkeler konumunda olduğu, Asya ülkelerinin ise büyük bir ivme göstererek en fazla DYY girişi alan ülke konumuna yerleştiği ve Amerika ülkeleri ile arasında olan farkı açtığı görülmektedir.

Aralarında çok büyük farklar olmasına rağmen, GOÜ'lerin gelişmiş olan ülkeleri yetişmesi hatta geçmesinin arkasında birçok çalışmada da gösterildiği üzere çok çeşitli sebepler bulunmaktadır. GOÜ'ler sermaye birikimi ve teknoloji alanlarındaki eksiklerini kapatmak amacıyla özellikle son 20 yıldaki politikalarını DYY çekme üzerinde planlamışlar ve görüldüğü üzere başarılı da olmuşlardır. Öyle ki, UNCTAD'ın 2023 yılı yatırım raporunda da bu durumu kanıtlar şeklinde, 66 ülkenin 2021 yılına kıyasla üçte bir oranında bir artışla doğrudan yabancı yatırımları etkileyebilecek toplam 149 politikayı 2022 yılında uygulamaya koyduğu, bu politikalar içerisinde DYY'yi destekleyen politikaların bir önceki yıla kıyasla neredeyse ikiye katlanarak 102 adete ulaştığı, DYY'yi

daha az etkileyen politikaların ise önceki yıl ile aynı seviyede kaldığı belirtilmektedir. Bu durum, yeterli DYY çekemeyen ülkelerin DYY'leri kendi ekonomilerine çekme konusunda global trendlere ve global ekonominin ihtiyaçlarına uygun politikalar üretmesi ve üretilen politikaları uygulamaya koymasının nedenli önemli olduğunu da ispatlar niteliktedir.

İlaveten, DYY'lerin sektörel dağılımına baktığımızda, zaman içinde büyük değişimler yaşandığı da görülebilmektedir. Örneğin, 1970'li yıllarda yoğun olan imalat sanayi ve madencilikten hizmet sektörüne, 2020'li yıllarda ise dijital ekonomi sektörüne doğru bir yönelme olduğu görülmüştür. 2020'li yıllara gelinen sürece baktığımızda, yabancı yatırımcıların ondokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar petrol, kauçuk, maden, yün ve gıda üretiminde yoğunlaştığını; 1940 yılına kadar yatırımın odağının ilaç, kimyasallar, gıda ve motorlu araçlar olduğunu; II. Dünya savaşının da etkisiyle 1941-45 yılları arasında ulaştırma ve savunma sanayiinin popüler olmaya başladığını; 1960 yılına kadar olan dönemde bu defa finans hizmetlerinin, iletişim, otelcilik, makine ve mühendisliğin yabancı yatırımcıların dikkatini çekmeye başladığını; 1960-70 arasında ise, elektronik eşyaların üretimi, eğitim, sağlık, turizm, gıda ve temizlik sektörlerinin büyük miktarda doğrudan yabancı yatırım çektiği yıllar olduğunu söylemek mümkün olmaktadır (Bayraktar, 2003, s.7). Günümüzde ise daha çok enerji ve gaz üretimi, elektronik eşyalar, veri işleme, bilgi ve iletişim sektörleri ile yine hizmet sektörü en fazla DYY çeken sektörler arasında yer almaktadır (UNCTAD, 2023, s.19). UNCTAD, 2020'de sıfırdan yatırımların %35 azaldığını, birleşme ve satın almalarda ise %10'luk bir azalışın olduğunu; diğer taraftan bilgi-iletişim sektörlerinde %18'lik, gıda ve dijital sektörlerdeki birleşme ve satın almalarda ise 3 kattan fazla bir artışın olduğunu belirtmektedir (UNCTAD, 2021; YASED, 2021).

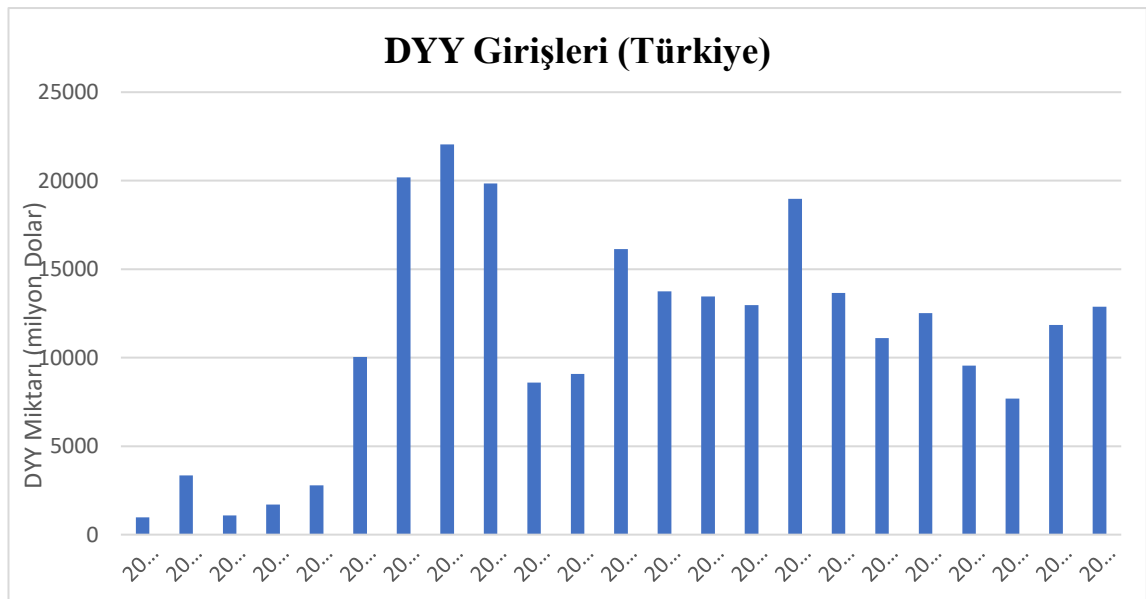
Küresel DYY yapısında yaşanan dönüşüm, dijital ekonomi sektörlerine olan yönelim başlığı altında Birleşmiş Milletlerin bahse konu yatırım raporlarına da konu edilmiştir. Raporda, 2021 yılında dijital ekonomi yatırımlarında bir önceki yıla nazaran %64'lük bir artışın yaşandığı gösterilmiştir (UNCTAD, 2023, s.23-24). Raporda aynı zamanda, doğrudan yabancı yatırımların türlerinde dijitalleşmenin etkisiyle bir değişimin yaşandığı, dijital çokuluslu şirketlerin yatırımlarının çoğunu artık sıfırdan yatırımlar

şeklinde değil de çoğunlukla birleşme ve satın alma şeklinde gerçekleştirmeye çalıştıkları; internet platformlarının da doğrudan yabancı yatırımlarda ve özellikle sıfırdan yatırımlarda aktif bir yere sahip olduğu, bu alandaki DYY miktarının 6,3 milyar dolar olarak gerçekleştiği ve bu miktarın büyük kısmının Amerika Birleşik Devletleri menşeli Alphabet ve Meta isimli internet platformları tarafından gerçekleştirildiği belirtilmiştir (UNCTAD, 2023, s.23).

2.2. DYY HAREKETLERİNİN TÜRKİYE’DEKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan ülkemizde, yabancı doğrudan yatırımlara ilişkin yapılan faaliyetler genel olarak DYY girişlerini teşvik etmeyi, yatırımcıların haklarına güvence sağlamayı ve böylece ülkemize yapılacak DYY akışını canlandırmayı hedefleyen 17.06.2003 tarihinde yürürlük kazanan 4875 sayılı “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu” ile düzenlenmiştir. Türkiye de diğer GOÜ’ler gibi ekonomik kalkınma, büyüme için gerekli sermaye açığını karşılayabilme, yeni teknolojilere ulaşabilme, yeni dış pazarlara açılabilme amacıyla daha fazla DYY’yi kendi ekonomisine çekmeye çalışmaktadır.

Şekil 8: 1990-2022 Türkiye’ye Gelen DYY Miktarları (Milyon Dolar)

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye ekonomisinde DYY'lerin gelişimine bakıldığında, 1990-2000 döneminde ciddi bir artışın olmadığı, DYY miktarının stabil bir düzeyde gerçekleştiği, hareketlenmelerin 2002'den itibaren yaşanmaya başlandığı görülmektedir. Şekil 8'de 2000-2022 yılları arasında Türkiye'ye gelen DYY miktarları milyon dolar cinsinden gösterilmektedir.

Veriler, 2000 yılında Türkiye sınırlarına giren 982 milyon dolar değerindeki DYY miktarının 2005 yılında 10 kat arttığını, 2006 yılında ise bir önceki yıla nazaran iki katına çıkarak 20.185 milyon dolar ile zirveye ulaştığını; bu miktarın 2009 ve 2020 yıllarında ciddi düşüş yaşadığını, genel olarak 2021 yılına kadar dalgalı bir seyir izlediğini, 2020 yılında yaklaşık 7.600 milyon dolar gerçekleşen DYY miktarının 2021 ve 2022 yıllarında yeniden artış trendini yakaladığını ve önce 11.840 milyon dolar sonrasında ise 12.840 milyon dolar olarak gerçekleştiğini göstermektedir (UNCTAD, 2023).

Şekil 8'de yer alan 2005 ve 2006 yılları, Türkiye'nin çektiği DYY miktarı bakımından sıçrama yaşadığı yıllar olarak; 2009 ve 2020 yılları ise en fazla düşüşün yaşadığı yıllar olarak dikkat çekmektedir. Covid-19 pandemisinin yaşanması sonrasında dünya genelinde yaşanan düşme trendinden Türkiye de etkilenmiş ve 2020 yıl sonu itibariyle DYY girişlerinde 2019 yılına kıyasla %17'lik bir düşüş yaşanmıştır. 2015 yılındaki mevcut DYY potansiyel dikkate alındığında 2020 yılındaki durumun Türkiye'nin potansiyelinin çok altında olduğu görülmektedir. Nitekim 2021 ve 2022 yıllarında istenilen düzeyde olmasa da yeniden artışa geçilebildiği görülmektedir.

Doğrudan yabancı yatırım miktarının ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olduğu görüşüne dayanan Dunning'in yatırım gelişme yolu teorisine göre Türkiye açısından bir değerlendirme yapacak olursak, 2002 yılına kadar olan net dış yatırım pozisyonuna göre Türkiye'nin ikinci aşama ülkesi konumunda yer aldığı (Kula, 2013, s.71); ancak bu durumun 2022 verilerine göre değiştiğini, bu dönemde ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırım miktarının artış hızında bir düşüşün yaşandığı, diğer taraftan ülke dışına yapılan yatırım miktarında ise bir artışın olduğu dikkate alındığında Türkiye'nin net yatırım pozisyonuna göre ikinci aşamanın sonu ile üçüncü aşamanın başı arasında olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

Türkiye'ye giriş yapan DYY'nin sektörel dağılımı incelendiğinde; 2020 yılında önceki dönemlerde görüldüğü üzere hizmet sektörünün %77'lik bir pay ile sermaye girişi sağlamada ilk sırada yer aldığı, bu sektörü %22'lik bir oran ile sanayi sektörünün izlediği; bu sektörlerin alt kategorilerine göz atıldığında finans ve sigortacılığın hizmetler sektörünün altında en önde bulunduğu, onu ise ufak bir farklılıkla bilgi ve iletişim teknolojileri sektörünün izlediği görülmüştür (YASED, 2021, s.5). Burada dikkat çeken husus, bilgi ve iletişim sektörüne olan yatırımların 2019 yılına kıyasla yaklaşık iki kattan fazla artmış olması ve bu durumun pandemi döneminde Dünyada yaşanan dijitalleşme etkisi ve onun bir sonucu olan yatırım trendi ile paralellik göstermesidir. Öyle ki, dijital yabancı yatırımcıların birleşme ve satın alma şeklindeki doğrudan yatırım miktarında Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de önemli bir artış yaşanmış 6,9 milyar dolar değerinde bir gerçekleşme olmuştur. Bu yatırımların yaklaşık %51'i internet ve mobil hizmetler sektöründe, %28'i teknoloji sektöründe gerçekleşmiştir. Pandeminin etkisiyle lojistik, e-ticaret, kimya ve ilaç sektörlerine ilgide artış yaşanırken, turizm ve perakende sektörlerine olan yatırımcı ilgisinde önceki yıllara göre azalma yaşanmıştır (YASED, 2021, s.7-8).

Tablo 1: Küresel DYY Girişlerinin Ülkelere Göre Dağılımı (2019-2020/Milyon dolar)

ÜLKELER	2019	2020
İtalya	94	977
ABD	340	798
Hollanda	1.169	595
İngiltere	874	496
Lüksemburg	131	436
Katar	570	400
Almanya	467	312
İrlanda	41	237
Azerbaycan	566	185
Hong Kong	44	183

Kaynak: YASED, 2021.

Türkiye'ye en fazla DYY girişi sağlayan ülkelerin dağılımına baktığımızda; 2019 yılında Hollanda, İngiltere, Azerbaycan ve Katar şeklinde gerçekleşen ilk beşin, pandemi sonrasında önemli değişiklik gösterdiği ve en fazla DYY girişi sağlayan beş ülkenin İtalya, ABD, Hollanda, İngiltere ve Lüksemburg şeklinde gerçekleştiği görülmüştür (Tablo 1).

DYY girişlerinin bölgesel dağılımına bakıldığında, genel çerçevenin geçmiş senelerde olduğu gibi Avrupa ülkelerinin en fazla paya sahip ülkeler konumunda olduğu görülmüştür. YASED'in 2020 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu da, 2020 yılında tüm DYY girişlerinin %66'lık bir kısmının Avrupa ülkeleri tarafından gerçekleştiğini, Avrupa ülkelerini %19'luk bir pay ile Asya ülkeleri ve %15 oranında bir dilimle Amerika ülkelerinin izlediğini belirtmiştir (2021, s.7).

Sonuç itibariyle, küresel DYY'lerin yatırım yeri ve yatırım türü tercihlerinde, küresel olaylara ve gelişmelere bağlı olarak zaman içinde dikkate değer bir değişiklik yaşandığı önceki paragraflarda ifade edilmiştir. Burada önemli olan nokta, küresel DYY girişlerinin olumlu olsun ya da olmasın güncel gelişme, savaş, salgın gibi küresel olaylardan çok fazla etkilendiği ve kendisine gelişmelere uygun olarak yeni yönler verdiğidir. Dolayısıyla dijitalleşen günümüzün en önemli madeni olan "veri" odaklı gelişmelerin yakından takip edilmesi ve gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ekonomilerini veri transferi ve güvenliğine uygun olarak modernize etmelerinin de küresel DYY'lerin çekilmesi noktasında etkili olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda izleyen bölümde DYY'lerin çekilmesinde etkili olan ya da olabilecek günümüzdeki faktörlerin doğru şekilde belirlenebilmesi amacıyla DYY'nin belirleyicileri ile devam edilecektir.

2.3. DYY'LERİN BELİRLEYİCİLERİ

DYY'ler bir ülkenin dış kuruluşlara ya da devletlere borçlanmaları dışındaki en önemli dış finansman kaynağı olmaları açısından özellikle sermaye tasarrufu az olan ve sermaye açığını kapatmada zorlanan gelişme yolundaki ülkeler açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü DYY'ler, gelişmeye çalışan bu ülkelerin kalkınmasını sağlayabilecek en önemli

ve gerekli koşul olarak görülmektedir. Bu sebeple günümüzde özellikle GOÜ'ler arasında, DYY'leri çekme konusunda kıyasıya bir mücadele gösterilmektedir.

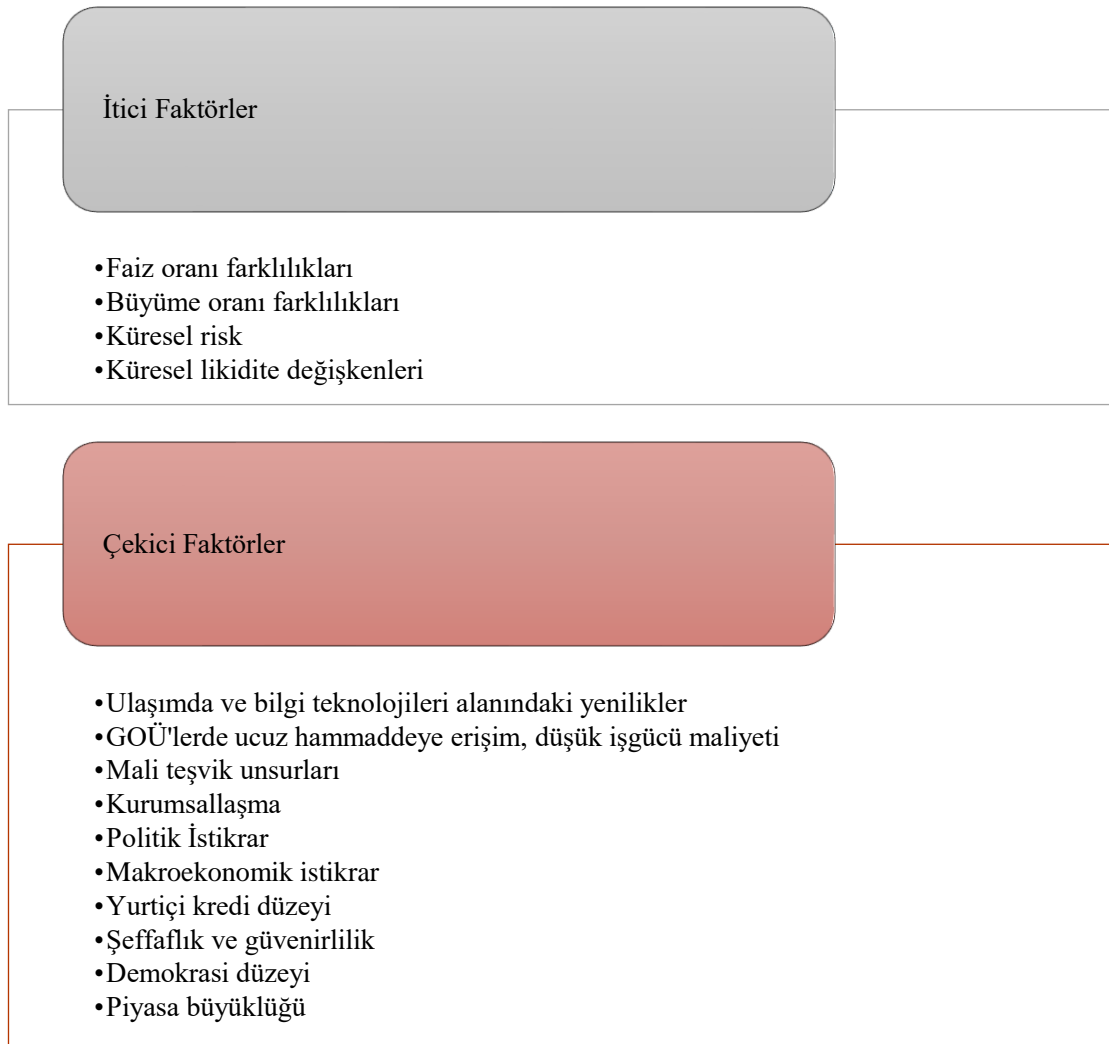
Uzun dönemli bir niteliği haiz olmaları, ev sahibi ülkedeki üretim ve ihracat kapasitesini arttırması, istihdam yaratmasının yanında teknoloji ve insan bilgi ve becerisinin de transfer edilmesini sağlama gibi diğer olumlu etkileri de bir ülkenin doğrudan yabancı yatırımları çekmesini etkileyen faktörler üzerinde çalışmalar yapılmasında etkili olmuştur. Diğer taraftan, yarım yüzyıldan fazla bir süredir, doğrudan yabancı yatırımların temel motivasyonlarının açıklanmasına yönelik literatüre katkı sağlayan önemli çalışmalar da yapılmıştır ancak bu konuda genel geçer bir teorinin kabul edildiğinden söz edilmesi mümkün gözükmemektedir. Doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkenin ekonomik ve uluslararası rekabet edebilme gücüne sağladığı katkıların anlaşılması üzerine, gelişmekte olan ülkeler rekabette bir adım önde olabilmek hedefiyle DYY girişinde olumlu etkisi olabilecek iktisadi, politik ve sosyal içerikli çeşitli reformlar uygulamışlardır.

Bu bölümde, yabancı yatırımcıların yatırım yapma kararı verdikleri ülkelerde hangi özellikleri aradıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Yabancı yatırımcılar, uluslararası pazarlara girmeye karar verdiğinde, yatırımlarını daima kazançlı buldukları yerlere yapmaya çalışırlar bu amaçla öncelikle yatırım yapılacak ülkenin seçimi için sıkı bir piyasa analizi yapmaya çalışırlar. Doğrudan yabancı yatırımlarda da temel amaç doğal olarak kar beklentisidir, bu sebeple yatırım yapılması düşünülen ekonomideki mevcut iktisadi, siyasi ve sosyo-kültürel etkenler de karlılık düzeyi üzerinde etkili olacağından dikkate alınmak zorundadır (Akdiş, 1988, s.3). Diğer taraftan, bir ülkeye DYY yapılması kararında, yatırım alacak ülkenin sunduğu imkânlar etkili olabileceği gibi, DYY girişiminde bulunacak yatırımcının amaçları ile yatırımın türü ve global düzeydeki ekonomik konjonktür de etkili olabilmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olan faktörler yazarlar tarafından çeşitli sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırmalar bazı çalışmalarda arzdan kaynaklı ve talepten kaynaklı faktörler şeklinde (Torrise, 1985; Tuselman, 1999); bazı çalışmalarda maliyeti ilgilendiren- yatırım ortamını iyileştiren- makroekonomik belirleyiciler şeklinde

(Ghumro ve Hakro, 2007); bazen de itici ve çekici faktörler (Calvo ve diğerleri, 1993; Fernandez-Arias, 1996; Taylor ve Sarno, 1997; Ahmed ve Zlate, 2014; Kar ve Tatlısöz, 2008; Lipsey, 2004) şeklinde çeşitli başlıklara ayrıştırılmıştır.

Şekil 9: DYY'yi İten ve Çeken Faktörler

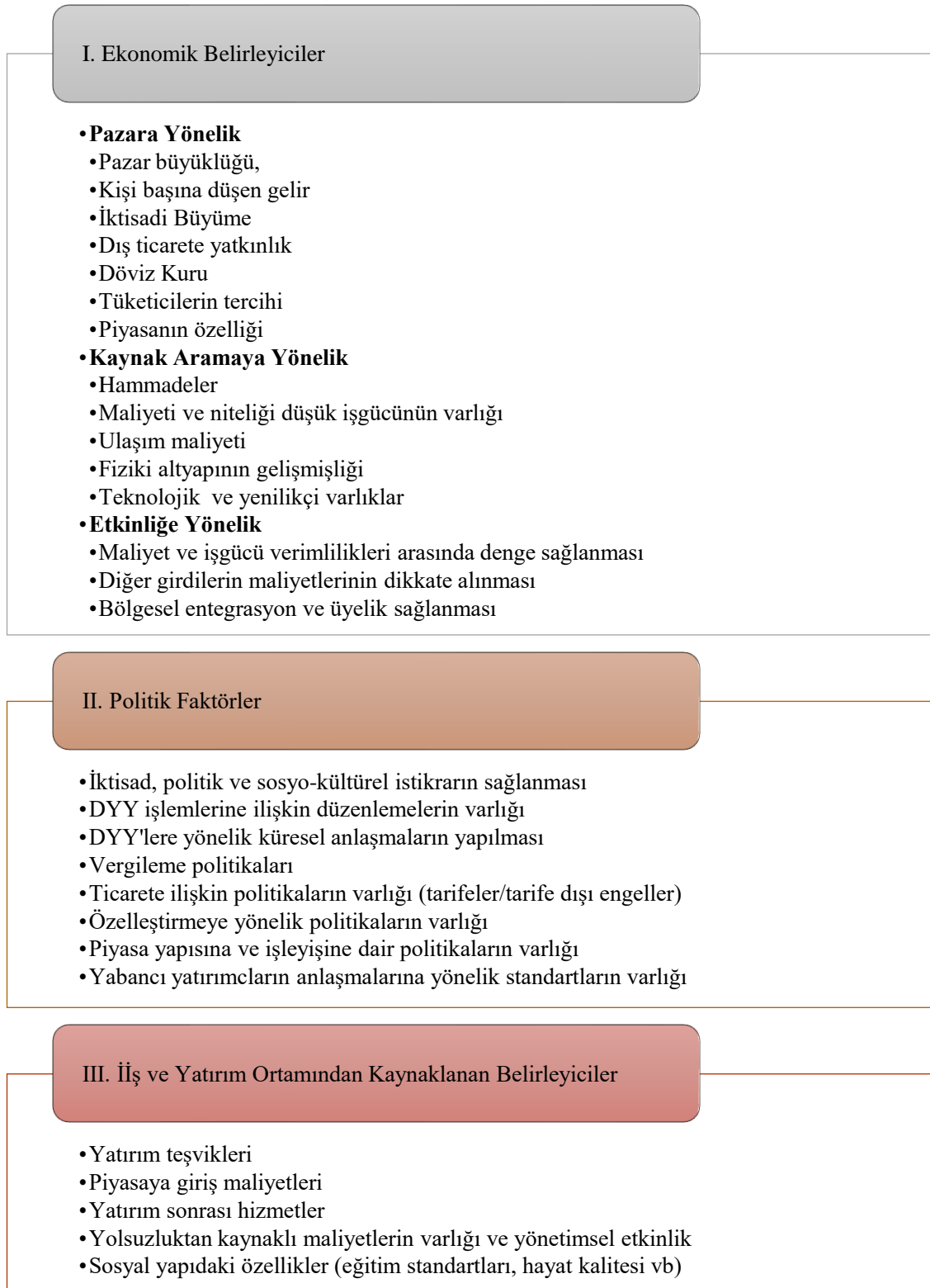
Kaynak: Koepke, 2019; Kar ve Tatlısöz, 2008.

İtici ve çekici faktörler, son yıllarda, uluslararası sermaye akımlarını belirleyen faktörleri tespit etmek amacıyla yoğun olarak kullanılmaktadır (Koepke, 2019). Söz konusu literatürde, itici faktörler, ülkelere yapılan uluslararası sermaye yatırımlarının belirlenmesinde dışsal olarak gerçekleşen şokların ya da küresel çapta yaşanan ekonomik gelişmelerin, belirlenen ülkeye yapılan yatırımlar üzerindeki etkisini temsil eden

değişkenlerdir. Çekici faktörler ise ülkelerin yatırımları çekmek için kullanabileceği ülkeye özgü olan değişkenlerdir. Diğer bir ifadeyle, çekici faktörler yatırım alan ülkenin iç dinamiklerinden etkilenirken itici faktörler ise genelde yatırım yapan ülkenin kendi dinamiklerinden etkilenmektedir (Kar ve Tatlısöz, 2008, s. 443). Şekil 9, bu faktörlerin örneklerini içermektedir. Buna göre, faiz oranı ve büyüme oranı farklılıkları, küresel risk ve küresel likidite değişkenleri itici faktörlerin örnekleri olarak; ulaşımda ve bilgi teknolojileri alanındaki değişimler, GOÜ'lerde görece ucuz hammaddeye ulaşım ve düşük işgücü maliyeti, makroekonomik istikrar, mali teşvik unsurları, kurumsallaşma, yurtiçi kredi düzeyi, piyasa büyüklüğü, politik istikrar, şeffaflık ve güvenilirlik ve demokrasi düzeyi gibi değişkenler ise çekici faktörlerin örnekleri olarak gösterilmektedir.

UNCTAD tarafından 1998 senesinde yayımlanmış olan yatırım raporunda yatırım yapılan ülkeler açısından DYY hareketinin belirleyicileri ekonomiden, politikadan ve iş ve yatırım ortamından kaynaklanan faktörler şeklinde 3 temel sınıfa ayrılmış olup bahse konu sınıflandırma Şekil 10'da gösterilmiştir.

Şekil 10: DYY Belirleyicileri

Kaynak: UNCTAD, 1998, s.91.

Bazı akademisyenler ise DYY belirleyicilerini, Şekil 11’de belirtildiği gibi ekonomiden ve altyapıdan kaynaklı göstergelerden oluşan geleneksel faktörler ve ülkenin kurumsallaşmasından ve politik çevresinden kaynaklanan göstergelerini içerir geleneksel olmayan faktörler şeklinde iki gruba ayırarak çalışmışlardır.

Şekil 11: DYY’nin Geleneksel ve Geleneksel Olmayan Belirleyicileri

Geleneksel Faktörler (Ekonomik Göstergeler)	Piyasa Büyüklüğü (GSYH): Yatırım alan ülkeye teknoloji alanında yenilik, iyi yönetim becerisi ile üretimde uzmanlaşma ve satış yeteneği getirdiğinden piyasanın hacmi yatırımcıların göz önünde bulundurduğu önemli bir unsurdur.
	Maliyetler: İşgücü, hammadde, ulaşım ve iletişim gibi maliyetleri içerdiğinden yatırımcılar açısından önemlidir.
	Teşviklerin Niteliği: Vergileme konularında sağlanan muafiyet ve indirimler, sübvansiyonel krediler, ihracata bağlı kazançların ayrıcalıklı kullanılması şeklinde teşvikler DYY çekiminde etkisi olan unsurlardır.
Geleneksel Olmayan Faktörler (Politik Göstergeler)	Altyapısal Yeterlilik: Anayol, hava ve demiryolu şeklindeki altyapı sistemleri ile telekomünikasyon altyapısının gelişmişlik düzeyi DYY akışında etkili olan diğer unsurlardandır.
	Kurumsal Yeterlilik: Kurumsal etkinliğin düşük seviyede olması işlem maliyetlerini artıran bir unsur olduğundan DYY üzerinde etkilidir.
	Politik Çevrede İstikrarın Sağlanması: Yatırım alacak ülkede siyasi ve politik istikrarın olması DYY girişleri üzerinde olumlu etkiye sahiptir.
	Mülkiyet Haklarının Korunması: Bu hakka yönelik düzenlemeler, yabancı şirketlerin ülkedeki yatırımları üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir.
	Şeffaflık: Hükümet politikalarına ilişkin doğru bilgiye sahip olma, temel makroekonomik göstergelerin doğru yansıtılması ve yasal mevzuatın adil rekabeti sağlamada yeterliliği gibi şeffaflık göstergeleri ülkeye duyulan güveni artıracığından DYY girişlerini de etkilemektedir.

Kaynak: Gedikli, 2011; Kurtaran, 2007; Oransay ve Mike, 2016; Özcan ve Arı, 2010.

Literatürde kullanılan sınıflandırmalar ve bu tezin hedefi ve temel aldığı yaklaşım göz önünde bulundurulduğunda DYY'yi etkileyen unsurları, ev sahibi ve kaynak ülke açısından herhangi bir ayırım yapılmaksızın ekonomik ve kurumsal-politik değişkenler şeklinde ikili bir sınıflandırmayla incelemenin daha anlamlı olacağı düşünülmüştür.

İktisadi faktörler, uluslararası yatırımların hareketi üzerinde etkili olan makro ekonomik unsurlardan oluşmakta olup genel olarak piyasaya ve kaynağa yönelen DYY'ler açısından daha önemli görülmektedirler. Kurumsal-politik faktörler ise birçok değişkenden oluşmaktadır ve genel olarak etkinliğe yönelen DYY'ler açısından önemli görülmektedir. DYY'ler üzerinde etkili olan unsurları belirlemek amacıyla yapılan araştırmaların önemli bir oranı daha çok iktisadi faktörlerin ne derece etkin olduğunu belirleme amacıyla yürütülmüştür. Bu kapsamda kişi başına milli gelir oranı, dışa açık olma oranı, pazar hacmi, işgücü maliyeti, ticaret önündeki engeller, dış ticaretteki açık, döviz kuru ve vergilemeye ilişkin unsurlar çalışmalarda en fazla faydalanılan değişkenlerdendir. Kurumsal-politik faktörler ise yatırım yapacaklar açısından yatırım alan ülkedeki belirsiz durumları bertaraf ederek yatırım çevresini geliştiren, işlem ve yatırım maliyetlerini azaltmayı sağlayan belirleyiciler olarak tanımlanmaktadır ancak buna rağmen, ekonomik ve kurumsal-politik faktörler kesin bir çizgiyle birbirinden ayrıştırılamamaktadır. Bunun nedeni, yapılan bir analizde iktisadi bir unsur olarak değerlendirilen bir değişkenin, farklı bir analizde kurumsal-politik faktörler arasında değerlendirilebilmesidir. Kurumlar ya da gelir vergisi oranının birçok analizde ekonomik değişkenlerden sayılırken, bazı çalışmalarda vergilemeye yönelik yapılan politikalara ilişkin görülerek kurumsal-politik faktörler arasında sayılması bu duruma örnek gösterilebilir. Dolayısıyla kurumsal-politik faktörlerin sınırları tam olarak net olmayan birçok değişkenden oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kurumsal-politik faktörler literatürde bürokrasinin etkinliği, yolsuzluklar, hukuk sistemi, sözleşmelerin uygulanabilirliği, yönetim şekli, yerel piyasaya girişteki kolaylık şeklinde çeşitli değişkenlerle ele alınmaktadır.

Literatüre ilişkin çalışmalar analiz edilirken, DYY'de etkili olduğu düşünülen ekonomik ve kurumsal-politik faktörler olarak nitelendirilebilecek tüm faktörler yerine bu çalışmada DYY üzerinde negatif ya da pozitif etkisi olduğu genel kabul görmüş faktörlerden büyüme oranı, pazar büyüklüğü, enflasyon oranı, doğal kaynakların varlığı,

altyapı maliyetleri, nüfus artış oranı, insani gelişmişlik endeksi, demokrasi, işgücü maliyetleri, işyeri başlangıç prosedürleri, dışa açıklık, yolsuzluk, siyasi istikrar-şiddet-terör, hükümet politikalarının etkililiği, yasal düzenlemelerin varlığı şeklindeki belirleyiciler ile henüz DYY üzerinde ne yönde bir etkisi olduğuna dair yapılmış ampirik bir çalışma bulunmayan ve görece çok yeni bir konu olan “uluslararası kişisel veri transferinin güvenliğine ilişkin yasal düzenlemelerin varlığı” ile bu alanda “güvenli ülke statüsünde olma” değişkenlerine odaklanılmıştır.

2.3.1. Ekonomik Faktörler

DYY girişlerinde en fazla etkiye sahip değişkenlerin çoğunlukla ekonomik faktörler olduğu ve bu faktörlerin genel anlamda yabancı yatırımcının ev sahibi ülkeden elde etmeyi beklediği getirinin bir göstergesi olması ve yatırım alan ülkenin piyasasının sahip olduğu avantajlı ya da dezavantajlı durumları göz önüne sermesi yönünden önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Ekonomik belirleyiciler arasında yer alan pazar hacmi, ticaret önündeki engeller, işgücünden kaynaklı maliyetler, kişi başına düşen gelir miktarı, dış ticaret açığı ve dış ticarete yakınlık, vergilerin dağılımı ve döviz kuru analizlerde sıklıkla tercih edilen ekonomik değişkenlerdendir. Aynı faktörler birçok çalışmanın konusu yapılmasına rağmen, çalışma sonuçlarında farklılıklar bulunmuştur. Chakrabarti, çalışmalar arasında böyle bir farklılık oluşmasını bu çalışmaların sağlam bir teorik altyapıya sahip olmamalarına bağlamıştır (2001, s.90). Bu doğrultuda, ekonomik faktörleri oluşturan göstergelerden literatürde en fazla kullanılanlarından bazılarına aşağıda yer verilmektedir.

2.3.1.1. Pazar Hacmi

Pazar hacmi ya da büyüklüğü şeklinde ifade edilen bu değişken, yabancı doğrudan yatırımların hareketlerini belirleme amacıyla gerçekleştirilen ampirik analizlerde en fazla tercih edilen değişkenler arasında yer almaktadır. Bu durum aslında, ölçek ekonomilerinin pazar hacmini daha etkin kullanabilmesi ve bu durumun talep potansiyeli de sunuyor olmasından kaynaklanmaktadır (Ang, 2008; Bilgili ve diğerleri, 2012, Blonigen ve Piger, 2014; Chakrabati, 2001; Demirhan ve Masça, 2008; Dunning, 1980).

Analizler sonucunda, genel olarak kişi başına gayri safi yurtiçi hasıla ya da milli hasıla büyüklüğü ile ölçülen pazar hacminin DYY girişleri üzerindeki etkisinin pozitif yönlü olduğu bulunmuştur (Alam ve Shah, 2013; Chakrabarti, 2001; De Castro ve diğerleri, 2013; Jadhav, 2012; Kök ve Ersoy, 2009; Kumari ve Sharma, 2017; Ranjan ve Agrawal, 2011; Vijayakumar ve diğerleri, 2010).

2.3.1.2. İş Gücü (Emek) Maliyeti

DYY'ler üzerinde etkili olduğu düşünülen ekonomik değişkenlerden biri de işgücü (emek) maliyeti ve onun bir göstergesi olan ücretlerdir. Yabancı yatırımcılar için üretim maliyetlerini azaltmak önemli bir yere sahiptir, dolayısıyla bir ülkede geçerli olan emek maliyetinin görece yüksek seviyede gerçekleşmesi o ülkeye yapılacak DYY üzerinde o kadar caydırıcı etkiye sahip olacaktır. Özellikle, gelişmekte olan ülkelerin 1970'lerde daha ucuz işgücü avantajından kaynaklı olarak önemli miktarlarda DYY'yi kendi ülkesine çekebildiği söylenmektedir.

Bu sebeple, işgücü maliyeti ve DYY arasındaki ilişki de sıklıkla çalışmalara konu edilmiştir. Ancak yapılan analizlerde birbiri ile uyumlu olmayan, çelişkili sonuçların elde edildiği görülmüştür. Diğer yandan, emek ihtiyacına olan bağımlılığı düşüren yeni teknolojik gelişmelerin yaşanması ve bu teknolojilerin üretimde de tercih edilmeye başlanması ile birlikte ucuz işgücüne sahip olma durumu yatırımcılar açısından eski önemini kaybetmeye başlamıştır (Akıncı, 2010, s.38).

İşgücü maliyeti ile yabancı yatırımlar arasında negatif bir bağlantının olduğu sonucuna ulaşan bazı çalışmalar, diğer koşullar sabit olmak şartıyla, işgücü maliyetlerinin yüksek olmasının yatırımcıların kazançlarını düşüreceği ve böylece yatırımcıların yatırım yapma kararlarının ters yönde etkileneceği sonucuna ulaşmışlardır (Bellak ve diğerleri, 2008; Bilgili ve diğerleri, 2012; Galego ve diğerleri, 2004; Johnson, 2006; Lansbury ve diğerleri, 1996; Sun ve diğerleri, 2002; Walch ve Worz, 2012; Yapraklı, 2006).

Yatırımcıların, yurtdışında yatırım yapmalarından dolayı karşı karşıya kaldıkları maliyetler içerisinde sadece işgücü maliyetleri yer almadığı, bu maliyetlerin yanında nakliyeden ve enerjiden kaynaklı yatırımcıların kazanç durumlarını etkileyen maliyetlerin de bulunduğu savunulmakta olup, analizlerde uluslararası yatırımlar ile emek maliyetleri arasında pozitif ya da hiç ilişki olmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır (Benassy ve Lahreche-Revil, 2005; Chakrabati, 2001; Kinoshita ve Campos, 2006; Wheeler ve Mody, 1992; Wang ve Swain, 1995). Bu kapsamda ampirik çalışmaların bulgularında işgücü maliyetleri ile uluslararası yatırımlar arasındaki ilişkinin yönü tam olarak belirlenmiş ve net değildir.

İşgücü maliyetlerine yönelik Türkiye ekonomisi üzerinde yapılan analizlerde ise, yabancı yatırımlar ile işgücünden kaynaklı maliyetler arasında olumsuz bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşılmış olup bu durumun Türkiye ekonomisindeki işletmelerin daha çok emeğe dayalı sektörlerde faaliyet gösteriyor olmasından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Yapraklı, 2006; Bilgili ve diğerleri, 2012).

Yatırım kararı verilirken işgücü maliyetlerinin yanı sıra o işgücünün eğitimi ve yeteneğinin yüksekliği de yatırımcılar açısından önemli görülmektedir. Bu konudaki yaygın görüş, eğitim düzeyi ile yatırımların doğru orantılı olduğudur ancak zaman içinde niteliği artan işgücünün de daha yüksek ücret talep etmesi sebebiyle işgücü maliyeti artacağından yatırımcının daha düşük eğitim seviyesinin olduğu ülkelere yöneleceği görüşü de mevcuttur. Bu sebeple, DYY'nin eğitim seviyesi ile arasında negatif, ucuz işgücü ile pozitif yönlü bir ilişkisinin olduğu söylenebilir (Addison ve Heshmati, 2003, s.11).

2.3.1.3. Ekonomik Büyüme

DYY'ler, bir ülkenin iktisadi anlamda büyüme sağlaması için ihtiyaç duyduğu yabancı finansman kaynağının karşılanmasında en önemli kaynaklardan biri olarak görülmektedir. Bu iki faktörün birbirini çift taraflı etkilediği ampirik literatürde yaygın olan görüştür. Ancak çalışmaların bir kısmı bu etkinin anlamlı ve belirgin olduğunu,

bazıları ise iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını hatta bazı çalışmalar ise bu ilişkinin negatif olduğunu belirtmişlerdir.

Örneğin, Li ve Liu (2004), 84 ülkenin 1970-1999 periyoduna ait verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında DYY'lerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmış ve belirgin bir etkisi olduğu sonucuna ulaşırlarken; Ericsson ve Irandoust (2001), dört Avrupa ülkesini içeren çalışmasında DYY ile büyüme arasında belirgin bir ilişkiye rastlamamıştır. Mencinger (2003) ise, sekiz adet AB'ye aday ülke için yaptığı analizinde DYY'ler ve büyüme arasında güçlü bir negatif ilişkinin varlığını gözlemlemiştir.

Diğer taraftan, ekonomik büyümenin DYY çekme üzerindeki etkisi de incelenmiş olup bu iki değişken arasındaki ilişkinin ülkelerin ekonomik gelişmişliği ile yakından ilişkili olduğu görülmüştür. Örneğin, Culem (1988), Schneider & Frey (1985) ve Lunn (1980), gelişme yolunda olan ülkeler açısından büyümenin yabancı yatırımlar üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğuna ulaşırlarken; Tsai (1994), büyümenin DYY üzerindeki etkisini gelişme yolundaki ülkeler açısından düşük, az gelişmiş ülkeler açısından ise kuvvetli olduğuna ulaşmıştır. Öte yandan, Boronztein ve diğerleri (1998) GÜ'lerde, Nigh (1985) ise gelişmemiş ülkelerde büyümenin yabancı yatırımlar üzerinde kayda değer olumlu bir etkisi olduğunu bulamamışlardır. Elde edilen bu sonucun, hızlı büyüyen bir ekonomide yabancı yatırımcılara daha fazla kazanç sahibi olma fırsatlarının sunuluyor olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Charkrabarti, 2001; Lim, 1983).

2.3.1.4. Dışa Açıklık

Sınırötesi faaliyetlerin göstergesi olan dışa açıklık oranı, bir ülkede dışarıya ya da içeriye dönük politikalardan hangisinin daha ön planda olduğunu yada o ülke ekonomisinin uluslararası piyasalar ile ne derece uyumlu olduğunu göstermek için tercih edilen bir ifadedir (Şahbaz vd., 2016, s.1107). Matematiksel olarak ise dış ticaret büyüklüğünün milli hasılaya bölünmesi ile bulunmaktadır.

Literatürdeki genel görüş, dışa açıklık ile yatırım alan ülkedeki DYY'ler arasında olumlu bir ilişkinin bulunduğu, ancak bu etkinin büyüklüğünün yatırımın yapılış amacına bağlı

olarak farklılık yaratabileceği şeklindedir (Mudiyanselage vd., 2021). Örneğin, pazar bulma amacıyla yapılan bir yabancı yatırımında, ticaretteki kısıtlamalar sebebiyle yatırım yapılacak ülkedeki dışa açıklık oranının düşük gerçekleşmesi istenirken; ihracata yönelik yatırıma yönelen yatırımcılar için ise, bu ülkelerdeki dışa açıklık düzeyinin yüksek olması tercih edilen bir durum olmaktadır. Çünkü bu ekonomilerde ihracat yapma aşamasında korumacılığa yönelik politikalardan kaynaklı maliyetler de dahil olmak üzere yatırımcının karşılaşacağı piyasa aksaklığı sayısı daha düşük gerçekleşmektedir (Asiedu, 2002, s.111).

DYY literatürü, dışa açıklık düzeyi ile DYY arasındaki ilişkinin de net olmadığını ve tartışmalı olduğunu göstermektedir. Öyle ki, bazı çalışmalarda ikisi arasında pozitif bir bağlantının bulunduğu sonucuna ulaşılrken (Alsan ve diğerleri, 2004; Akinkugbe, 2003; Asiedu, 2002; Akçay, 2001; Bevan ve Estrin, 2004; Bhavan ve diğerleri, 2011; Bilgili ve diğerleri, 2012; Brada ve diğerleri, 2004; Gropp ve Kostial, 2000; Habib ve Zurawicki, 2001; Lee, 2005; Leitao 2010; Leitao ve Faustino, 2010; Masca ve Demirhan, 2008; Ranjan ve Agarwal, 2011; Sekkat ve Varoudakis, 2004; Ting ve Tang, 2010; Zaman ve diğerleri, 2018); bazılarında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu (Kumari ve Sharma, 2017; Çütçü ve Kan, 2018; Özcan ve Arı, 2010); bazılarında ise iki değişken arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Chakrabarti, 2001; Schmitz ve Bieri, 1972; Smarzynska, 2000; Wheeler ve Mody, 1992; Wei, 2000).

2.3.1.5. Döviz Kuru

Ekonomik faktörlerden bir diğeri olan döviz kuru da, DYY hareketleri üzerinde etkili olduğu düşünölen ve bu çerçevede yapılan ampirik çalışmalarda kullanılan önemli faktörler arasında yer almaktadır. Yabancı bir ülkeye ait paranın, yerel ülke parası türünden değeri olarak ifade edilebilen döviz kuru, yatırımcının ülke seçimi üzerinde pozitif ve negatif etkiye sahip olabilmektedir (Özdamar, 2016, s.103).

Literatürde, yatırımcının DYY kararının sadece o ülkedeki kur seviyesinden etkilenmediği, ayrıca kurda dalgalanlamara neden olan unsurlardan da etkilenebildiği ifade edilmektedir.

Döviz kurlarıyla DYY arasındaki bağlantı ilk olarak 1970'li yıllarda Aliber'in çalışmalarına konu edilmiştir. Ona göre, DYY'lerin coğrafi dağılımı parasal alanlardaki farklılıklar ve döviz piyasalarındaki aksaklıklar ile açıklanabilir. Bu teori, 1950-1960'larda ABD'ye yapılan DYY miktarlarını açıklamada başarılı görülürken, sonraki dönemleri açıklamada yeterli görülmemiştir.

DYY'ye ilişkin literatürde, bir ülkenin ekonomik anlamda rekabet gücünü yansıtan döviz kuru faktörünün DYY'leri gelir ve maliyet açısından olacak şekilde iki yönden etkilediği savunulmaktadır. Döviz kurunda artış yaşanması halinde, ihracata dayalı üretim yapan yatırımcının yerel kaynak kullanımını artırması, yatırımcının hem ihracat miktarının hem de kazancının artmasına olanak yaratacaktır ve bu sonuca gelir etkisi denilmektedir. Bu duruma göre, döviz kurundaki artışın DYY girişlerini olumlu yönde etkilediği söylenebilmektedir. Öte yandan, üretimini ithal girdi kullanımına dayalı olarak gerçekleştiren yatırımcının, döviz kurunda artışla karşılaşması durumunda yatırımcının ihracat miktarında ve kazancında azalış yaşanacaktır, bu sonuca da maliyet etkisi denilmektedir. Bu duruma göre ise, döviz kurundaki artışın DYY girişlerini olumsuz şekilde etkilemesi beklenmektedir. Kısaca, döviz kurlarındaki düşüş ve yükselişin DYY üzerindeki net etkisinin yönü, gelir ve maliyet etkisinin sonuçlarına göre değişmektedir. Bu sebeple, gelir etkisi maliyetten daha fazla gerçekleşiyorsa ev sahibi ülkede gerçekleşen DYY düzeyinde bir artış; maliyet etkisi daha baskın ise ev sahibi ülkede gerçekleşen yabancı yatırım seviyesinde bir düşüş yaşanması beklenmektedir (Benassy-Quere vd., 2001, s.180; Chakrabarti, 2003, s.163).

Sonuç itibarıyla, bu faktör üzerine yapılan uygulamalı analizlerde de ortak bir kanıya varılamadığı görülmektedir. Ancak literatürde, döviz kuru ile DYY hareketleri arasında hem pozitif hem de negatif bir etkinin gerçekleşebileceği, genel olarak yatırım alan ülkedeki yerel para biriminde yaşanacak bir değer artışının, yatırımcının yükleneceği iş gücü maliyetlerinde bir yükselişe ve ihracatta zorluklarla karşılaşmasına sebep olacağı için DYY akışlarını negatif etkileyeceği; diğer yandan para biriminde yaşanan bu değer artışının tüketicilerin satın alma güçlerinde artış yaratacağı için yeni pazarlar bulma amacı ile yapılan DYY akımlarını da olumlu şekilde etkileyebileceği görüşü hakimdir (Özdamar, 2016, s.103). Kısaca, bazı çalışmalarda (Harris ve Ravenscraft, 1991; Buch ve

Kleinert, 2008), kurda yaşanan değişimlerin DYY'yi pozitif yönlü etkilediğine ulaşılrken; Blonigen (1995), Contractor (1990), Blonigen ve Feenstra (1996), Froot ve Stein (1991), Stevens (1998) ile Healy ve Palepu (1993) ise negatif yönlü etkilediğine ulaşımlardır. Öte yandan, Sader (1991), Tuman ve Emmert (1999) ile Calderon ve Jorge (1985) ise, analizlerinde döviz kuru ve DYY arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna erişmişlerdir.

2.3.1.6. Enflasyon

Enflasyon oranı, ev sahibi ülkenin makroekonomi politikalarında ne kadar istikrarlı olduğunun belirlenmesinde kullanılan bir gösterge olarak ele alınmaktadır (Frenkel ve diğerleri, 2004, s.290). Frenkel, ekonomik istikrarın enflasyon oranının görece düşük gerçekleştiği yerlerde, ekonomik istikrarsızlığın ise enflasyon oranının daha yüksek gerçekleştiği yerlerde görüleceğini belirterek DYY'lerin enflasyon oranının daha düşük olduğu ülkelerde artacağını savunmaktadır.

Literatürde, çoğunlukla enflasyon oranının yabancı yatırımları negatif yönlü etkilediği, bu oran düştükçe ülkeye giren DYY akımlarının artacağı sonucuna ulaşılrken (Alfaro ve diğerleri, 2003; Frenkel ve diğerleri, 2004; Trevino ve diğerleri, 2002); bazı çalışmalarda enflasyon oranı ile yabancı yatırımlar arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin bulunmadığı çıkarımına ulaşıldığı da görülmüştür (Akçay, 2001; Akinkugbe, 2003; Asiedu, 2002; Campos ve Kinoshita, 2003; Gropp ve Kostial, 2000; Habib ve Zurawicki, 2001; Stein ve Daude, 2001).

2.3.1.7. Doğal Kaynakların Varlığı

Doğal kaynaklarının varlığının doğrudan yabancı yatırımları etkilemedeki etkisine yönelik literatürde birbirine zıt iki yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan ilki, iki değişkenin birbirini pozitif yönlü etkilediğine dayanmakta olup doğal kaynak açısından daha üstün konumda olan ülkenin, kendisiyle eşit gelişmişlik seviyesine sahip olan ancak doğal kaynak açısından yeterli zenginliğe sahip olmayan ülkeye kıyasla daha çok DYY'yi ekonomisine dahil edeceği görüşüne dayanmaktadır (Dunning, 1993, s.57). Doğal

kaynaklardaki üstünlük ile DYY'ler arasında olumlu bir ilişkinin olduğunu benimseyen bu yaklaşıma göre, doğal kaynaklar ev sahibi ülkenin hem refah seviyesini hem de ithal edilen malların satın alınmasındaki güçlerini arttıracacağı gibi bu ülkedeki yatırım ve ekonomik büyüme oranlarını da arttıracacağı savunulmaktadır. Bu çerçevede, doğal kaynaklar açısından varlıklı olan ülkelerin, yatırımcıları bu bölgelere yatırım yapma konusunda cesaretlendirdiği savunulmaktadır (Sachs ve Warner, 1995, s.4).

Bu iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişki olduğunu belirten ikinci yaklaşım ise, doğal kaynakların, ekonomik anlamda bazı belirsiz durumlar oluşturarak DYY akımlarının dışlanmasına neden olduğu görüşünü savunmaktadır (Asiedu ve Lien, 2004, s.623). Doğal kaynaklar ile DYY arasındaki negatif ilişkiyi ekonomik gelişme ekseninde analiz eden bu görüş, bolluk paradoksuna atıfta bulunarak, özellikle petrol gibi yenilenemeyen kaynaklar açısından bolluğa hakim olan ülkelerin daha kıt kaynaklara sahip olan ülkelere göre daha yavaş bir büyüme ve kalkınma yaşayacağını savunmaktadır (Sachs ve Warner, 1997, s.1-10).

2.3.1.8. Altyapı Maliyetleri

Ev sahibi ülkenin altyapıdaki gelişmişliği de DYY akımları üzerinde etkili olabilecek ekonomik faktörlerdendir. Özellikle enerji, taşımacılık ve iletişim altyapılarının gelişmişlik seviyesi yatırım kararları üzerinde etkili olabilmektedir. İlaveten, ülkede iyi organize edilmiş sanayii alanlarının varlığı gibi ülkenin enerjiye ve iletişime ayırdığı bütçe miktarlarının yüksek olması da doğrudan yabancı yatırımları olumlu yönde etkileyebilmektedir (Akıncı, 2010, s.41).

Literatüre baktığımızda, altyapıdaki gelişmişlik seviyesinin ölçümünde yoğunlukla 1000 kişiye düşen sabit telefon sayısının kullanıldığı görülmektedir. Bu göstergeye ek olarak elektrik üretimindeki kayıpların üretime oranının, yol mesafesinin ya da sabit sermaye yatırımlarının (karayolu, demiryolu, okullar, üretim tesisleri vb) GSYİH'ye oranının da altyapıdaki gelişmişlik seviyesinin ölçümünde kullanıldığı görülmektedir (Asiedu, 2004, s.45). Sabit telefon hattı sayısı ele alındığında, Akinkugbe (2003), Asiedu (2002), Sekkat ve Varoudakis (2004), Smarzynska (2002) ile Velde ve Bezemer (2004), altyapının daha

gelişmiş olduğu bölgelere doğru DYY girişlerinde bir artış yaşanacağı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer taraftan, Alsan ve diğerleri (2004) ile Campos ve Kinoshita (2003) ise altyapıdaki gelişmişlik seviyesi ile DYY girişleri arasında anlamlı bir sonuca ulaşamamışlardır. Yol mesafesi dikkate alınarak Chitiga (2003), Kandiero ve diğerleri (1999) ile Velde ve Bezemer (2004) tarafından yapılan analizlerde ise altyapıda gelişmiş olan bölgelerin yabancı yatırım çekme konusunda daha başarılı olacağı savunulmaktadır.

2.3.2. Kurumsal- Politik Faktörler

Bir ülkenin doğrudan yatırım çekiciliğini belirleyen ya da yatırımcıların diğer ülkelere yatırım yapmalarını teşvik eden ekonomik nitelikte olmayan faktörler de bulunmaktadır. Yatırım ortamını iyileştiren ve politik çerçevenin oluşmasını sağlayan politikalardan oluşan bu belirleyiciler literatürde kurumsal faktörler olarak adlandırılmaktadır. Kurumsal faktörler kavramının yerine bazı çalışmalarda politik faktörler yada riskler ifadelerinin kullanıldığı görülmüştür. Bu kapsamda, bu çalışmada daha anlaşılır ve bütüncül olabilmesi için ekonomik faktörler dışında kalan diğer tüm faktörler için “kurumsal-politik faktörler” kavramının kullanılması tercih edilmiştir.

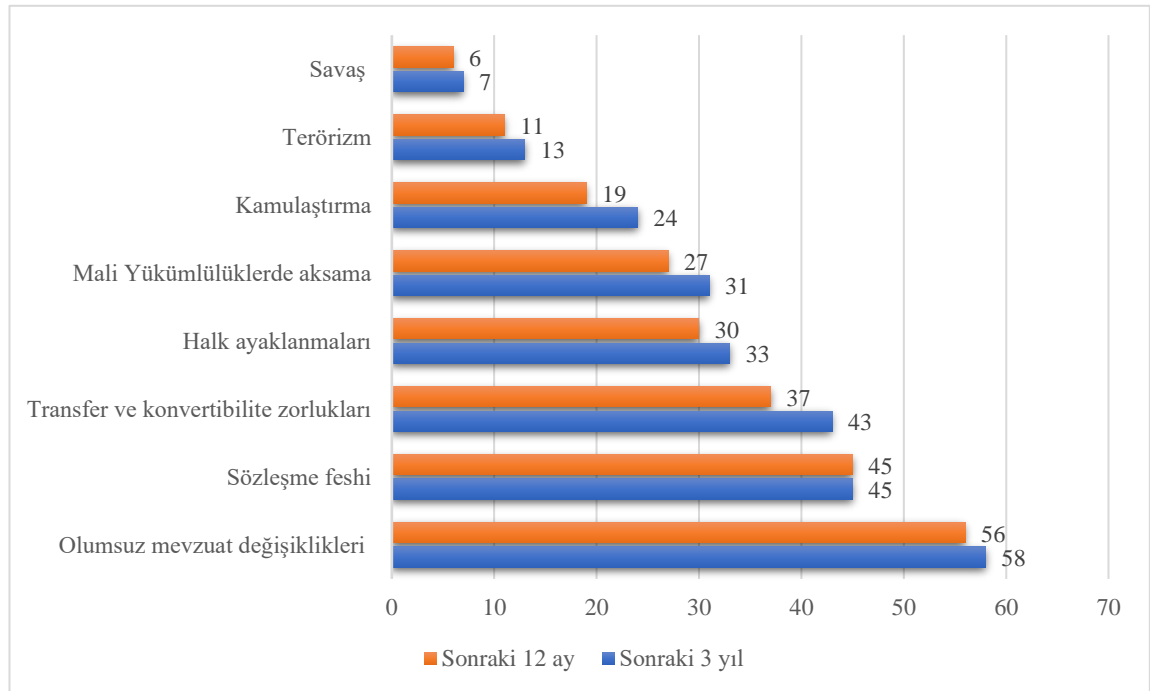
Kurumsal faktörlere ait sınırlar çok geniş olduğundan tanımlamalarda da farklılık görülmektedir. En geniş ifadeyle, kurumsal faktörleri yabancı yatırım sahiplerinin piyasaya girişlerini ve yatırım yapmalarını kolaylaştıran yapısal kurallar ve düzenlemeler bütünü olarak ifade etmek mümkündür. Bu faktörler arasında ülkelerdeki ideolojik güçler, devletin kendi işletmelerinin varlığı ve özelleştirme politikaları, ülkenin yönetim biçimi, bürokratik yapı ve kalitesi, hükümetin etkinliği, siyasi çatışmaların ve terörün varlığı, uluslararası kuruluşların etkisi, dış işlerine ilişkin politikalar, demokrasinin varlığı, hukukun üstünlüğü, yasaların uygulanması, özelleştirme politikaları, yabancı yatırımcıya olan tutum ve insani gelişmişlik endeksi gibi parametreleri saymak mümkündür.

Kurumsal-politik faktörlerin kapsamının bu kadar geniş olması sebebiyle sınıflandırılmasında da literatürde bazı farklı yöntemler kullanılabilir. Bir çalışmada ekonomik olarak değerlendirilen bir faktör bazı çalışmalarda kurumsal-politik

faktörler sınıflandırmasında yer alabilmektedir. Çok sayıda çeşitliliğe sahip olan kurumsal-politik faktörlerin makro ya da mikro faktörler şeklinde gruplandırıldığı görülmektedir. Makro yapıdaki kurumsal-politik faktörler esasen firma ayrımı olmaksızın ev sahibi ülkede yer alan bütün yabancı yatırımcıları eşit biçimde etkileyebilen faktörlerdir. Örneğin, kamulaştırma, vergilemeye ilişkin düzenlemeler, fiyat kontrolleri, çevre düzenlemeleri, para transferlerindeki sınırlamalar ve yabancıların mülk edinmesine ilişkin kısıtlar bu faktörler arasında sayılmaktadır. Mikro kurumsal-politik faktörler ise, daha çok belirli bir sektörde veya belirli yabancı yatırımcılar üzerinde etki yaratan kısaca belli bir endüstri, proje ya da firmayı hedef alan faktörlerdir (Emir ve Kurtaran, 2005, s.40-41).

Kurumsal-politik faktörlerin önemi, Çok Taraflı Yatırım Garanti Ajansı (MIGA)'nın, yabancı yatırımcıların gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılabileceği zorlukları değerlendirdiği “World Investment and Political Risk 2013” (WIPR) Raporu'nda da ortaya konulmuştur.

Şekil 12: DYY'leri Etkilemesi Muhtemel Kurumsal-Politik Etkenler (GOÜ Açısından)

Kaynak: MIGA, 2014, s.21.

Rapora göre sonraki 12 ay boyunca, öngörülemeyen zorlaştırıcı mevzuat değişiklikleri ve değişik faktörlerden kaynaklı sözleşme fesihleri, GOÜ'lere yatırım yapacak yabancı işletmelerin muhatap olabileceği en değerli kurumsal-politik etkenler arasında gösterilmektedir (Şekil 12). Elde edilen bu sonucun, takip eden üç yıl içinde değişmeyeceği de yine aynı raporda yer almaktadır.

Literatürde, doğrudan yabancı yatırımların yabancı bir ülkeye hareketini ve bu hareketin arkasında yer alan unsurları konu alan çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların bazılarında pazarın hacmi, işgücünden ve enerjiden kaynaklı maliyetler ile döviz kuru gibi iktisadi değişkenlerin DYY'ler üzerinde oluşturduğu etkilerin analiz edildiği görülmekle birlikte (Choi ve diğerleri, 2016; Daştan ve diğerleri., 2022); bazı çalışmalarda da kurumsal-politik faktörlerin DYY üzerindeki etkisinin belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Ancak kurumsal-politik faktörleri etkileyen parametrelerin birbiriyle yakın ilişki içerisinde ve bağlantılı olmalarından dolayı bu parametrelerin ekonometrik modellere aynı anda dahil edilmeleri yerine farklı modeller üzerinden çalışmalar yapıldığı görülmüştür.

Bu tez çalışmasında, doğrudan yabancı yatırımlara olumlu ya da olumsuz yönde etki ettiği kabul görmüş ekonomik belirleyiciler dışında kalan tüm faktörler, kurumsal-politik faktörler başlığı altında toplanmış olup kurumsal-politik faktörleri oluşturan parametrelerin tamamı yerine daha fazla etkiye sahip olduğu düşünülen parametrelerden *nüfus artış oranı ve niteliği, insani gelişmişlik endeksi, demokrasi, işyeri başlangıç prosedürleri, yolsuzluk, siyasi istikrar-şiddet-terör, hükümet politikalarının etkililiği, yasal düzenlemelerin varlığı* şeklindeki parametreler ile DYY üzerinde etkisi olduğu ancak ne derece etkili olduğu yönünde literatürde çalışma bulunmayan, konu itibariyle kurumsal-politik faktörler içerisinde yer aldığı öngörülen *uluslararası veri transferinde güvenliğine ilişkin yasaların varlığı* ve bu anlamda *güvenli ülke statüsünde olma* parametrelerinden bahsedilecektir.

2.3.2.1. Nüfus Artış Oranı ve Niteliği

Hızlı nüfus artış oranı, işgücünün maliyetinin belirlenmesi açısından doğrudan yabancı yatırımların yapılacağı ülke seçimine etki eden politik faktörlerden biridir. Tarihsel olarak bakıldığında, yatırımcıları geliştirmekte olan ülkelere yönelten temel neden de nüfusa bağlı olarak işgücünün ucuzlaması ve bunun maliyetleri düşürmesi olarak görülmektedir (Alpar, 1980, s.61). Bilindiği üzere geliştirmekte olan ülkelerin temel özelliği yüksek nüfus artış oranına ve ucuz işgücü arzına sahip olmaktır ve bu özellik emek-yoğun malların üretiminde bu ülkelere karşılaştırmalı üstünlük sağlamaktadır (Öztürk, 2004, s.121). Günümüz koşullarında da, global ölçekli üretim ve ticarete söz sahibi olan ÇUŞ'lar, sahip oldukları pazar paylarını koruyabilmek veya daha da genişletebilmek amacıyla, özellikle emek maliyetinin yani ücretlerin daha düşük seyrettiği bölgelerde üretim yapmayı tercih etmektedirler (Asiedu, 2002, s.111).

Bir ülkenin nüfus artış oranındaki düşüş, bu ülkedeki nüfusta bulunan yaşlı oranın artmasına diğer bir ifadeyle işgücünü oluşturan genç nüfus oranında azalmaya işaret etmektedir. İktisat teorisindeki genel görüş, bir ülkede yaşlanan nüfusun artması DYY girişlerini olumsuz şekilde etkileyeceği yani çalışma çağındaki bulunan nüfusun azalması halinde, ülkeye yapılan sermaye yatırımları ile sermaye çıkışları arasındaki farkın değeri olarak bulunan net DYY girişlerinin azalacağı şeklindedir (Mitra ve Abedin, 2020). Bu sebeple nüfus artış oranının DYY üzerindeki etkilerini belirlemede bazı ülkelerde pozitif bir sonuca ulaşılrken, kimi ülkelerde ise bu ilişkinin anlamlı olmadığı hatta kalabalık nüfusa sahip ülkelerde yabancı sermaye yatırımı üzerinde bazen caydırıcı yönde de etki yapabildiği sonuçlarına ulaşıldığı ileri sürülmektedir (Kristjánssdóttir, 2005).

Nüfus artış oranı kadar, emeğin yani beşeri sermayenin niteliği de DYY'lerin yönünü belirlemede etkiye sahip olan bir unsurdur. Bu anlamda, araştırma-geliştirmeyle uğraşan ve bilimle uğraşan insan sayısı ile birlikte mühendislik ve teknisyenlikte bulunanların toplam işgücündeki payı, beşerî sermayenin niteliğinin belirlenebilmesi açısından uygun bir değerlendirme ölçütü olarak görülmekte olup DYY çekme potansiyeli üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu düşünülmektedir (Sun ve diğerleri, 2002, s.89).

2.3.2.2. İnsani Gelişmişlik Endeksi

Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin belirlenmesinde, 1950-1960'lı yıllarda kullanılan kişi başına milli gelirin yerini, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılında geliştirilen İnsani Gelişme Endeksi (İGE) almaya başlamıştır. Bu gösterge, ülkelerin insani gelişmişlik seviyelerinin ölçülmesini sağlamaktadır. Elde edilen ölçümlerin karşılaştırılması yapılarak BM Kalkınma Programı'nın her yıl yayımlanan İnsani Gelişme Raporu ile ülkelerin gelişme seviyeleri açıklanmaktadır.

BM Kalkınma Programı, insani gelişme kavramını, bireylerin daha sağlıklı ve uzun bir hayata sahip olabilmelerini, daha iyi koşullarda eğitim alabilmelerini ve daha kaliteli bir hayat sürdürebilmeyi tercih edebilme imkanlarının arttığı bir zaman dilimi şeklinde ifade etmektedir (Berber, 2015, s.211). Bir ülkedeki eğitim, sağlık ve gelir standardının ortalaması ile elde edilen insani gelişme endeksi, sıfırdan (0) ile bire (1) kadar herhangi bir değer almakta olup, bu değerler en yüksek insani gelişme endeksine sahip ülkelere en düşük değere sahip ülkelere doğru sıralama yapılmasına da imkân tanımaktadır (Koohi vd., 2017, s.13).

DYY'nin hangi ülkeye yapılacağı birçok faktör tarafından belirlenmektedir, bu açıdan DYY'yi eğitim, sağlık ve gelir endekslerini içeren İGE değerinden bağımsız olarak düşünmek sağlıklı olmayacaktır. DYY ve İGE değerleri birbirlerini çift yönlü etkileyebilen değişkenlerdendir. Literatüre baktığımızda, insani gelişme ile ekonomik büyüme arasında nasıl bir ilişkinin var olduğunun anlaşılması amacıyla çeşitli çalışmaların yapıldığı görülmüştür. Ancak bu çalışmaların bazılarında doğrudan insani gelişmişlik düzeyi kullanılırken bazılarında ise ekonomik büyüme ile yaşam beklentisine, eğitime ya da gelire yönelik oluşturulan alt endeksler arasındaki bağlantı analize konu edilmiştir.

Ranis ve diğerleri (2000), GOÜ'lerin 1970-1992 periyoduna ilişkin verilerinden faydalanarak oluşturdukları modellerinde, ekonomik büyüme ile insani gelişme seviyesi arasında iki yönlü ve kuvvetli bir ilişki olduğunu, yani bireylerin sağlıklı beslenebildikleri, daha iyi eğitim ve sağlık imkanının sunulduğu bir ülkede ekonomik

büyümenin pozitif etkileneceği sonucuna ulaşmışlardır. Costantini ve Monni (2008) ise, 179 ülkenin 1970-2003 periyoduna ilişkin GSYİH, DYY ve enflasyona ait verilerini kullanarak ekonomik büyüme, insani gelişme ve çevre arasında nasıl bir ilişki olduğunu analiz etmişlerdir. Analiz sonucu, sürdürülebilir bir ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için insani gelişmişlik faktörlerinin yanı sıra çevresel faktörlerin de önemli olduğunu gözler önüne sermiştir. Türkiye’de ise 22 yıla ait insani gelişmişlik endeksleri ve DYY verileri baz alınarak yapılan bir kıyaslama sonucunda, özellikle 2009 ile 2011 senelerinde İGE ve DYY arasında anlamlı değerlendirilebilecek bir bağlantının bulunduğu sonucuna erişilmiştir (Baykalı ve diğerleri, 2021).

2.3.2.3. İşyeri Başlangıç Prosedürleri & İş/Yatırım Ortamı

İşyeri başlangıç prosedürlerinin sadeliği kadar olumlu bir iş/yatırım ortamının varlığı da yabancı bir ülkedeki iş yapmanın maliyetlerini azaltarak DYY girişleri üzerinde olumlu bir etki oluşturmaktadır. Yasalardan ve/veya bürokrasiden kaynaklanan zorluklar, mülkiyete ilişkin haklar ve sendikal düzenlemeler bu maliyetlerden bazılarıdır. Dünya Bankası, 2003 senesinden beri yayımladığı “iş yapabilirlik endeksi” raporları ile, yatırımlar üzerinde etkili olabilecek vergilemeye ilişkin politikalar, istihdama ilişkin oran, lisans almaya ilişkin prosedür, yatırımcının haklarının güvence altına alınması gibi farklı göstergelerden yararlanarak ülkelerin karşılaştırmalarına yer vermekte ve böylece yatırım alacak ülkedeki genel görünüm yansıtılmaktadır. Bu minvalde, yatırıma ilişkin tesisi kurmaya ve bu tesisi devam ettirebilmeye ilişkin o ülkenin uyguladığı şartların sağlanması, uluslararası ticaret yapma, vergi ödeme veya kurulan bir işletmeyi kapatmaya dair işlemlerin gerek zaman gerekse maliyetler açısından yatırımcıya yükü raporda ele alınmıştır. Yatırım ortamının uygunluğunu ölçen bu göstergeler ayrıca yatırım ortamının DYY girişi üzerindeki etkisinin ne şekilde olduğunu belirleme açısından da önem arz etmektedir. Dünya Bankası, 2014 yılına ait Rapor’da iş yapabilirlik endeksine göre 92’inci olan Rusya Federasyonu’nun, 96’ncı olan Çin’in ve 116’ncı olan Brezilya’nın, 2013 senesinde en yüksek miktarda DYY alan ilk beşte yer alan ülke içerisinde yer almaları gibi istisnai durumların da yaşanabileceğini göstermektedir (MIGA, 2013).

Literatürde, yapılan çalışmaların birçoğunda iş yapma kolaylığı ile DYY girişleri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin bulunduğu ve bu ilişkinin GOÜ'lerde daha yoğun hissedildiği sonucuna ulaşıldığı görülmüştür. Jayasuriya (2011), orta gelire sahip ülkelerde 2006-2009 periyodunda olmak üzere DYY ile iş yapma kolaylığı arasındaki ilişkiye yönelik yaptığı çalışmada, iş yapmadaki kolaylık arttıkça DYY girişlerinin de artacağı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde Bayraktar (2013) da yaptığı çalışmada bu iki değişken arasında pozitif yönde bir bağlantı bulunduğuna ulaşmıştır. Corcoran ve Gillanders (2012) da benzer şekilde, yaptıkları çalışma sonucunda OECD'ye göre orta gelirli grupta yer alan ülkelerde iş yapma kolaylığındaki artışın yabancı yatırımları artırdığı, bu durumun ise düşük ve alt gelirli grupta yer alan ülkeler açısından geçerli olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Hossain ve diğerleri (2018) ise, 177 ülkeyi içeren çalışmalarında iş yapma kolaylığının DYY üzerindeki etkisini, işe başlangıç prosedürleri, inşaate başlama izin işlemleri, elektrik bağlatmaya dair işlemler, tapuya ilişkin işlemler, kredi almaya dair işlemler şeklindeki alt göstergelerden faydalanarak analiz etmişlerdir. Analizin sonucunda, DYY ile tapuya ilişkin işlemler ve kredi almaya dair işlemler arasında olumsuz, işe başlangıç prosedürleri ve inşaate başlama izin işlemleri ile aralarında olumlu bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2.3.2.4. Yolsuzluk

Yolsuzluk hakkında bölgesel ve kültürel farklılıktan kaynaklanan farklı tanımlamalar olmakla birlikte yolsuzluk için genel olarak Johnston (1998, s.89) tarafından oluşturulan, kamuya ait gücün ve kaynakların bireysel menfaat elde etme için kötü amaçlı kullanılması şeklindeki tanım kullanılmaktadır.

Kamudaki harcamalarda artış olmasına rağmen kamuda etkinsizliğin artmasına, hükümetin saygınlığının azalmasına, rekabet ortamının oluşamamasına ve ülkenin risk düzeyinin artmasına neden olan yolsuzluğun, ülkeye gelen DYY miktarı üzerinde de genel olarak olumsuz etkiye sahip olacağı düşünülmektedir. Bu konuda literatürdeki çalışmalara bakacak olursak, örneğin Asiedu (2003, s.14), Afrika bölgesindeki ülkelerde yaptığı çalışmada, bu bölgeler için daha fazla DYY çekebilmek için yolsuzluk seviyesinin en aza düşürülmesinin önemli olduğunu göstermiştir. Al-Sadig (2009) ve

Habib ve Zurawicki (2001) de, yolsuzluk ile DYY girişleri arasında güçlü bir ilişkinin bulunduğuna ulaşmışlardır. Habib ve Zurawicki, 111 ülkenin 1994-1998 periyoduna ait verilerini içeren analizlerinde, yolsuzlukların DYY girişlerini nasıl etkilediğini incelemiş ve bir ülkede yolsuzluklar azaldıkça DYY girişlerinin artacağı sonucuna %1 anlamlılık düzeyinde ulaşmıştır (2001, s.695). Wei de, yatırım alan ülkedeki yolsuzluk seviyesindeki artışın DYY girişleri üzerindeki etkisinin olumsuz olduğunu %5 anlamlılık düzeyinde tespit etmiştir (2000, s.7). Başka bir çalışma sahibi olan Başar, yolsuzluğun DYY üzerine etkilerini incelediği ve 58 ülkeyi kapsayan çalışmasında, yolsuzluk seviyesinin düşürülmesinin ev sahibi ülkeye gelen DYY miktarında artış oluşturacağı sonucuna %10 seviyesinde anlamlı olarak ulaşmıştır (2004, s.72). Benzer şekilde Teksöz, 102 ülkenin 1995-2000 dönemine ait verilerini içeren yatay kesit analizinde, yolsuzluğa ilişkin oluşturulan endeks ile DYY girişleri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğuna %1 anlamlılık düzeyinde ulaşmıştır (2004, s.12).

Cuervo-Cazurra (2006), 183 piyasadan 106 yatırım alan ülkeye doğru yapılan DYY akımları ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi çalışmıştır. Çok sayıda ülkenin dahil olduğu bu çalışmanın asıl amacı yolsuzluk ve DYY arasındaki ilişkinin DYY'nin çıkış yaptığı ülkeye göre değişkenlik gösterdiği düşüncesinin doğrulanmasıdır. Analizden elde edilen sonuç, DYY girişi ile yolsuzluk arasında negatif veya pozitif bir ilişkinin tamamen yatırımcının çıkış yaptığı ülkeye bağlı olduğu yönündedir. Başka bir ifadeyle, yatırım yapılacak ülkede yoğun bürokrasinin olması durumunda yabancı yatırımcının rüşvet benzeri usulleri kullanarak işlemleri hızlandırma amacıyla yaptığı yolsuzluğun DYY girişlerini pozitif yönlü etkilediği; yabancı yatırımcı tarafından yolsuzluk için verilen rüşvetlerin ek maliyet oluşturmasının ise DYY'yi negatif yönlü etkilediği şeklindedir.

2.3.2.5. Politik İstikrar & Terör-Şiddet Varlığı

Doğrudan yabancı yatırımcının önem verdiği konulardan biri de yatırım yapmayı düşündüğü bölgenin politik olarak istikrarda olup olmadığıdır çünkü politik istikrarın varlığı ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için gerekli olan unsurlardan biridir ve doğrudan yabancı yatırımları da etkilemektedir.

Politik istikrar kavramı, bir ülkede var olan anayasal düzeni ortadan kaldırmaya çalışan grupların ve eylemlerin var olmamasını, ülkedeki yeniliklerin anayasal çizgiye uygun şekilde gerçekleştirilmesini ifade etmektedir (Eren ve Bildirici, 2001, s.31). Yapılan çalışmalarda politik istikrarsızlığın, yürütmeden kaynaklandığı ve toplumda sosyal huzursuzluğun ve siyasal şiddetin oluşması şeklinde ortaya çıktığı belirtilmektedir. Politik istikrarsızlığa sebep olan ilk durumda, genellikle seçimlerde beklenmedik sonuçların çıkması, hükümetin düşmesi, koalisyondan oluşan hükümetlerin varlığı, parlamentoda kutuplaşma şeklinde olayların ortaya çıkması beklenirken; politik istikrarsızlığın ikinci şeklinde ise toplumda hukuki zemin içerisinde çözüm bulamayan dini, etnik veya ekonomi temelli çatışmalardan kaynaklı suikastler, ayaklanmalar, grevler, darbeler gibi sosyo-politik olayların ortaya çıkması beklenmektedir (Alesina ve Perotti, 1996, s.74; Carmignani, 2003, s.1).

Yabancı sermaye, yatırım yapacağı ülkede öncelikle emniyet ve güven aramaktadır. Olası bir savaşın, saldırının veya darbe yapılması şüphesi mevcut ise, yabancı yatırımcılar o ülkede yatırım gerçekleştirme konusunda gönülsüz olacaklardır çünkü politik istikrarı sağlayamayan bir ülkenin hükümet sisteminde de devamlı bir değişim olması muhtemeldir, bu sonuç o ülkede ekonomik anlamda da tehdit var olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Üçler, 2017, s.74). Bu nedenle, yatırımcılar bir ülkeye yatırım yapmaya ya da yapmamaya karar verirlerken o ülkedeki politik istikrarsızlık durumunun yatırımlardan beklenen getiri miktarını ve yatırımların ülke dışına gidişi üzerinde nasıl bir etki oluşturduğuna dair değerlendirmeleri göz önünde bulundurmaktadır.

Politik istikrarsızlığın yatırımlar üzerindeki etkisi ülkelerin gelişme düzeyine bağlı olarak da değişebilmektedir. Örneğin, demokratik bir yönetim anlayışını haiz sanayileşmiş ve gelişme yolundaki ülkelerin daha çok doğrudan yabancı yatırım çektiği, etnik çatışmaların ya da askeri yönetim anlayışının hakim olduğu sanayileşmiş bölgelerde ise DYY'lerde azalma yaşanabildiği ancak bu azalışın GOÜ'lerde, sağlam temele dayanan yasaların varlığı, dinsel gerilimlerin çok az yaşanması ve hükümette istikrarın olması gibi sebeplerden kaynaklı düşük seviyede gerçekleştiği görüşü mevcuttur (Baek ve Qian, 2011). Diğer bir ifadeyle, politik yönden istikrar sağlamış olan ülkelerin, yabancı yatırımcılar tarafından yapılacak ülke tercihiinde ön sıralarda yer

alacağı savunulmaktadır (Güven, 2008, s.94; Kar ve Tatlısöz, 2008, s.455). Bu sebeplerden kaynaklı olarak, kurumsal-politik faktörler arasında yer alan ve DYY üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülen politik istikrarın sağlanması, gelişme yolunda olan ülkeler tarafından ulaşılmaya gayret edilen bir hedef olarak görülmektedir.

Sonuç olarak, terörizm ya da politik istikrar ile DYY'ler arasındaki bağlantıyı konu alan çalışmalarda hem yaklaşımda hem de yöntemde farklılıklar bulunduğu görülmüştür. Çalışmalarda bu ilişkinin farklı ülkeler, farklı zaman aralıkları, farklı kontrol değişkenler ve farklı ekonometrik modeller kullanılarak ele alındığı görülmüştür. Mevcuttaki çalışmaların bazılarında, terör faaliyetlerindeki artış veya politik istikrarsızlığın DYY üzerinde negatif yönde bir etki oluşturacağı savunulduğu görülürken (Schneider ve Frey, 1985; Bandyopadhyay vd, 2014); bazı çalışmalarda ise DYY açısından önemli olarak görünen politik istikrarsızlık durumunun, yatırımdan olan ticari beklentilerin daha büyük gerçekleşmesi halinde ihmal edilebileceği görüşünün savunulduğu, hatta her iki değişken arasında herhangi bir etkinin olmadığı sonucuna ulaşan çalışmalar da bulunduğu görülmüştür (Hausmann ve Fernandez-Arias, 2000; Jaspersen ve diğerleri, 2000; Li, 2006). Loree ve Guisinger (1995) ise politik riskin DYY üzerindeki etkisine yönelik ABD'de yaptığı iki zamanlı çalışmada 1977 yılında iki değişken arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşırken, 1982 yılında ise aralarında negatif yönlü bir bağlantı olduğu sonucuyla karşılaşmıştır.

2.3.2.6. Hükümetin Etkinliği ve Bürokrasi

Hükümet sisteminin etkin olması, kamu hizmeti sunumunda sağlanan hizmetlerin siyasi baskılardan uzak olmasını, bürokrasiden kaynaklı maliyetlerin düşüklüğünü, nitelikli kamu görevlilerinin istihdamını, tutarlı hükümet politikalarının varlığını ve hükümetlerin verdiği vaatleri gerçekleştirebilmesine duyulan güveni içermektedir (Kaufman ve diğerleri, 2003, s.3). İçeriğinden de tahmin edileceği üzere, hükümet sisteminin etkin bir yapıda olması bürokratik yapının işleyişinden bağımsız görülmemektedir.

Genel görüş, yatırımcıların bürokrasiden kaynaklanan engellerin minimum olduğu ülkelerde yatırım gerçekleştireceği şeklindedir çünkü yatırım alan ülkedeki bürokrasiden

kaynaklı maliyetlerin asgaride, bürokratik kalitenin ise azamide olmasının yatırımcıyı o ülkede yatırım gerçekleştirmeye yönelteceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bürokratik etkinlik ile DYY arasında pozitif yönlü bir bağlantı olduğu söylenebilir (Çinko, 2009, s.128). Daha etkin bir bürokratik yapı sadece işlemlerin süratle gerçekleştirilmesini sağlayarak yatırımcılara piyasaya girişte kolaylık sağlamakla kalmaz aynı zamanda yatırımdan önce ve sonra gerçekleşecek işlemlerin de hızlandırılmasına etki eder (Kaufman vd., 2003, s.87). Bürokrasi kalitesinin DYY üzerindeki etkisine yönelik Alsan vd. (2004, s.18), Campos ve Kinoshita (2003, s.20), tarafından yapılan çalışmalarda da bürokrasi kalitesinin DYY üzerindeki etkisi pozitif bulunmuştur. Benzer şekilde, Anghel (2005), Antonakakis ve Tondl (2011), Busse ve Hefeker (2007) ile Grogan ve Moers (2001) de, yatırım alan ülkede hukukun üstün tutulması, yolsuzluğun olmaması ve hükümetin etkin olması şeklindeki kurumsal-politik etkenlerin DYY üzerindeki etkilerini test etmişler, hükümetin etkin çalıştığı ve bürokratik engellerin asgaride olduğu ülkelerin DYY girişlerine uygun bir ortam yarattığı sonucuna ulaşmışlardır.

2.3.2.7. Vergileme ve Teşvikler

Bir ülkenin vergi mevzuatı ve politikaları da o ülkenin doğrudan yatırım çekiciliğini belirleyen önemli faktörlerden biridir. Vergilemeye yönelik düzenlemelerin DYY üzerinde oluşturduğu olası etkiler, vergilemenin türüne bağlı olarak değişebilmekle birlikte, vergilerin DYY büyüklüğünü ve yabancı yatırımcıların tercihlerini etkilemede etkili olduğuna dair yaygın bir görüş de hakimdir. Vergileme konusu bazı çalışmalarda ekonomik faktörler arasında bazı çalışmalarda ise kurumsal-politik faktörler arasında sayılan bir değişkendir.

Doğrudan yabancı yatırımlar ile vergi politikaları arasındaki ilişki genellikle Hartman'ın (1981, 1982) çalışmalarına dayandırılır. Hartman (1982), ABD Ekonomik Analiz Bürosunun verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında, verginin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde oldukça güçlü bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmıştır. Jun (1990, s.60) çalışmasında, vergi oranlarındaki artışın bir ülkeden dışa doğru yapılan doğrudan yabancı yatırımları arttırdığını göstermiş; Slemrod (1990) ise ABD'nin yaptığı doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki vergilendirmenin etkilerini hem ev sahibi ülke hem de

yatırımcı ülke (ABD) açısından incelemiş ve her iki taraftaki vergilendirmenin de doğrudan yabancı yatırımları olumsuz şekilde etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Genel olarak, yapılan ampirik çalışmalarda ev sahibi ülkedeki kurumlar vergisi oranının yabancı yatırımlar üzerinde negatif yönlü bir etki yarattığı savunulurken (Cassou, 1997; Grubert ve Mutti, 1991; Hartman, 1994; Hines ve Rice, 1994; Loree ve Guisinger, 1995; Kemsley, 1998); bazı çalışmalarda (Chakrabarti, 2001; Jackson ve Markowski, 1995; Lim, 1983; Porcano ve Price, 1996; Root ve Ahmed, 1979; Stein ve Daude, 2001; Wei, 2000; Wheeler ve Mody, 1992; Wijeweera, 2004; Yulin ve Reed, 1995) değişkenler arasında anlamlı bir sonuca ulaşılamamış; bazı çalışmalarda (Swenson, 1994) ise kurumlar vergisi oranının görece yüksekte olması, yabancı yatırımcılar açısından dezavantajlı bir durum oluşturmasına rağmen, DYY'lerin o ülkeye yönelmesine katkı yapabileceği sonucuna ulaşılmıştır (Knauer, 2006, s.6).

Birçok ülke, DYY'leri kendi sınırlarına çekmek amacıyla yabancı yatırımcılara çeşitli imkân ve kolaylıklar sağlamaktadır. Bunlardan biri de, yatırımcı firmanın ülke seçimi yaparken göz önünde bulundurduğu vergi teşvikleridir. Vergilemenin istisnası olan bu teşvikler, yatırımcıların vergi yüklerinde bir azalma sağlayarak onları yatırım yapmaya özendirir düzenlemelerden oluşmaktadır. Ev sahibi ülkede DYY'leri özendirmek amacıyla uygulanan teşvikler, yatırımcılara olumlu bir ortam yaratmakla birlikte getiri miktarını yükselten bir unsur olarak da görülmektedir (Desai ve diğerleri, 2003, s.61). Diğer taraftan, bu görüşün tersine vergilere yönelik teşviklerin DYY girişlerini olumlu ya da olumsuz herhangi bir şekilde etkilemediğine dair görüşler de mevcuttur (Morisset ve Pirnia, 2000, s.6-21).

Vergileme politikası ya da vergi teşvikleri kadar, ev sahibi ülkenin vergi sisteminin şeffaflığı ve basitliği de yabancıların yatırım kararı üzerinde etkisi olan bir unsurdur. Örneğin, vergi sisteminin şeffaf ve basit şekilde kurgulanmış olması, yatırımcıların üstlenmek zorunda olduğu vergi büyüklüğünü net bir şekilde belirlemesine imkân tanıyacaktır. Benzer şekilde, vergi teşviklerinin hangi iktisadi faaliyetleri ve kimleri kapsadığının açıkça tanımlanmış olması da yatırımcının söz konusu teşviklerin kapsamında olup olmadığını öngörebilmesine imkân sağlayacaktır. Dolayısıyla özellikle

politik gerginliklerin yüksek olduğu ülkelerde, DYY çekmek isteyen ülkelerin cömert vergi indirimi ya da teşvikleri kadar, vergi sisteminin şeffaflığına, istikrarına ve basitliğine önem vermelerinin de DYY üzerinde etkili olacağı ileri sürülmektedir (Knauer, 2006, s.7-8).

2.3.2.8. Hukukun Üstünlüğü ve Demokrasi

Yatırım kararları verilirken, yabancı yatırımcılar yatırım yapılacak ülkelerin hukuki niteliklerini de dikkate alırlar. Çünkü doğrudan yabancı yatırımcıların ülkeyi hemen terk etmeleri mümkün olmadığından, yatırım yapılacak bölgede yatırım ortamını zora sokacak olumsuz olayların gerçekleşmesi halinde, bu yatırımcıların ülkenin içerdiği bu tarz risklerini de üstlenmek zorunda kalırlar. Dolayısıyla, herkese eşit mesafede ve fiili olarak da uygulanan güvenilirliği yüksek bir hukuki sistem varlığı, yatırım ortamının da daha güvenilir olmasını sağlayacağından, yatırımcıların üstlenmek zorunda kalacağı riskleri azaltıp belirsizlikleri ortadan kaldıracığından yabancı yatırımcıların, yatırım kararlarında etkili olduğu düşünülmektedir (Pournarakis ve Varsakeilis, 2004, s.81).

Hukukun üstünlüğü ilkesinden, yasaların uygulanmasının ötesinde, hükümetin kendi taahhütlerine uyması, büyüklük küçüklük farkı ya da tabii olduğu ülke farkı gözetilmeksizin piyasadaki tüm taraflara eşit mesafede durulması ve eşit imkanların sunulması anlaşılmaktadır. Teksöz, yaptığı çalışmada sağlam bir kurumsal yapıya sahip olmak için gerekli olan temel özelliğin hukukun üstün tutulması olduğunu vurgulamış ve analizinde bir ülkenin hukukun üstünlüğüne verdiği değer arttıkça, DYY girişlerinin de artacağı sonucunu %10 anlamlı olarak bulmuştur (2004, s.11). Campos ve Kinoshita da, geçiş ekonomisine sahip ülkelerde hukukun üstün görülmesi ile DYY girişleri arasında pozitif bir bağlantı olduğu çıkarımını %10 anlamlılık seviyesinde doğrulamıştır (2003, s.23). Çalışmada, hukuk sisteminin iyi olması belirsizlikleri ortadan kaldıracığından bir ekonomi için DYY akımlarını daha çekici hale getirmekteyken zayıf bir hukuk sisteminin mevcut olduğu bir ülkede, mülkiyet haklarına müdahale söz konusu olabildiğinden, bu durumun yabancı yatırımları engelleyeceği, yatırımcıların haklarının korunacağına güvendikleri ve hukukun üstünlüğü standardının yüksek olduğu, kısaca iyi

bir hukuk sistemine sahip ülkeleri tercih edeceği belirtilmiştir (Campos ve Kinoshita, 2003, s.15).

Hukukun üstünlüğü ilkesi ile demokrasi ayrılmaz parçalardır. Hukukun üstün olduğu bölgelerde bireyler herhangi bir ayırım gözetilmeksizin yasalar önünde eşittir ve sahip oldukları hakları ve özgürlükleri devlete karşı da koruyabilme imkânına sahiptirler. Pek çok çalışmada, demokrasiyle DYY girişleri arasında pozitif yönde bir bağlantı bulunduğu sonucuna ulaşıldığı görülmektedir. Arslan ve Ökten (2010), çalışmalarında demokrasinin DYY girişleri üzerinde etkili olduğunu tespit ederken; Doytch ve Eren (2012) de DYY'lerin sektöre bağlı dağılımını yatırım ortamı ve demokrasi düzeyini kullanarak inceledikleri çalışmalarında, yatırım alan ülkedeki demokrasi seviyesinin ülkenin tarımsal ve imalat sanayine yönelik yatırımlarını arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ay ve diğerleri (2016) de, benzer şekilde çalışmalarında, demokrasinin DYY üzerinde olumlu bir etki oluşturduğu sonucuna ulaşmışlardır.

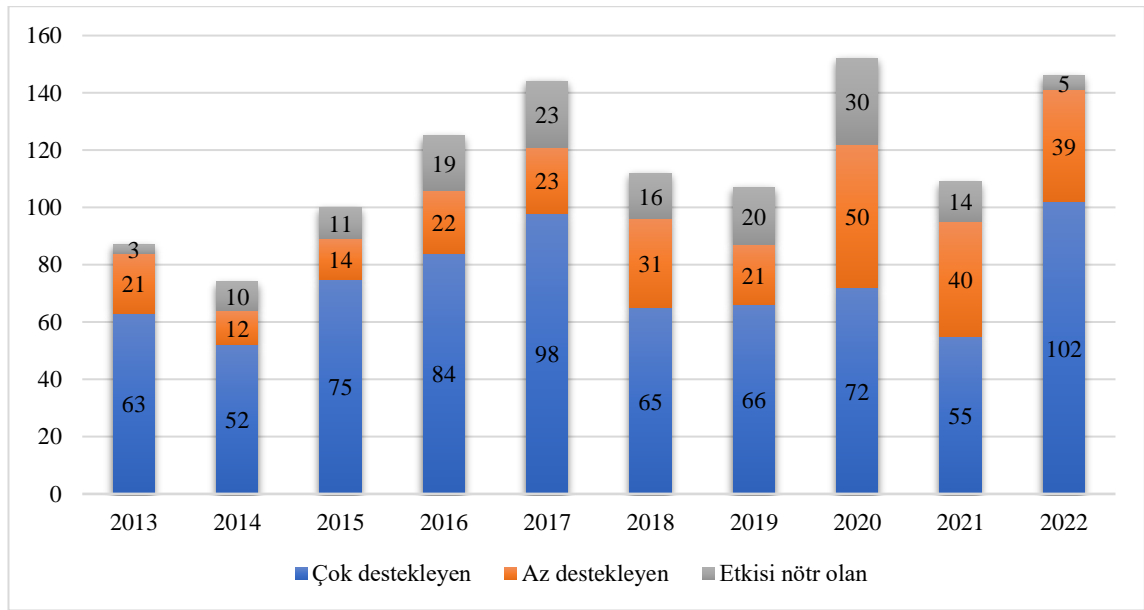
2.3.2.9. Yasal Düzenlemelerin Varlığı

Yabancı bir ülkede yatırım yapma kararı alınırken, o ülkede geçerli olan makroekonomik göstergelerin yanında o ülkedeki mevzuatın yatırımcı firmaya sağlayacağı hukuki güvenceler ya da getirdiği yükümlülükler de yatırım kararı üzerinde önemli rol oynar. Örneğin, ekonomiyle ilgili yasal düzenlemelerin öngörülemez biçimde sıkça değişmesi, yatırımcının o ülkeye olan yatırım isteğini düşürebilmektedir. Politik istikrarın sağlanması bakımından Türkiye'den daha iyi statüde olmayan Latin Amerika ülkelerine daha çok DYY girişi yapılmasının sebebi de bu ülkelerdeki düzenlemelerin daha istikrarlı bir yapıya sahip olması ve daha öngörülebilir olmasına dayandırılmaktadır (Alkin, 2001, s.15).

Yatırım yapacak firmanın kendi ülkesindeki yasal mevzuat ile yatırım alacak ülkedeki mevzuat arasında farklılığın bulunması, yatırımcının öngöremediği bazı maliyetleri üstlenmesine neden olacağından, yatırımcının yatırım yapmaktan kaçınmasına yol açarak gerek yatırım yapan gerekse yatırım alan ülke ekonomisinin zarara uğramasına neden olabilecektir. Dolayısıyla, ekonomilerine DYY çekmek isteyen ülkelerin, yatırımcının

yükleneceği maliyetleri azaltan ve uluslararası standartlara uygun nitelikteki yasal düzenlemeleri hayata geçirmeye çalışmaları gerekmektedir. Dünya Bankası 2023 yılında yayımladığı Dünya Yatırım Raporu'nda da bu durumu destekler nitelikte bir değerlendirmede bulunmuştur. Şekil 13, 2013-2022 döneminde doğrudan yabancı yatırımlara yönelik yapılan politikaların dağılımını göstermektedir.

Şekil 13: Ülkelerin DYY'lere Yönelik Oluşturduğu Politikalar (2013-2022)

Kaynak: UNCTAD, 2023 yılı Dünya Yatırım Raporu verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Şekildeki verilerden, 66 ülkenin 2022 yılında 2021 yılına göre yüzde 35 artış yaparak, yabancı yatırımı etkileyen nitelikte toplam 146 düzenlemeyi uygulamaya koyduğu, bu düzenlemelerden yatırımı daha fazla destekler nitelikte olanların ise bir önceki yılın yaklaşık iki katına çıkarak 102'ye ulaştığı, yatırımı daha az destekler nitelikteki düzenlemelerin ise neredeyse sabit kaldığı görülmektedir (UNCTAD, 2023, s.58).

Ülkeler tarafından DYY'ye ilişkin yapılan yasal düzenlemelerin genellikle proje maliyetlerinin desteklenmesi, vergi indirimlerinin sağlanması, altyapı, su, elektrik gibi maliyetlerin uygun fiyatla sunulması, rekabete karşı korumaların sağlanması, mülkiyet haklarının korunması gibi finansal veya mali içerikli hukuki düzenlemeler olduğu görülmektedir. Ancak, son dönemlerde finansal ya da mali içerikte olmayan hukuki

düzenlemelere de ağırlık verilmek suretiyle doğrudan yabancı yatırımların çekilmeye çalışıldığına da rastlanmaktadır. Bunlardan biri de bu çalışmanın konusu olan kurumsal politik belirleyicilerden yasal düzenlemeleri oluşturan parametreler içerisinde yer alan uluslararası veri transferine ilişkin yasal mevzuatın varlığı ve bu alanda güvenli ülke statüsünde olma parametresidir. Çalışmanın izleyen bölümünde uluslararası kişisel veri transferinden, veri transferi güvenliğine yönelik yasal düzenlemelerin öneminden bahsedilecek ve en nihayetinde çalışmada kişisel veri transferi hususunda bireysel mevzuata sahip olmanın ve AB nezdinde güvenli ülke statüsünde olmanın DYY üzerinde ne yönde bir etkiye sahip olduğuna ilişkin analiz sonuçlarına ayrı ayrı yer verilecektir.

3. BÖLÜM

ULUSLARARASI VERİ TRANSFERİ VE GÜVENLİĞİNİN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR AÇISINDAN ÖNEMİ

3.1. VERİNİN TANIMI VE ÖNEMİ

3.1.1. Verinin Tanımı

‘Veri’ kelimesi etimolojik olarak Latince’de yer alan ‘datum’ kelimesinin çoğuludur ve ‘verilen şey’ anlamına gelmektedir. TDK’ya göre ise veri, bir araştırma, tartışma ya da muhakeme sürecinin yapıtaşı, ana ögenin kendisi şeklinde tanımlanmaktadır.

Ross, veriyi bilgi çağının ham maddesi olarak görmekte iken; Yılmaz (2009) veri kavramını;

“Tek başına anlam ifade etmeyen veya kullanılamayan, bununla birlikte enformasyona ve bilgiye temel oluşturan ilişkilendirilmeye, gruplandırılmaya, yorumlanmaya, anlamlandırılmaya ve analiz edilmeye gereksinim duyulan ham bilgi”

şeklinde ifade etmiştir. Veri, istatistikten bilgisayar bilimine, telekomünikasyondan yönetişime kadar farklı yönleriyle değerlendirilen bir kavram olması sebebiyle tanımlanması ve sınıflandırılmasında farklı bakış açılarının gelişmesine neden olmaktadır. Son zamanlarda gelişen veri toplama, depolama ve analiz yöntemlerinin de gelişmesiyle verilerin yorumlanmasında bir üst seviyeye ulaşılmıştır. Artık veri, ekonomiden politikaya, hukuktan güvenliğe kadar birçok farklı kullanım alanı ve metodu ile dijitalleşen dünyada işlenmesine en fazla ihtiyaç duyulan bir hammadde olarak yerini almıştır. Bu gelişme ülkelerin yeni politikalar oluşturmasına, ekonomik yatırımların bu yönde yapılandırılmasına, güvenlik konusunun sorgulanmasına ve de yasaların bu doğrultuda revize edilmelerine zemin hazırlamıştır.

Yatırım yapılacak ülkelerde elde edilen verilerin nasıl korunduğu, farklı ülkelere transfer edilip edilmediği, transfer ediliyorsa bu transferlerin hangi yasal düzenlemeye tabi tutulduğu, veri koruma mevzuatının uluslararası mevzuatla uyumu kadar, yatırımcıların verilerinin korumaya tabi olup olmadığı hususu özellikle son zamanlarda dijital ekonomiyle birlikte yabancı yatırımcıların dikkat ettiği hususlar arasında yer almaya başlamıştır. Çünkü bu veriler içerisinde yatırımcı şirketlerin müşteri portföyünden pazarlama bilgilerine, çalışan bilgilerinden ticari sırlarına kadar her türlü veri bulunabilmektedir.

Dijitalleşen günümüzde ise veri, özellikle ekonomik bağlamda üretkenliğin ve verimi artırmanın, yeni ürün ve çıktıları teşvik etmenin ve "veri güdümlü yenilik" olarak adlandırılan ölçekte yeni pazarlar üretmenin temel kaynağı olarak görülmektedir. Dijital dönüşümle birlikte ekonomik modellerde de değişim yaşanmış ve uluslararası rekabet gücünü artırmanın en önemli aracı dijitalleşen ekonomiyle uyumu sağlayacak politikaların uygulamaya konulması olmuştur. Örneğin, Avrupa Birliği de bu yönde 2015 yılında Dijital Tek Pazar Stratejisini oluşturmuştur. Bu Stratejinin amacı insanların, hizmetlerin, malların ve sermayenin serbest dolaşımından oluşan Tek Pazar hedefinin dijitalleşen günün koşullarına uygun olarak revize edilmesidir. Diğer bir ifade ile Dijital Tek Pazar Stratejisi ile, bireylerin ve işletmelerin yerleşik olunan coğrafi yere bakılmaksızın çevrimiçi faaliyetlere engelsiz olarak erişebildikleri dijital bir pazar oluşturulması amaçlanmıştır. Ekonomik hayatta artan önemi sebebiyle verilerin güvenliğini sağlamak da bu stratejinin hedefleri arasında yer almıştır. Veriler, sadece ekonomik alandaki artan önemi sebebiyle değil politika yapım süreçlerinde de kullanımına ihtiyaç duyulan bir değer olması sebebiyle korunması önemli görülmüştür (OECD, 2015). Ancak her verinin aynı değeri taşıdığını söylemek mümkün değildir, veriler de taşıdığı değerler açısından farklılıklar içermesi sebebiyle kendi içinde kullanım alanları açısından çeşitlilik göstermektedir.

Mediretta (2015) çalışmasında verileri gerçek zamanlı veriler, paylaşılan veriler, bağlantılı veriler ve yüksek kaliteli veriler olmak üzere 4 gruba ayırmıştır. Şekil 14'te verilere yönelik yapılan bu gruplandırma gösterilmektedir. Bu çalışmaya konu edilen veriler, aşağıdaki sınıflandırmada yer alan yüksek kaliteli veriler bağlamında, veriler

arasındaki ayrıntıyı, ilişkiyi ve kimliklerin korunduğu, verinin önceki anlamı yok edilmeden veriye yeni anlam yüklenmesinin sağlandığı kişisel veri barındıran dijital ya da fiziki verilerdir.

Şekil 14: Verilerin Sınıflandırılması

Gerçek zamanlı veriler	Paylaşılan veriler	Bağlantılı veriler	Yüksek kaliteli veriler
<ul style="list-style-type: none"> •Bu veriler şu anki durumda ne olduğuna dair bilgi veren, güncel durumu yansıtan mevcut verilerdir, geçmişten gelen verilerle ilgilenilmez. 	<ul style="list-style-type: none"> •Bir kuruluştaki çeşitli uygulamalar ve veri kaynakları arasındaki veri paylaşımını içerir. Bunun için de verilerin tutarlılığı, kullanılabilirliği gibi parametrelere bağlı bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır. 	<ul style="list-style-type: none"> •Birden fazla kaynaktan çekilen, insanlar ve bilgisayarlar için kullanışlı olan verilerdir. 	<ul style="list-style-type: none"> •Veri kullanımında en çok ihtiyaç duyulan bu veriler aslında ayrıntıları, ilişkileri ve kimliklerin korunduğu meta verilerdir. Diğer veri türlerinden ayırt edici özelliği, verinin önceki anlamı yok edilmeden veriye yeni anlam yüklenmesidir.

Kaynak: Mediretta (2005) kaynağından faydalanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

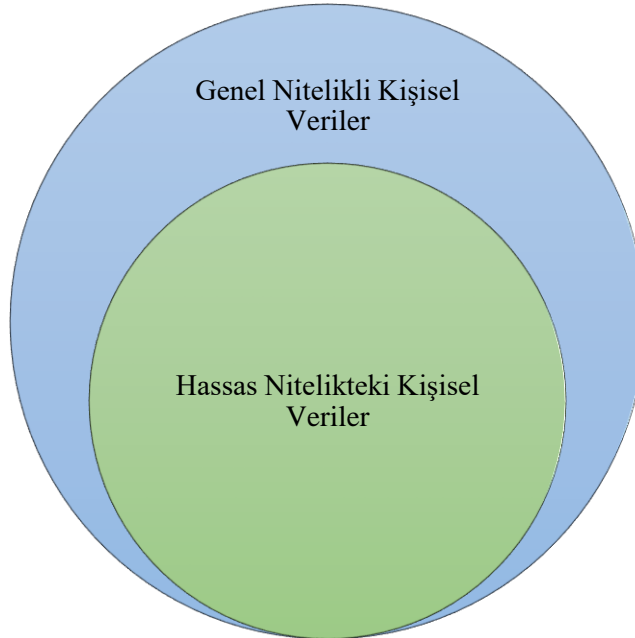
Dijitalleşen veri, taşıdığı nitelik ve değer farklılığı ile enerjiden medyaya, sağlıktan diplomasiye, siyasetten ekonomiye kadar birçok sektör içinde dijital yenilikleri de beraberinde getirmiştir. İnsan hayatına etkisi bulunan her alanda yer alan veriler, kişisel verilerin hukuki statüsü ve korunması konularına ilişkin tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Yaptığı düzenlemelerle uluslararası entegrasyonu sağlama konusunda öncülük yapan AB, kişisel verilerin korunması alanında da öncülüğünü göstererek 25 Mayıs 2018 tarihinde Avrupa Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) yürürlüğe girmiştir.

Kişisel verilerin tanımına bahse konu Tüzüğün “Tanımlar” başlıklı 4’üncü maddesinin (1) numaralı fıkrasında yer verilmiş olup, kavram gerçek bir kişinin kimliğini belirli veya belirlenebilir kılan her türdeki bilgi şeklinde ifade edilmiştir. Benzer bir tanımlamaya Türk mevzuatında bulunan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu’nun 3’üncü maddesinde de yer verilmektedir. Bu tanımlamadan hareketle, doğrudan kişinin kimliğini

belirli kılan ad-soyadı bilgisiyle birlikte kişiyi dolaylı olarak belirlenebilir kılan kimlik numarası, telefon numarası, doğum tarihi veya yeri, sağlık veya banka bilgileri, motorlu taşıt plakası, özgeçmiş, ses kaydı, parmak izi, konum bilgisi, IP adresi vb her neviden veri, kişisel veri kategorisine dahil edilebilmektedir.

Kişisel veriler, sahip oldukları önem derecesine bağlı olarak genel nitelikli sayılabilecek kişisel veriler ile özel nitelikli kişisel veriler şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Şekil 15). Literatüre baktığımızda, özel veri, hassas veri ya da özel kategorili veri kavramları kullanılarak da isimlendirilen özel nitelikli veriler, diğer veri türüne kıyasla daha fazla korunmaya gereksinim duyulan, öğrenilmesi halinde kişinin mağduriyet yaşamasına ya da ayrımcılıkla karşılaşmasına sebebiyet verebilecek nitelikteki veriler olarak görülmektedir. Bu kapsamda, kişisel verilerin alt kategorisi niteliğinde olan ve açıklanması spesifik normlar ile koruma altına alınan bu veriler, daha güçlü korunmaya gereksinim duyulan ve açıklanması ancak belli koşullar altında hukuki olan kişisel veri kategorisi olarak da tanımlanabilmektedir (Kuschewsky ve Geradin, 2014, s.73).

Şekil 15: Kişisel Verilerin Sınıflandırılması

Kaynak: 6698 sayılı Kanundan faydalanılarak oluşturulmuştur.

Türk mevzuatında ise hassas nitelikli kişisel verinin doğrudan bir tanımına yer verilmemiş ancak bu veriler küresel düzenlemelere uygun detayda 6698 sayılı Kanunu'nun 6'ncı maddesinde;

“kişilerin ırkı, etnik kökeni, siyasi düşüncesi, felsefi inancı, dini, mezhebi veya diğer inançları, kılık ve kıyafeti, dernek, vakıf ya da sendika üyeliği, sağlığı, cinsel hayatı, ceza mahkûmiyeti ve güvenlik tedbirleriyle ilgili veriler ile biyometrik ve genetik veriler”

şeklinde sayılmıştır. 6698 sayılı Kanun'un hassas verilerin hukuka uygun olarak işlenebilmesine ilişkin hükmünü düzenleyen 6'ncı maddesinde 12.03.2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan ve 1 Haziran 2024'ten itibaren yürürlüğe gireceği belirlenen düzenleme ile değişiklikler yapılmıştır. Anılan değişikliklerle, özel nitelikli bir kişisel verinin işlenmesinin genel kural olarak yasak olduğu belirtilmekle birlikte bu nitelikteki verilerin;

a) İlgili kişinin açık rızasının olması,

b) Kanunlarda açıkça öngörülmesi,

c) Fiili imkânsızlık nedeniyle rızasını açıklayamayacak durumda bulunan veya rızasına hukuki geçerlilik tanınmayan kişinin, kendisinin ya da bir başkasının hayatı veya beden bütünlüğünün korunması için zorunlu olması,

ç) İlgili kişinin alenileştirdiği kişisel verilere ilişkin ve alenileştirme iradesine uygun olması,

d) Bir hakkın tesisi, kullanılması veya korunması için zorunlu olması,

e) Sır saklama yükümlülüğü altında bulunan kişiler veya yetkili kurum ve kuruluşlarca, kamu sağlığının korunması, koruyucu hekimlik, tıbbi teşhis, tedavi ve bakım hizmetlerinin yürütülmesi ile sağlık hizmetlerinin planlanması, yönetimi ve finansmanı amacıyla gerekli olması,

f) İstihdam, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal güvenlik, sosyal hizmetler ve sosyal yardım alanlarındaki hukuki yükümlülüklerin yerine getirilmesi için zorunlu olması,

g) Siyasi, felsefi, dini veya sendikal amaçlarla kurulan vakıf, dernek ve diğer kâr amacı gütmeyen kuruluş ya da oluşumların, tâbi oldukları mevzuata ve amaçlarına uygun olmak, faaliyet alanlarıyla sınırlı olmak ve üçüncü kişilere açıklanmamak kaydıyla; mevcut veya eski üyelerine ve mensuplarına veyahut bu kuruluş ve oluşumlarla düzenli olarak temasta olan kişilere yönelik olması...”

hallerinde işlenmesinin mümkün ve hukuka uygun olacağı da hüküm altına alınmıştır. Madde metninde yapılan bu değişiklik ile özel nitelikli kişisel veriler içerisinde yer alan sağlık ve cinsel hayata ilişkin olan ve olmayan veriler açısından işleme şartlarındaki ayırım da ortadan kaldırılarak, özel nitelikli kişisel verilerin işlenmesinde gerek gerçek kişiler gerekse veri sorumluları açısından yaşanan uygulama zorluğunun ve bilgi karmaşıklığının da giderildiğini söyleyebiliriz.

Kişisel veriler, dijitalleşmenin ve internetin yaygınlaşmasının da etkisiyle uluslararası ticaretin ayrılmaz bir parçası olarak görülmekten başka ülkelerin hareket stratejilerini oluşturmalarından idari analiz yapmalarına, kamu düzenini ilgilendiren kararlar almalarından bireylerin kişilik profillerini çıkarmaya, kişisel verilere ilişkin diziler elde etmelerinden politik, iktisadi ve sosyo-kültürel tercihleri etkilemeye kadar çeşitli amaca destek sağlayabilecek bir kaynak olarak değer kazanmaya başlamıştır. Kişisel verileri kuşatan bu dijitalleşen dünya, kişilerin hak ihlallerini ve ülkelerin güvenlik sorunlarını da beraberinde getirdiğinden en önde AB olmak üzere çeşitli uluslar üstü kuruluşlar tarafından kişisel verilerin toplanmasından imha edilmesine, saklanması transferine kadar tüm süreçler titiz ve ayrıntılı çalışmaların konusu haline gelmiştir (Ziliobaite ve Custers, 2016, s.186). Kısaca bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişim, ticari bir nitelik kazanan dijital verilerin korunmasını da küresel ölçekli önemli bir konu haline getirmiştir.

Bu kapsamda, çalışmada kurumsal-politik faktörler arasında sayılabilecek bileşenlerden sınırötesi veri transferinde ulusal çaplı yasal bir mevzuata sahip olmanın ve ayrıca verilerin korunması alanında güvenilir ülke olmanın çok uluslu bir yapıya sahip DYY'ler üzerindeki etkisi analiz edildiğinden, çalışmanın izleyen kısımlarında da dijitalleşen verinin önemi, güvenliği ve bu yönde yapılan düzenlemeler üzerinde durulacaktır.

3.1.2. Verinin Önemi

Veriler, dijital dönüşüme ait uygulamalar sayesinde devletlerin sunduğu hizmetlerin verimliliği ve işlevselliğini artırmada önemli bir yere sahiptir. Dijital dönüşüm sayesinde birçok ülke varlıklarını sanal ortama taşıyarak dijital bir devlet görünümüne bürünmeye başlamıştır. Ülkemizde de E-Devlet uygulamaları buna örnek gösterilebilir. 2022 yılına ait BM E-Devlet Anketi “Dijital Yönetimin Geleceği” yayınına göre, Danimarka, Finlandiya ve Kore Cumhuriyeti çevrimiçi hizmetlerin kapsamı ve kalitesi, telekomünikasyon altyapısının durumu ve mevcut insan kapasitesi gibi kriterleri gözetilen çalışmada en yüksek puanı alarak dünya ülkeleri arasında en önde olan devletler olmuşlardır. 193 ülkenin yer aldığı bu listede 2020 yılına göre 53. sırada olan Türkiye 2022 yılında 48. sıraya yükselmiştir (UN DESA, 2002).

Bir ülkede sunulan hizmetlerin kalitesi ile DYY’ler arasında pozitif yönde bir ilişkinin mevcut olduğuna önceki bölümde yer verilmişti. Bu ilişkiden hareketle, ülkeler dijital dönüşüme ayak uydurabilmek, bürokrasiyi azaltabilmek ve ülkelerinin yatırımlar açısından daha cazip hale gelebilmesini sağlayabilmek amacıyla hizmet sunumunda çağın gereklerine uygun olarak dijitalleşmeye başlamıştır. Dijital hizmetin olabilmesi için ihtiyaç duyulan tüm verilerin dijitalle aktarılmış olması, veri güvenliğinin sağlanması ve gerektiğinde dijital ortamdan başka bir dijital ortama transferinin de kolaylıkla ve zahmetsizce sağlanabiliyor olması gereklidir. Doğrudan yabancı yatırımcıların, halihazırda uluslararası kişi ya da şirketlerden oluştuğu dikkate alındığında yatırım yapılan ülkede tutulan verilerin öncelikle çok iyi muhafaza ediliyor olması ve güvenli bir şekilde yatırımcının diğer ülkelerdeki merkez ya da şubelerine sorunsuz şekilde aktarılabilir olması yatırımcının dijitalleşen ekonomide en tabii beklentisi olmaktadır. Ancak ülkeler bir taraftan yabancı doğrudan yatırımlarını arttırmaya çalışırken diğer taraftan olası güvenlik risklerini ve kişilerin mahremiyetlerini de gözetmek zorunda kalmaktadır. Bu iki konu arasındaki denge ülkelerin özellikle dikkat etmesi gereken hususların başında gelmektedir. Tam da bu noktada uluslararası veri transferinde güvenilir ülke olmanın yabancı doğrudan yatırımlar üzerinde ne denli büyük bir öneme sahip olabileceği gündeme gelmektedir.

Diğer yandan, veri ile ekonomi arasında geçmişten günümüze her zaman bir ilişki olduğu yadsınamaz ancak bu ilişki günümüzde dijitalleşmenin etkisiyle artık inanılmayacak boyutta güçlüdür. Özellikle 2008 Küresel Ekonomik Krizi sonucu geleneksel finansal sisteme olan güvenin sarsılmasıyla dijitalleşme ve dijital ekonomi, finansal hizmetler sektörü için de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Son dönemlerde ise Covid-19 pandemisiyle yaşanan mesafe zorlukları ve insan ilişkilerinin çok kısıtlı kalması gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelerin hepsini kuvvetli bir şekilde etkilemiştir. Bu dönemde teknolojinin ve internetin imkanlarından faydalanılarak uzaktan çalışma ve uzaktan eğitimin gelişiyle hayat şartlarında hızlı bir dijitalleşmeyle karşılaşmıştır (Öncü ve diğerleri, 2021; Yıldırım ve diğerleri, 2021; Yıldırım ve Bostancı, 2021). Bu sebeple, 2008 ekonomik krizinden ziyade, Covid-19 pandemisi sebebiyle başta kişiler olmak üzere işletmelerin ve hatta ülkelerin karşı karşıya kaldığı önemli konulardan biri olarak dijitalleşmenin tarihteki yerini aldığını söyleyebiliriz. Literatüre baktığımızda da, birçok araştırmacının Covid-19 pandemisi ve ekonomik dijitalleşme arasındaki bağlantıya dönük analizler yürüttüğü görülmektedir (Banga, 2020; Soto-Acosta, 2020; Schiliro, 2020; Hantrais ve diğerleri, 2021).

Yaşam şartlarında gerçekleşen dijital dönüşüm kadar, kamu hizmetlerinde ve işletmelerin ulusal ve küresel faaliyetlerinde de dijital dönüşüme uygun çözüm arayışları ve değişimler de zorunlu olarak yaşanmıştır. Covid-19 pandemisi sebebiyle küresel ekonomide görülen aksamalar, dijitalleşmenin gereklerine uygun olarak hareket eden ülkeler açısından ise çeşitli avantajlar oluşturmuştur. Örneğin; dijitalleşme alanında öncü sayılan ABD ve Çin bu krizden karlı çıkarken; Avrupa ise dijitalleşen ekonomiye uyumda bir adım geride görülmüştür (ECDC, 2021). Ekonominin dijitalleşmesi uluslararası örgütlerin de dikkatini çekmiş, bu sebeple OECD, AB gibi uluslararası örgütler dijitalleşen ekonominin seyrini ölçmeye ve üyelerini derecelendirmeye başlayarak ülkelere tavsiyelerde de bulunmuşlardır (OECD, 2023; European Commission, 2021).

Dijital dönüşüm genel anlamda, dijital teknoloji ve hızlanan veri akışları ile betimlenmektedir. Ekonomik faaliyetlerdeki dijitalleşme doğası gereği sınırötesi veri transferlerini içinde barındırmaktadır. Covid-19 salgını sonrası yapılan bir araştırmaya göre, Dünya 8 hafta içinde 5 yıllık bir dijitalleşme sürecinden geçmiş, dijital veri ile

büyüyen teknoloji firmaları gün geçtikçe global ekonomideki yerini sağlamlaştırmışlardır. Büyük dijital dünya devleri Apple, Amazon, Google, Facebook, Microsoft gibi işletmeler, gelirlerinin önemli bir kısmını topladıkları bu verileri ekonomik değerlere dönüştürmekle elde eden bahse konu firmalardan bazılarıdır (Ulusoy, 2021).

Diğer taraftan, verilerin ekonomik anlamdaki önemine ilişkin BM Ticaret ve Kalkınma Örgütü (UNCTAD), 2021 yılına ilişkin yayımladığı raporunda, özellikle teknoloji üzerine faaliyet gösteren uluslararası ticari kuruluşlara bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri ile Çin'in öne çıktığını, bu durumun gelişmekte olan ve gelişmiş olan ülkelere arasında küresel ölçekte ekonomik eşitsizlik oluşturmasının yanı sıra teknolojik uçurumun genişlemesine de neden olduğunu belirtmiştir. Veri temelli ekonomiye dayalı firmaların yoğun olduğu bu ülkelerde, veri setleri kadar bu verileri işleyecek uzmanlık ve alt yapının da güçlü olması gerekmektedir. Diğer taraftan veri setlerini elinde bulunduran büyük firmalar ülkedeki yasal ve teknik mevzuatın da desteğiyle üçüncü şahısların ellerindeki veriye ulaşmalarını da engelleyerek, ellerindeki veri setlerinin tek sahibi konumunda olmaktadır. Veri setinin büyüklüğü ve işleme kapasitesi yalnızca şirketler için değil, ülkeler için de giderek artan bir rekabet avantajına dönüşmüştür ve son dönemlerde küresel politik ekonomide önemli ve yeni nesil bir güç kaynağı olarak göze çarpmaktadır.

Veri temelli ekonominin son dönemde küresel boyutta yarattığı dijital verinin hacmi araştırmaların içeriğine de yansımıştır. IDC tarafından 2018 yılında yayımlanan "The Digitization of the World From Edge to Core" başlıklı çalışmada, 2010 yılında global düzeydeki veri hacminin 2018'de 20'den 33 zetabayta yükseldiği, bu büyüklüğün 2025'te 175 zetabayta yükseleceği tahmininde bulunulduğu görülmüştür (Reinsel vd., 2018).

3.2. ULUSLARARASI VERİ TRANSFERİNİN ÖNEMİ VE GÜVENLİĞİ

3.2.1. Uluslararası Veri Transferinin Önemi

Dijital ekonomiyi geliştirme ve dijital rekabet gücünü arttırabilmenin bir yolu da yabancı doğrudan yatırımları çekmekten geçmektedir (Ciuriak ve Ptashkina, 2019). DYY'nin yatırım yapılan ülkeye teknoloji, know-how, iş imkanları ve büyüme sağlayacağı bilinen

bir durumdur. Geleneksel firmalar gibi, dijital firmalar da müşterilere yakın olabilmek, yereldeki verilere erişebilmek, yeni pazarlar açabilmek amacıyla yurtdışına yatırım yapmaktadırlar. Dijitalleşme, uluslararası yatırımların yapılabilmesi için verilerin bir ülkeden başka bir ülkeye sınırları aşacak (cross-border) şekilde transferini zorunlu hale getirmiştir. Dijitalleşme, bir yandan çok uluslu yapıdaki DYY'lerin ekonomik faaliyetlerinin gelişmesine imkan sağlarken diğer yandan takip edilebilmesini de zorlaştırmıştır. 1990'lı yıllardan itibaren uluslararası yatırımcıların vergi cennetlerine yönelmeleri ve 2010'lu yıllarda bu yerlerde ortaya çıkmaya başlayan veri sızıntı skandalları (Offshore, Bahamalar, Panama, Paradise Sızıntıları vb.), vergi cennetlerindeki faaliyetlerin dijital bilgi ağına girmesi gerektiğini de göstermiştir. Bu sebeple AB, BM, OECD, G20 platformu gibi uluslararası kuruluşlar tarafından, uluslararası yatırımcıların yerleşik olunmayan ülkelerde gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında kalmaması ve vergilendirilebilmesi amacıyla bu yatırımcılara ait bilgilerin yerleşik oldukları ülkeye aktarımına yönelik çeşitli bilgi değişim düzenlemeleri kabul edilmiştir.

OECD, elektronik ortamda gerçekleşen ekonomik faaliyetlerin adil vergilendirilebilmesi amacıyla 2013 yılında G20 ülke liderlerinin katılımıyla BEPS (Kar Aktarımı Yoluyla Matrah Aşındırması) Eylem Planı çalışmalarına başlamıştır. Bu eylem planı, dijital ekonomik faaliyetlerin izlenebilmesi ve adil vergilendirilebilmesi amacıyla uluslararası düzeyde bilgi toplanmasını, belirli formatta ve sıklıkta diğer ülkelere raporlanmasını da içermektedir. Özellikle bilgi akışının sağlıklı yapılabilmesi amacıyla OECD tarafından 2014 yılında kullanıma sunulan Ortak Raporlama Standardı (CRS) ve ABD tarafından 2010 yılında uygulamaya konulan Yabancı Hesapların Vergisel Uyumu Kanunu (FATCA) bilgi değişimi konusunda hazırlanan en bilindik düzenlemelerdendir. Bunun dışında OECD'nin özellikle vergi cennetleriyle sadece vergilendirme amacıyla bilgi değişimi içeren Vergi Bilgi Değişim Anlaşmaları (TIEA) da mevcuttur.

Uluslararası alanda bir bilgi değişim ağının kurulabilmesi için mevcut ulusal düzeydeki engellerin aşılabilmesi amacıyla AB de kendi bilgi değişim programlarını getirmiştir. AB'ye üye devletler, 2016 yılından önce sınırötesi işlemler hakkında hiçbir bilgi değişiminde bulunmazken, bilgi değişiminin zorunlu hale gelmesiyle birlikte bilgi değişim sayılarında önceki yıla nazaran dikkat çekici bir artış yaşanmıştır (ECA, 2021,

s.34). Ancak küreselleşmenin boyutu ve teknolojik gelişmeler uluslararası yatırımcıların faaliyetlerinin vergilendirilmesindeki sorunların ikili anlaşmalardan ziyade çok taraflı bir bilgi değişim aracı ile çok sayıda ülke arasında yapılarak çözülmesinin daha etkili olacağını göstermiştir. Bu çerçevede OECD çok taraflı bilgi değişiminin otomatik olarak gerçekleşmesini sağlamak üzere Vergi Alanında Karşılıklı İdari Yardımlaşma Sözleşmesi’ni (CMAA) oluşturmuştur (GİB, 2021, s. 4). Sözleşmede yer alan otomatik bilgi değişimi uygulaması ile vergilemeye dair gerekli tüm bilgilerin belirlenen periyotlarda kazanç elde edilen ülkeden yerleşik olunan ülkeye aktarılması hedeflenmektedir (Keen ve Lighthart, 2004, s.4). Anılan Sözleşme, günümüzde yaygınlaşan bu sınırötesi otomatik bilgi transferinin en önemli hukuki dayanaklarından biridir.

Türkiye de, otomatik bilgi değişimi uygulamasına geçinceye kadar bilgi değişimini, çitte vergilendirmenin önlenmesi amacıyla yapılan ikili anlaşmalar çerçevesinde ya da bireysel bilgi değişim anlaşmaları ile sağlamaya çalışmıştır. Otomatik bilgi değişimine ilişkin Sözleşme’yi ise 2011 yılında imzalamasına rağmen, yürürlük tarihini Sözleşme’ye koyduğu beyan ve çekincelerle birlikte 2018/11790 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, 01/07/2018 olarak belirlemiştir. OECD’nin otomatik bilgi değişim portalında yayımlanmış olduğu listeden, Türkiye’nin otomatik bilgi değişiminde bulunduğu ülke sayısının 2018 ve 2019 yıllarında 1 adet iken, 2020 yılı ile birlikte bu sayıda ciddi bir artış yaşanarak 52’ye çıktığı, 2021’de 68, 2022’de 73 ve 2023 yılında ise 78 ülkeyle bilgi değişiminde bulunduğu görülmüştür (OECD, 2023, s.3). Otomatik bilgi değişimi, doğası gereği kişilere ait vergisel bilgilerin değişimini içeriyor olması sebebiyle kişisel verilerin yurtdışı aktarımını da barındırmaktadır. Dolayısıyla kişilerin mahremiyetinin ve kişisel verilerinin korunması konusundaki sorunları da gündeme getirmiştir. Bu sebeple Türkiye’de otomatik bilgi değişiminin yürürlüğe girdiği 2018 yılından beri, yurtdışında yaşayan Türk vatandaşlarından, mali bilgileri de içerir kişisel verilerinin yurtdışına aktarılmamasına yönelik gelen başvuru sayılarında artış yaşanmıştır. Kişisel Verileri Koruma Kurumu’nun (Kurum) yayımladığı faaliyet raporlarından Kuruma intikal eden bu yöndeki taleplerin 2018 yılında 774 adet iken, bu sayının 2019 yılında 1.160’a, 2020 yılında ise 1.281’e ulaştığı; CİMER kanalı üzerinden gelenler de dahil olmak üzere kişisel verilerin yurtdışına aktarılmamasına yönelik yapılan başvuruların 2021 yılında 4.124’e ulaştığı

anlaşılmaktadır (KVKK, 2019, s.32; KVKK, 2020, s.45; KVKK, 2021, s.38; KVKK, 2022, s.36). Yurtdışından gelen taleplerin 2022 yılı itibariyle ise ciddi bir şekilde azalış gösterdiği de yine Kuruma ait faaliyet raporlarından görülebilmektedir (KVKK, 2023, s.35).

Teknolojik gelişmelerin oluşturduğu yeni ekonomik düzenin dışında kalmama ve uluslararası entegrasyonu sağlamak için ülkeler bir yandan otomatik bilgi değişimine dahil olurken diğer yandan ise ülke vatandaşlarının kişisel veri mahremiyetlerini yeterli düzeyde koruyamama problemi ile de karşı karşıya kalabilmektedirler. Benzer bir problem, bir ülke sınırları içinde faaliyette bulunan çok uluslu bir DYY'nin farklı ülke sınırları içinde bulunan merkez ya da başka bir şubesine kişisel verileri de barındıran dijital verilerini aktarmak istediğinde ortaya çıkmaktadır. Bu durumun önlenmesi ve kuruluşlar arasında dijital veri akışının engelsiz şekilde sağlanabilmesi amacıyla da uluslararası kurum ve kuruluşlar düzenlemeler yapmıştır. AB'nin Dijital Tek Pazar Stratejisi de bu dijital verilerin engelsiz şekilde dolaşımı amacını da içeren bir Stratejidir ve amaçlarından bir tanesi de veri güvenliğinin sağlanmasıdır. Veri güvenliğinin sağlanması konusunda çıkarılan Avrupa Veri Koruma Tüzüğü de, Dijital Tek Pazar Stratejisinin bu amacını gerçekleştirmesine hizmet eder nitelikteki üye ülkeler için bağlayıcı bir düzenlemedir.

Kısaca dijitalleşme, doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) için yeni fırsatlar sunarken, aynı zamanda geleneksel DYY'den farklı yasa ve düzenlemelere gereksinimi de beraberinde getirmiştir (World Economic Forum, 2020, s.6). Dijital ekonominin hammaddesi olan verilerin sınır ötesine transferinde, depolanmasında ve güvenliğinin sağlanmasında uluslararası mevzuatla uyumlu bir kişisel veri güvenliği yasasının bulunması buna örnek verilebilir. Bu çerçevede, ülkeler, kurum ve kuruluşlar dijitalleşen küresel ekonominin dışında kalmamak ve DYY'leri çekebilmek amacıyla bireysel ya da birlik seviyesinde, kişisel verilerin sınır ötesi akışına ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik koruyucu yasal düzenlemeler oluşturmuşlardır. Dijital Tek Pazar oluşturma hedefiyle dijital ekonominin dinamiklerine uygun olarak Avrupa Birliği de üye ülkelerinde ve AB vatandaşlarının verilerini kullanan her yerde geçerli olacak şekilde Avrupa Genel Veri Koruma Tüzüğü'nü kabul etmiştir. Birlik dışında kalan ülkeler açısından ise, Tüzük ile uyumlu

olmak üzere veri güvenliğinde yeterli korumayı sağlayan ve güvenli gördüğü ülkeler hakkında yeterlilik kararı alarak AB vatandaşlarına ait kişisel verilerin işlenmesine ve aktarılmasına imkan tanımaktadır. Avrupa Komisyonu tarafından alınan yeterlilik kararı, birlik dışındaki ülkelerin birlik üyesi ülkelerle aynı seviyede veri güvenliğinin sağlandığını göstermesi açısından önemlidir. Türkiye de gerek bahsedilen ekonomik gerekçelerle gerekse tam üyeliğin sağlanabilmesi açısından Avrupa Komisyonu tarafından verilen bu kararı almaya yönelik çalışmalarını sürdürmektedir ancak henüz AB'nin güvenli ülkeler listesinde yer almamaktadır. Bu tez çalışmasında da uluslararası kişisel veri transferinde ulusal çaplı yasal bir düzenlemeye sahip olma ile AB standardında güvenli ülke statüsünde olmanın DYY üzerindeki etkisi ayrı ayrı analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.2.2. Veri Güvenliği

Bir ülkede belirsizlik durumunun var olması yabancı yatırımcılar açısından genellikle tercih edilmeyen bir durumdur, çünkü belirsizlik ortamında nasıl insanlar panik ve telaşla hareket ediyorsa yatırımcılar da yeni yatırımlar yapma konusunda çekingen ve isteksiz olurlar. Belirsizlik durumu yatırımcıların yatırım konusunda dikkate aldığı ülke riski düzeyini de artırıcı etkiye sahiptir. Ülke riski genel anlamıyla reyting şirketleri tarafından yatırım yapılacak ülkeye yatırım yapılması halinde belirsizliklerin yatırımcıya getirebileceği kayıpların derecesini ölçmek amacıyla verilen risk primidir (Eğilmez, 2022). Ülke risk priminin düşürülebilmesi, ülkenin hukuk sistemine duyulan güven duygusu ile yakından ilişkilidir. Bir toplumda her şeyin temeli hukuki anlamda öngörülebilir olmaya dayanmaktadır. Hukukun her şeyin üstünde kabul edilmiş olması o toplumun kendini ve geleceğini daha güvende hissetmesini sağladığı gibi yatırımcıların da karşılaşılabileceği yükümlülükler konusunda kendilerini daha güvende hissetmelerini sağlamaktadır. Öyle ki, yapılan bir çok çalışmada hukuk sisteminin iyi olmasının belirsizlikleri ortadan kaldırmak suretiyle hem yatırımcı güveninin artmasına hem de DYY akımlarının artmasına etkide bulunacağı belirtilmektedir (Pournarakis ve Varsakeilis, 2004, s.81; Campos ve Kinoshita, 2003, s.15). Bu kapsamda yabancı yatırımcıların tercih edeceği bir ülke konumunda yer alabilmek için bir ülkenin öncelikle belirsizlik durumundan kurtulup öngörülebilir bir konuma geçebilmesi ve bunun içinde

hukun üstünlüğünün çok iyi sağlanmış olması gereklidir (Eğilmez, 2024). Hukukun üstünlüğünün sağlanabilmesi açısından dijitalleşmenin etkisiyle daha mobil hale gelen kişilerin mahremiyetini, ülkelerin ulusal güvenliklerini tehlikeye atabilecek nitelikteki kişisel verilerin güvenliğinin de sağlanıyor ve korunuyor olması gereklidir.

Bilindiği üzere, teknolojik gelişmeler ve internet kişisel verinin büyük bir kısmını sayısallaştırılabildiği için takibini kolaylaştırırken, fiziki verilerin aksine depolama ve iletme maliyetlerinin azalmasında da etkili olmuştur. Bu sebeple, büyük ölçekli şirketler bilgi birikimlerini kendi merkezlerinde dijital olarak depolayarak istedikleri anda bu verilere kolaylıkla erişim sağlayabilmektedirler. Bu durum dijital veriyi elinde bulunduran ülkelere ekonomik anlamda ayrıcalık sağlarken, dijital verinin üçüncü şahıslara akışını engelleyebilme imkanını da sağlamaktadır. Ekonomik bir meta haline gelen dijital veri üzerinde sahip olunan bu yetki, dijital ekonomide rekabet gücünü arttırmak isteyen ülkelerin sahip olmaya çalıştığı günümüzdeki en önemli hedeflerden biri haline gelmiştir. Veri setlerine sahip olmanın sağladığı rekabet avantajı ile verinin günümüzde ulaştığı boyut ve kazandığı değer onun korunması gerektiği fikrini de beraberinde getirmiştir. Değerli olan bir şeyin gerek hukuken gerekse günümüz dinamiklerine uygun olarak teknik anlamda korunması gerekir, dolayısıyla günümüzün en değerli hammaddesi olarak görülen kişisel verinin de güvenliğinin sağlanması gerektiği konusuna gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkeler tarafından özel bir hassasiyet gösterilmeye başlanmıştır. Veri güvenliği kavramı da, verinin artan bu değeriyle birlikte daha çok sorgulanmaya başlayan bir kavram olmuştur. Kısaca veri güvenliğinin sağlanmasının yalnızca ekonomik amaçlarla değil hukukun üstünlüğünün sağlanması amacıyla da hayata geçirilmesi gerekli bir araç olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Veri güvenliği kavramına dair çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Dünyanın en büyük bilişim teknoloji şirketlerinden biri olan IBM (International Business Machines), veri güvenliğini, yaşam döngüsü boyunca dijital bilgilerin bozulmasına kadar bu bilgilere yönelik yapılabilecek yetkisiz erişim ve hırsızlık gibi tehdit unsurlarına karşı alınabilecek önlemlerin tümü olarak ifade etmektedir. Dünyanın en büyük ikinci yazılım şirketi Oracle'a göre ise veri güvenliği, verilere yetkisiz erişilmesini önlemek, veri gizliliğini,

bütünlüğünü ve erişilebilirliğini korunmasını sağlamak için kullanılan bir takım koruyucu önlemler bütünüdür. Dünyanın lider konumundaki çok uluslu siber güvenlik firması olan Fortinet'e göre ise veri güvenliğinin sağlanması; şirket ya da kurumlara sahip olunan bilgiyi güvende tutma, itibarını koruma, rekabet avantajı sunma ve AR-GE maliyetlerinde tasarruf sağlama gibi avantajlar sunarken, veri güvenliğinin yeterli düzeyde sağlanmamasının kurumların yüksek maliyetli ceza ve davalarına, itibar zedelenmesine ve iş kaybı gibi çeşitli risklere maruz kalmalarına sebep olacaktır.

Kısaca ifade etmek gerekirse verilerin dijital formatta kullanımının hızla yaygınlaşması ve verilerin ekonomik değerinin hızla artmasıyla birlikte gerek veri depolamanın güvenliği gerekse depolanan verilerin sınır ötesi transferinin uluslararası ticaretteki önemi gün geçtikçe artmıştır. Veri güvenliğinin sağlanmasının ticaretteki önemi sebebiyle birçok ülke verilerin aktarılmasında ulusal güvenliğe ve mahremiyete yönelik oluşabilecek tehditleri bertaraf edebilmek amacıyla çeşitli denetim mekanizmaları tesis etmişlerdir. Ancak ulusal düzeyde yapılan düzenlemelerin mahremiyet veya ulusal güvenlik sebebiyle aşırı korumacı olması veya ülkelerin ulusal düzeydeki veri koruma standartlarının birbiriyle uyumlu olmaması uluslararası ticaret önünde bir engel olarak görülmüştür (Mitchell ve Hepburn, 2017). Bu durumun uluslararası ticareti engelleyecek nitelikte olduğu küresel ölçekte de anlaşıldığından kişisel verilerinin kontrolsüz şekilde aktarılması sebebiyle oluşabilecek mahremiyet ihlalleri ile verilerin sınır ötesinde serbest dolaşımı arasında denge oluşturacak bölgesel veya küresel birlikler/ taahhütler/ düzenlemeler aracılığı ile uluslararası ticaretin önündeki engeller kaldırılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Birleşmiş Milletler ve onunla ilgili kurumlar, Avrupa Konseyi, Dünya Ticaret Örgütü, Avrupa Birliği, Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü gibi Türkiye'nin dahil olduğu uluslararası veya bölgesel kuruluşlarca kullanımdaki düzenlemeler küresel değişime uygun olarak yeniden yorumlanmış ve bazı model düzenlemeler oluşturularak ya da kişisel verilerin korunmasına özgü ikili yada çok taraflı sözleşmeler hazırlayarak değişimi yakalamaya çalışmışlardır.

3.2.2.1. Veri Güvenliğinin Sağlanmasında Uluslararası Düzenleme Örnekleri

Dijital ekonomi içinde kişisel verilerin korunması, sınır ötesi veri akışı için önemli bir ön koşuldur. Çünkü veriyi ekonomik amaçlarla toplayan ve kontrol eden yapılar sadece tüm ekonomi için sosyal değere sahip veriye sahip olmakla kalmaz aynı zamanda kişisel bilgilere de ulaşabilmektedirler. Veri ve sınır ötesi veri akışının büyümesi küresel veri yönetimine olan ihtiyacı daha da acil bir hale getirmektedir. Ancak uluslararası arenada birbirinden farklı yaklaşımların olması ortak bir zemin oluşturma çabalarını sonuçsuz bırakmaktadır. Esas alınan temel 3 yaklaşım; ABD, Çin ve AB'nin benimsediği yaklaşımlardır (UNCTAD, 2021). Birçok ülke veri temelli ekonomiye uyum sağlama konusunda, bir dizi ortak norm ve kurallar benimseyerek serbest sınır ötesi veri akışının sağlanmasıyla yatırımların kendi ekonomilerine yönelmelerini teşvik eden bir yaklaşım içine girmişlerdir. Diğer taraftan, vatandaşlarının güvenliğini ve mahremiyetini garanti altına almak ya da verilerden elde edilen avantajın korunmasını sağlamak için bazı veri türlerinde ticari açıdan sınırlamalara da gidilmiştir (Aaronson, 2015).

Bu başlık altında küresel veya bölgesel nitelikteki bazı örgütler tarafından getirilen düzenlemeler ve sınırlamalara yer verilecektir. Ancak Türkiye'nin AB'ye üyelik yolunda izlediği politika ve AB'ye olan yakın duruşu sebebi ile Avrupa Birliği tarafından alınan önlemler üzerinde daha detaylı durulacaktır.

3.2.2.1.1. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı Düzenlemeleri

Özellikle 1970'li yıllardan itibaren, kişisel verilerin korunması ulusal ve uluslararası çeşitli düzenlemelerde yer almaya başlayan bir hak olmuştur. Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ise, ülkelerin yerel mevzuatlarındaki farklılıklar sebebiyle gerek sınırötesi veri hareketinin önlenmemesi gerekse bu verilerin özel hayatın gizliliği ekseninde korunmasını sağlamak amacıyla 23 Eylül 1980'de Mahremiyetin Korunması ve Kişisel Verilerin Sınır Ötesi Akışına İlişkin Rehber İlkelerini kabul etmiştir. Bu Karar tavsiye niteliğinde olması sebebiyle üyeler açısından bağlayıcılığı da söz konusu değildir. Kararda aynı zamanda, gizliliğin ve bireysel özgürlüklerin korunmasına yönelik alınan bu ilkelerin ilave tedbirlerle desteklenebilen asgari düzeyde standartlar olarak kabul

edilmesi gerektiğine de dikkat çekilmiştir. Bu belge, kişisel verilerin korunması alanında uluslararası bir kuruluş tarafından onaylanmış ve yayımlanmış ilk düzenleme olması açısından da ayrı bir öneme sahiptir. Daha sonra uygulamaya konulan birçok düzenlemenin de bu rehber dikkate alınarak hazırlandığı düşünülmektedir (Fred vd., 2014).

OECD tarafından yayımlanan rehber ilkeler, ayrıca kişisel verilerin sınırötesi aktarımına yer vermiş olması açısından da önemlidir. OECD, meseleleri ilk olarak ekonomik açıdan ele almaktadır, bu doğrultuda rehberinde kişisel verilerin uluslararası transferine ilişkin düzenlemeye yer vermesinden aktarım konusunu da iktisadi değeri olan bir konu olarak değerlendirdiği anlaşılabacaktır. Bu durum, OECD'nin bahse konu kararında, kişisel verilerin uluslararası transferinin bir yandan sosyal ve ekonomik açıdan gelişime ve değişime imkan sağlayacağı belirtilirken diğer yandan bireylerin mahremiyetlerinin korunmasına ilişkin yerel düzenlemelerin bu uluslararası veri transferlerini sekteye uğratabileceği ifade edilmiştir (OECD, 1980). Bu doğrultuda, aynı belgede, OECD'nin üyeleri arasında gerçekleşecek veri transferlerinde herhangi bir sınırlama yapılmaması öngörülmekte iken; aktarım gerçekleşecek OECD üyesinin rehber ilkelere uygun davranmaması, aktarılacak verinin özel bir düzenlemeyle korunuyor olması, aktarım gerçekleşecek ülkede OECD ilkelerine denk koruyucu hükümlerin var olmaması hallerinde bu verilerin transferine kısıtlama getirilmesi gerektiği de kabul edilmiştir.

3.2.2.1.2. Avrupa Konseyi Düzenlemeleri

Avrupa kıtasında insan haklarını, demokrasiyi ve hukuk üstünlüğünü yaygınlaştırmak ve korumak amacıyla 1949 yılında oluşturulan Avrupa Konseyi, 1970'lerden bu yana, kişilerin verilerinin korunması konusunu da çalışmalarına dahil etmiştir. Bu çalışmaların sonucunda, kişisel verilerin sınırlama olmaksızın işlenmesine bağlı olarak meydana gelebilecek hak ihlallerinin önlenmesi suretiyle hem bireyleri korumak hem de sözleşmenin tarafları arasında gerçekleşecek muhtemel kişisel veri aktarımlarını düzenlemek amacıyla 28.01.1981'de imzaya açtığı Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesi'ni (108 sayılı Sözleşme) 1985 yılında uygulamaya koymuştur. 108 sayılı Sözleşme yasal olarak bağlayıcı ilk

uluslararası belge olma niteliğini taşımasından ötürü ayrı bir öneme sahiptir. Sözleşme, OECD ve BM tarafından hazırlanan rehberler gibi kişisel verilerin işlenmesi konusundaki asgari şartlara yer vermektedir. Avrupa Konseyi üyesi olarak Türkiye, ilk imzalayan üyelere biri olmasına rağmen, Sözleşmenin iç hukuka dahil edilmesi yaklaşık 30 yıl sonra 17 Mart 2016 tarihinde gerçekleşebilmiştir (Kaya ve Taştan, 2019, s.489-490).

Avrupa Konseyi, iletişimde görülen teknolojik gelişmeler ve veriye dayalı ekonominin bir sonucu olarak mevcut iş modellerinde yaşanan değişimler ile birlikte dijital verinin sınırötesi aktarımı ve bu aktarıma bağlı olarak verilerin aktarılan yerde muhafazasının sağlanabilmesi amacıyla 108 sayılı Sözleşmeyi modernize etme yoluna gitmiştir.³ Bu amaçla 2001 yılında, bu sözleşmeye ek niteliğinde olan 181 sayılı Kişisel Verilerin Otomatik İşleme Tabi Tutulması Karşısında Bireylerin Korunması Sözleşmesine Ek Denetleyici Makamlar ve Sınıraşan Veri Akışına İlişkin Protokol'ü (Ek Protokol) kabul etmiştir. Protokol ile taraflara, kişisel verilerin korunması alanında bağımsız faaliyete bulunacak denetleyici ve düzenleyici bir makamın kurulması zorunluluğu getirilmiş, ayrıca taraf olmayan ülkelere aktarım yapılması da ancak aktarılan ülke ya da kuruluşta Protokol hükümlerine denk bir korumanın sağlanmış olması halinde izin verilebileceği hüküm altına alınmıştır (Md.1-2/b). Türkiye anılan Ek Protokolü ise 8.11.2001'de onaylamış ve yaklaşık 15 yıl sonra 2016'da iç hukukuna dahil etmiştir.

Avrupa Konseyi, 2018'de 108 sayılı Sözleşmeyi modernleştirme çalışmalarını tamamlamış ve 223 sayılı Protokolü kabul etmiştir. Yapılan bu değişiklikle, daha önce belirlenen veri korumaya ilişkin standartlar yükseltılarak sözleşmenin kapsamı da genişletilmiştir, böylece kişisel verilerin korunması alanında görülen değişiklikler ile uyum sağlanmaya çalışılmıştır (Greenleaf, 2016). Diğer taraftan, Avrupa Birliği ve uluslararası diğer kuruluşlara bu Protokolün taraf olabilme imkanı da getirilmiştir. Türkiye ise "108+ Konvansiyon" olarak da adlandırılan bu yeni protokolü henüz onaylamamıştır.⁴

³ Detaylı bilgi için bakınız [Modernisation of Convention 108 \(coe.int\)](https://www.coe.int/turkey/108+)

⁴ Detaylı bilgi için bakınız.

https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf

3.2.2.1.3. Birleşmiş Milletler (BM) Düzenlemeleri

Dünya barışını korumak, güvenliğini sağlamak ve uluslararası düzlemde kültürel, toplumsal ve ekonomik iş birliklerini geliştirmek için 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler de teknolojinin gelişmesi, ülkelerin dijital dönüşümü ve veri hacmindeki hızlı artışlar sebebiyle zamanla kendi içinde bazı değişiklikler göstermiştir (Güngör, 2015, s.55).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin, kişilerin mahremiyet alanlarının, aileye ve konuta ilişkin dokunulmazlıklarının korunması ve bu haklara karşı oluşabilecek hak ihlallerine karşı hukuken korunabilmelerini içeren 12'nci maddesi kişisel verilerin güvenliği konusunda alınan ilk özel düzenleme olarak görülmektedir. Ancak bu beyannamede belirtilen veriler, henüz dijital formatların ortaya çıkmadığı döneme ait analog verilere yöneliktir. Teknolojinin gelişmesinin hız kazanmaya başladığı ve internetin doğduğu yıllarda, Birleşmiş Milletler de değişime ayak uydurarak 1976 yılında kişisel verileri korumaya dair standartları oluşturmak amacıyla hazırladığı 45/95 sayılı Bilgisayarla İşlenen Kişisel Veri Dosyaları Hakkında Yönlendirici İlkeleri 1990 yılında kabul etmiştir (Bağcı, 2021, s.83). Bu metnin, hazırlanmasından yayımlanmasına kadar geçen süre zarfında iki farklı düzenleme daha oluşturulmuştur ve metin onlara da temel olmuştur. Bu düzenlemelerden biri, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın 1980'de yayımladığı Rehber İlkeler diğeri ise Avrupa Komisyonu tarafından 1981 yılında imzalanan 108 sayılı Sözleşme'dir.

3.2.2.1.4. Güneydoğu Asya Uluslar Birliği Düzenlemeleri (ASEAN)

İlk olarak 1967'de Filipinler, Malezya, Tayland, Endonezya ve Singapur ülkeleri arasında oluşturulmuş uluslararası bir örgüt olan Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN), zamanla ekonomik, kültürel ve sosyal büyümeyi hedefleyen bir örgüt haline dönüşmüş ve genişlemiştir (Deloitte, 2018). ASEAN ülkeleri, bu çalışmada en fazla doğrudan yabancı yatırım alan ülkeler arasında da yer aldığından uluslararası veri transferi ve veri güvenliği hususunda birlik tarafından uygulanan politikalara da yer vermenin gerekli olduğu düşünülmüştür.

ASEAN, Kasım 2016’da kişisel verilerin korunmasını teşvik etmek ve güçlendirmek için hem ulusal hem de bölgesel düzeyde alınabilecek önlemlerin uygulanmasına rehberlik edecek bir dizi ilke oluşturmuştur. Üye ülkeler, veri güvenliği politikalarına yönelik kendi iç hukuklarında çeşitli düzenlemeler yoluna gitse de örgüt temelinde ortak bir stratejiye sahip olduğu tam anlamıyla söylenememektedir.

ASEAN, 600 milyondan fazla vatandaşının verilerinin güvenliğine yönelik çalışmalarını sürdürürken, ASEAN’ın en büyük ikinci ticaret ortağı ve en büyük doğrudan yabancı yatırım sağlayıcısı olan Avrupa Birliği ise, 2018 yılında kişisel verilerin korunmasını sağlamak amacıyla standart ilkeleri belirleyen ve tüm üye ülkeler için bağlayıcılığı bulunan Genel Veri Koruma Tüzüğü’nü (GDPR) kabul etmiştir. Her yıl yedi milyon AB vatandaşının ASEAN ülkelerine seyahat ettiği dikkate alındığında ASEAN içinde yer alan birçok kuruluşun veri koruma yasalarını GDPR ile uyumlu hale getirmesi gerekecektir (Deloitte, 2018). Bu minvalde, ASEAN, 2018 ve 2021 yıllarında da ASEAN üyesi ülkeler arasındaki ve sınır ötesi veri transferlerde uyulması gereken ilkelere yönelik çeşitli kararlar da almıştır (UNCTAD, 2021).

3.2.2.1.5. Avrupa Birliği (AB) Düzenlemeleri

Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’nun 1951’de oluşturulmasıyla temelleri atılan Avrupa Birliği’nin (AB) amaçlarından biri malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin önünde engel olmadan rahatça dolaşabildiği tek iç pazarın oluşturulmasıdır. Gelişen teknoloji AB’nin dayandığı bu amacın dijitalleşmeye uygun olarak güncellenmesini de gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda Avrupa Komisyonu tarafından Dijital Tek Pazar Stratejisi 2015 yılında kabul edilmiştir. Dijital Tek Pazar ifadesi, klasik Tek Pazar Stratejinde yer alan amaçların yanında bireylerin ve işletmelerin her türlü çevrimiçi faaliyetlere kısıtlama olmaksızın ulaşabildikleri dijital bir pazarı vurgulamak amacıyla kullanılmakta olup, kısaca dijital tek pazarın da, iç pazardaki gibi dijital ortamda da sorunsuz bir şekilde faaliyet göstermesini içermektedir (Nyman-Metcalf ve Papafeorgiou, 2018, s.14). AB’nin Dijital Tek Pazar Stratejisi, gelişen dijital ekonomi ve dijital ticaret faaliyetleri sebebiyle dijitaldeki verilerin sınırötesi transferine ihtiyacı da ön plana çıkarmıştır. Verilerin sınır

ötesi transferiyle birlikte bu verilerin güvenliğinin sağlanması ve kişilerin mahremiyetinin korunması gerektiği fikri de daha çok hissedilir olmuştur.

1990'lı yıllardan itibaren kişisel verilerin korunması ve sınır ötesi transferinin önem kazanmasıyla birlikte, AB üyesi ülkeler de kendi mevzuatlarını bu değişime göre yenilemeye çalışmışlardır. Ancak her ne kadar kişisel verilerin korunması konusunda gerek Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan 108 ve 108+ sayılı Sözleşmeler gerekse OECD Rehber ilkeleri çeşitli kurallar getirmiş olsa da AB üyesi ülkeler tarafından ulusal mevzuatlarda yapılan değişiklikler Birlik içinde kişisel verilerin korunması alanında farklılıklar meydana çıkarmıştır (FRA, 2018, s.30). Bu durum AB tarafından Tek Pazar oluşturma düşüncesine engel olarak görüldüğünden AB üyesi ülkelerin ulusal kanunları arasında uyumun sağlanması yoluna gidilmiştir (Küzeci, 2010, s.177).

Bu doğrultuda, Avrupa Komisyonu tarafından, Kişisel Verilerin İşlenmesi ve Serbest Dolaşımı Bakımından Bireylerin Korunmasına İlişkin 95/46/AT sayılı Yönerge (95/46/AT sayılı Yönerge) 20.02.1995'te onaylanmıştır.⁵ Yönerge'nin amacı, insan haklarını korumanın yanı sıra, üye devletlerin arasında veri koruma hukukuna ilişkin farklılıkların ortadan kaldırılmasının sağlanması da olmuştur (Bygrave, 2008, s.32). Ancak yönergenin uygulanabilmesi için üye devletlerin ilgili düzenlemeleri iç hukuklarına aktarması gerekmektedir. Üye devletler bağlayıcı nitelikte olmayan bu yönerge çerçevesinde kendi yasal mevzuatlarında düzenlemeler yapmış olsalar da AB nezdinde kişisel verilerin korunması hukuku alanında temel ilkeler açısından yasal düzeyde yeknesaklık sağlanamamıştır (Develioğlu, 2017, s.12).

Dijital ekonominin ve dijital ticaretin yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte dijital verinin sınırlar arasında serbest dolaşımına olan ihtiyaç AB'nin Dijital Tek Pazar Stratejisine geçmesine zemin hazırlarken aynı zamanda dijital verinin hareketliliğinden kaynaklı kişilerin mahremiyet problemlerinin çözümüne yönelik düzenlemeleri de gerekli kılmıştır. AB kişisel verilerin korunması politikası da, Dijital Tek Pazar Stratejisi ile güncellenen dört özgürlük hedefine ulaşılabilmesi için verilerin serbest hareket

⁵ 95/46/AT sayılı Yönerge'nin İngilizce metnine ulaşmak için <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31995L0046:EN:HTML> , 23.03.2022.

edebilmesini ancak aynı zamanda bireylerin temel haklarının korunmaya devam etmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır (AB 95/46/AT sayılı Yönerge, Giriş Bölümü, 3. paragraf). Dijitalleşen ekonomide, kişisel verilerin korunması hakkının var olan düzenlemeler ile etkin bir şekilde korunmasında yetersiz kaldığının anlaşılması üzerine, AB tarafından Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) hazırlanmıştır (Albrecht, 2016, s.289). Yoğun reform tartışmaları yapılmasının ardından Avrupa Genel Veri Koruma Tüzüğü, Avrupa Parlamentosu tarafından 2016 yılında kabul edilmiştir. Bu tarihten tam iki yıl sonra ise 95/46/AT sayılı Yönerge yürürlükten kaldırılarak tüm üye devletlerde bağlayıcı olan GDPR yürürlüğe girmiştir (FRA, 2018, s. 34-35).

Birleşmiş Milletler raporuna göre de Avrupa bölgesi, 45 ülkesinin 44'ünde yasa bulunması sebebiyle veri korumaya ilişkin en çok yasa sahibi olan bölge olarak belirtilmektedir (UNCTAD, 2021a). Avrupa Birliği'ne üye olan 27 ülke, doğası gereği doğrudan GDPR'ye tabidir ve bu sebeple AB veri güvenliğinin tam olarak sağlandığı bir bölge olma özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin dışında olan birçok ülke de GDPR'ye benzer bir veri koruma ve verinin güvenliğini sağlamaya yönelik yasal düzenlemeler gerçekleştirmektedir. Bu yönüyle GDPR'nin, Avrupa Birliği dışındaki ülkeler için de örnek bir çerçeve olduğu söylenebilir (Güngör, 2015, s.61). Diğer taraftan yalnızca Avrupa Birliği ülkelerinde faaliyet gösteren kuruluşlar değil, Avrupa Birliği vatandaşlarına mal veya hizmet satan kuruluşların tümü de GDPR'ye uymak zorunda bırakılmıştır (Pop, 2023).

Kişilerin verilerinin gizliliği ve korunmasını sağlamak üzere 11 bölüm ve 99 maddeden oluşan GDPR, AB sınırları dahilinde dijital ekonominin düzgün işleyişini sağlamak için en geniş altyapıyı oluşturmakla birlikte, AB içinde kişisel verilerin işlenmesi ve sınırötesine serbestçe transferinin sağlanması konusunda AB içinde ve dışındaki sorumluların uyacağı kurallarla ilgili ortak bir çerçeveyi de oluşturmuştur (Zopf, 2019). AB bünyesi dışındaki ülkelere ya da kuruluşlara aktarılabilecek kişisel veriler hakkındaki hükümler temelde GDPR'nin beşinci bölümünde ele alınmış olup veri aktarılmasına ilişkin olarak 95/46 sayılı Yönergede yer alan kısıtlamalarda önemli değişiklikler yaşanmamıştır. Ancak veri aktarılmasında uygunluk denetimine dair süreçlere ve

verilerin transfer edilmesine dair alternatifli yöntemlere ilişkin yeniliklere ve değişikliklere yer verilmiştir.

AB mevzuatında, ilke olarak kişisel verilerin sınırötesinde üçüncü bir tarafa transfer edilebilmesinin iki yolu mevcuttur. Bunlardan ilki ya kişisel verilerin korunması konusunda Avrupa Komisyonu tarafından verilmiş bir yeterlilik kararının (adequacy decision) olması; ya da yeterlilik kararının bulunmaması halinde bu konuda veri sorumlusu ya da veri işleyen tarafından kişisel verilerin korunması konusunda yeterli korumanın sağlanacağına taahhüt edilmesi ve bu taahhüdün kabul edilmiş olmasıdır.

AB hukukuna göre Komisyon, Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) içinde yer almayan ülkeler hakkında kişisel verilerin korunmasına ilişkin yeterli korumanın sağlanıp sağlanmadığına karar veren otoritedir.⁶ Avrupa Komisyonu, aktarım yapılacak ülkelerin yeterli koruma şartlarını sağladığına kanaat getirmesi halinde o ülkeler hakkında bir “yeterlilik kararı” (adequacy decision) almaktadır. Yeterlilik kararının verilmesinde aranacak şartlar GDPR’nin 45’inci maddesinde daha detaylı olarak açıklanmış olup bu yeterlilik kararlarının tüm AEA içinde bulunan ülkeler açısından da bağlayıcılığı bulunmaktadır. Bu karar sayesinde, yeterli görülen ülkeye doğru kısıtlanmamış şekilde veri aktarımı yapılması mümkün olabilmektedir.

Komisyon tarafından verilmiş olan yeterlilik kararları zamanla bir “beyaz liste” şeklinde kamuoyuna duyurulmaktadır. Bu beyaz liste, AB ile denk sayılabilecek koruma tedbirlerine sahip olduğu Komisyon tarafından saptanmış olan ülkeleri içermektedir. Avrupa Birliği’nin bugüne kadar, sınır ötesi veri transferinde yeterli korumayı sağladığına kanaat getirerek güvenli kabul ettiği ülkeler Andorra, Arjantin, Birleşik Krallık, Faroe Adaları, Guernsey, Güney Kore, İsviçre, İsrail, Japonya, Jersey, Kanada, Man Adası, Uruguay ve Yeni Zelanda şeklindedir.⁷ Benzer şekilde, Komisyon tarafından 2000 yılında AB’den ABD’ye yapılan aktarımlar açısından ise, kişisel verilerin

⁶ Anılan yetki, 95/46/AT sayılı Avrupa Veri Koruma Direktifi’nin 25. maddesinin altıncı fıkrasında düzenlenmiştir ve GDPR’ın 45. Maddesinde de yer almaktadır.

⁷https://commission.europa.eu/law/law-topic/data-protection/international-dimension-data-protection/adequacy-decisions_en

korunması alanında kendini kanıtlamış ve “Safe Harbour Prensipleri”ne uygun bazı şirketler açısından da bir yeterlilik kararı alınmıştır. Anılan karar 2015 yılında geçersiz kılınsa da 1 Ağustos 2016 tarihi itibarıyla yeni bir yeterlilik kararı olarak tekrar kabul edilmiştir. AB’nin güvenli ülke statüsünde saydığı yerler incelendiğinde aralarında bir çok çalışmada vergi cenneti (Andorra, Faroe Adaları, Guernsey, Jersey, Man Adası, Yeni Zelanda) olarak sayılan yerlerin olması, güvenli ülke statüsü verilirken belirlenen kriterlerden ziyade ticari ilişkilerin daha belirleyici olduğu izlenimini doğurmaktadır. Türkiye ise, AB mevzuatına büyük oranda uygun olarak hazırlanmış bir mevzuata sahip olmasına rağmen henüz AB tarafından yeterli korumayı sağlayan güvenli ülkeler listesinde yer alamamıştır.

GDPR 45’inci maddeye göre; *“Komisyon yeterlilik kararı verirken özellikle aşağıdaki hususları dikkate alır:*

(a) Hukukun üstünlüğü, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, kamu güvenliği, savunma, milli güvenlik ve ceza hukuku ile kamu kuruluşlarının kişisel verilere erişimi de dahil olmak üzere hem genel hem de sektörel mevzuatın yanı sıra söz konusu mevzuatın uygulanması, bir ülke veya uluslararası kuruluşta toplanan kişisel verilerin başka bir üçüncü ülke veya uluslararası kuruluşla transit aktarımına yönelik kurallar da dahil olmak üzere veri koruma kuralları, mesleki kurallar ve güvenlik tedbirleri, içtihadın yanı sıra etkili ve uygulanabilir veri sahibi hakları ile kişisel verileri aktarılmakta olan veri sahiplerine yönelik etkili idari ve adli tazmin,

(b) üçüncü ülkede bulunan veya bir uluslararası kuruluşun tabi olduğu ve yeterli uygulatma yetkileri dahil olmak üzere veri koruma kurallarına uyumluluk sağlanması ve sağlatılması, haklarının kullanımı hususunda veri sahiplerine destek olunması ve tavsiyede bulunulması ve üye devletlerin denetim makamları ile iş birliği yapılmasından sorumlu olan bir veya daha fazla sayıda bağımsız denetim makamının varlığı ve etkili bir şekilde işlev göstermesi,

(c) ilgili üçüncü ülke veya uluslararası kuruluşun altına girdiği uluslararası taahhütler veya yasal bağlayıcılığı olan sözleşmeler veya belgelerin yanı sıra kişisel verilerin korunması ile ilgili olanlar başta olmak üzere çok taraflı veya bölgesel sistemlere katılımından kaynaklanan diğer yükümlülüklerin uyulması.”

Anılan madde devamında, Komisyonun verdiği yeterlilik kararlarının dinamik olduğu, bu çerçevede en az dört yılda bir yeniden değerlendirilmesi gerektiği ve artık koşulları sağlamada yeterli olmadığı anlaşılan ülke ya da sektöre verilen kararın Komisyon tarafından iptal edilebileceği hususlarına da yer verilmiştir. Dolayısıyla, Komisyon’un

yeterli koruma düzeyine sahip olduğu anlaşılan ve beyaz listede bulunan tarafları “sürekli” bir biçimde izlemesi ve yeterlilik kararını etkileyebilecek nitelikte farklı koşulların bulunup bulunmadığını tespit etmek amacıyla yakından takip etmesi gerekmektedir.

3.2.2.2. Veri Güvenliğinin Sağlanmasında Ulusal Düzenlemeler

Kişisel verilerin korunması hakkı, 2010 yılında Anayasa'nın 20'nci maddesine eklenen

“Herkes, kendisiyle ilgili kişisel verilerin korunmasını isteme hakkına sahiptir. Bu hak; kişinin kendisiyle ilgili kişisel veriler hakkında bilgilendirilme, bu verilere erişme, bunların düzeltilmesini veya silinmesini talep etme ve amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenmeyi de kapsar. Kişisel veriler, ancak kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenebilir. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.”

hükmü ile Anayasada koruma altına alınmış bir haktır. Bu çerçevede, 7 Nisan 2016'da kişisel verilerin korunmasına özel olarak hazırlanmış olan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (6698 sayılı Kanun) yürürlük kazanmıştır. Diğer taraftan, gerek Avrupa Konseyi'nin 108 sayılı Sözleşme'ye Ek Protokol'ü gerekse AB müktesebatına uyum sağlanabilmesi ve gerekli hukuki altyapıların düzenlenebilmesi amacıyla idari ve mali özerkliğe sahip, bağımsız, düzenleyici ve denetleyici özelliğe sahip bir kurum olarak Kişisel Verileri Koruma Kurumu da oluşturulmuştur.

6698 sayılı Kanun, 108 sayılı Sözleşme ile AB'nin 45/95 sayılı Yönergesi model alınarak hazırlanmıştır, ancak AB Yönergesinin yerini 25 Mayıs 2018 tarihi itibarıyla Avrupa Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) almıştır. Bu sebeple, 6698 sayılı Kanunun yürürlükte bulunan mevcut yasal çerçevesi ve uygulaması AB tarafından yeterli görülmemektedir. Bu görüşe dayanak olan sebepler Avrupa Komisyonu'nun 2022 yılına ilişkin Türkiye Raporu'nda detaylandırılmıştır.⁸ Bahse konu eleştirilerin giderilmesi ve ekonomideki rekabet gücünün de artırılması amacıyla 12 Mart 2024 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan

⁸ Bkz. https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_report_tr_27.11.2022_22.05.pdf

değişiklikle Kanunun yurtdışına aktarım konusunu düzenleyen 9’uncu maddesinde de 1 Haziran 2024’ten itibaren uygulanmak üzere revize yapılmıştır.

Bu çalışma açısından önem arz eden kişisel verilerin yurtdışına aktarım konusu ülkemizde 6698 sayılı Kanun’un 9’uncu maddesinde, AB’nin uyguladığı kriterlere benzer bir şekilde düzenlenmiştir. Anılan Kanun maddesinin 1 Haziran itibariyle yürürlükte bulunan halinde kişisel verilerin yurt dışına aktarımında önceki Kanun metninde yer alan aktarım mekanizmalarına ek olarak yeni aktarım usullerine de imkan tanınmıştır. Gerçek bir kişiye ait kişisel bir verinin yurtdışına aktarım yapılabilmesi için aktarıma taraf olan yabancı ülke, ülke içerisindeki sektörler veya uluslararası kuruluşlar hakkında bir yeterlilik kararı verilmiş olması, bu yönde bir karar yok ise anılan Kanun’un 5 ve 6’ncı maddelerinde belirtilen hallerden birinin mevcut olması ve ilgili kişinin aktarımın yapılacağı ülkede de haklarını kullanma ve etkili kanun yollarına başvurma imkânının bulunması kaydıyla;

“a) Yurt dışındaki kamu kurum ve kuruluşları veya uluslararası kuruluşlar ile Türkiye’deki kamu kurum ve kuruluşları veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları arasında yapılan uluslararası sözleşme niteliğinde olmayan anlaşmanın varlığı ve Kurul tarafından aktarıma izin verilmesi.

b) Ortak ekonomik faaliyette bulunan teşebbüs grubu bünyesindeki şirketlerin uymakla yükümlü oldukları, kişisel verilerin korunmasına ilişkin hükümler ihtiva eden ve Kurul tarafından onaylanan bağlayıcı şirket kurallarının varlığı.

c) Kurul tarafından ilan edilen, veri kategorileri, veri aktarımının amaçları, alıcı ve alıcı grupları, veri alıcısı tarafından alınacak teknik ve idari tedbirler, özel nitelikli kişisel veriler için alınan ek önlemler gibi hususları ihtiva eden standart sözleşmenin varlığı.

ç) Yeterli korumayı sağlayacak hükümlerin yer aldığı yazılı bir taahhütnamenin varlığı ve Kurul tarafından aktarıma izin verilmesi.”

hallerinden birinin varlığı halinde veri sorumluları ve veri işleyenler tarafından yurt dışına kişisel veri aktarımı yapılabileceği düzenleme altına alınmıştır. Bunun yanında, uluslararası ticaretin ve veri temelli küresel ekonominin hammaddesi olan kişisel verinin sınırlararası transferi önündeki ulusal mevzuattan kaynaklanan kısıtlamaların aşılması amacıyla, yeterlilik kararının bulunmaması ve Kanunda öngörülen uygun güvencelerden

herhangi birinin sağlanamaması durumunda ve arızı olmak kaydıyla veri sorumluları ve veri işleyenlere;

“a) İlgili kişinin, muhtemel riskler hakkında bilgilendirilmesi kaydıyla, aktarıma açık rıza vermesi.

b) Aktarımın, ilgili kişi ile veri sorumlusu arasındaki bir sözleşmenin ifası veya ilgili kişinin talebi üzerine alınan sözleşme öncesi tedbirlerin uygulanması için zorunlu olması.

c) Aktarımın, ilgili kişi yararına veri sorumlusu ve diğer bir gerçek veya tüzel kişi arasında yapılacak bir sözleşmenin kurulması veya ifası için zorunlu olması.

ç) Aktarımın üstün bir kamu yararı için zorunlu olması.

d) Bir hakkın tesisi, kullanılması veya korunması için kişisel verilerin aktarılmasının zorunlu olması.

e) Fiili imkânsızlık nedeniyle rızasını açıklayamayacak durumda bulunan veya rızasına hukuki geçerlilik tanınmayan kişinin kendisinin ya da bir başkasının hayatı veya beden bütünlüğünün korunması için kişisel verilerin aktarılmasının zorunlu olması.

f) Kamuya veya meşru menfaati bulunan kişilere açık olan bir sicilden, ilgili mevzuatta sicile erişmek için gereken şartların sağlanması ve meşru menfaati olan kişinin talep etmesi kaydıyla aktarım yapılması.”

halleri ile sınırlı olmak üzere yurt dışına kişisel veri aktarımına izin verilebilme imkanı da getirilmiştir. Kanun’un 1 Haziran itibariyle yürürlüğe giren halinin merkezi farklı ülkelerde bulunan çok uluslu yapıdaki doğrudan yabancı yatırımcıların Türkiye’de yatırım yapmaları halinde karşılaşılabilecekleri ulusal mevzuattan kaynaklı mevzuat engellerinin de optimize edildiğini gösterme açısından önemli bir adım olarak değerlendirilebilir. Anılan madde devamında, Türkiye’den aktarım yapacak sorumlu ile aktarım yapılacak ülkedeki sorumluların yeterli bir korumanın sağlandığı taahhüdünde yazılı şekilde bulunmaları ve bu taahhüde Kişisel Verileri Koruma Kurulu tarafından onay verilmiş olması gerekmektedir. Madde devamında ayrıca, uluslararası sözleşmelerden kaynaklı hükümler saklı olmak üzere, ülkemizin veya ilgili gerçek kişilerin menfaatlerinin ciddi anlamda zarara uğramasının muhtemel olduğu hallerde, kişisel verilerin yabancı bir ülkeye transfer

edilebilmesi için ilgili kamu kurumundan veya kuruluşundan görüş alınması suretiyle Kurul tarafından izin verilmesi gerektiği de belirtilmektedir. Yeterlilik kararlarının en geç dört yılda bir Kurul tarafından değerlendirilebileceği bu kapsamda verilmiş olan yeterlilik kararlarının değiştirilebileceği, askıya alınabileceği veya kaldırılabilmesine de yer verilmiştir.

Dijital ekonominin bir gereği olarak Türkiye pazarında hizmet veren çok uluslu şirketlerin elde ettikleri kişisel verileri merkez şirketlerine iletme ihtiyaçları bulunmaktadır, ancak ülkemiz tarafından henüz hakkında yeterlilik kararı verilip ilan edilmiş bir ülke, ülke içi sektör veya uluslararası bir kuruluş bulunmamaktadır. Dolayısıyla kişisel verilerin sınır ötesi transferine imkân tanıyan Kanun'un 9'uncu maddesinde yer alan şartların sağlanması gerekmektedir. Kişisel verilerin yurt dışına aktarımında veri ihlalleri yaşanmaması adına şirketlerin Kanun'un 1 Haziran'dan önceki halinde yer alan usullerde Kurulun iznine başvurmaları gerekmekteydi. Bu minvalde yapılan başvurulardan, Kurul tarafından sonuncusu 28.05.2024 tarihli Kurul Kararı ile olmak üzere 1 Haziran 2024 tarihinde yürürlüğe giren değişikliğe kadar toplam 10 şirketin yurtdışına aktarım taahhütname başvurusuna izin verilmiştir.⁹

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere bazı ülkeler hukuki amaçlarla bazı ülkeler ise ekonomik çıkarları doğrultusunda kişisel verilerin yurtdışına aktarılması ve aktarılan bu verilerin güvenliğinin sağlanması konusuna daha fazla önem göstermeye başlamışlardır. Bu minvalde ülkeler, bir yandan bireylerin mahremiyet alanlarını koruma bir yandan da ekonomik menfaatlerini gözetme amacıyla ulusal mevzuatlarını, ortak ilkelerin belirlendiği uluslararası sözleşmelere uygun hazırlamaya ve uygulamaya önem göstermektedirler.

⁹ Bilgi için bakınız <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/7915/Taahhutname-Basvurusu-Hakkinda-Duyuru>

4. BÖLÜM

DYY'LERİ ETKİLEYEN KURUMSAL-POLİTİK FAKTÖRLER ÜZERİNE LİTERATÜR İNCELEMESİ VE EKONOMETRİK ANALİZ

Çalışmanın bu bölümünde kurumsal-politik faktörleri oluşturan parametrelerin ve özellikle bu çalışmanın odak noktası olan uluslararası veri transferinde güvenli ülke olmanın doğrudan yabancı yatırımlara etkisi üzerinde çalışma yapıp yapılmadığı araştırılmıştır. Bulunan sonuçlarda doğrudan bu iki değişken arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çalışmanın bulunmadığı, bulunan çalışmalarda da daha çok kişisel veri güvenliği ve dijital ekonomi arasındaki ilişkiye odaklanıldığı görülmüştür. Bu çerçevede, genel olarak kurumsal-politik değişkenler üzerinde analiz yapan çalışmalara yer verilmiş, ardından ekonometrik analiz yapılarak model sonuçları değerlendirilmiştir.

4.1. KURUMSAL-POLİTİK FAKTÖRLERİ KONU ALAN LİTERATÜR

Uluslararası veri transferinde güvenli ülke olmanın önemi özellikle internetin yaygınlaşması ve dijitalleşmenin hız kazandığı son yıllarda anlaşılmış, zirveye ise 2019 yılında yaşanan pandemi ile ulaşmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ile uluslararası veri transferine yönelik mevzuatın varlığı ya da bu alanda güvenli ülke statüsünde olmanın arasında nasıl bir bağın bulunduğu dair konunun görece yeni olmasından kaynaklı yapılmış bir çalışmaya rastlanmamış olmakla birlikte uluslararası veri transferinin kişisel veri güvenliği ve dijital ekonomi boyutu ile ele alındığı çalışmaların bulunduğu görülmüştür. Örneğin, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı 2021'de yayımladığı Dijital Ekonomi Raporunda, sürdürülebilir gelişmenin sağlanabilmesi açısından özellikle sınır ötesine veri akışına ve veri yönetimine ilişkin zorluklara işaret etmiş, ayrıca, sınır ötesi veri akışı ve verinin ekonomik değeri arttıkça, ülkeler arasındaki dijital uçurumun arttığı, bu sebeple verinin yönetimi ve kontrolünün daha da önemli hale geldiği, veri temelli ekonominin bir gereği olarak ülkelerin doğrudan yabancı yatırımlarını artırabilmeleri için de dijitalleşmeye uygun olacak şekilde verinin

korunması ve kontrolüne yönelik uluslararası düzenlemelere uyum sağlamaları gerektiğini belirtmiştir (2021b).

Diğer taraftan, doğrudan uluslararası veri transferi ve güvenliği konusunda olmasa da dijitalleşme ve DYY arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalara az da olsa rastlanmıştır. Örneğin, Eden (2016) çalışmasında, dijital ekonominin iş yapmanın yeni yollarını getirdiğini, bu durumun ev sahibi ülkede belirli fiziksel varlıkların varlığına olan ihtiyacın azalmasına ve dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımların azalması anlamına geldiğini belirtmiştir (Eden, 2016). Benzer şekilde, dijitalleşmenin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkili olup olmadığını 2014-2017 yılları için OECD ülkelerinde araştıran bir ampirik çalışmada da OECD ülkelerinde dijitalleşmenin araştırmaya dahil edilen yıllar içerisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde etkili olmadığı sonucuna varılmıştır (Asadova, 2020, s.219). Bu durum dijitalleşmenin, dijital ekonominin ve bunun bir gereği olan sınır ötesi veri akışında güvenli sayılmanın öneminin son yıllarda anlaşılmış olmasından kaynaklandığı, bu çerçevede bulunan bu sonucun çalışmaya dahil edilecek güncel zaman dilimleri açısından yukarı yönlü olacağının yüksek bir ihtimal olduğu da aynı çalışma sonucunda belirtilmiştir. Çalışmaların bazılarında ise, dijitalleşme ve DYY arasında iki yönlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir (Alibekova vd, 2020; Tkalenko vd, 2019; Banalieva ve Dhanaraj; 2019). Diğer taraftan, Casella ve Formenti de dijital ekonomi ve yatırım modelleri arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için çok az sistematik analiz yapıldığını belirtmektedirler (2018). Bu çerçevede, uluslararası veri transferinde güvenilir ülke olmanın DYY üzerindeki panel veri metoduyla analiz eden bu çalışmanın literatürde bulunan bu boşluğu doldurmaya bir nebze olsa da katkı sağlayacağı da düşünülmektedir.

Literatüre baktığımızda DYY'nin üzerinde etkili olan faktörlerin neler olduğunu farklı koşullar altında irdeleyen çok sayıda çalışmayla karşılaşmaktadır. Bu çalışmaların çoğunlukla ekonomik faktörlere yoğunlaştığı ancak yeni yaklaşımların gündeme gelişi ile birlikte 1990'ların sonlarından itibaren kurumsal faktörler de çalışmaların odağı haline geldiği görülmüştür. Busse ve Hefeker (2007), Braunstein (2000), Chakrabarti, (2001, 2003), Hartman (1981, 1982), Jun (1990), Slemrod (1990) ve Tsai (1994) tarafından DYY'nin belirleyicilerini tespit etmeye yönelik yapılan analizler çalışma örneklerinden

bazılarıdır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde, DYY girişlerini etkileyen ana değişkenlerin belirlenmesinde genel olarak iki yöntemin izlendiği görülmüştür. Bu yaklaşımlardan ilki ve çoğunluğu pazar hacmi, büyüme oranı, işgücü maliyetleri, ticaret engelleri, dış ticaret açıkları, döviz kuru ve vergiler gibi ekonomik belirleyicileri üzerine odaklanırken (Chakrabarti, 2001, s.91-92); ikinci yaklaşım ülkenin bürokratik veya siyasi yapısı, istikrarı, mülkiyete dair sağladığı haklar ve yasal düzenlemelerin varlığı şeklinde çeşitli kurumsal-politik unsurların etkisi üzerine odaklanmaktadır.

Bu çalışmada, uluslararası veri transferinde güvenli ülke statüsünde olma göstergesi kurumsal-politik faktörler arasında sayılan bir gösterge olduğundan ve doğrudan bu gösterge ile DYY arasında yapılmış bir çalışmaya da literatürde rastlanmadığından, genel olarak doğrudan kurumsal-politik faktörler ile DYY arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların oluşturduğu ampirik literatür üzerinde durulacaktır. Doğrudan yabancı yatırımların kurumsal belirleyicilerini analiz eden çalışmaların bazılarına Tablo 2’de yer verilmektedir.

Tablo 2: DYY’nin Kurumsal-Politik Belirleyicilerine Yönelik Literatür İncelemesi

<i>Çalışma Sahibi</i>	<i>Çalışmanın Konusu</i>	<i>Kullanılan Değişkenler ve Etkisi</i>
<i>Benassy-Quere vd. (2005)</i>	52 GÜ ve GOÜ 1998 yılı verileri	Mülkiyet haklarının korunması, yeniliklerin desteklenmesi, yöneticilerin kabiliyetleri, hükümetin etkin olması, piyasaya girişteki kolaylıklar, vergi sisteminde etkinlik, şirket kurmadaki kolaylık, düşük yolsuzluk ve sözleşme hukukundaki iyileşmelerin DYY’yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
<i>Tsai (1994)</i>	62 ülke-1875-1978 verileri 51 ülke 1983-1986 dönemi verileri	İşgücü maliyetlerinin DYY üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığına ulaşılmıştır.
<i>Kolstad ve Villanger (2004)</i>	75 ülke 1989-2000 dönemi verileri	Siyasi haklar ve özgürlükler ile yolsuzluk ve dini gerilimdeki iyileşmelerin DYY’yi anlamlı olarak etkilemediğine ulaşılmıştır.
<i>Brunetti vd. (1997)</i>	20 geçiş ekonomisi 1993-1995 dönemi verileri	Politik istikrar, mülkiyet haklarının güvenliği, adaletin güvenilirliği, şeffaflık, kredibilite değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY’yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
<i>Gastanaga vd. (1998)</i>	49 az gelişmiş ülke 1970-1995 dönemi verileri	Sözleşmelerin uygulanması, kamulaştırma olasılığı, bürokrasinin varlığı ve yolsuzluk değişkenlerindeki

		iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Wilhelms (1998)	67 GOÜ 1978-1995 dönemi verileri	Dışa açıklık, yolsuzluk, hukukun üstünlüğü değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Grogan ve Moers (2001)	25 geçiş ekonomisi 1990-1998 dönemi verileri	Hukukun üstünlüğü, yatırım kuralları ve mülkiyet hakları değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Nunnenkamp ve Spatz (2002)	28 GOÜ 1987-2000 dönemi verileri	Yönetimsel darboğaz, risk düzeyi, maliyetler ve dış ticarete uygulanan kısıtlamalardaki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Stein ve Daude (2001)	76 ülke	Siyasi istikrar, hükümetin etkinliği, hukukun üstün tutulması ve yolsuzlukla mücadeledeki iyileşmelerin DYY miktarını pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Alfaro vd. (2003)	59 ülke 1971-1998 dönemi verileri	Hükümetin etkinliği, siyasi, etnik ve dini gerilimler, yolsuzluğun önlenmesi, askerinin yönetime müdahalesi, hukukun üstün tutulması, hesap verebilirlik ve bürokratik etkinlik değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Sekkat ve Varoudakis (2004)	Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri	Politik istikrarın DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Globerman ve Shapiro (2004)	154 ülke 1995-2001 dönemi verileri	Söz hakkı, hesap verebilirlik, politik istikrarsızlık ve şiddet, bürokratik etkinlik, düzenlemelerin yükündeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Pournarakis ve Varsakelis (2004)	12 AB/AB'ye sınır geçiş ekonomisi ülkeleri 1997-2001 dönemi verileri	Basın hürriyeti, yolsuzlukla mücadele ve politik haklar değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Gani (2007)	17 Asya, Latin Amerika ve Karayip bölge ülkesi	Hukukun üstün tutulması, yolsuzlukla mücadele, düzenlemelerin niteliği, hükümetin etkin olması ve politik istikrar değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Kobeissi (2005)	12 MENA ülkesi 1990-2001 dönemi verileri	Ekonomik özgürlükler değişkenindeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Demirtaş ve Akçay (2006)	71 ülke 1995-2002 dönemi verileri	Siyasi istikrar, bürokratik etkinlik, hukukun üstün tutulması, düzenlemelerin niteliği, yolsuzluğun önlenmesi ve hesap verebilirlik değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Loree ve Guisinger (1995)	ABD firmaları 1977 ve 1982 yıllarına ait veriler	Politik risk düzeyinin DYY üzerindeki etkisinin 1982 yılında negatif; 1977 yılında ise anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Del Bo (2009)	ABD'nin yatırım yaptığı 53 ülke	Politik riskin ABD'den olan DYY girişini caydırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

	1982-2005 dönemi verileri	
Ioannatos (2001)	73 ülke 1982 yılına ait veriler	Şehirleşme oranı, yaşam kalitesinin yüksekliği, yatırım alan ülkenin ABD'ye yakın mesafede olması ve yatırım ortamındaki olumlu çevrenin DYY'yi pozitif yönde etkilediği görülmüştür.
Kostevc vd. (2007)	24 geçiş ekonomisi 1995-2002 dönemi verileri	Özel mülkiyete dair hakların varlığı ve hukukun üstün tutulması değişkenlerindeki iyileşmelerin, geçiş ekonomilerindeki DYY miktarını pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Gast ve Herrmann (2008)	22 OECD ülkesi 1991-2001 dönemi verileri	Ülke riskindeki iyileşmenin DYY üzerinde pozitif etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.
Helmy (2013)	21 MENA ülkesi 2003-2009 dönemi verileri	Yolsuzlukla mücadele ve yatırım özgürlüğüne dair oluşturulan değişkenlerin DYY'yi pozitif; vergi yükündeki artışın DYY'yi negatif etkilediğine ulaşılmıştır.
Ali vd. (2010)	69 ülke 1981-2005 dönemi verileri	Özel mülkiyet haklarındaki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Dökmen ve Aysu (2010)	73 GOÜ 1994-2006 dönemi verileri	Hükümet istikrarı ile DYY arasında pozitif ilişki bulunmuştur.
Mengistu ve Adhikary (2011)	15 Asya ülkesi 1996-2007 dönemi verileri	Siyasi istikrar, hükümetin etkinliği, hukukun üstün tutulması ile yolsuzluğun önlenmesine ilişkin değişkenlerde iyileşme olmasının DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Buchanan vd. (2012)	164 ülke 1996-2006 dönemi verileri	Siyasi istikrar, hukukun üstün tutulması, düzenlemelerin niteliği, yolsuzluğun önlenmesi ve hesap verebilirlik değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY'yi pozitif olarak etkilediğine ulaşılmıştır.
Okada (2013)	112 GÜ ve GOÜ 1985-2009 dönemi verileri	Nitelikli kurumlara sahip olmanın DYY girişini, düşük nitelikte kurumların bulunduğu ülkelere göre daha fazla etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Khan ve Akbar (2013)	94 ülke 1986-2009 dönemi verileri	Politik risk göstergelerinin çoğu ile DYY arasında negatif bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır.
Lucke vd. (2013)	59 ülke 1995-2008 dönemi verileri	Daha az düzenleyici kısıtlamaya, gelişmiş yasal çerçeveye sahip ülkelerin ya da bürokrasi kalitesi ve etkin hükümetin Japon DYY'lerini çekmede pozitif etkili olduğuna ulaşılmıştır.
Gedik (2013)	11 OECD ülkesi 1995-2008 dönemi verileri	Politik istikrarsızlığın DYY'leri negatif etkilediğine ulaşılmıştır.
Gammoudi ve Cherif (2015)	17 Orta Doğu ülkesi 1985-2009 dönemi verileri	Özel mülkiyete dair hakların korunmasının ve etnik-dini gerilimlerin azaltılmasının DYY'yi pozitif etkilediğine ulaşılmıştır.

Jabri ve Brahim (2015)	14 Orta Doğu ülkesi 1984-2011 dönemi verileri	Hükümetin etkinliği, hukukun üstün tutulması, yatırımların niteliği ile çatışmaların varlığı değişkenlerindeki iyileşmelerin uzun vadede DYY'yi olumlu etkilediğine ulaşılmıştır.
Choi vd. (2016)	38 ülke 1981-2008 dönemi verileri	Hukukun üstün tutulması, kamulaştırma olasılığı ve hukuk sisteminin işleyişi gibi 10 değişik kurumsal bileşen ile DYY arasında pozitif ilişki olduğuna ulaşılmıştır.
Lucke ve Eichler (2016)	29 kaynak ve 65 ev sahibi ülke	Yatırım yapılacak ülkenin daha istikrarsız ve yolsuzluğun daha yaygın olması DYY'leri pozitif etkilediği sonucuna ulaşmıştır.
Uzgören ve Akalin (2016)	Türkiye 1991-2013 dönemi verileri	Demokrasi ve DYY arasında negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.
Rodriguez-Pose ve Cols (2017)	22 Afrika ülkesi	Siyasi istikrar, yönetim niteliği, etkin hükümet varlığı, düşük yolsuzluk seviyesi, hesap verebilirliğin olması ve hukukun üstün tutulması değişkenlerindeki iyileşmelerin DYY girişinde pozitif etkili olduğuna ulaşılmıştır.
Economou vd. (2017)	24 OECD üyesi ve 22 OECD üyesi olmayan GOÜ 1980-2012 dönemi verileri	Kurumsal nitelik değişkenindeki iyileşmenin OECD'ye üye olmayan GOÜ'ler açısından daha etkili olduğuna ulaşılmıştır.
Çalışkan (2018)	Türkiye 2003-2008 dönemi verileri	İş yapma kolaylığının DYY girişlerini uzun vadede pozitif yönde etkilediğine ulaşılmıştır.
Wheeler ve Mody (1992)	42 ülke 1982-1988 dönemi verileri	Kurumların vergilendirilmesi ve yolsuzlukla mücadele gibi ülkeye göre değişebilen bileşenlerin DYY'ler üzerindeki etkisinin anlamlı olmadığına ulaşılmıştır.
Wei (2000)	45 ev sahibi ve 12 kaynak ülke	Yolsuzlukların DYY girişlerinin miktarını negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.
Habib ve Zurawicki (2002)	89 ev sahibi ve 7 kaynak ülke 1996-1998 dönemi verileri	Yolsuzluğun DYY üzerinde olumsuz etkisi olduğuna ulaşılmıştır.
Busse ve Hefeker (2007)	83 GOÜ 1984-2003 dönemi verileri	Yolsuzlukla mücadele, hesap verilebilirliğin şeffaflığı ve bürokratik kalitenin DYY girişleri için etkili olduğuna ulaşılmıştır.
Ahlquist (2006)	90 GOÜ 1985-2002 dönemi verileri	Demokratik yönetimin var olduğu ve kurumsal istikrarın yüksek olduğu ülkelerde daha fazla DYY girişi olacağına ulaşılmıştır.
Arbath (2011)	46 GOÜ 1990- 2010 dönemi verileri	Politik istikrarsızlık değişkeni ile DYY girişleri arasında olumsuz; hukuk sistemi ve bürokrasinin niteliği değişkenleri ile anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynak: Çeşitli kaynaklar incelenerek yazar tarafından tasnif edilmiştir.

Kurumsal-politik değişkenlerin DYY üzerindeki etkisini inceleyen ve tabloda yer alan çalışma sahiplerinden Brunetti vd. (1997, s.15) yaptığı çalışmada, politik istikrarın, mülkiyete dair hakların korunmasının, yargıya olan güvenin, şeffaflığın ve yasaların öngörülebilir olmasının DYY üzerinde oluşturduğu etkiyi analiz etmiştir. Çalışmalarında 20 geçiş ekonomisine sahip ülkede 1993-1995 periyoduna ait veriler kullanılmış olup, çalışma sonucunda, hukuki düzenlemelerin güvenilirliğinin etkisi zayıf bulunurken politik istikrar, mülkiyet haklarının güvenliği, yargıya olan güven ve şeffaflığa ait değişkenlere ilişkin sonuçların beklentilerle uyumlu ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Gastanaga vd. (1998, s.1303-1305) çalışmalarında, iktisadi faktörlerle birlikte sözleşmelerin uygulanması, bürokrasinin etkisi ve yolsuzluk gibi bazı kurumsal değişkenlerin DYY girişlerini nasıl etkilediklerini araştırmışlardır. 49 az gelişmiş ülkenin 1970-1995 dönemini kapsayan verilerini panel veri analizinde kullanarak, sözleşmelerin uygulanması, kamulaştırma olasılığı, bürokrasinin ve yolsuzluğun varlığı gibi kurumsal değişkenlerin DYY'ler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğuna ulaşmışlardır.

Wilhelms (1998), kendisi tarafından geliştirilen Kurumsal DYY Uyum teorisinde 67 GOÜ'nün 1978-1995 periyoduna ilişkin verilerini kullanarak teorisini test etmiştir. Analiz sonucuyla, idari ve piyasada sağlanacak uyumun DYY'yi çekebilmede diğer uyumlara nazaran ciddi bir öneme sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır. Yapılan modellemede idari uyumun unsurlarını temsilen dışa açıklık oranı, yolsuzluk ile hukukun üstün olması değişkenlerinden faydalanılmıştır.

Grogan ve Moers (2001, s.333), 25 ülkenin 1990-1998 dönemine ilişkin verilerinden yararlanarak analiz ettikleri çalışmalarında, kurumsal faktörleri temsilen hukukun üstün olması, yatırıma yönelik kanunların varlığı ve mülkiyete dair hakların korunması değişkenlerini kullanmış ve sonucunda bu değişkenlerde görülecek iyileşmelerin geçiş ekonomilerine doğru yapılan DYY girişlerinde artış sağlayacağına istatistiki olarak %5 anlamlılık seviyesinde ulaşmışlardır.

Busse ve Hefeker (2007), Anghel (2005), Lee ve Mansfield (1996), Brunetti ve Weder (1998), Wei (2000) ile Antonakakis ve Tondl (2011), yatırım alan ülkede mülkiyete ilişkin hakların korunması, hukukun üstün tutulması, yolsuzlukla mücadele ve hükümet politikalarının etkinlik seviyesi gibi bazı kurumsal değişkenlerin DYY üzerinde nasıl bir etki oluşturduğunu incelemişlerdir. Analiz sonucunda, mülkiyete ilişkin hakların sağlam korunabildiği, hükümetlerin istikrarlı olduğu, bürokrasiden kaynaklı engellemelerin bulunmadığı ve yolsuzluk seviyesinin asgaride olduğu, farklı bir ifadeyle etkin çalışan kurumlara sahip olmanın, belirsizliği ortadan kaldıracığı ve böylece DYY girişleri için uygun bir atmosferin oluşturulacağına ulaşılmıştır.

DYY ile kurumsal nitelik arasında nasıl bir bağlantı olduğunu irdeleyen bazı analizlerde kurumsal niteliği temsil etmek amacıyla demokrasi düzeyinin kullanıldığı görülmektedir. Bu değişkenin DYY girişleri üzerindeki etkisine dair de literatürde tam bir fikir birliği sağlanamamıştır. Örneğin, Ahlquist (2006), 90 GOÜ'nün 1985-2002 periyoduna ait verilerini kullanarak DYY'nin belirleyicilerini GOÜ'ler açısından analiz etmeye çalışmıştır. Çalışmasında, yönetimin değişmesine ve sürekliliğine ilişkin endekslerden faydalanmıştır. Çalışma sonucunda ise, demokratik rejimle yönetilen ve kurumsal bir istikrara sahip olan ülkelerde daha fazla miktarda DYY girişi sağlanacağına ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Malikane ve Chitambra (2017) tarafından Afrika'da yer alan 8 ülkenin 1980-2014 periyoduna ait verileri kullanılarak yapılan çalışmada da benzer çıktılar elde edilmiştir. Diğer taraftan, Kim (2010), 28 ülkenin 1990-2012 periyoduna ilişkin verilerini kullanarak yürüttüğü çalışmasında, demokrasi düzeyinin düşük seviyede, yolsuzluk düzeyinin ise yüksek seviyede gerçekleştiği ülkelerde daha çok miktarda DYY girişi olacağı savunulmakta iken; Li ve Resnick tarafından 2003'te yürütülen çalışma sonucunda, demokratik kurumlar varlığının DYY girişlerini hem negatif hem de pozitif etkileyebileceği şeklinde bir sonuca ulaşılmıştır.

Stein ve Daude (2001), 63 ev sahibi ülkenin DYY akımları üzerinde yaptığı çalışmasında, politik istikrarlılık, hukukun üstün tutulması, bürokrasideki işlerlik ve yolsuzluğun önlenmesi değişkenlerinde görülecek iyileşmenin DYY girişlerini artıracığı bulgusuna erişmiştir. Daude ve Stein (2007), ayrıca 34 kaynak ülkenin DYY çıkışları ile 152 yatırım alan ülkenin DYY girişlerine ait verilerini 1982-2002 periyodu için incelemiş ve

kurumsal kaliteyle DYY arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu teyit etmişlerdir. Bu çalışmalarında ayrıca istikrarlı ve etkin bir hükümetin varlığı ile pazarın iyileştirilmesine yönelik getirilen düzenlemelerin DYY çekiminde etkili olan en önemli unsurlardan olduğu da belirtilmiştir.

Nunnenkamp ve Spatz (2002, s.23), 28 gelişmekte olan ülkenin 1987-2000 dönemini kapsayan verilerini kullanarak yaptıkları analizlerinde, ekonomik faktörlerle birlikte yönetimin darboğazından kaynaklanan (idarenin etkin olmaması ve bürokratik engeller), girişteki kısıtlamalar (mülkiyete dair haklar, piyasaya erişim engelleri), risk içerme potansiyeli (siyasi açıdan istikrarsız durum, düzenlemelerin öngörülemezliği, kamulaştırma ihtimali, suç işlenmesine dair oran ve şiddet ortamının bulunması), tamamlayıcı unsurlar (yerel finansal piyasalar ve özel sektörün niteliği), maliyete ilişkin unsurlar (vergilemeye ve işgücüne yönelik düzenlemeler), dış ticaret engelleri (monopol oluşumu, lisans uygulamaları, miktarda kısıtlama yapılması), piyasaya giriş sonrasında görülen sınırlamalar, teknolojinin transfer edilmesinde baskıcı yapı değişkenlerinin DYY girişlerine olan etkisini analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda, yönetim darboğazının, risk faktörünün, maliyetle ilgili faktörlerin ve dış ticarete yönelik kısıtlama endekslerinde iyileşme olmasının DYY girişlerinde artış sağlayacağına %1 anlamlılık düzeyinde ulaşırlarken, girişteki ve giriş sonrasındaki kısıtlamalar ile teknolojiye yönelik düzenlemeler endekslerinin DYY girişleri üzerindeki etkisinin istatistiki olarak anlamsız olduğuna ulaşılmıştır.

Alfaro vd. (2003, s.8) kurumsal değişkenlerin kalitesi ile DYY akımları arasındaki ilişkiyi, 59 ülke ve 1971-1998 yılları için inceledikleri yatay kesit çalışmalarında, hükümetin istikrarlı yapısı, ülke içi ve dışındaki çatışmalar, yolsuzluğun önlenmesi, politikaya askeri müdahalenin varlığı, dini veya gerilimlerin varlığı, hesap verilebilirliğin şeffaflığı ve bürokratik kaliteden oluşan kurumsal faktör endeksinin DYY girişlerindeki etkisini inceledikleri beş farklı modellemenin hepsinde istatistiki olarak %1 anlamlılık düzeyinde bulmuşlardır.

Bitzenis (2003, s.80), Bulgaristan sınırları içinde faaliyette bulunan 64 ÇUŞ özelinde DYY girişlerindeki engelleri belirleyebilmek amacıyla yürüttüğü çalışma sonucunda,

engellerin önem sırasını; (1) Yasal sistemin istikrarsızlığı, (2) Bürokratik engeller, (3) Yolsuzlukların düzeyi, (4) Yatırım riskinin yüksekliği, (5) Alım gücünde kısıt, (6) Altyapının yetersizliği, (7) Makro ekonomide istikrarın olmaması, (8) Vergi oranlarının yüksekliği, (9) İşgücünden kaynaklı maliyetler, (10) Yönetimsel eksiklik, (11) Geçiş süreçlerinin ağır işlenmesi ve (12) Siyasi istikrarın olmaması şeklinde tespit etmiştir. Sıralamadan da görüleceği üzere birçok kurumsal-politik faktör ekonomik faktörlerden daha önde yer almaktadır.

Globerman ve Shapiro (2004), 154 ülkenin 1995-2001 dönemine ilişkin verilerini kullanarak kurumsal faktörlerin DYY girişleri üzerine etkisini inceledikleri çalışmalarında kurumsal faktörleri modellerine eklemek için "Yönetişim Endeksi" tanımlamışlardır. Bu endeksi oluşturan değişkenler; söz hakkı, hesap verebilirlik, politik istikrarsızlık ve şiddet, bürokratik etkinlik, düzenlemelerin yükü gibi değişkenlerden oluşmuştur. Çalışma sonucunda yazarlar, kurumsal endeks değişkeninin katsayısını ekledikleri modellerin üçünde de sonucu istatistiksel olarak anlamlı bulmuşlar ve kurumsal faktörlerdeki iyileşmelerin DYY girişlerini artırdığı bulgusunu pekiştirmişlerdir.

Başka bir çalışmada, Kolstad ve Villanger (2004, s.12) tarafından sosyal kalkınmanın DYY akımları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada, siyasi hakların ve özgürlüklerin, yolsuzlukla mücadelenin ve dini gerilimin endeksleri sosyal kalkınmanın göstergeleri olarak belirlenmiştir. 75 ülkenin, 1989-2000 yılları arasındaki verilerini panel veri modeliyle analiz eden bu çalışma sonucunda, kurumsal faktörler ile DYY akımları arasında belirgin sonuçlara ulaşılamamıştır.

Sekkat ve Varoudakis (2004, s.13), Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin verilerini kullanarak yürüttüğü analizinde siyasi risk değişkeninin DYY girişi üzerindeki rolünü araştırmış ve siyasi riskin görülme düzeyindeki düşüşün DYY çekmede pozitif etki oluşturduğuna %10 anlamlılık seviyesinde ulaşılmıştır.

Pournarakis ve Varsakelis (2004), Avrupa Birliği'ne adaylığı, üyeliği bulunan veya sınır komşusu olan 12 geçiş ekonomisi için 1997-2001 dönemine ilişkin verileri kullanarak

yaptıkları çalışmalarında, basın hürriyeti, yolsuzluğun varlığı, siyasi hakların ve vatandaşlık haklarının varlığı şeklinde bazı değişkenlerin DYY'ler üzerindeki etkisini incelemiş ve düşük yolsuzluğun ve insan haklarının kuvvetli olduğu ekonomilerin DYY'leri çekmede daha başarılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hukukun üstün tutulması endeksini sağlam bir kurumsal yapıya sahip olmanın temeli olarak gören Teksöz (2004, s.11), çalışmasında hukuk endeksini kullanmış ve hukukun üstün tutulduğu ekonomilerde, DYY girişlerinde artış olduğuna %10 anlamlılık seviyesinde ulaşabilmiştir. Bu sonuç, yatırımcının haklarının güvence altına alındığına inandığı, hukukun üstün tutulma seviyesinin daha üst düzeyde olduğu ekonomilere yöneleceğini gösterdiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Kobeissi (2005), MENA bölgesindeki 12 ülkenin yönetim ve hukuk sistemine ve ekonomik özgürlüğüne yönelik oluşturulan göstergelerin DYY girişlerini nasıl etkilediğini analiz etmiş ve bütün göstergelerdeki iyileşmelerin DYY'lerin girişini artırıcı etkiye sahip olduğuna ulaşmıştır. Benzer şekilde, Heriot vd. (2008) ile Amal vd. (2009) de, ekonomik özgürlük ile DYY arasındaki ilişkiyi incelemişler ve daha çok iktisadi özgürlük verilen ülkelerin daha çok DYY girişi sağlayacağını saptamışlardır.

Benassy-Quere vd. (2005, s.18), 52 ülkenin 1998 yılına ait verilerini kullanarak DYY üzerinde etkili olan kurumsal faktörleri belirlemeye çalıştığı analizinde, 20 farklı kurumsal değişkeni kullanmış olup, sadece iki değişkenin katsayısını beklentilere uygun bulunmamıştır. Bunun dışındaki mülkiyet haklarının korunması, etkin hükümet varlığı, piyasaya girişteki kolaylıklar, dağıtımda ve üretimdeki rekabetin düzeyi, vergileme sistemindeki etkinlik, yeni işletme kurmadaki kolaylık, yolsuzluğun önlenmesi gibi kurumsal değişkenlerin beklentilerle uyumlu olacak şekilde pozitif yönlü ve %1 anlamlılık seviyesinde bulunduğunu belirtmişlerdir. Benassy-Quere vd. (2007) tarafından 1985-2000 dönemine ilişkin veriler kullanılarak OECD üyeleri açısından DYY'nin belirleyicilerinin araştırıldığı başka bir çalışmada da kurumsal kapasitesinin DYY'yi çekmek için önemli bir unsur olduğu saptanmış ve özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından iyi kurumların varlığının, yatırımları teşvik etmede olumlu bir faktör olduğu belirtilmiştir.

Başka bir çalışmada, Daniele ve Marani (2006, s.17), mülkiyete dair hakların iyi korunmasının, sosyal ve siyasi istikrarın sağlanmasının ve yasal sistem etkinliğinin sağlanmasının, yabancı yatırımcılara güvenli bir ortamın bulunduğu izlenimi sağlayarak DYY'leri arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Benzer şekilde, Demirtaş ve Akçay (2006), 71 ülkeye ait 1995-2002 yıllarına ait verileri kullanarak DYY üzerinde etkisi olan kurumsal unsurları araştırdıkları çalışmalarında, söz hakkı, hesap verebilirliğin şeffaflığı, siyasi istikrarın varlığı, bürokratik etkinlik, hukukun üstün tutulması, düzenlemelerdeki kalite ve yolsuzluğun önlenmesi faaliyetlerine ilişkin değişkenler ile DYY girişleri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu saptamışlardır.

Gani (2007), 17 tane Asya'da, Latin Amerika'da ve Karayip bölgesi ülkesinde yaptığı panel veri analizi sonucunda hukukun üstün tutulması, yolsuzluğun düşük olması, düzenlemelerin niteliği, hükümetin etkin olması ve politik istikrarın olması ile DYY'ler arasında pozitif bir bağlantının bulunduğu ulaşılmıştır.

Kurumsal faktörlerin DYY üzerindeki etkisini inceleme konusunda, özellikle ABD firmalarının DYY yeri seçimleri ile politik riskler arasındaki ilişkinin ele alındığı birçok çalışmaya rastlanmıştır. Örneğin, Wheeler ve Mody (1992) çalışmalarında, politik risk faktörünün ABD'li işletmelerin yatırım yeri tercihlerini belirlemede önemli görülmediğini; Loree ve Guisinger (1995) ise 1977 ve 1982 yıllarına ait verileri kullanarak yaptıkları çalışma sonucunda politik risk düzeyinin DYY'ye olan etkisini 1982'de negatif bulurken, 1977'te aralarında herhangi bir etkileşimin bulunmadığını saptamışlardır. Benzer şekilde, Del Bo (2009) da, ABD menşeli firmalar tarafından yatırım yapılan 53 ülkenin 1982-2005 dönemine ait verilerini, kurdan kaynaklanan riskin ve siyasi riskin DYY üzerindeki etkisini incelemek amacıyla analiz etmiştir. Analiz sonucunda politik riskin ABD'den olan DYY'yi caydırdığına ulaşılmıştır. Ioannatos (2001) ise, ABD menşeli firmaların DYY yaparken, yatırım yapılacak ülkede dikkat ettikleri unsurları saptamak hedefiyle, 73 ülkenin 1982 yılına ait verilerini kullanarak üç farklı modelleme yapmıştır. İlk model, insan kaynağının niteliği, kentleşme düzeyi, hayat kalitesi ve sağlığa ilişkin hizmet yeterliliğini içeren sosyal modeldir. Politik model ise politik çerçeve, hükümetin etişe bakışı, yatırım ortamının durumu ve ABD'ye coğrafi

yakınlık değişkenlerini içermektedir. Analizin sonucunda, şehirleşme oranı, yaşam kalitesinin yüksekliği, ev sahibinin ABD ile yakın mesafede olması ve yatırım çevresinin gelişmişliği ABD’li DYY’yi çekmede son derece önemli görülürken insan kaynağının niteliği ve sağlık sistemindeki gelişmişlik ise önemli belirleyiciler olarak değerlendirilmemiştir.

Kostevc vd. (2007), 24 geçiş ekonomisinin 1995-2002 dönemine ait verilerini kullanarak, DYY ile kurumsal kalite arasında nasıl bir bağlantı olduğunu test etmişlerdir. Analiz sonucunda, özel mülkiyete dair hakların güvence altına alınması ve hukukun üstün turulması göstergelerinin geçiş ekonomilerine yapılacak DYY miktarı üzerinde önemli etkiye sahip olduğuna ulaşmışlardır.

Gast ve Herrmann (2008), DYY belirleyicilerini 22 OECD ülkesinin 1991-2001 dönemine ait verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarında, kurumsal belirleyici olarak ülkenin risk düzeyinin DYY kararlarını önemli derecede etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ali vd. (2010), kurumsal değişkenlerin DYY girişlerine olan etkisini incelemek amacıyla 69 ülkenin 1981-2005 dönemine ilişkin verilerinden faydalanmışlardır. Kurumsal değişkenleri temsilen özel mülkiyete dair hakların güvence altına alınması, demokrasinin varlığı, yolsuzlukla mücadele edilmesi, politik istikrarsızlığın ve gerilimlerin olması gibi değişkenleri kullandıkları çalışmalarında, kurumsal değişkenlerin DYY’yi etkilediği ancak özel mülkiyete dair hakların güvence altına alınmasının bu göstergelerin en önemlisi olduğuna ulaşmışlardır.

Dökmen ve Aysu (2010), istikrarlı bir hükümetin varlığı değişkeninin DYY’leri nasıl etkilediğini 73 GOÜ’nün 1994-2006 dönemine ait verilerini kullanarak belirlemeye çalışmışlardır. Analiz sonuçları, belirlenen değişkenler arasında olumlu ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu göstermiştir.

Mengistu ve Adhikary (2011), 15 Asya ülkesinin 1996-2007 dönemine ait verilerinden faydalanarak kurumsal faktörlerin DYY'ye olan yansımaları çeşitli ekonometrik modellerle yapılarak incelemiştir. Analiz sonucunda politik istikrarın varlığı, hükümetin etkin olması, hukukun üstün tutulması ve yolsuzluğun düşük olmasının DYY girişlerini artırdığına ulaşılmıştır.

Buchanan ve arkadaşları (2012), 164 ülkenin 1996-2006 dönemine ait verilerinden faydalanarak yürüttükleri analizde, kurumsal nitelik ile DYY girişleri arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Modelde kullanılan kurumsal nitelik değişkeni, Dünya Bankası'nın yayımladığı, hesap verebilir olma, politik istikrara sahip olma, etkin hükümetin varlığı, nitelikli düzenlemelerin varlığı, hukukun üstün tutulması ve yolsuzluğun önlenmesi gibi göstergelerin birleştirilmesi ile elde edilen bir değişkeni ifade etmektedir. Analiz sonunda, kurumsal nitelik endeksinde görülecek 1 birim artışın DYY girişlerini 1.69 birim artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Helmy (2013), 21 MENA ülkesinde yaptığı çalışmada yolsuzluğun ve yatırım özgürlüğünün DYY üzerindeki etkilerini incelemiştir, yolsuzluk ve yatırım özgürlüğü ile DYY'nin hareketleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu, vergi yükü ile ise negatif yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Okada (2013), yabancı sermayenin hareketini 112 ülkenin 1985-2009 dönemine ilişkin verilerinden faydalanarak analiz etmiştir. Çalışması sonucunda, kurumsal niteliğin sermayenin yönünü belirlemede yeterli seviyede etkili olmadığını, kurumsal nitelik değişkeninin ancak ülkede finansal bir açık yaşanması durumunda sermayenin yönü üzerinde etkili olabileceği çıkarımında bulunmuştur. Çalışmadan elde edilen diğer bir sonuç ise, finansal açıklık yaşayan iki ülkeden kurumsal niteliği daha yüksek olan ülkenin daha fazla sermaye girişine sahip olacağı şeklindedir.

Khan ve Akbar (2013), 94 ülkenin 1986-2009 dönemine ait verilerini kullanarak politik risklilik düzeyi ile DYY arasında nasıl bir ilişki olduğunu incelemiştir. Çalışmalarında; hükümetin istikrarlı yapısı, sosyo-ekonomik yapı, yatırımların niteliği, ülke içinde ve dışında çatışmanın varlığı, yolsuzluğun düzeyi, askerinin yönetime

müdahalesi, etnik ve dini gerginlikler, düzenlemelerin niteliği, demokrasinin varlığı ile bürokrasinin kalitesi şeklinde 12 kurumsal faktörden oluşan bir endeksi kullanmışlar ve sonucunda bu göstergelerin çoğunun DYY girişlerini negatif etkilediği ve bu etkinin en güçlü yüksek-orta gelire sahip ülkelerde hissedildiği görülmüştür.

Lucke vd. (2013), 1995-2008 periyoduna ve 59 ülkeye ait verileri kullanarak Japonya'daki DYY çıkışlarının belirleyicilerini inceleyen bir araştırma yapmışlardır. Çalışma sonucunda, daha az düzenleyici kısıtlamaya, gelişmiş yasal çerçeveye sahip ülkelerin ya da yüksek seviyede bürokratik niteliği ve hükümetin etkinliği bulunan ülkelerin Japonlardan yapılan DYY'leri çektiği ve bu göstergelerin hasep verebilir olma göstergesine kıyasla daha fazla etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Gedik (2013), 11 OECD üyesinin 1995-2008 dönemine ait verilerini kullanarak DYY girişine etki eden unsurları araştırmıştır. Çalışmasında, faktörleri ekonomiden, finanstan ve politikadan- kurumsallıktan kaynaklanan unsurlar şeklinde üçlü bir ayrıma tabi tutarak birbirinden farklı üç modelleme yapmıştır. Kurumsal-politik değişken olarak seçimlerin sıklığını, hükümetlerin değişim sıklığını ve koalisyon hükümetindeki parti sayısını kullanmış ve analiz sonucunda DYY'lerin kurumsal-politik olarak istikrarlı olmayan ortamlardan uzak durduğu sonucuna ulaşmıştır.

Gammoudi ve Cherif (2015), 17 Orta Doğu'da bulunan ülkenin 1985-2009 dönemine ilişkin verilerinden faydalanarak DYY girişlerinde etkili olan unsurları incelemişlerdir. Analizleri sonucunda bölgenin DYY çekmesi üzerinde en fazla etkiye sahip olan unsurların özel mülkiyete dair hakların korunuyor olması ve bölgede etnik gerginliklerin olmaması olduğuna ulaşılmıştır. Çalışma ile ayrıca bu değişkenlerin DYY'lerin girişini, yolsuzluğun seviyesi ya da bürokrasinin niteliği değişkenlerinden daha fazla etkilediği ve anlamlı sonuçlar verdiği sonucuna da ulaşılmıştır.

Jabri ve Brahim (2015) de, 14 Orta Doğu'da yer alan ülkenin 1984-2011 dönemine ait verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada, hükümetin istikrarlı bir yapıya sahip olması, hukukun üstün tutulması, nitelikli yatırımların olması ve ülke içinde ve dışında çatışma olmamasının DYY girişlerini uzun vadede pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Choi ve arkadaşları tarafından 2016'da paylaşılan ve 38 ev sahibi ülkenin 1981-2008 dönemine ait verileri kullanılarak yürütülen analizde, hukukun üstün tutulması, kamulaştırma yapılma olasılığı ve yargısal sistemin niteliği şeklinde 10 adet kurumsal değişkenin birleştirilmesiyle “çevresel kurumlar” isimli kurumsal kalite endeksi oluşturulmuştur. Analizin sonucunda, çevresel kurumların DYY'lerin girişlerini pozitif yönlü etkileyen bir belirleyici olduğu anlaşılmıştır.

Lucke ve Eichler (2016), yabancı yatırım hareketlerini 29 yatırım yapan ve 65 yatırım alan ülkenin verilerinden faydalanarak kurumsal ve kültürel unsurlar açısından analiz etmişlerdir. Analizin sonucunda, yatırım yapılacak ülkenin seçimi yapılırken, yatırımcının yerleşik olduğu ülkeye kıyasla daha istikrarsız yapıya ve daha fazla yolsuzluğa sahip ülkelere tercih edildiğine ulaşılmıştır. Bu sonuç, kurumların niteliğinin GOÜ'lerde DYY girişleri üzerinde etkili bir unsur olduğu ancak gelişmiş ülkeler açısından bu durumun tam tersinin geçerli olduğunu göstermiştir.

Uzgören ve Akalin (2016), Türkiye'nin 1991-2013 dönemine ilişkin verilerini kullanarak demokrasinin varlığı, enflasyon seviyesi, kişi başına düşen gelir ve vergiler şeklindeki faktörlerin DYY'yi nasıl etkilediklerini ele almışlardır. Analiz sonucunda kişi başı gelir düzeyi ile DYY'nin girişleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü bir bağlantı görülürken; demokrasinin varlığı ve vergiler ile yabancı yatırımlar arasında olumsuz bir bağlantının bulunduğu görülmüştür.

Rodriguez-Pose ve Cols (2017), 22 Afrika'da yer alan ülkenin verilerini kullanarak gerçekleştirdikleri modellemelerde, politik istikrarın varlığı, etkin hükümetin varlığı, yolsuzluğun düşük seviyede olması, hesap verebilir olma ve hukukun üstün tutulması faktörlerinden oluşan yönetim niteliği endeksinin, DYY'leri çekmede etkili olan faktörlerden biri olduğunu göstermişlerdir.

Economou ve arkadaşları (2017), 24 OECD'ye üye olan ve 22 üye olmayan GOÜ'nün 1980-2012 dönemine ait verilerinden faydalanarak DYY hareketlerini belirleyen unsurları sorgulamışlardır. Kurumsal kaliteyi temsilen Dünya Bankası'nın yönetişime ilişkin göstergeleriyle birlikte politik istikrarlılık ve düzenlemelerin niteliği

değişkenlerini de modellerine eklemişlerdir. Yapılan analizin sonucunda, kurumsal niteliğin OECD'ye üye olmayan GOÜ'ler yönünden daha kuvvetli etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır.

Çalışkan (2018), Türkiye'nin 2003-2008 dönemine ait verilerinden yola çıkarak iş yapmada sağlanan kolaylıklar ile DYY girişleri arasındaki bağlantıyı ele almıştır. Johansen'in eşbütünleşme testini ve Granger'in nedensellik analizlerini kullanarak gerçekleştirdiği çalışmada, iş yapmada sağlanan kolaylıkların DYY üzerinde tek yönlü ve uzun vadeli pozitif bir etkiye sahip olduğuna ulaşılmıştır. .

Özet şeklinde yer verilen çalışmalardan görüleceği üzere, literatüre baktığımızda kurumsal-politik faktörler ile DYY hareketleri arasında nasıl bir etki bulunduğunu tespit etmeye çalışan birçok ampirik analize rastlanmıştır. Bu çalışmada, tüm literatüre yer verilmesinin anlamlı olmayacağı düşünüldüğünden en fazla kullanılan çalışmalara yer verilmesi tercih edilmiştir. Çalışmalar sonucu elde edilen çıktılar birbiri ile aynı olmasa da pekçoğunda kurumsal-politik faktörleri oluşturan değişkenlerin niteliği ile DYY girişleri arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu kanaati oluşmuştur.

4.2. EKONOMETRİK ANALİZ

Bu tezde tercih edilen değişkenlere ilişkin uygulanan çalışmalara ilişkin literatüre önceki kısımda yer verilmiştir. Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak, günümüz koşullarında özellikle Covid-19 pandemisiyle önemi daha da anlaşılan dijitalleşme olgusu ve onun bir sonucu olan dijitalleşen verinin uluslararası transferi ve bu konuda veri güvenliğinin sağlanması konusu dijital ekonomide önemli bir yere sahip olmaya başladığından, bahse konu yeni dinamiğin DYY'lerin ev sahibi ülkeye çekilmesinde nasıl bir etkisinin olacağını ekonometrik olarak incelemek de önemli görülmüştür.

Bu minvalde, tezin bu kısmında DYY girişleri ile kurumsal-politik faktörlerin seçilen bileşenleri arasındaki ilişki ekonometrik olarak test edilmiştir. Oluşturulan ekonometrik modelde; öncelikle UNCTAD tarafından yayımlanmış olan 2021 Dünya Yatırım Raporu ve istatistiklerinden faydalanılarak 2019 Covid etkisinin göz ardı edilebilmesi ve daha

sağlıklı olacağı düşüncesiyle 2020 yılı yerine 2019 yılında en fazla yatırım aldığı görülen 60 ülke ile en az yatırım aldığı görülen 5 ülkenin 2010-2020 yılları arasındaki verileri kullanılmak suretiyle, belirlenen göstergelerin DYY'ler üzerinde etkisi olup olmadığı dinamik panel veri analizine uygun bir tahmin metodu, göstergeleri ve değişkenleri ile hesaplanmış ve analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

4.2.1. Kullanılan Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde araştırma modellerine, modellerde kullanılan değişkenlere ve verilerin analizi esnasında faydalanılan ekonometrik panel veri yöntemlerinin tanıtımına yer verilmiştir.

4.2.1.1. Araştırma Modelleri

Çalışmada tahmin edilmesi istenen araştırma modelleri 1 ve 2 numaralı denklemler şeklindedir.

$$\begin{aligned} DYY_{i,t} = & \alpha_{i,t} + \theta DYY_{i,t-1} + \beta_1 KBG_{i,t} + \beta_2 DTH_{i,t} + \beta_3 DK_{i,t} + \beta_4 NAO_{i,t} \\ & + \beta_5 EO_{i,t} + \beta_6 HE_{i,t} + \beta_7 HU_{i,t} + \beta_8 VKY_{i,t} + \gamma_t \sum_{t=2011}^{2020} Y_t \\ & + \varepsilon_{i,t} \end{aligned} \quad (1)$$

$$\begin{aligned} DYY_{i,t} = & \eta_{i,t} + \Phi DYY_{i,t-1} + \delta_1 KBG_{i,t} + \delta_2 DTH_{i,t} + \delta_3 DK_{i,t} + \delta_4 NAO_{i,t} \\ & + \delta_5 EO_{i,t} + \delta_6 HE_{i,t} + \delta_7 HU_{i,t} + \delta_8 GU_{i,t} + \Phi_t \sum_{t=2011}^{2020} Y_t \\ & + \mu_{i,t} \end{aligned} \quad (2)$$

Denklemlerde bulunan i alt imleri panel verinin birim (ülke) boyutunu ifade ederken, t alt imi zaman (yıl) boyutunu yansıtmaktadır. Denklemlerde belirtilen α ve η sabit terimleri, ε ve μ pür rastsal yürüyüş sürecinde olduğu varsayılan denklem hata terimlerini yansıtmaktadır. Y değişkenleri ise araştırma verilerini kapsayan dönemlerden biri dışında

diğer yıllar için oluşturulan yıl kukla değişkenleri olup zaman bağıli değişimleri kontrol altında tutmak amacıyla araştırma modellerinde dahil edilmiştir.¹⁰

4.2.1.2. Kullanılan Değişkenler

Denklemlerde faydalanılan değişkenlerin tanımlarına Tablo 3’de yer verilmiştir. Tabloda yer alan tüm değişkenlere ait gözlemler belirtilen veri kaynaklarından verisi bulunabilen 65 adet ülke ve 2010-2020 dönemi için yıllık veri şeklinde toplanmıştır. Toplanan verilerin bazı birimlerine ait bazı zaman gözlemlerinin kayıp olduğu görülmüş ve kullanılacak tahmin yöntemlerinin dengesiz panellere uygulanabilir olacağından emin olunarak panel verinin dengesiz yapısına izin verilmiştir. Panelde yer alan ülkelere dair liste eklerde sunulmuştur. (EK 1)

Tablo 3: Değişkenlerin Tanımları

Simge	Açıklama	Kaynak
DYY	Ülke içine yapılan doğrudan yabancı yatırım (DYY) miktarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıladaki Oranını (%) ifade eder.	UNCTAD
KBG	Sabit yerel para birimiyle kişi başına düşen GSYİH'nin yıllık büyüme oranını (%) ifade eder.	WORLD BANK
DTH	Mal ve hizmet ihracat ve ithalatlarının toplamının GSYİH'deki payını içerir.	WORLD BANK
DK	Bir birim ülke para biriminin ABD Doları cinsinden fiyatını göstermektedir.	UNCTAD
NAO	Bir önceki yıla göre olan nüfus artış hızıdır.	WORLD BANK
EO	Tüketici tarafından satın alınan bir mal ve hizmet sepetindeki ortalama maliyetin yıllık yüzde değişimini yansıtır.	WORLD BANK
HE	Gösterge, kamu hizmetlerinin kalitesine, hizmetlerin ve politikaların siyasi baskılardan bağımsızlık derecesine, hükümetin bu tür politikaları üretme ve uygulama kalitesine ve politikalara olan uyumuna olan algıları içermektedir. Gösterge değeri -2,5 ila 2,5 arasında değişmektedir.	WORLD BANK

¹⁰ Tüm yıllar için kukla değişkenlerin modellenmesi kukla değişken tuzağı olarak isimlendirilen tam çoklu doğrusal bağıntı sorununa neden olmaktadır.

HÜ	Gösterge, toplum kurallarına, yasalara ne ölçüde güvenildiğine ve uyulduğuna dair algıları içermektedir. Gösterge değeri -2,5 ila 2,5 arasında değişmektedir.	WORLD BANK
VKY	Ülkelerde, Veri Koruma ve Gizlilik Mevzuatının var olup olmadığını göstermektedir.	UNCTAD
GÜ	Ülkenin, AB nezdinde veri transferinde güvenli ülke statüsünde olup olmadığını göstermektedir.	Avrupa Komisyonu

Kaynak: Çeşitli kaynaklardan yazar tarafından tasnif edilmiştir.

4.2.1.3. Veri Analizi

Ekonometride kişiler, firmalar ve ülkeler gibi yatay kesit gözlemlerinin belirlenmiş bir zaman aralığı içinde biraraya getirilmesiyle elde edilen veriler panel veri olarak adlandırılmaktadır. Birim ve zaman boyutlarına ait gözlem sayılarının farklılığına göre ile panel veriye de farklılaşan isimlendirmeler yapılmakta ve farklı tahmin metodları tercih edilmektedir. Örneğin, birim boyutu zaman boyutundan daha çok gözlem içeriyorsa bu model kısa panel veri modeli şeklinde isimlendirilmektedir. Bu modellerde zaman boyutuna ilişkin yapılan gözlem sayısının küçük örneklem özelliğine sahip olduğu bilinen bir durumdur. Bu tür örnekleme haiz modellerin zaman boyutunda görülebilecek durağan dışılıktan kaynaklanan sahte regresyon kuşkusu da barındırmadığı düşünülmektedir (Baltagai, 2005, s. 237-238). Araştırma kapsamında kullanılan veri setinin zaman boyutunda 11 adet gözlem içermesi sebebiyle zaman boyutunun küçük örneklem özelliği gösterdiği değerlendirilmiş ve durağanlık süreçlerinin incelenmesi amacıyla yapılan Panel Birim Kök testleri uygulanmamıştır.

Bir dönemde görülen iktisadi bir karar, büyük oranda geçmişten gelen tecrübe ve davranışların etkisinde olacağından, iktisadi bir ilişki analiz edilirken değişkenlere ait gecikmeli değerlerin de açıklayıcı unsurlar olarak denkleme dahil edilmesi önemli bir husustur. Panel veri modellemelerinde de dinamik yapıya sıklıkla başvurulmaktadır. Dinamik panel veri modellerinin statik modellerden farkı, gecikmeli değişkenlerin model içinde yer almasıdır. Dinamik modellemeler genel olarak; dağıtılmış gecikmeli modeller ve otoregresif modeller şeklinde iki grupta incelenmektedir. Otoregresif dinamik modellemelerde, bağımlı değişkene ilişkin gecikmeli değer(ler) bağımsız değişken(ler) şeklinde denkleme yer alırken; dağıtılmış gecikmeli dinamik modellerde ise, bağımsız

değişken(ler)e ilişkin gecikmeli değeri(ler) bağımsız değişken(ler) şeklinde denklemde bulunmaktadır (Tatoğlu, 2018, s. 114).

Bu araştırmada, değişkenler arasındaki dinamik ilişkileri yakalayabilmek ve içsellik sorununu çözümlmek amacıyla otoregresif dinamik panel veri yöntemlerinden Genelleştirilmiş Momentler yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir. Genelleştirilmiş Momentler yöntemi (GMM), modelin belirsizliğinden ve içsellikten kaynaklanan sorunların giderilmesinde kullanılan bir tahmin yöntemidir (Baltagi, 2005, s. 135-136; Imam ve Jacops, 2007, s. 16).

En Küçük Kareler (EKK) tahminlerinde, modeldeki gecikmeli değerler tahminlerin büyük N değerleri için bile yanlı olmasına neden olmaktadır (Nickell, 1981). Söz konusu yanlılık T değeri büyüdükçe azalmaktadır fakat yanlılığın sifira yakınsaması için çok büyük t değerlerine ihtiyaç duyulmaktadır (Judson ve Owen, 1999). Bu nedenle küçük T değerleri için bile tutarlı olan, Arellano ve Bond'un (1991) önerdiği GMM tahminleri panel model tahminlerinde yaygın kullanıma sahiptir (Arellano ve Bond, 1991).

GMM tahmincileri birinci farklar GMM tahmini ve sistem GMM tahmini olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci farklar GMM tahmini içsel değişkenlerin gecikmelerini araç değişkenler olarak kullanmaktadır (Arellano ve Bond, 1991; Holtz-Eakin ve diğerleri, 1988). Sistem GMM yaklaşımında ise değişkenlerin seviyelerini içeren bilgi seti farklı moment koşulları kullanılarak tahminlerde kullanılmaktadır (Blundell ve Bond, 1998). Bu araştırma modelinde de Arellano ve Bover/Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler tahmincisi tercih edilmiştir.

Birinci fark GMM tahmincisi, şayet otoregresif parametre sayısı çok sayıda veya birim etki varyansının artık hatanın varyansına oranı çok yüksekse, zayıf çıkmaktadır. Benzer şekilde, dengesiz panel veri seti ile çalışılıyorsa ya da T değeri küçükse, yine birinci fark tahmincisi zayıf çıkmaktadır. Dengesiz panel veride bir değişkene ait veri olmadığında birinci fark olarak dönüştürülmüş veri ve gecikmeli değerleri de kayıp veri olacaktır (Tatoğlu, 2018, s. 36). Bu nedenle, birinci fark olarak dönüştürülmüş veri yerine ileri ortogonal sapmalar yöntemi önerilmektedir. Arellano ve Bover (1995), dinamik panel

veri modellemeleri için bu yöntemden faydalanarak küçük T ve hatta dengesiz modeller için dahi etkili olabilecek bir araç değişken tahmincisini önermişlerdir (Arellano ve Bover, 1995). Arellano ve Bover/Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler tahmincisinde birinci farklar metodunda yapıldığı gibi cari dönem değerlerinden bir önceki dönem değer farkı alınmamaktadır. Onun yerine, seçilen bir değişkene ait tüm olası gelecek değerlerin ortalamalarının farkına başvurulmaktadır. Bu sayede, dengesiz panel veri setlerinin birinci farklar yönteminde ortaya çıkan veri kaybı da önlenmektedir.

Denklem 1’de yer alan statik panel veri modelinden hareket edildiğinde;

$$Y_{i,t} = X'_{i,t}\beta + Z'_i\gamma + v_{i,t} \quad (3)$$

Denklem 3’te Z_i zamana bağlı değişmez değişkenleri, $X_{i,t}$ ise zaman ve birimlere göre değişebilen değişkenleri içerebilmektedir. Denklem 1 vektörel formda denklem 4’teki gibi ifade edilebilir.

$$Y_i = W_i\eta' + v_i \quad (4)$$

Denklemde yer alan $\eta' = (\beta', \gamma')$, $W_i = [X_i, l_T, Z'_i]$ ve l_T T boyutunun birim vektörüdür. Tek yönlü hata bileşenleri modeli ele alındığında kalıntılar;

$$v_i = \mu l_T + u_i \quad (5)$$

Şeklinde gösterilebilir. Genel olarak $E(v_i v'_i | W_i)$, $W_i = [(X'_i Z'_i)']$ ’ye kısıtsız bağımlı olacaktır.

Arellano ve Bover denklem 3’teki eşitliği, sistem dönüşümünü kullanarak aşağıdaki şekilde elde etmişlerdir.

$$H = \begin{bmatrix} C \\ 1'_T/T \end{bmatrix} \quad (6)$$

İfadede yer alan C , $Cl_T=0$ şartını sağlayan satır $(T-1)$ 'in herhangi bir $(T-1) \times T$ boyutlu matrisini belirtmektedir. Örneğin C , grup içi operatörün ya da birinci fark operatörünün ilk $(T-1)$ satırı olursa, dönüştürülmüş kalıntı;

$$v_i^+ = H v_i = \begin{bmatrix} C v_i \\ \bar{v}_i \end{bmatrix} \quad (7)$$

şeklinde ifade edilir. Açıklayıcı değişkenlerin tamamı, bu ilk $(T-1)$ eşitliği için geçerli olan araçlardır. m_i 'nin, μ_i ile korelasyonsuz olan W_i 'nin bir alt kümesi olduğu ve m_i 'nin boyutunun η 'in boyutuna eşit ya da ondan büyük olduğu varsayalım. Hausman ve Taylor'ın (1981) çalışmasında $X=[X_1, X_2]$ ve $Z=[Z_1, Z_2]$ 'dir. Burada X_1 ve Z_1 , $N \times k_1$ ve $N \times g_1$ boyutlu dışsal değişkenler; X_2 ve Z_2 , $N \times k_2$ ve $N \times g_2$ boyutlu birim etki ile korelasyonlu değişkenlerdir. Bu durumda m_i , X_1 ve Z_1 değişkenlerini içermektedir. Tam dönüştürülmüş sistem için geçerli olan araç değişkenine ait matris denklemleri 8'deki gibidir.

$$M_i = \begin{bmatrix} w_i' & \dots & \dots & 0 \\ \dots & \ddots & \dots & \dots \\ \dots & \dots & w_i' & \dots \\ 0 & \dots & \dots & m_i' \end{bmatrix} \quad (8)$$

Moment koşulu ise

$$E(M_i' H v_i) = 0 \quad (9)$$

Şeklindedir. Burada $\bar{H} = I_N \otimes H$ ve $\hat{\Omega} = I_N \otimes \Omega$ 'dir. Denklem 3'ün $M' \bar{H}$ ile önden çarpılması ile aşağıdaki eşitlik elde edilmektedir.

$$M' \bar{H} Y = M' \bar{H} W_\eta + M' \bar{H} v \quad (10)$$

Bu modelinde genelleştirilmiş en küçük kareler yöntemi ile tahmini Arellano ve Bover tahmincisine ulaşılmaktadır. Bu durumda η şu şekilde tahmin edilecektir.

$$\hat{\eta} = \left[M' \bar{H}' M (M' \bar{H} \hat{\Omega}^+ \bar{H}' M)^{-1} \right]^{-1} W' \bar{H}' M (M' \bar{H} \hat{\Omega}^+ \bar{H}' M)^{-1} M' \bar{H} Y \quad (11)$$

Uygulamada dönüştürülmüş sistemin varyans kovaryans matrisi $\hat{\Omega}^+ = H \Omega M'$ yerine, tutarlı olan aşağıda yer alan tahmincisi tercih edilmektedir.

$$\hat{\Omega}^+ = \frac{\sum_{i=1}^N \hat{u}_i^+ \hat{u}_i^{+'}}{N} \quad (12)$$

Denklemden yer alan \hat{u}_i^+ , tutarlı başlangıç tahmininden elde edilmiş kalıntılardır. Kısaca, orijinal ve dönüştürülmüş eşitlikler şeklinde iki sistemli bir eşitlik oluşturulmakta ve bu durum birlikte sistem şeklinde tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Bu sebeple Sistem GMM tahmincisi şeklinde anılmaktadır.

Arellano ve Bond (1991), GMM yönteminde faydalanılan araç değişkenlerin geçerliliğini diğer bir ifadeyle aşırı tanımlama kısıtlamalarının geçerliliğini sınamak amacıyla Sargan testinin kullanılmasını önermiştir. Modelde yer alan araç değişkenler gerçekten dışsallık içeriyorsa, kalıntıların açıklayıcı değişkenlerle korelasyonsuz olması beklenmektedir. Sargan testi için sıfır ve alternatif hipotezler şu şekilde olmaktadır;

H_0 : Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerlidir.

H_1 : Aşırı tanımlama kısıtlamaları geçerli değildir.

Diğer yandan Arellano ve Bond (1991), GMM modelinde otokorelasyonu sınamak üzere de bir test önermişlerdir. GMM tahmincisi birinci mertebeden otokorelasyona dirençli olmasına rağmen tahmincinin etkin olabilmesi için ikinci mertebeden otokorelasyonun bulunmaması gerekir. Arellano ve Bond'un (1991) önerdiği birinci fark hatalarındaki otokorelasyon testi adına oluşturulan sıfır ve alternatif hipotezler şu şekilde gösterilmektedir;

H₀: Otokorelasyon yoktur. H₁: Otokorelasyon vardır.

4.2.1.4. Analiz Sonucu

Çalışmanın bu bölümünde analizin sonucunda elde edilen çıktılar değerlendirilerek sunulmuştur. Araştırma modellerinde kullanılan değişkenlere ait betimsel değerler Tablo 4'te gösterilmektedir.¹¹

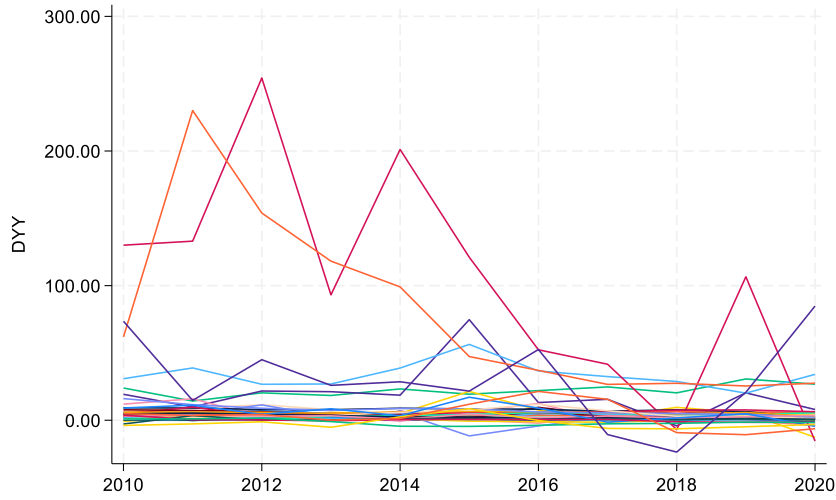
Tablo 4: Değişkenlerin Betimsel İstatistikleri

Değişkenler	Gözlem Sayısı	Ortalaması	Standart Sapması	Minimum	Maksimum
DYY	715	6.700	21.051	-23.627	254.224
KBG	714	1.562	3.730	-19.244	23.999
DTH	710	97.733	76.089	20.723	442.620
DK	715	0.484	0.504	0.000	1.645
NAO	715	1.114	1.161	-1.854	11.483
EO	690	3.709	5.065	-2.540	32.354
HE	715	0.645	0.931	-1.604	2.335
HU	715	0.540	1.029	-1.754	2.130

DYY değişkeninin minimum -23.627 ile maksimum 254.224 değerleri arasında 6.7 ortalama etrafında 21.051 standart sapma değeri ile dağıldığı görülmektedir. Değişkenin birimlere özgü zaman seyir grafiği Grafik 1'de sunulmaktadır.

¹¹ Kukla değişkenlere ait betimsel istatistikler raporlanmamıştır.

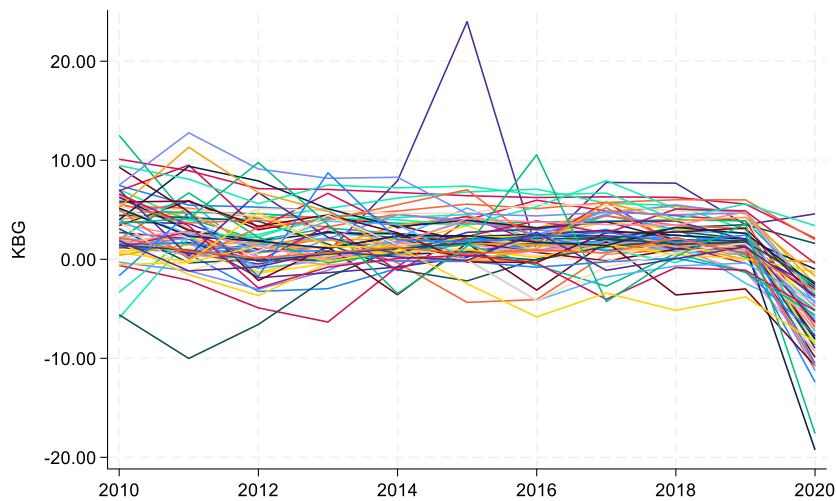
Grafik 1: DYY Değişkeninin Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

KBG değişkeninin, minimum -19.244 ile maksimum 23.999 değerleri etrafında 1.562 ortalama etrafında 3.73 standart sapma değeri ile dağıldığı görülmektedir. Değişkenin birimlere özgü zaman seyir grafiklerine Grafik 2’de yer verilmektedir.

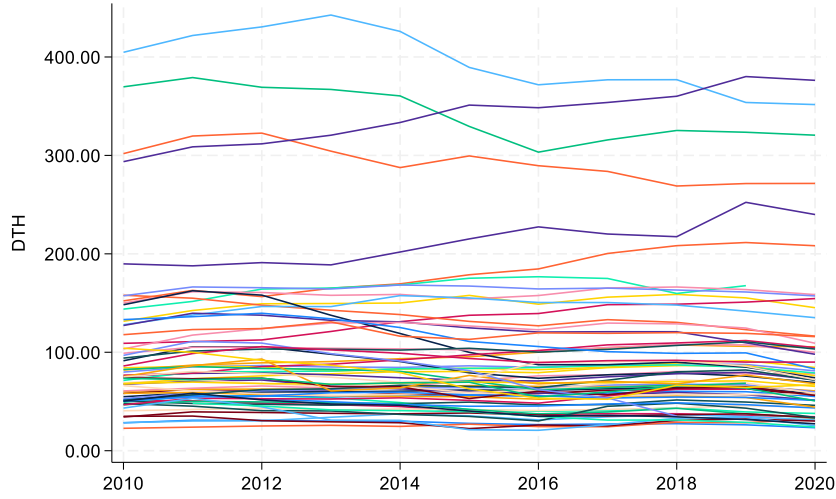
DTH değişkeninin, minimum 20.723 ile maksimum 442.62 değerleri etrafında 97.733 ortalama etrafında 76.089 standart sapma değeri ile dağıldığı görülmektedir. Değişkenin birimlere özgü zaman seyir grafiklerine Grafik 3’te yer verilmektedir.

Grafik 2: KBG Değişkeninin Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

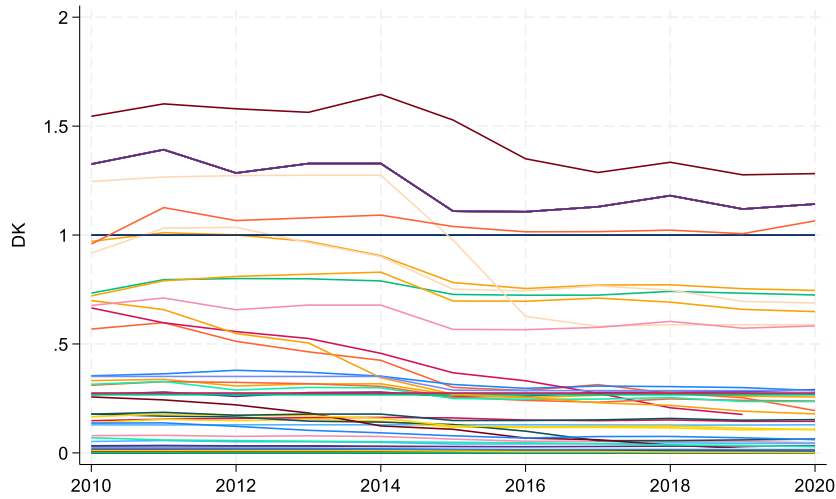

DK değişkeninin, minimum 0 ile maksimum 1.645 değerleri etrafında 0.484 ortalama etrafında 0.504 standart sapma değeri ile dağıldığı görülmektedir. Değişkenin birimlere özgü zaman seyir grafiklerine Grafik 4'te yer verilmektedir.

Grafik 3: DTH Değişkeninin Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

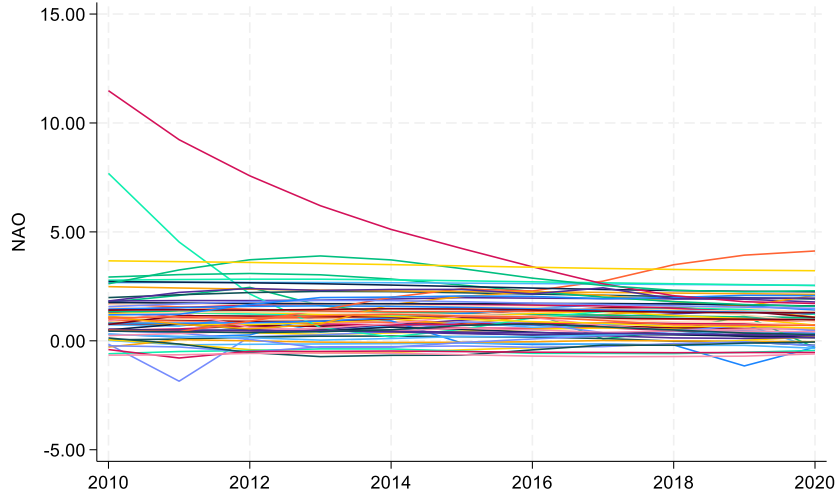

Grafik 4: DK Değişkeninin Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

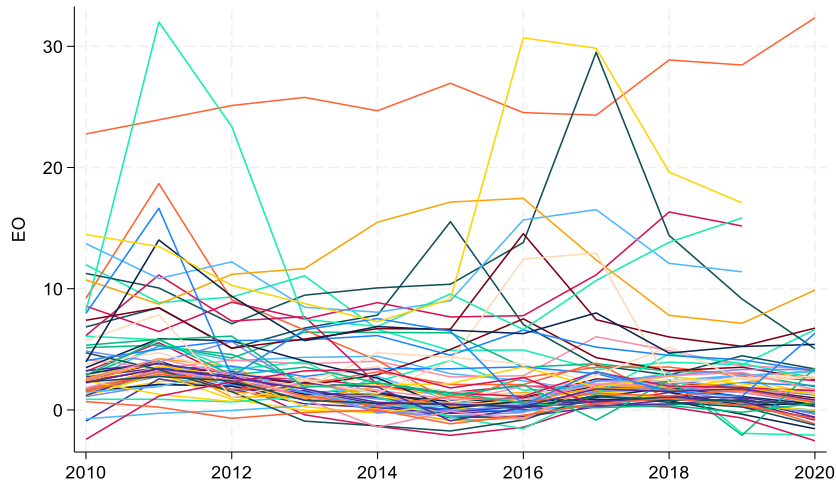
NAO değişkeninin, minimum -1.854 ile maksimum 11.483 değerleri etrafında 1.114 ortalama etrafında 1.161 standart sapma değeri ile dağıldığı görülmektedir. Değişkenin birimlere özgü zaman seyir grafiklerine Grafik 5'te yer verilmektedir.

Grafik 5: NAO Değişkeninin Birimlere zg Zaman Seyir Grafikleri

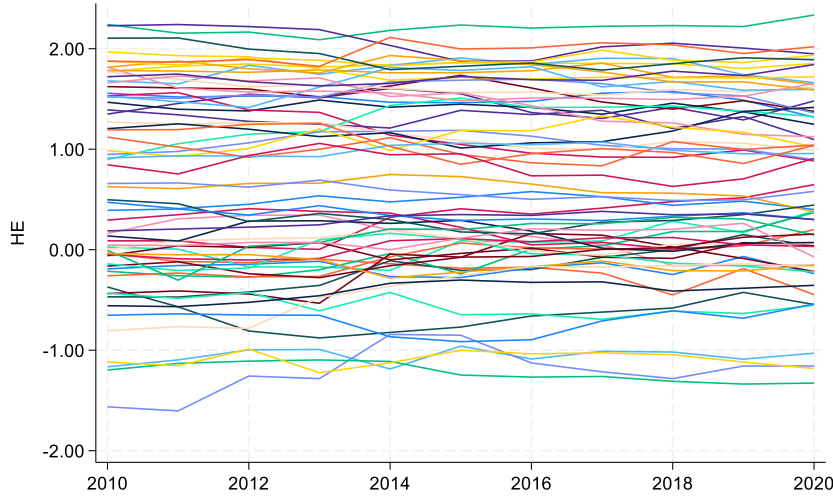
EO değişkeninin, minimum -2.54 ile maksimum 32.354 değerleri etrafında 3.709 ortalama etrafında 5.065 standart sapma değeri ile dağıldığı görülmektedir. Değişkenin birimlere özgü zaman seyir grafiklerine Grafik 6'da yer verilmektedir.

Grafik 6: EO Değişkeninin Birimlere zg Zaman Seyir Grafikleri

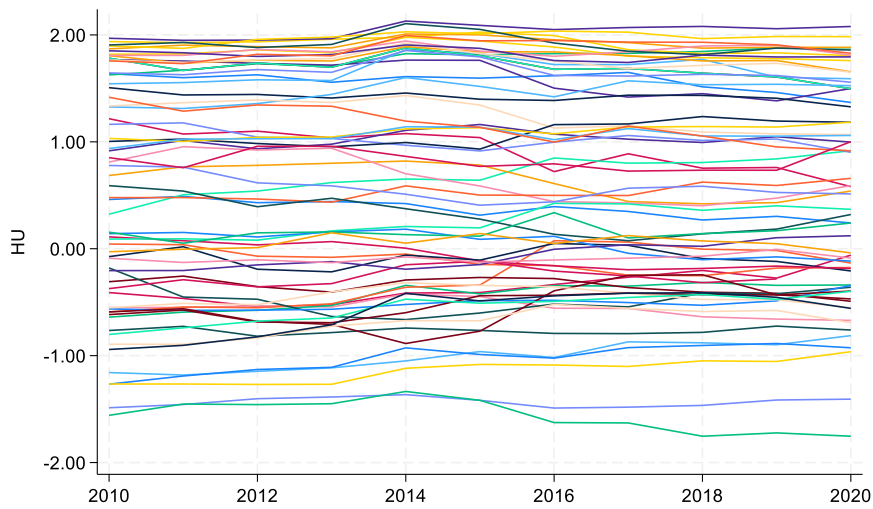
HE değişkeninin, minimum -1.604 ile maksimum 2.335 değerleri etrafında 0.645 ortalama etrafında 0.931 standart sapma değeri ile dağıldığı görülmektedir. Değişkenin birimlere özgü zaman seyir grafiklerine Grafik 7’de yer verilmektedir.

Grafik 7: HE Değişkeninin Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

HU değişkeninin, minimum -1.754 ile maksimum 2.13 değerleri etrafında 0.54 ortalama etrafında 1.029 standart sapma değeri ile dağıldığı görülmektedir. Değişkenin birimlere özgü zaman seyir grafiklerine Grafik 8’de yer verilmektedir.

Grafik 8: HU Değişkeninin Birimlere Özgü Zaman Seyir Grafikleri

Değişkenlere ait Histogram ve Box-Plot grafikleri eklerde sunulmuştur. (EK 2-3)

Araştırma modellerinde yer alan değişkenlere ilişkin korelasyon matrisi Tablo 5'te sunulmaktadır.¹²

Tablo 5: Değişkenlere İlişkin Korelasyon Matrisi

	DYY	KBG	DTH	DK	NAO	EO	HE	HU
DYY	1.000 -							
KBG	0.019 [0.614]	1.000 -						
DTH	0.408*** [0.000]	0.074* [0.053]	1.000 -					
DK	0.243*** [0.000]	-0.165*** [0.000]	0.205*** [0.000]	1.000 -				
NAO	0.004 [0.916]	0.029 [0.443]	-0.003 [0.938]	-0.207*** [0.000]	1.000 -			
EO	-0.087** [0.022]	0.034 [0.372]	-0.228*** [0.000]	-0.314*** [0.000]	0.241*** [0.000]	1.000 -		
HE	0.160*** [0.000]	-0.112*** [0.003]	0.371*** [0.000]	0.512*** [0.000]	-0.273*** [0.000]	-0.525*** [0.000]	1.000 -	
HU	0.145*** [0.000]	-0.102*** [0.008]	0.309*** [0.000]	0.508*** [0.000]	-0.249*** [0.000]	-0.447*** [0.000]	0.935*** [0.000]	1.000 -

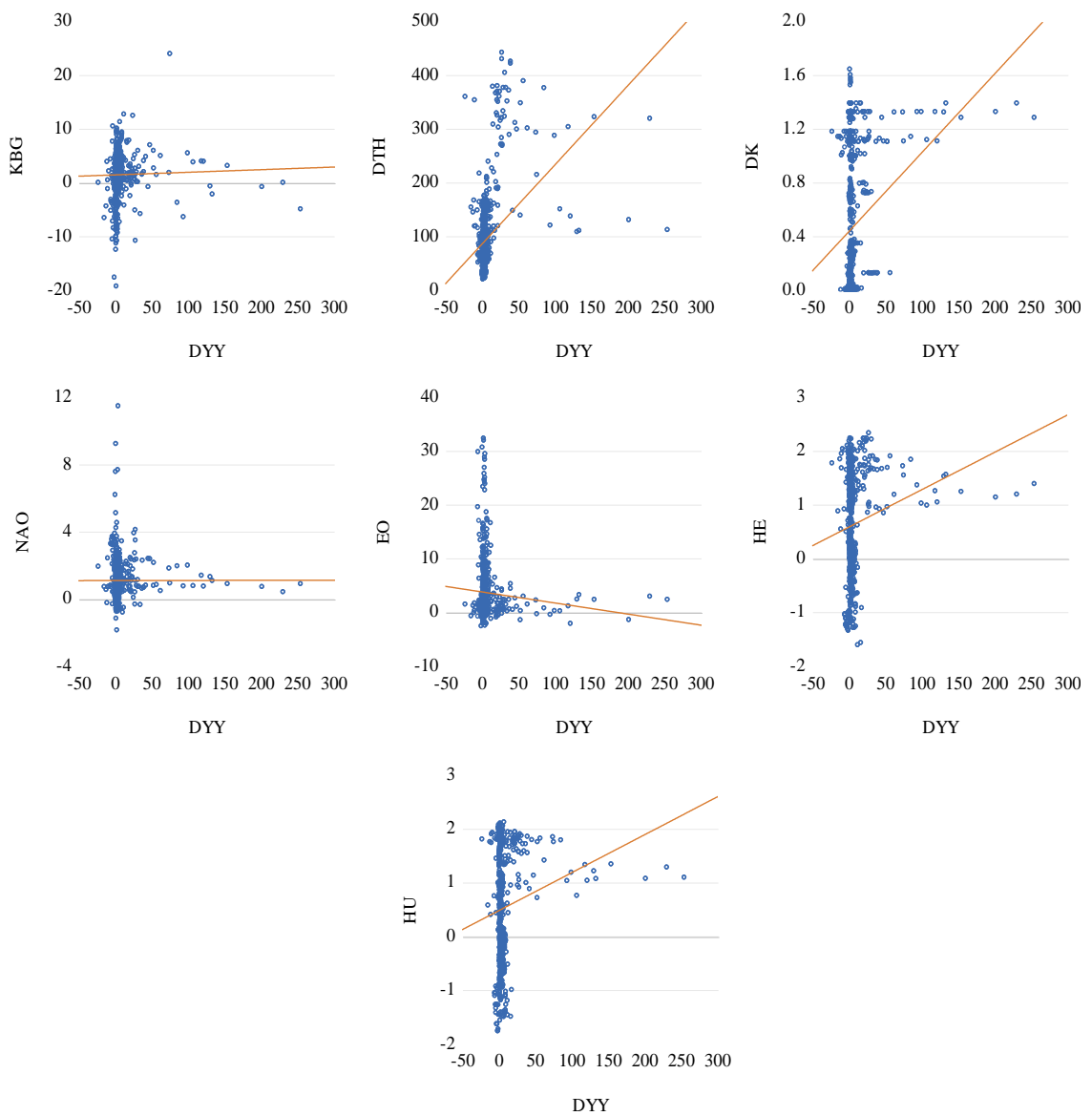
*** (%1), ** (%5) ve * (%10) anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir, [köşeli parantezin içi anlamlılık değerini gösterir]

Tablonun incelenmesinden bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında mevcut olan korelasyon katsayılarının -0.087 ile 0.408 arasında değişkenlik gösterdiği görülebilmektedir. DYY ile EO arasında negatif ve istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı ve çok zayıf bir korelasyon söz konusu iken ($R_{XY}:-0.087$, $p<0.05$), DYY ile KGB ve NAO arasındaki korelasyon katsayılarının istatistiksel olarak anlamsız olduğu ($p>0.10$) ve pozitif yöndeki diğer korelasyonların ise istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve çok zayıf ile zayıf şiddetlerde olduğu görülmektedir ($0<R_{XY}<0.5$, $p<0.01$). Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarına bakıldığında ise -0.447 ile 0.935 arasında değişen korelasyon katsayıları görüldüğü söylenebilir.

¹² Kukla değişkenler için korelasyon katsayıları hesaplanmamıştır.

Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonel ilişkilerin görsel olarak incelenebilmesi için Saçılım grafikleri Grafik 9'da sunulmuştur. Grafikler incelendiğinde DYY değişkeni ile en yüksek korelasyonel ilişkiye sahip bağımsız değişkenin DTH olduğu, bu korelasyonel ilişkiyi büyüklük olarak DK, HE, HU ve negatif yöndeki EO değişkenlerinin izlediği söylenebilir. Tüm değişkenler arasındaki saçılım grafikleri matrisi eklerde sunulmuştur (EK 4).

Grafik 9: Değişkenler Arası Saçılım Grafikleri

Araştırma modeli 1'e ait Arellano ve Bover/Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş İki Aşamalı Momentler Tahmini bulguları Tablo 6'daki gibidir.

Tabloda Diagnostik testler incelendiğinde modelde birinci mertebeden ($z=-1.162$, $p>0.10$) ve ikinci mertebeden ($z=1.115$, $p>0.10$) otokorelasyon sorunlarına rastlanmadığı görülmektedir. Sargan test istatistikleri doğrultusunda aşırı tanımlama kısıtlaması veya araç değişken geçerlilik sorunu olmadığı görülmüştür ($\chi^2(55)=60.694$, $p>0.10$).

Tablo 6: Model 1 Arellano ve Bover/Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler İki Aşamalı Tahmin Bulguları

Bağımlı Değişken: DYY						
Değişken	β	S.H.	z	p	95% Alt Sınır	95% Üst Sınır
DYY _{t-1}	0.334***	0.002	181.530	[0.000]	0.331	0.338
KBG _t	0.512***	0.024	20.950	[0.000]	0.464	0.560
DTH _t	-0.259***	0.007	-36.240	[0.000]	-0.273	-0.245
DK _t	20.745***	2.582	8.030	[0.000]	15.683	25.806
NAO _t	-8.310***	0.228	-36.480	[0.000]	-8.757	-7.864
EO _t	0.225***	0.058	3.870	[0.000]	0.111	0.339
HE _t	2.631**	1.113	2.370	[0.018]	0.451	4.812
HU _t	46.200***	0.759	60.880	[0.000]	44.713	47.688
VKY _t	-7.610***	0.325	-23.400	[0.000]	-8.247	-6.973
Diagnostik Testler						
Arellano-Bond Otokorelasyon Testi				AR(1)	$z=-1.162$	[0.245]
				AR(2)	$z=1.115$	[0.265]
Sargan Testi					$\chi^2(55)=60.694$	[0.191]

*** (%1), ** (%5) ve * (%10) anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir, [köşeli parantezin içi anlamlılık değerini gösterir], AR(1): birinci mertebeye otokorelasyon testi, AR(2): İkinci mertebeye otokorelasyon testi, z: Z test istatistiği, χ^2 : Ki-Kare Test istatistiği, [köşeli parantezin içi anlamlılık değerini gösterir], (parantezin içleri test serbestlik derecelerini içerir.)

Modeldeki açıklayıcı değişkenler için tahmin edilen katsayılar incelendiğinde;

Doğrudan yabancı yatırımlar değişkeninin bir dönem gecikmeli değerlerinin cari dönem doğrudan yabancı yatırımı üzerinde istatistiksel olarak %1 anlamlı ve pozitif bir etkiye

sahip olduğu saptanmıştır ($\theta=0.334$, $p<0.01$). Diğer bir ifade ile analiz edilen dönem aralığı süresince panel kapsamındaki ülkelerde 1 dönem önceki doğrudan yabancı yatırımlarındaki artışların/azalışların cari dönem doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı görülmektedir.

Kişi başı milli gelir (KBG) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlı ve pozitif olduğu görülmüştür ($\beta_1=0.512$, $p<0.01$). Diğer bir ifade ile incelenen dönem aralığında panelde yer alan ülkelerde kişi başı gelirdeki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Dış ticaret hacmi (DTH) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlı ve negatif olduğu görülmüştür ($\beta_2=-0.259$, $p<0.01$). Diğer bir ifade ile incelenen dönem boyunca panelde yer alan ülkeler için dış ticaret hacminin artması/azalması doğrudan yabancı yatırımları azaltmaktadır/artırmaktadır.

Döviz kuru (DK) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlı ve pozitif olduğu görülmüştür ($\beta_3=20.745$, $p<0.01$). Diğer bir ifade ile incelenen dönem boyunca panelde yer alan ülkelerde döviz kurundaki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Nüfus artış oranı (NAO) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlı ve negatif olduğu görülmüştür ($\beta_4=-8.310$, $p<0.01$). Diğer bir ifade ile incelenen dönem boyunca panelde yer alan ülkeler için nüfus artış oranının artması/azalması doğrudan yabancı yatırımları azaltmaktadır/artırmaktadır.

Enflasyon oranı (EO) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlı ve pozitif olduğu görülmüştür ($\beta_5=0.225$, $p<0.01$). Diğer bir ifade ile incelenen dönem boyunca panelde yer alan ülkelerde enflasyon oranındaki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Hükümet etkinliği (HE) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık düzeyinde ve pozitif olduğu görülmüştür ($\beta_6=2.631$, $p<0.05$). Diğer bir ifade ile incelenen dönem boyunca panelde yer alan ülkelerde hükümet etkinliğindeki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Hukukun üstünlüğü (HU) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde ve pozitif olduğu görülmüştür ($\beta_7=46.200$, $p<0.01$). Diğer bir ifade ile incelenen dönem boyunca panelde yer alan ülkelerde hukuk üstünlüğündeki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Verileri koruma yasalarının varlığı (VKY) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık düzeyinde ve negatif olduğu görülmüştür ($\beta_8=-7.610$, $p<0.01$). Diğer bir ifade ile incelenen dönem boyunca panelde yer alan ülkeler için ulusal düzeyde geçerli bir veri koruma yasası varlığının doğrudan yabancı yatırımları azalttığı, söz konusu yasal düzenlemenin mevcut olmamasının ise doğrudan yabancı yatırımları artırdığı söylenebilir.

Araştırma modeli 2'ye ait Arellano ve Bover/Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş İki Aşamalı Momentler Tahmini bulguları ise Tablo 7'de sunulmaktadır. Tabloda Diagnostik testler incelendiğinde modelde birinci mertebeden ($z=-1.162$, $p>0.10$) ve ikinci mertebeden ($z=1.111$, $p>0.10$) otokorelasyon sorunlarına rastlanmadığı görülmektedir. Sargan test istatistikleri doğrultusunda aşırı tanımlama kısıtlaması veya araç değişken geçerlilik sorunu olmadığı görülmüştür ($\chi^2(52)=57.484$, $p>0.10$).

Tablo 7: Model 2 Arellano ve Bover/Blundell ve Bond Sistem Genelleştirilmiş Momentler İki Aşamalı Tahmin Bulguları

Bağımlı Değişken DYY						
Değişken	δ	S.H.	z	p	95% Alt Sınır	95% Üst Sınır
DYY _{t-1}	0.327***	0.002	163.550	[0.000]	0.323	0.331
KBG _t	0.503***	0.022	22.600	[0.000]	0.460	0.547
DTH _t	-0.210***	0.007	-28.090	[0.000]	-0.225	-0.195
DK _t	13.873***	2.194	6.320	[0.000]	9.574	18.173
NAO _t	-8.561***	0.295	-28.980	[0.000]	-9.140	-7.982
EO _t	0.186***	0.060	3.090	[0.002]	0.068	0.304
HE _t	3.757**	0.820	4.580	[0.018]	2.150	5.365
HU _t	47.155***	1.032	45.690	[0.000]	45.132	49.177
GU _t	22.325***	5.244	4.260	[0.000]	12.047	32.602
Diagnostik Testler						
Arellano-Bond Otokorelasyon Testi				AR(1)	z=-1.162	[0.245]
				AR(2)	z=1.111	[0.267]
Sargan Testi					$\chi^2(52)=57.484$	[0.279]

*** (%1), ** (%5) ve * (%10) anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir, [köşeli parantezlerin içi anlamlılık değerini göstermektedir], AR(1): birinci mertebeye otokorelasyon testi, AR(2): İkinci mertebeye otokorelasyon testi, z: Z test istatistiği, χ^2 : Ki-Kare Test istatistiği, [köşeli parantezlerin içi anlamlılık değerini göstermektedir], (parantezlerin içi test serbestlik derecelerini içerir.)

Modeldeki açıklayıcı değişkenler için tahmin edilen katsayılar incelendiğinde;

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) değişkeninin bir dönem gecikmeli değerlerinin cari dönem doğrudan yabancı yatırımı üzerinde istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($\Phi = 0.327$, $p < 0.01$). Çalışma dönemi boyunca panel dahilindeki ülkelerde 1 dönem önceki doğrudan yabancı yatırımlarındaki artışların/azalışların cari dönem doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı görülmektedir.

Kişi başı milli gelir (KBG) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve pozitif yönlü olduğu görülmüştür ($\delta_1 = 0.503$, $p < 0.01$). Çalışma dönemi boyunca panelde yer alan ülkelerde kişi başı gelirdeki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Dış ticaret hacmi (DTH) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve negatif yönlü olduğu görülmüştür ($\delta_2 = -0.210$, $p < 0.01$). Çalışma dönemi boyunca panelde yer alan ülkelerde dış ticaret hacminin artması/azalması doğrudan yabancı yatırımları azaltmaktadır/artırmaktadır.

Döviz kuru (DK) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve pozitif olduğu görülmüştür ($\delta_3 = 13.873$, $p < 0.01$). Çalışma dönemi boyunca panelde yer alan ülkelerde döviz kurundaki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Nüfus artış oranı (NAO) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve negatif olduğu görülmektedir ($\delta_4 = -8.561$, $p < 0.01$). Çalışma dönemi boyunca panel dahilindeki ülkeler için nüfus artış oranının artması/azalması doğrudan yabancı yatırımları azaltmaktadır/artırmaktadır.

Enflasyon oranı (EO) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve pozitif olduğu görülmüştür ($\delta_5 = 0.186$, $p < 0.01$). Çalışma dönemi boyunca panel dahilindeki ülkelerde enflasyon oranındaki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Hükümet etkinliği (HE) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlara olan etkisinin istatistiksel olarak %5 anlamlılık seviyesinde ve pozitif olduğu görülmüştür ($\delta_6 = 3.757$, $p < 0.05$). Çalışma dönemi boyunca panel dahilindeki ülkelerde hükümet etkinliğindeki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Hukukun üstünlüğü (HU) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve pozitif olduğuna ulaşılmıştır ($\delta_7 = 47.155$, $p < 0.01$). Çalışma dönemi boyunca panelde yer alan ülkelerde hukukun üstünlüğündeki artışların/azalışların doğrudan yabancı yatırımları artırdığı/azalttığı söylenebilir.

Avrupa Birliği standartlarına uygun olarak güvenli ÷lke statüsünde olma (GÜ) değişkeninin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin ise istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde ve pozitif yönlü olduğu gör÷lmüştür ($\delta_8=22.325$, $p<0.01$). Çalışma dönemi boyunca panel dahilindeki ÷lkeler için kişisel verilerin uluslararası aktarımının ve güvenliğinin sağlanması noktasında AB standartlarına uygun bir güvenli ÷lke statüsünde olmanın doğrudan yabancı yatırımları artırdığı, söz konusu statüde olmamanın ise doğrudan yabancı yatırımları azalttığı söylenebilir.

SONUÇ

Bu çalışmada, gelişmiş ve gelişme yolunda olan ülkeler açısından kurumsal-politik değişkenler içerisinde sayıldığı öngörülen “uluslararası kişisel veri transferinde ve güvenliğinde koruma yasalarının varlığı” ve “uluslararası kişisel veri transferinde ve güvenliğinin sağlanmasında AB tarafından güvenli ülke statüsünde kabul edilme” değişkenlerinin doğrudan yabancı yatırım girişleri ile olan ilişkisi incelenmektedir. Çalışma konusunda bu değişkenlerin seçilmesinin nedeni, 1990’lı yıllardan itibaren iletişim ağlarındaki yüksek hız ve kapasite artışı ve son dönemlerde yaşanan küresel finans krizi ve yakın zamandaki Covid-19 pandemi döneminde hizmetlerin dijitalleşmesiyle birlikte “veri”nin yirmi birinci yüzyılın siyah altını ve en kıymetli sermayesi olarak görülmesi ve buna bağlı olarak uluslararası veri transferleri ve bu verilerin güvenliği konularının küresel ticari faaliyetlerde önemli hale gelmesidir. Dolayısıyla, bu iktisadi hareketliliğin dışında kalmak istemeyen ülkeler de, özellikle kişisel verilerin sınır ötesine kontrolsüz aktarılmasını önleme ve ulusal güvenlik boyutu sebebiyle veri transferi konusuna ayrı bir hassasiyet göstermeye başlamışlardır. Bu kapsamda çeşitli ülkelerde ulusal düzlemde mevzuatlar geliştirilmekle birlikte BM, OECD, AB gibi çeşitli birliklerde de yönerge, direktif ve uluslararası anlaşmalar yoluyla veri transferi ve güvenliğine yönelik düzenlemeler oluşturmuşlardır. Dünya Bankasının yayımladığı 2021 verilerinden, dünya genelinde 194 ülkeden 134’ünde (%71) bu alanda bir veri koruma yasasının bulunduğu, % 9’unda taslak aşamada bir yasanın bulunduğu ancak %15’inde ise herhangi bir yasal düzenlemenin bulunmadığı, dolayısıyla kişisel veri transferi konusunun dünya genelinde önemli hale geldiği bu yönde yapılan düzenleme sayısından da anlaşılabilir. ¹³ Diğer yandan, AB’nin Dijital Tek Pazar Stratejisi kapsamında dijital verilerin sorunsuz şekilde sınır ötesine akışını sağlamak ve ayrıca dijital verinin güvenliğinin sağlanması amaçları da kişisel verilerin korunması ve transferinin uluslararası ekonomideki önemini gösteren diğer bir düzenlemedir. AB’nin Dijital Tek Pazarın sağlıklı işleyişini sağlayabilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu dijital verinin sorunsuz şekilde sınırlararası akışını sağlayabilmek için kabul ettiği en önemli düzenlemelerden biri kuşkusuz GDPR’dır. Uygulanabilirliği AB bölgesi ile sınırlı

¹³ Ülke detayları için bakınız, <https://unctad.org/page/data-protection-and-privacy-legislation-worldwide>.

olmayan, AB vatandaşlarının yaşadığı yere bakılmaksızın, hizmet aldığı işlemler ilgili olarak kişisel verilerinin işlenebildiği her yerde ve her işletmede uygulanabilir olan GDPR bu yönüyle kişisel verilerin korunması ve veri mahremiyetinin sağlanması amacıyla oluşturulan en önemli hukuki metinlerden biri olarak görülmektedir. GDPR, dijitalde ihtiyaç durulan kişisel veri akışını disiplin altına alırken, birden fazla ülkede yatırım yapan DYY’lerin ihtiyacı olan sınırötesi veri akışını da gerek Birlik içinde gerekse dışında yeknesaklığa kavuşturmaktadır. Bu sebeple, çalışmanın konusu da uluslararası kişisel veri transferi ve güvenliği faktörünün ülkelerin kalkınmalarında önemli bir yere sahip olan ve kişisel verilerin sınırötesi transferine doğası gereği ihtiyaç duyan çok uluslu yapıdaki doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) üzerindeki etkisinin belirlenmesine yönelik olmuştur.

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin çok hızlı geliştiği günümüzde, bu tez çalışmasının birkaç açıdan değerli olduğu düşünülmektedir. Öncelikle ve en önemlisi, daha önce DYY ile ilgili hiçbir çalışmada yer almayan “uluslararası kişisel veri transferinde ve güvenliğinde ulusal koruma yasalarının varlığı” ve “uluslararası kişisel veri transferinde ve güvenliğinin sağlanmasında AB tarafından güvenli ülke statüsünde kabul edilme” değişkenleri ile DYY arasındaki ilişki uygulamalı bir analize konu edilmiştir. İkinci olarak, DYY’yi etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik literatüre yeni değişkenler ekleyerek bu alandaki literatür boşluğuna katkı sağlanmaktadır. Üçüncü olarak, literatürde yeni olan bu iki değişken ve DYY arasındaki ilişki daha önce yapılmamış olan Arellano ve Bover/Blundell ve Bond’un İki Aşamalı Sistem Genelleştirilmiş Momentler Tahmincisi (İSGMM) metodu ile incelenmiş olup çalışmanın kullanılan bu yöntem açısından da literatürün genişlemesine olanak sağladığı düşünülmektedir. İlaveten, bu çalışma ile ülkelerin uluslararası veri güvenliği konusunda izlemesi gereken politikanın belirlenmesine de katkı sağlanacağı görülmektedir. Son olarak, bu çalışma gerek uluslararası kişisel veri transferi ve veri güvenliği ile DYY arasındaki ilişki konusunda araştırma yapacaklara kapsamlı bir kaynak sağlaması açısından gerekse profesyonel hayatımda aktif olarak çalıştığım bir konu ile ilgili analiz yapmama ve bu çalışmamı akademik hayatımdaki çalışma alanımla birleştirmemi sağlaması açısından ayrı bir öneme sahiptir.

DYY'nin belirleyicilerine dair geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu çalışmada da literatürde yer alan bu çalışmalardan hareketle bir ülkeye gelen DYY miktarını etkileyen faktörler en genel anlamıyla ekonomik ve kurumsal-politik faktörler olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada yer alan kurumsal-politik faktörler, ekonomik faktörler dışında kalan tüm diğer faktörleri içermektedir. Bu sebeple, çalışmanın inceleme konusu olan kişisel veriler bağlamında “veri transferi ve güvenliği” meselesi de kurumsal-politik faktörler arasında sayılmıştır. Kurumsal-politik faktörlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin önemi zaten birçok çalışmaya konu edildiği bilinen bir gerçektir, bu çalışmada da günümüzün değişen şartları ve dijitalleşmenin etkisi altında “uluslararası kişisel veri transferinde ve güvenliğinde ulusal koruma yasalarının varlığı” ve “uluslararası kişisel veri transferinde ve güvenliğinin sağlanmasında AB tarafından güvenli ülke statüsünde kabul edilme” şeklindeki kurumsal faktörlerin DYY'lerin ev sahibi ülkeye çekilmesi üzerinde hangi düzeyde etkili olduğu uygulamalı bir çalışma ile analiz edilerek, politika yapıcılara yapacakları politikaların doğru belirlenmesi noktasında katkı sağlanması da çalışmanın amaçlarından bir diğeridir.

Çalışmanın uygulamalı kısmı, bahse konu bağımsız değişkenlerin DYY girişleri üzerindeki rolü, 2010-2020 dönemine ait veriler kullanılmak üzere, Dünya Bankası'nın gelir sınıflandırması dikkate alınarak toplamda 65 ülkenin verilerinden oluşmuş bir örneklem üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu ülkelerin 60'ı 2019 yılı verilerine göre en fazla DYY çeken ülkeler arasından, 5 tanesi ise en az DYY girişi alan ülkelerden seçilmiştir. Benzer şekilde seçilen ülkelerin 29 adedi gelişmiş ülkelerden, 36 adedi ise gelişmekte olan ya da geçiş ekonomisine sahip ülkelerden oluşturulmuştur. Belirtilen örneklem ve dönem verileri kullanılarak yapılan uygulamalı modelde; tahminler dinamik panel veri ve İki Aşamalı Sistem GMM yöntemi ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada, bağımsız değişkenleri temsilen analizde, kişi başına milli gelir, dış ticaret hacmi, döviz kuru, nüfus artış oranı, enflasyon oranı, hükümetin etkinliği, hukukun üstünlüğü ile *kişisel veri güvenliğine yönelik mevzuatın varlığı* ve *veri güvenliğinin sağlanmasında AB tarafından güvenli ülke statüsünde kabul edilme* değişkenleri kullanılmıştır. Arellano ve Bover/ Blundell ve Bond'un İki Aşamalı Sistem GMM yöntemi kullanılarak yapılan dinamik panel veri regresyon analizinde iki ayrı model

oluşturulmuştur. Model 1’de “*kişisel veri transferi ve güvenliğine yönelik ulusal mevzuatın varlığı*” değişkeni, Model 2’de ise bu değişken yerine “*kişisel veri transferi ve güvenliğinin sağlanmasında AB tarafından güvenli ülke statüsünde kabul edilme*” değişkeni kullanılmış, böylece elde edilen tahmin sonuçları karşılaştırılarak değişkenlerin DYY girişlerindeki etkisinin daha doğru yorumlanması sağlanmıştır. Çalışmada yer alan Model 1 ve 2’nin analiz sonuçları kıyaslandığında, ülkelerde bireysel anlamda kişisel veri transferi ve güvenliğinin sağlanması konusunda oluşturulan ulusal düzeydeki veri koruma yasalarının varlığının DYY akımları üzerinde negatif yönlü bir etkiye sahip olduğu; ancak ülkenin kişisel veri transferi ve güvenliğinin sağlanması noktasında AB tarafından belirlenen kriterleri sağlayan ve AB tarafından güvenli ülke statüsünde görülmesinin ülkeye yapılacak DYY girişleri üzerinde pozitif yönlü diğer bir ifadeyle DYY çekici bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuç, AB’ye üye olma yolunda olan ve AB güvenli ülke listesinde henüz yer almayan ülkemiz ve ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkeler açısından, veri korumanın sağlanmasına yönelik mevcut yasaların ve ilgili mevzuatın uluslararası mevzuatlarla büyük oranda uyumlu şekilde dizayn edilmiş olmasının yabancı doğrudan yatırımları çekmede istenen ve beklenen olumlu etkiyi yaratamayacağını gösterme açısından önemli görülmektedir. Diğer taraftan, analiz sonucunda elde edilen bulgular, bireysel olarak kişisel veri korumaya yönelik mevzuat varlığının da DYY çekmede hedeflenenin aksine negatif bir etkiye sahip olduğunu gösterme açısından da güvenli ülke statüsünde bulunmayan ülkeler açısından önemli görülmektedir. Bu kapsamda, politik gerekçelerin ülkelerin önüne engel olarak sunulmayacağı bir ekonomik konjonktürde, DYY çekmek isteyen ülkelerin ivedi şekilde AB güvenli ülke listelerinde yer almaya yönelik adımlar atması ve girişimlerde bulunması gerektiğini belirtmek yerinde olacaktır.

Literatürde yeni olan bu iki değişkenin yanında, literatürde sıklıkla çalışmalara konu olan göstergelerden kişi başına milli gelir, dış ticaret hacmi, döviz kuru, nüfus artış hızı, enflasyon oranı, hükümetin etkinliği, hukukun üstünlüğü değişkenlerinin de DYY girişlerine etkisi modellerde yer almıştır. Bu minvalde, hükümetin etkinliği dışında kalan tüm değişkenlerin doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde istatistiksel olarak %1 anlamlılık seviyesinde, hükümetin etkinliği değişkeninin ise %5 anlamlılık seviyesinde bir etkileme potansiyeline haiz olduğu görülmüştür. Gelir, kur, enflasyon oranı, hükümetin etkinliği

ve hukukun üstünlüğü seviyelerindeki artışların DYY girişlerini artırdığı; dış ticaret hacmi ve nüfus artış oranının ise DYY girişlerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Analiz sonuçları ile belirlenen değişkenlerin DYY girişlerini hangi yönde ve ne şekilde etkilediğine dair edinilen bilgiler sayesinde, ülkelerin DYY girişlerini arttırmak için hangi politikalara ağırlık vermeleri gerektiğinin belirlenebilmesi açısından da literatüre katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımların yönlerini etkileyen kurumsal-politik faktörlerin bileşenlerinden olduğu düşünülen, “uluslararası kişisel veri transferi ve güvenliğine yönelik ulusal mevzuatın varlığı” ile “kişisel veri güvenliğinin sağlanmasında AB tarafından güvenli ülke statüsünde kabul edilme” değişkenlerinin etkisinin belirlenmesinin amaçlandığı bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, öncelikle DYY türlerine ve ardından neden bazı ülkelerin DYY’leri çekmede daha fazla başarılı olduklarını irdeleyen önemli teorilere yer verilerek bu çalışmada hangi teorisin temel alındığına yer verilmiştir. İkinci bölümde, DYY’nin Türkiye’deki ve dünyadaki genel dağılımına yer verilmiş, ardından DYY üzerinde etkili olan ve literatürde en fazla çalışılan ekonomik ve kurumsal göstergeler açıklanarak, bu göstergeler ile DYY arasındaki ilişkinin ne yönde olduğuna dair yapılan ampirik literatüre ve görüşlere yer verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, literatürde görece yeni bir konu olan uluslararası veri transferi ve veri güvenliğinin sağlanması konusunun dijitalleşen dünyadaki ve ekonomideki önemi açıklanmış ve bu konuya ilişkin yapılan çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde, 65 ülkenin 2010-2020 dönemine ilişkin verileri ve DYY girişlerini etkileyebileceği varsayılan bazı değişkenler kullanılarak dinamik panel veri regresyon analizi gerçekleştirilmiş ve kişisel verilerin korunması ve transferi konusunda “AB tarafından güvenli ülke statüsünde olma” değişkeni ile “uluslararası kişisel veri transferine yönelik ulusal düzeyde yasal bir mevzuatın varlığı” şeklindeki değişkenlerin DYY akımları üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Sonuç bölümünde ise, çalışmada ele alınan husular hakkında genel bir değerlendirme yapılarak bu alandaki literatür boşluğuna, konunun ilgililerine ve yatırım almak isteyen ülkelerin DYY girişlerini arttırabilmelerine yönelik oluşturacakları politikalara katkı sağlanması hedeflenmiştir.

KAYNAKÇA

- Aaronson S. A. (2015). Why Trade Agreements Are Not Setting Information Free: The Lost History and Reinvigorated Debate over Cross-Border Data Flows, Human Rights, and National Security. *World Trade Review*, 14(4), 671-700.
- Addison, T. ve Heshmati, A. (2003). The New Global Determinants of FDI Flows to Developing Countries: The Importance of ICT and Democratization. *Discussion Paper*, 2003(045). Helsinki: UNU-WIDER.
- Aharoni, Y. (1966). The Foreign Investment Decision Process. *Harvard Business School*. Boston.
- Ahlquist, J. S. (2006). Economic Policy, Institutions, and Capital Flows: Portfolio and Direct Investment Flows in Developing Countries. *International Studies Quarterly*, 50(3), 681-704.
- Ahmed, S. ve Zlate, A. (2013, Haziran). Capital Flows to Emerging Market Economies: A Brave New World? *International Finance Discussion Papers*, 1081. Washington: Board of Governors of the Federal Reserve System.
- Agarwal, J. P. (1980). Determinants of Foreign Direct Investment: A survey. *Weltwirtschaftliches Archive*, 116(4), 739-773.
- Agmon, T. ve Lessard, D. R. (1977). Investor Recognition of Corporate International Diversification. *The Journal of Finance*, 32(4), 1049-1055.
- Akçay, S. (2001). Is Corruption an Obstacle for Foreign Investors in Developing Countries? A Cross-country Evidence. *Yapı Kredi Economic Review*, 12(2), 27-34.
- Akdiş, M. (1988). Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler. *Dünya’da ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler* içinde (1-17). İstanbul: YASED Yayınları No 33.
- Akıncı, M. (2010). *Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008)*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akinkugbe, O. (2003, Haziran). Flow of Foreign Direct Investment to Hitherto Neglected Developing Countries. *Discussion Paper*, 2003(02). Helsinki: UNU-WIDER.
- Alam, A. ve Shah, S. Z. A. (2013). Determinants of foreign direct investment in OECD member countries. *Journal of Economic Studies*, 40(4)Albrecht, J. P. (2016). How

- the GDPR Will Change the World. *European Data Protection Law Review*, 2(3), 287-289. doi: <https://doi.org/10.21552/EDPL/2016/3/4>
- Alesina, A. ve Perotti, R. (1996). Income Distribution, Political Instability and Investment. *European Economic Review*, 40(6), 1203-1228.
- Alfaro, L., Kalemli-Özcan, S. ve Volosovych, V. (2003, Aralık). Why doesn't Capital Flow from Rich to Poor Countries? An Empirical Investigation. *University of Houston*, mimeo. <https://www.imf.org/external/np/seminars/eng/2004/ecbimf/pdf/voloso.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Ali, Fathi A., Fiess, N. ve MacDonald, R. (2010). Do Institutions Matter for Foreign Direct Investment?. *Open Economic Review*, 21(2), 201-219.
- Alibekova, G., Medeni, T., Panzabekova, A. ve Mussayeva, D. (2020). Digital Transformation Enablers and Barriers in The Economy of Kazakhstan. *Journal of Asian Finance. Economics and Business*, 7(7), 565-575.
- Aliber, R. Z. (1970). A Theory of Direct Foreign Investment. *The International Corporation*, 4, Cambridge, Mass: MIT.
- Alkin, E. (2001). *Büyüme-İstikrar-Yabancı Sermaye İlişkisi*. Ankara: TCMB İnsan Kaynakları.
- Amaro, A. ve Miles, W. (2006). Racing to The Bottom for FDI: The Changing Role of Labour Costs and Infrastructure. *The Journal of Developing Areas*, 40(1), 1-14.
- Alpar, C. (1980). *Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Al-Sadiq, A. (2009). The Effects of Corruption on FDI Inflows. *Cato Journal*, 29(2), 267-294.
- Alsan, M., Bloom, D. E. ve Canning, C. (2004). The Effect of Population Health on Foreign Direct Investment. *NBER Working Paper, 10596*. National Bureau of Economic Research, Inc.
- Amal, M., Raboch, H. ve Tomio, B. T. (2009). Strategies and Determinants of Foreign Direct Investment (FDI) from Developing Countries: Case Study of Latin America. *Latin American Business Review*, 10(2-3), 73-94. <https://doi.org/10.1080/10978520903212532>
- Anderson, T. W. ve Hsiao, C. (1981). Estimation of Dynamic Models with Error Components. *Journal of the American Statistical Association*, 76(375), 598-606. <https://doi.org/10.2307/2287517>

- Anderson, T. W. ve Hsiao, C. (1982). Formulation and Estimation of Dynamic Models Using Panel Data. *Journal of Econometrics*, 18(1), 47-82. [https://doi.org/10.1016/0304-4076\(82\)90095-1](https://doi.org/10.1016/0304-4076(82)90095-1)
- Ang, J. B. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment in Malaysia. *Journal of Policy Modeling*, 30(1), 185-189. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2007.06.014>
- Anghel, B. (2005). Do Institutions Affect Foreign Direct Investment?. *International Doctorate in Economic Analysis*. Universidad Autónoma de Barcelona. https://www.researchgate.net/publication/228622178_Do_institutions_affect_foreign_direct_investment adresinden erişilmiştir.
- Antonakakis, N. ve Gabriele, T. (2011). Do Determinants of FDI to Developing Countries Differ among OECD Investors? Insights from Bayesian Model Averaging. *FIW Working Paper*, 76. https://www.fiw.ac.at/wp-content/uploads/2023/02/N_076-AntonakakisTondl.pdf adresinden erişilmiştir.
- Arellano, M. ve Bond, S. (1991). Some Tests of Specification for Panel: Monte Carlo Evidence and An Application to Employment Equations. *Review of Economic Studies*, 58, 277-297.
- Arellano, M. ve Bover, O. (1995). Another Look at the Instrumental Variable Estimation of Error Components Models. *Journal of Econometrics*, 68, 29-51.
- Arslan, Ü. ve Ökten, N. Z. (2010). The Relations Between FDI and Democracy: Evidence from Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 56, 111-123.
- Asadova, S. (2020). Dijitalleşmenin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerinde Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Araştırma. 8. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – II* (24 – 27 Nisan 2019), 209-225. Malatya.
- Asiedu, E. (2002). On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: Is Africa Different?. *World Development*, 30(1), 107-119.
- Asiedu, E. (2003, Ağustos). Foreign Direct Investment to Africa: The Role of Government Policy, Governance and Political Instability. *WIDER Conference*. Helsinki.
- Asiedu, E. ve Lien, D. (2004). Capital Controls and Foreign Direct Investment. *World Development*, 32(3), 479-490.
- Ateş, L. (2015). Vergisel Bilgilerin Otomatik Değişimi Standardı ve Türkiye. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı, 665-682.

- Avrupa Konseyi, (2001, Kasım 11). Additional Protocol to the Convention for the Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data, Regarding Supervisory Authorities and Transborder Data Flows. *European Treaty Series- No.181*. Strasbourg.
- Avrupa Konseyi, (2018, Haziran 5). Proposal for a Council Decision authorizing Member States to ratify, in the interest of the European Union, the Protocol amending the Council of Europe Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data (ETS No. 108), *COM (2018) 451 final*.
- Aw, Y. T. ve Tang, T. C. (2010). The Determinants of Inward Foreign Direct Investment: The Case of Malaysia. *International Journal of Business and Society*, 11(1), 59-76.
- Ay, A., Kızılkaya, O. ve Akar, T. (2016). Gelişmekte Olan Ülkelerde Yolsuzluk ve Demokrasi'nin DYY Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. *Business and Economics Research Journal*, 7(3), 73-88.
- Aydemir, C., Arslan, İ. ve Uncu, F. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Dünya'daki ve Türkiye'deki Gelişimi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 69-104.
- Baek, K. ve Qian, X. (2011). An Analysis on Political Risks and the Flow of Foreign Direct Investment in Developing and Industrialized Economies. *Economics, Management and Financial Markets*, 6(4). <https://link.gale.com/apps/doc/A284554038/AONE?u=anon~366420dc&sid=googleScholar&xid=d6e41a74> adresinden erişilmiştir.
- Bağcı, C. (2021). *Dijital Milli Güvenlik Politikaları*. İstanbul: Motto Yayınları.
- Bal, H. ve Göz, D. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 450-467.
- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. (3. Baskı). San Fransisco: John Wiley ve Sons Ltd.
- Banalieva, E. R. ve Dhanaraj, C. (2019). Internalization Theory for The Digital Economy. *Journal of International Business Studies*, 50, 1372-1387.
- Bandyopadhyay, S., Sandler, T. ve Younas, J. (2014). Foreign Direct Investment, Aid and Terroris. *Oxford Economic Papers*, 66(1), 25-50.
- Banga, K. (2020, Nisan). Can The Digital Economy Help Mitigate the Economic Losses From COVID-19 in Kenya?. *Supporting Economic Transformation*. London. <https://set.odi.org/wp-content/uploads/2020/05/Canthe-digital-economy-help->

mitigate-the-economiclosses-from-COVID-19-in-Kenya.pdf adresinden erişilmiştir.

- Barlow, E. R. ve Wender, I. T. (1955). *Foreign Investment and Taxation*. Harvard Law School. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall
- Başar, S. (2004, Eylül). Yolsuzlukların Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) Üzerindeki Etkileri. *İktisat-İşletme ve Finans Dergisi*, 66-76.
- Batmaz, N. ve Tunca, H. (2005). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)*. İstanbul: Beta.
- Baykalı, E., Cece, S. ve Yorulmaz, H. (2021). Türkiye'nin İnsani Yaşam Endeksi Verilerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi. *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 69-82.
- Bayraktar, N. (2013). Foreign Direct Investment and Investment Climate. *Procedia Economics and Finance*, 5, 83-92. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(13\)00013-0](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(13)00013-0)
- Bayraktar, F. (2003). *Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- Bellak, C., Leibrecht, M. ve Riedl, A. (2008). Labour Costs and FDI Flows into Central and Eastern European Countries: A Survey of The Literature and Empirical Evidence. *Structural Change and Economic Dynamics*, 19(1), 17-37. DOI:[10.1016/j.strueco.2007.03.001](https://doi.org/10.1016/j.strueco.2007.03.001)
- Benassy- Quere, A., Fontagne, L. ve Lahreche-Revil, A. (2001). Foreign Direct Investment and Company Taxation in Europe. *European Network of Economic Policy Research Institutes (ENERPI) Working Paper*, 4.
- Benassy- Quéré, A., Coupet, M. ve Mayer, T. (2005). Institutional Determinants of Foreign Direct Investment. *CEPII Working Paper*, 5. http://www.cepii.fr/PDF_PUB/wp/2005/wp2005-05.pdf adresinden erişilmiştir.
- Benassy- Quéré, A., Coupet, M. ve Mayer, T. (2007). Institutional Determinants of Foreign Direct Investment. *The World Economy*, 30(5), 764-782. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2007.01022.x>
- Benassy-Quéré, A., Fontagné, L. ve Lahreche-Révil, A. (2005). How Does FDI React to Corporate Taxation?. *International Tax and Public Finance*, 12(5), 583-603. DOI:[10.1007/s10797-005-2652-4](https://doi.org/10.1007/s10797-005-2652-4)
- Berber, M. (2015). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.

- Bevan, A. A. ve Estrin, S. (2004). The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies. *Journal of Comparative Economics*, 32, 775-787. DOI:[10.1016/j.jce.2004.08.006](https://doi.org/10.1016/j.jce.2004.08.006)
- Bhavan, T., Xu, C. ve Zhong, C. (2011). The Relationship Between Foreign Aid and FDI in South Asian Economies. *International Journal of Economics and Finance*, 3(2), 143- 149. DOI:[10.5539/ijef.v3n2p143](https://doi.org/10.5539/ijef.v3n2p143)
- Bilgili, F., Tülüce, N. S. H. ve Doğan, İ. (2012). The determinants of FDI in Turkey: A Markov Regime-Switching Approach. *Economic Modelling*, 29(4), 1161-1169. DOI:[10.1016/j.econmod.2012.04.009](https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.04.009)
- Bitzenis, A. (2003). Did Financial Incentives Affect Foreign Direct Investment (FDI) Inflows in Bulgaria?, *South Eastern Europe Journal of Economic,s 1*, 65-84. <http://www.asecu.gr/Seeje/issue01/bitzenis.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Blonigen, B. A. (1997). Firm-Specific Assets and the Link Between Exchange Rates and Foreign Direct Investment. *American Economic Review*, 87(3), 447-465. <http://www.jstor.org/stable/2951354>
- Blonigen, B. A. ve Piger, J. (2014). Determinants of Foreign Direct Investment. *Canadian Journal of Economics*, 47(3), 775-812. <https://doi.org/10.1111/caje.12091>
- Blundell, R. ve Bond, S. (1998). Initial Conditions and Moment Restrictions in Dynamic Panel Data Models. *Journal of Econometrics*, 87(1), 115-143. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(98\)00009-8](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(98)00009-8).
- Blundell, R. ve Bond, S. (2000). GMM Estimation with Persistent Panel Data: An Application to Production Functions. *Econometric Reviews*, 19, 321-340. <http://dx.doi.org/10.1080/07474930008800475>
- Bond, S. (2002). Dynamic Panel Data Models: A Guide to Micro Data Methods and Practic. *CEMMAP Working Paper, Cwp0209*, 1-36.
- Borensztein, E., De Gregorio, J. ve Lee, J. W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?. *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(97\)00033-0](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(97)00033-0)
- Brada, J. C., Kutan, A. M. ve Yiğit, T. M. (2004). The Effects of Transition and Political Instability on Foreign Direct Investment Inflows: Central Europe and the Balkans. *ZEI Working Paper*, B28. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/39650/1/382999282.pdf>

- Braunstein, E. (2000). Engendering Foreign Direct Investment: Family Structure, Labor Markets and International Capital Mobility. *World Development*, 28(7), 1157-1172. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(00\)00027-9](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(00)00027-9)
- Brunetti, A., Kisunko, G. ve Weder, B. (1997, Ağustos). Institutions in Transition: Reliability of Rules and Economic Performance in Former Socialist Countries. *World Bank Policy Research Working Paper*, 1809. <https://econpapers.repec.org/paper/wbkwbrwps/1809.htm> adresinden erişilmiştir.
- Brunetti, A., Weder, B. (1998). Investment and Institutional Uncertainty: A comparative Study of Uncertainty Measures. *Review of World Economics*, 134(3), 513-533. <https://dx.doi.org/10.1007/BF02707928>.
- Buch, C. M., ve Kleinert, J. (2008). Exchange Rates and FDI: Goods Versus Capital Market Frictions. *World Economy*, 31(9), 1185-1207.
- Buchanan, B., Le Q. V. ve Rishi, M. (2012). Foreign Direct Investment and Institutional Quality: Some Empirical Evidence. *International Review of Financial Analysis*, 21, 81-89. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2011.10.001>
- Buckley, P. J. (1988). The Limits of Explanation: Testing the Internalization Theory of the Multinational Enterprise. *Journal of International business Studies*, 19(2), 181-193. <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490382>
- Buckley, A. (2000). *Multinational Finance*. (4. Baskı). New Jersey: Prentice Hall.
- Buckley, P. J. ve Casson, M. C. (1976). *The Future of the Multinational Enterprise*. New York: Holmes and Meier.
- Buckley, P. J. ve Castro, F. B. (1998). The Investment Development Path: The Case of Portugal. *Transnational Corporations*, 7(1), 1-15. https://www.researchgate.net/publication/255577527_The_investment_development_path_The_case_of_Portugal adresinden erişilmiştir.
- Buckley, P. J., Elia, S. ve Kafourous, M. (2011). FDI from Emerging to Advanced Countries: Some Insights on The Acquisition Strategies and on The Performance of Target Firms. *Economia e Politica Industriale*, 38(1), 181-197. <http://dx.doi.org/10.3280/POLI2011-011007>
- Busse, M. ve Hefeker, C. (2007). Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment. *European Journal of Political Economy*, 23(2), 397-415. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2006.02.003>
- Bygrave, Lee A. (2008). International Agreements to Protect Personal Data. Rule, J. B. (Ed.), *Global Privacy Protection: The First Generation*. Edward Elgar Publishing.

- Calvo, G. A., Leiderman, L. ve Reinhart, C. M. (1993). Capital Inflows and Real Exchange Rate Appreciation in Latin America: The Role of External Factors. *Staff Papers*, 40(1), 108-151. <https://doi.org/10.5089/9781451956986.024.A005>
- Campos, N. F. ve Kinoshita, Y. (2003). Why Does FDI Go Where it Goes? New Evidence from the Transition Economies. *IMF Working Paper*, 228. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Why-Does-Fdi-Go-Where-it-Goes-New-Evidence-From-the-Transition-Economies-16954> adresinden erişilmiştir.
- Carmignani, F. (2003). Political Instability, Uncertainty and Economics. *Journal of Economic Surveys*, 17(1), 1-54. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-6419.00187>
- Casella, B. ve Formenti, L. (2018). FDI in The Digital Economy: A Shift to Asset-Light International Footprints. *Transnational Corporations*, 25(1), 101-130. <http://dx.doi.org/10.18356/cb688e94-en>
- Cassou, S. P. (1997). The Link Between Tax Rates and Foreign Direct Investment. *Applied Economics*, 29 (10), 1295-1301. <https://doi.org/10.1080/00036849700000019>
- Cate, F. H., Cullen, P. ve Mayer-Schönberger, V. (2014, Mart). Data Protection Principles for the 21st Century: Revising the 1980 OECD Guideines. *Oxford Internet Institute*. Oxford University. [https://www.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/old-docs/Data Protection Principles for the 21st Century.pdf](https://www.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/old-docs/Data%20Protection%20Principles%20for%20the%2021st%20Century.pdf) adresinden erişilmiştir.
- Caves, R. E. (1982). *Multinational Enterprise and Economic Analysis*. Cambridge University Press.
- Caves, R. E. (1989). Mergers, Takeovers, and Economic Efficiency: Foresight vs. Hindsight. *International Journal of Industrial Organization*, 7(1), 151-174. [https://doi.org/10.1016/0167-7187\(89\)90051-9](https://doi.org/10.1016/0167-7187(89)90051-9)
- Chakrabarti, A. (2001). The Determinants of Foreign Direct Investments: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions. *Kyklos*, 54(1), 89-114. <https://doi.org/10.1111/1467-6435.00142>
- Chakrabarti, A. (2003). A Theory of The Spatial Distribution of Foreign Direct Investment. *International Review of Economics and Finance*, 12(2), 149-169. [https://doi.org/10.1016/S1059-0560\(02\)00111-9](https://doi.org/10.1016/S1059-0560(02)00111-9)
- Choi, J. J., Lee, S. M. ve Shoham, A. (2016). The Effects of Institutional Distance on FDI Inflow: General Environmental Institutions (GEI) versus Minority Investor

- Protection Institutions (MIP). *International Business Review*, 25(1), 114-123. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ibusrev.2014.11.010>
- Chou, T. C. (1988). American and Japanese Direct Foreign Investment in Taiwan: a comparative study. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 165-179.
- Ciuriak, D. ve Ptashkina, M. (2019, Haziran). A Global South Strategy to Leverage the Digital Transformation for Development. *World Trade Organization, Enhanced Integrated Framework (EIF) Aid for Trade Series*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3405330 adresinden erişilmiştir.
- Coase, R. H. (1937, Kasım). The Nature of the Firm. *Economica, New Series*, 4(16), 386-405. <https://doi.org/10.2307/2626876>
- Cooke, W. N. (1997). The Influence of Industrial Relations Factors on US Foreign Direct Investment Abroad. *ILR Review*, 51(1), 3-17. <https://doi.org/10.2307/2525031>
- Coppola, D. (2021). *Statistics and Facts About Global E-commerce*. <https://www.statista.com/topics/871/onlineshopping/#dossier-chapter1> adresinden erişilmiştir.
- Corcoran, A. ve Gillanders, R. (2012). Foreign Direct Investment and The Ease of Doing Business. *UCD Centre for Economic Research Working Paper Series, WP12/19*. Dublin: University College Dublin. <https://researchrepository.ucd.ie/server/api/core/bitstreams/94cfaa4f-19bf-4354-9518-9709c34deba0/content> adresinden erişilmiştir.
- Costantini, V. ve Monni, S. (2008). Environment, Human Development and Economic Growth. *Ecological Economics*, 64(4), 867-880. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ecolecon.2007.05.011>
- Cuervo-Cazurra, A. (2006). Who Cares About Corruption? *Journal of International Business Studies*, 37(6), 807-822. <https://www.jstor.org/stable/4540385>
- Culem, C. G. (1988). The Locational Determinants of Direct Investment among Industrialized Countries. *European Economic Review*, 32, 885-904. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(88\)90051-7](https://doi.org/10.1016/0014-2921(88)90051-7)
- Çağlayan Akay E. (2015). Dinamik Panel Veri Modelleri. *STATA ile Panel Veri Modelleri* içinde (81-104). İstanbul: DER Yayınları.
- Çalışkan, Z. D. (2018). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İş Yapma Kolaylığı: Türkiye Örneği. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 105-112. <https://doi.org/10.30586/pek.554551>

- Çavuşgil, S. T., Knight, G. A. ve Riesenberger, J. R. (2008). *International Business Strategy, Management, and the New Realities*. New Jersey: Pearson Prentice Hall.
- Çinko, L. (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerinin Makroekonomik Etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26(1), 117-131. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/muiibd/issue/485/4272> adresinden erişilmiştir.
- Çütçü, İ. ve Kan, E. (2018). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Türkiye Örneği. *Sakarya İktisat Dergisi*, 7(3), 1-21. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sid/issue/39672/453274> adresinden erişilmiştir.
- Coşkun, R. (2001). Determinants of Direct Foreign Investment in Turkey. *European Business Review*, 13(4), 221-226. <http://dx.doi.org/10.1108/EUM0000000005536>
- Daniele, V. ve Marani, U. (2006). Do Institutions Matter for FDI? A Comparative Analysis of the MENA Countries. *MPRA Paper No. 2426*. Germany, University Library of Munich. https://mpra.ub.uni-muenchen.de/2426/1/MPRA_paper_2426.pdf adresinden erişilmiştir.
- Daştan, M. ve Karabulut, K. (2022). Effects of Global Economic Policy Uncertainty on Macroeconomic Activity: The Case of Turkey. *Trend in Business and Economics*, 36(1), 132-141. DOI: 10.54614/TBE.2022.1022564
- De Castro, P. G., Fernandes, E. A. ve Campos, A. C. (2013). The Determinants of Foreign Direct Investment in Brazil and Mexico: An Empirical Analysis. *Procedia Economics and Finance*, 5, 231-240. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(13\)00029-4](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(13)00029-4)
- Del Bo, C. (2009). *Foreign Direct Investment, Exchange Rate Volatility and Political Risk*. <http://www.etsg.org/ETSG2009/papers/delbo.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Deloitte, (2018). Data and privacy protection in ASEAN. <https://www2.deloitte.com/id/en/pages/risk/articles/data-privacy-in-asean.html> adresinden erişilmiştir.
- Demirhan, E. ve Masça, M. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries: A Cross-Sectional Alaysis. *Prague Econic Papers*, 4, 356-369. DOI: 10.18267/j.pep.337
- Demirtaş, G. ve Akçay, S. (2006). Kurumsal Faktörlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Kanıt. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 15-33. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziuibfd/issue/28335/301142> adresinden erişilmiştir.

- Denisia, V. (2010). Foreign Direct Investment Theories: An Overview of the Main FDI Theories. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 3. <https://ssrn.com/abstract=1804514> adresinden erişilmiştir.
- Desai, M. A., Foley, C. F. ve Hines, J. R. (2004). Foreign Direct Investment in a World of Multiple Taxes. *Journal of Public Economics*, 88(12), 2727-2744. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2003.08.004>
- Develioğlu, H. M. (2017). 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ile Karşılaştırmalı Olarak Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü Uyarınca Kişisel Verilerin Korunması Hukuku. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Dicken, P. (1998). *Global Shift: Transforming the World Economy* (3. Bs). London: Paul Chapman Publishing Ltd.
- Digital Commerce 360 Staff (2021, Haziran). *Coronavirus adds \$105 billion to US ecommerce in 2020*. <https://www.digitalcommerce360.com/article/coronavir-us-impact-online-etail/> adresinden erişilmiştir.
- Doytch, N. ve Eren, M. (2012). Institutional Determinants of Sectoral FDI in Eastern European and Central Asian Countries: The Role of Investment Climate and Democracy. *Emerging Markets Finance & Trade*, 48(4), 14-32. <https://www.jstor.org/stable/23357337> adresinden erişilmiştir.
- Dökmen, G. ve Aysu, A. (2010). Hükümet İstikrarının Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere İlişkin Ampirik Bir Çalışma. *Journal of Yasar University*, 18(5), 3028-3037. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/179274>
- Drake, T. A. ve Caves, R. E. (1992). Changing Determinants of Japanese Foreign Investment in The United States. *Journal of the Japanese and International Economies*, 6(3), 228-246. [https://doi.org/10.1016/0889-1583\(92\)90022-V](https://doi.org/10.1016/0889-1583(92)90022-V)
- Dunning, J. H. (1980). Toward an Eclectic Theory of International Production: Some Empirical Tests. *Journal of International Business Studies*, 11(1), 9-31. <https://www.jstor.org/stable/154142>
- Dunning, J. H. (1981). Explaining The International Direct Investment Position of Countries: Towards a Dynamic or Developmental Approach. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 117, 30-64. <https://link.springer.com/article/10.1007/BF02696577>
- Dunning, J. H. (1988). The Eclectic Paradigm of International Production: A Restatement and Some Possible Extensions. *Journal of International Business Studies*, 19 (1), 1-31. <https://www.jstor.org/stable/154984>

- Dunning, J. H. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Addison-Wesley, Wokingham.
- Dunning, J. H. (1994). Re-Evaluating The Benefits of Foreign Direct Investment. *Transnational Corporations*, 3, 23-52. https://unctad.org/system/files/official-document/iteitv3n1a3_en.pdf adresinden erişilmiştir.
- Dunning, J. H. (2000). The Eclectic Paradigm as an Envelope for Economic and Business Theories of MNE Activity. *International Business Review*, 9(2), 163-190. [https://doi.org/10.1016/S0969-5931\(99\)00035-9](https://doi.org/10.1016/S0969-5931(99)00035-9)
- Dunning, J. H. (2001). The Eclectic (OLI) Paradigm of International Productions: Past, Present and Future. *International Journal of the Economics of Business*, 8(2), 173-190. DOI:[10.1080/13571510110051441](https://doi.org/10.1080/13571510110051441)
- Dunning J. H. ve Narula R. (1996). The Investment-Development Path Revisited: Some Emerging Issues (1.bs). *Foreign Direct Investment and Governments: Catalysts for Economic Restructuring*, 1-41. London, Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203430200>
- Dunning, J. H. ve Lundan, S. M. (2008). *Multinational Enterprise and the Global Economy* (2.bs). İngiltere: Edward Elgar Publishing Limited.
- Echandi, R., Krajcovicova, J. ve Qiang, C. Z. (2015, Ekim). The Impact of Investment Policy in a Changing Global Economy A Review of the Literature. *Policy Research Working Paper 743*. World Bank Group, Trade and Competitiveness Global Practice Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/664491467994693599/pdf/%20WP%20S7437.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Economou, F., Hassapis, C., Philippas, N. ve Tsionas, M. (2017). Foreign Direct Investment Determinants in OECD and Developing Countries. *Review of Development Economics*, 21(3), 527-542. <https://doi.org/10.1111/rode.12269>
- Eden, L. (2016). Multinationals and Foreign Investment Policies in A Digital World. *The E15 Initiative*. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD) ve World Economic Forum. <http://www.voxprof.com/eden/Publications/Multinationals%20and%20Foreign%20Investment%20Policies%20in%20a%20Digital%20World%20%282%29.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Eğilmez, M. (2016, 23 Ağustos). Kendime Yazılar. *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye*. <https://www.mahfiegilmez.com/2016/08/dogrudan-yabanc-sermaye-yatrimlar-ve.html> adresinden erişilmiştir.

- Eğilmez, M. (2022,15 Şubat). Kendime Yazılar. *Türkiye'nin Risk Derecesinde Son Durum*. <https://www.mahfiegilmez.com/2022/02/turkiyenin-risk-derecesinde-son-durum.html> adresinden erişilmiştir.
- Eğilmez, M. (2024, 2 Şubat). Bir Ülkenin Belirsizlikten Kurtulması İçin Hukukun Üstünlüğü ve Bilimin Yol Göstericiliğine İhtiyacı Vardır. *MEdyascope*. <https://medyascope.tv/2024/02/02/mahfi-egilmez-bir-ulkenin-belirsizlikten-kurtulmasi-icin-hukukun-ustunlugu-ve-bilimin-yol-gostericiligine-ihtiyaci-vardir/> adresinden erişilmiştir.
- Emery, D. R., Finnerty, J. D. ve Stowe, J. D. (1998). *Principles Of Financial Management*. New Jersey: Prentice Hall.
- Emir, M. ve Kurtaran, A. (2005). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Politik Risk Unsuru. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 28(2), 37-47. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mufad/issue/35597/395344>
- Erdal, F. ve Tatoglu, E. (2002). Locational Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market Economy: Evidence From Turkey. *Multinational Business Review*, 10(1), 21-27. https://www.researchgate.net/publication/241214591_Locational_determinants_of_foreign_direct_investment_in_an_emerging_market_economy_Evidence_from_Turkey adresinden erişilmiştir.
- Eren, E. ve Bildirici, M. (2001). Türkiye’de Siyasal ve İktisadi İstikrarsızlık: 1980-2001. *İktisat, İşletme ve Finans*, 16 (187), 27-43. DOI:[10.3848/iif.2001.187.4832](https://doi.org/10.3848/iif.2001.187.4832)
- Ericsson, J. ve Irandoust, M. (2001). On the Causality Between Foreign Direct Investment and Output: A Comparative Study. *The International Trade Journal*, 15, 122-132. <https://doi.org/10.1080/088539001300005431>
- European Court of Auditors (ECA), (2021). *Exchanging of Tax Information in the EU: Solid Foundation, Cracks in the Implementation*. (Special Report). https://www.eca.europa.eu/en/publications/SR21_03 adresinden erişilmiştir.
- European Center for Digital Competitiveness, (2021). *Digital Riser Report 2021*. https://digital-competitiveness.eu/wp-content/uploads/Digital_Riser_Report-2021.pdf adresinden erişilmiştir.
- European Commission, (2021). The Digital Economy and Society Index (DESI). <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi> adresinden erişilmiştir.
- European Union Agency for Fundamental Rights (FRA), (2018). Handbook on European Data Protection Law. Luxembourg, Publications Office of the European Union.

https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coe-edps-2018-handbook-data-protection_en.pdf adresinden erişilmiştir.

Fernandez-Arias, E. (1996). The New Wave of Private Capital Inflows: Push or Pull? *Journal of Development Economics*, 48(2), 389-418. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(95\)00041-0](https://doi.org/10.1016/0304-3878(95)00041-0)

Fischer, P. (2000). *Foreign Direct Investment in Russia: A Strategy for Industrial Recovery*. New York: St.Martins's Press.

Fortinet. *What is Data Security?* 13.11.2022 tarihinde <https://www.fortinet.com/resources/cyberglossary/data-security>. adresinden erişilmiştir.

Frenkel M., K. Funke ve Stadtmann, G. (2004). A Panel Analysis of Bilateral FDI Flows to Emerging Economies. *Journal of Economic Systems*, 28(3), 281-300. <https://doi.org/10.1016/j.ecosys.2004.01.005>

Froot, K. A. ve Stein, J. C. (1991). Exchange Rates and Foreign Direct Investment: An Imperfect Capital Markets Approach. *Quarterly Journal of Economics*, 106, 1191-1217. <https://doi.org/10.2307/2937961>

Galego, A., Vieira, C. ve Vieira, I. (2004). The CEEC as FDI Attractors: A Menace to the EU Periphery? *Emerging Markets Finance and Trade*, 40(5), 74-91. <https://www.jstor.org/stable/27750411> adresinden erişilmiştir.

Gani, A. (2007). Governance and Foreign Direct Investment Links: Evidence From Panel Data Estimations. *Applied Economics Letters*, 14(10), 753-756. <https://doi.org/10.1080/13504850600592598>

Gast, M. ve Herrmann, R. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment of OECD Countries 1991-2001. *International Economic Journal*, 22(4), 509-524. <http://dx.doi.org/10.1080/10168730802497601>

Gastanaga, V. M., Nugent, J. B. ve Pashamova, B. (1998). Host Country Reforms and FDI Inflows: How Much Difference Do They Make? *World Development*, 26(7), 1299-1314. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(98\)00049-7](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(98)00049-7)

Gedik, M. A. (2013, Nisan). Determinants of Foreign Direct Investment for OECD Countries: Evidence from Dynamic Panel Data Analysis. *British Journal of Economics, Finance and Management Sciences*, 7(2), 119- 140. [http://www.ajournal.co.uk/EFpdfs/EFvolume7\(2\)/EFVol.7%20\(2\)%20Article%208.pdf](http://www.ajournal.co.uk/EFpdfs/EFvolume7(2)/EFVol.7%20(2)%20Article%208.pdf) adresinden erişilmiştir.

- Gedikli, A. (2011). Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 96-146. <https://hdl.handle.net/20.500.12428/358>
- Ghumro, A. A. ve Hakro, A. N. (2007). Foreign Direct Investment, Determinants and Policy Analysis: Case Study of Pakistan. *University of Glasgow's Working Papers*, 04. Business School-Economics, University of Glasgow. https://www.gla.ac.uk/media/Media_210142_smxx.pdf adresinden erişilmiştir.
- GİB, (2021). *Finansal Hesap Bilgilerinin Vergi Konularında Karşılıklı Olarak Otomatik Değişim Standardı Bilgilendirme Rehberi*. GİB Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Daire Başkanlığı Yayın No: 1. Ankara
- Globerman, S. ve Shapiro, D. (2004, Nisan). Assessing International Mergers and Acquisitions as a Mode of Foreign Direct Investment. *Conference on Multinationals, Growth and Governance, in Honor of A. Edward Safarian*, 16-17. Ontario, Toronto. https://www.researchgate.net/publication/23745412_Assessing_International_Mergers_and_Acquisitions_as_a_Mode_of_Foreign_Direct_Investment adresinden erişilmiştir.
- Greenleaf, G. (2016, Ağustos). Renewing Convention 108: The CoE's 'GDPR Lite' Initiatives. *Privacy Laws & Business International Report*, 142(3), 14-17. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2892947# adresinden erişilmiştir.
- Grogan, L. ve Moers, L. (2001). Growth Empirics with Institutional Measures for Transition Countries. *Economic Systems*, 25(4), 323-344. [https://doi.org/10.1016/S0939-3625\(01\)00030-9](https://doi.org/10.1016/S0939-3625(01)00030-9)
- Gropp, R. ve Kostial, K. (2000). The Disappearing Tax Base: Is Foreign Direct Investment Eroding Corporate Income Taxes? *IMF Working Paper*, 173. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp00173.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Grubel, H. G. (1968). Internationally Diversified Portfolios: Welfare Gains and Capital Structure. *The American Economic Review*, 58(5), 1299-1314. https://www.researchgate.net/publication/272112089_Internationally_Diversified_Portfolios_American_Economic_Review_Vol_58_1968_pp_1299-1314 adresinden erişilmiştir.
- Grubert, H. ve Mutti, J. (1991). Taxes, Tariffs and Transfer Pricing in Multinational Corporate Decision Making. *Review of Economic Studies*, 73(2), 285-293. <https://doi.org/10.2307/2109519>

- Güngör, M. (2015). *Ulusal Bilgi Güvenliği Strateji ve Kurumsal Yapılanma*. Planlama Uzmanlığı Tezi. Bilgi Toplumu Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Güngördü, A. ve Yılmaz, K. G. (2016). Uluslararası Ticaret ve Yatırım Teorisi Olarak Eklektik Paradigma: Geçmişten Günümüze Bir Bakış. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3), 1003-1020. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/26967/283440> adresinden erişilmiştir.
- Güven, Y. (2008). Türkiye’de 1980 Sonrası Dönemde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Analizi ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 75-97. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/oguiibf/issue/56501/785741> adresinden erişilmiştir.
- Habib, M. ve Zurawicki, L. (2001). Country-Level Investments and the Effect of Corruption- Some Empirical Evidence. *International Business Review*, 10(6), 687-700. [https://doi.org/10.1016/S0969-5931\(01\)00038-5](https://doi.org/10.1016/S0969-5931(01)00038-5)
- Hantrais, L., Allin, P., Kritikos, M., Sogomonjan, M., Anand, P. B., Livingstone, S., Williams, M. ve Innes, M. (2021). Covid-19 and the Digital Revolution. *Contemporary Social Science*, 16(2), 256-270. DOI: 10.1080/21582041.2020.1833234
- Harris, R. S., ve Ravenscraft, D. (1991). The role of Acquisitions in Foreign Direct Investment: Evidence from the US stock market. *The Journal of Finance*, 46(3), 825-844.
- Hartman, D. G. (1981). Domestic Tax Policy and Foreign Investment: Some Evidence. *NBER Working Paper Series*, 784. National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w0784/w0784.pdf adresinden erişilmiştir.
- Hartman, D. G. (1982). Tax Policy and Foreign Direct Investment in the United States. *NBER Working Paper Series*, 967. National Bureau of Economic Research. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w0967/w0967.pdf adresinden erişilmiştir.
- Hartman, D. G. (1994). Tax Policy and Foreign Direct Investment in the United States. *National Tax Journal*, 37(4), 475-488. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(85\)90041-6](https://doi.org/10.1016/0047-2727(85)90041-6)
- Hausmann, R. ve Fernandez-Arias, E. (2000, Mart). Foreign Direct Investment: Good Cholesterol? *IDB Working Paper No 348*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1817215>

- Helmy, H. E. (2013). The Impact of Corruption on FDI: is MENA an Exception? *International Review of Applied Economics*, 27(4), 491-514. <https://doi.org/10.1080/02692171.2012.752445>
- Heriot, K. C., Theis, J. ve Campbell N. D. (2008). Foreign Direct Investment and Economic Freedom: An Empirical Investigation. *Columbus State University and University of Central Arkansas*. https://www.researchgate.net/profile/Kirk-Heriot/publication/265221683_Foreign_Direct_Investment_and_Economic_Freedom_An_Empirical_Investigation/links/551455660cf2eda0df30d469/Foreign-Direct-Investment-and-Economic-Freedom-An-Empirical-Investigation.pdf adresinden erişilmiştir.
- Hines, J. R. ve Rice, E. M. (1994). Fiscal Paradise: Foreign Tax Havens and American Business. *The Quarterly Journal of Economics*, 109(1), 149-182. <https://doi.org/10.2307/2118431>
- Holtz-Eakin, D., Newey, W., & Rosen, H. S. (1988). Estimating Vector Autoregressions with Panel Data. *Econometrica*, 1371-1395.
- Hosseini, H. (2005). An Economic Theory of FDI: A Behavioral Economics and Historical Approach. *The Journal of Socioeconomics*, 34(4), 528-541. <https://doi.org/10.1016/j.socec.2005.07.001>
- Hossain, M. T. ve Hassan, Z. ve Shafiq, S. ve Basit, A. (2018). Ease of Doing Business and Its Impact on Inward FDI. *Indonesian Journal of Management and Business Economics*, 1(1), 52-65. <http://dx.doi.org/10.32455/ijmbe.v1i1.52>
- Huang, G. (1996). *Determinants of United States-Japanese Foreign Direct Investment: A Comparison Across Countries and Industries*. New York: Routledge.
- Hufbauer, G. C. (1975). The Taxation of Export Profits. *National Tax Journal (pre-1986)*, 28(1), 43-59. <https://www.proquest.com/scholarly-journals/taxation-export-profits/docview/207219676/se-2> adresinden erişilmiştir.
- Hymer, S. (1960). *The International Operations of National Firms, A Study of Direct Foreign Investment*. (Doktora Tezi). Massachusetts Institute of Technology. <http://hdl.handle.net/1721.1/27375> adresinden erişilmiştir.
- Hymer, S. (1976). *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*. Cambridge MIT Press.
- IBM, International Business Machines. *Why is data security important?* [ibm.com/topics/data-security](https://www.ibm.com/topics/data-security) adresinden 13.11.2022 tarihinde erişilmiştir.

- Imam, P. A., & Jacops, D. F. (2007). Effect of Corruption on Tax Revenues in the Middle East. *IMF Work Paper*, 07/270.
- IMF, (2009). Balance of Payments and International Investment Position Manual (BPM6). <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2007/pdf/bpm6.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Ioannatos P. E. (2001). The Demand Determinants of Foreign Direct Investment: Evidence From Nonnested Hypotheses. *The Asymmetric Global Econom: Growth, Investment and Public Policy*. Toronto: APF Press, 119-135.
- Jabri, A. ve Brahim M. (2015). Institutional Determinants of Foreign Direct Investment in MENA Region: Panel Co-Integration Analysis. *The Journal of Applied Business Research*, 31 (5), 2001-2012.
- Jackson, S. ve Markowski, S. (1995). The Attractiveness of Countries to Foreign Direct Investment. *Journal of World Trade*, 29(5), 159-180. <https://doi.org/10.54648/trad1995035>
- Jadhav, P. (2012). Determinants of Foreign Direct Investment in BRICS Economies: Analysis of Economic, Institutional and Political Factor. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 37, 5-14. <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2012.03.270>
- Jaspersen, F. Z., Aylward, A. H. ve Knox, A. D. (2000). *Risk and Private Investment: Africa Compared with Other Developing Areas*. http://dx.doi.org/10.1007/978-1-349-15068-7_3
- Jayasuriya, D. (2011). Improvements in the World Bank's Ease of Doing Business Rankings: Do They Translate into Greater Foreign Direct Investment Inflows? *World Bank Policy Research Working Paper No. 5787*. <https://ssrn.com/abstract=1923545>
- Johanson, J. ve Wiedersheim-Paul, F. (1975). The Internationalization of the Firm- Four Swedish Cases. *Journal of Management Studies*, 12 (3), 305-323. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.1975.tb00514.x>
- Johnson, A. (2006) The Effects of FDI Inflows on Host Country Economic Growth. *Electronic Working Paper Series in Economics and Institutions of Innovation 58*. The Royal Institute of Technology, CESIS - Centre of Excellence for studies in Science and Innovation. <https://static.sys.kth.se/itm/wp/cesis/cesiswp58.pdf>
- Johnston, M. (1998). Fighting Systematic Corruption: Social Foundations for Institutional Reforms. M. Robinson (Ed), *Corruption and Development*. London: Frank Cass Publisher.

- Judson, R. A., & Owen, A. (1999). Estimating dynamic panel data models: a guide for macroeconomists. *Economics Letters*, 9-15.
- Jun, J. (1990). US Tax Policy and Direct Investment Abroad. Razin, A. ve Slemrod, J. (Der.), *Taxation in the Global Economy* (55-78). University of Chicago Press
- Kandiero, T. ve Chitiga, M. (2003). Trade Openness and Foreign Direct Investment in Africa. *Economic Society of Southern Africa 2003 Annual Conference*. Cape Town, South Africa.
- Kar, M. ve Tatlısöz, F. (2008). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Hareketlerini Belirleyen Faktörlerin Ekonometrik Analizi. *KMU İİBF Dergisi*, 1, 436-458. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/107432>
- Karlık, R. (1983). *Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları*, İstanbul: Taştan Matbaası.
- Kaufmann, D., Kraay A.ve Mastruzzi, M. (2003). Governance Matters III: Governance Indicators for 1996-2002. *World Bank Policy Research Working Paper No. 3106*.
- Kavak, B., Eryiğit, C. ve Tektaş, Ö. Ö. (2016). *Pazarlamada Ürün: Uygulamalar ve Örnek Olaylar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Kaya, V. ve Yılmaz, Ö. (2010). Türkiye’de Doğrudan Yatırımların Belirleyicileri: 1970 - 2000. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3-4), 39-56. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/30004> .
- Kaya, M. B. ve Taştan F. G. (2019). *Kişisel Veri Koruma Hukuku Mevzuat-İçtihat-Bibliyografya*. İstanbul: On iki Levha Yayıncılık
- Keen, M. ve Ligthart, J. E. (2004). Information Sharing and International Taxation. *Tilburg University*, 117, 1-38.
- Keller, W. ve Levinson, A. (1999). Environmental Compliance Costs and Foreign Direct Investment Inflows to U.S. States. *NBER Working Paper 7369*. National Bureau of Economic Research, Inc. https://www.researchgate.net/publication/228202471_Environmental_Compliance_Costs_and_Foreign_Direct_Investment_Inflows_to_US_States adresinden erişilmiştir.
- Kemp, M. C. (1964). *The Pure Theory of International Trade*. New Jersey: Prentice-Hall, Engle-wood Cliffs.
- Kemsley, D. (1998). The Effect of Taxes on Production Location. *Journal of Accounting Research*, 36, 321-341.

- Khan, M. M. ve Akbar, M. I. (2013). The Impact of Political Risk on Foreign Direct Investment. *MPRA Paper No. 47283*.
- Kılıçaslan, Y., Gürel-Üçdoruk, Y., Önder, G. ve Önder-Karal, Z. (2018). *Türkiye'nin Yurt Dışı Yatırımları Neden? Nereye? Nasıl?*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Kim, H. (2010). Political Stability and Foreign Direct Investment. *International Journal of Economics and Finance*, 2(3), 59-71.
- Kindleberger, C. P. (1969). Measuring Equilibrium in The Balance of Payments. *Journal of Political Economy*, 77(6), 873-891.
- Kinoshita, Y. ve Campos, N. F. (2006). Determinants and Effects of Foreign Direct Investment in Transition Economies. *In Managing Development*, 281-306. Routledge.
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK), (2019). *2018 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara. www.kvkk.gov.tr
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK), (2020). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara. www.kvkk.gov.tr
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK), (2021). *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara. www.kvkk.gov.tr
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK), (2022). *2021 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara. www.kvkk.gov.tr
- Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK), (2023). *2022 Yılı Faaliyet Raporu*. Ankara. www.kvkk.gov.tr
- Knauer, A. (2006). *Impact of International Taxation on FDI Location Choice*. Grin Verlag, Norderstedt.
- Knickerbocker, F. T. (1973). Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise. *The International Executive*, 15(2), 7-9. <https://doi.org/10.1002/tie.5060150205>
- Kobeissi, N. (2005). Impact of Governance, Legal System and Economic Freedom on Foreign Investment in the MENA Region. *Journal of Comparative International Management*, 8(1), 20-41. <https://journals.lib.unb.ca/index.php/jcim/article/view/433/722>

- Koçtürk, M. ve Eker, M. (2012). Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 18 (1-2), 35-42. <https://dergipark.org.tr/pub/tarekoder/issue/25842/272437> adresinden erişilmiştir.
- Koepke, R. (2019). What Drives Capital Flows to Emerging Markets? A Survey of The Empirical Literature. *Journal of Economic Surveys*, 33(2), 516-540. <https://doi.org/10.1111/joes.12273>
- Kojima, K. (1973). A Macroeconomic Approach to Foreign Direct Investment. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 14(1), 1-21. Hitotsubashi University. <http://www.jstor.org/stable/43295560>
- Kolstad I. ve Villanger, E. (2004). How Does Social Development Affect FDI and Domestic Investment?, *Chr. Michelsen Institute (CMI) Reports*, 2. <https://www.cmi.no/publications/file/1756-how-does-social-development-affect-fdi-and.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Koohi, F., Nedjat, S., Yaseri, M. ve Cheraghi, Z. (2017). Review Article Quality of Life Among General Populations of Different Countries in The Past 10 Years, With A Focus on Human Development Index: A Systematic Review and Meta-Analysis. *İran J Public Health*, 46(1), 12-22. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5401920/?report=classic> adresinden erişilmiştir.
- Kostevc, C., Redek, T. ve Susjan, A. (2007). Foreign Direct Investment and Institutional Environment in Transition Economies. *Transition Studies Review*, 14(1) 40-54. Springer: Central Eastern European University Network (CEEUN). DOI: 10.1007/s11300-007-0140-5
- Kök, R. ve Acıkgöz Ersoy, B. (2009). Analyses Of FDI Determinants in Developing Countries. *International Journal of Social Economics*, 36, 105-123. <http://dx.doi.org/10.1108/03068290910921226>
- Kristjánsdóttir, H. (2005). Determinants of Foreign Direct Investment in Iceland. *CAM Working Papers 2005(15)*. University of Copenhagen. Department of Economics. Centre for Applied Microeconometrics. <https://www.econ.ku.dk/cam/wp0910/wp0406/2005-15.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Kroes, N. (2011). Avrupa Komisyonu, Dijital Gündem'den sorumlu Başkan Yardımcısının "Data is the new gold" konulu Açılış Konuşması. *Açık Veri Stratejisi Basın Toplantısı*. Brüksel.

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_1_1_872/SPEECH_11_872_EN.pdf adresinden erişilmiştir.

- Krugman, P. R. ve Obstfeld, M. (2000). *International Economics: Theory and Policy*. USA: Addison-Wesley.
- Kula, F. (2010). Yatırım-Gelişme Yolu Yaklaşımı: Teori Ve Türkiye Üzerine Ampirik Gözlemler. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3-4).
- Kumari, R., ve Sharma, A. K. (2017). Determinants of Foreign Direct Investment in Developing Countries: A Panel Data Study. *International Journal of Emerging Markets*. <http://dx.doi.org/10.1108/IJoEM-10-2014-0169>
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Kuschewsky, M. ve Geradin, D. (2014). Data Protection in the Context of Competition Law Investigations: An Overview of the Challenges. *World Competition*, 37(1). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2341232>
- Küzeci, E. (2010). *Kişisel Verilerin Korunması*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.
- Lall, S. (2002). FDI and Development: Research Issues in The Emerging Context. Bora, B. (Ed.), *Foreign Direct Investment: Research Issues* içinde (325-345). London: Routledge.
- Lansbury, M., Pain, N. ve Smidkova, K. (1996). Foreign Direct Investment in Central Europe Since 1990: An Econometric Study. *National Institute Economic Review*, 156(1), 104- 114.
- Lee, C. H. (1983). International Production of the United States and Japan in Korean Manufacturing Industries: A Comparative Study. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 119(4), 744-753.
- Lee, J. (2005). Cross-Country Evidence on the Effectiveness of Foreign Investment Policies. *The International Trade Journal*, 19(4), 363-389, DOI: [10.1080/08853900500290772](https://doi.org/10.1080/08853900500290772)
- Lee, J. Y. ve Mansfield, E. (1996). Intellectual Property Protection and US Foreign Direct Investment. *Review of Economics and Statistics*, 78, 181-86.
- Leitão, N. C. (2010). Foreign Direct Investment: The Canadian Experience. *International Journal of Economics and Finance*, 2(4), 82-88.

- Leitão, N. C. ve Faustino, H. C. (2010). Determinants of foreign direct investment in Portugal. *Journal of Applied Business and Economics*, 11(3), 19-26.
- Li, Q. (2006). Political Violence and Foreign Direct Investment (Chapter 11). *Research in Global Strategic Management Regional Economic Integration*, 12, 231-255. [http://dx.doi.org/10.1016/S1064-4857\(06\)12011-2](http://dx.doi.org/10.1016/S1064-4857(06)12011-2)
- Li, Q. ve Resnick, A. (2003). Reversal of Fortunes: Democratic Institutions and Foreign Direct Investment Inflows to Developing Countries. *International Organization*, 57, 175-211.
- Li, X. ve Liu, X. (2004). Foreign Direct Investment and Economic Growth: An Increasingly Endogenous Relationship. *World Development*, 33(3), 393-407. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.11.001>
- Lim, E. G. (2001). Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of The Recent Literature. *IMF Working Paper 2001/175*. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Determinants-of-and-the-Relation-Between-Foreign-Direct-Investment-and-Growth-A-Summary-of-15435> adresinden erişilmiştir.
- Lily, J., Kogid, M., Mulok, D., Lim, T. S. ve Asid, R. (2014). Exchange Rate Movement and Foreign Direct Investment in ASEAN Economies. *Economics Research International*, 2014, 1-10. <https://doi.org/10.1155/2014/320949>
- Lim, D. (1983). Fiscal Incentive and Direct Foreign Investment in Less Developed Countries. *The Journal of Development Studies*, 19(2), 207-212. <https://doi.org/10.1080/00220388308421859>
- Lipse, R. (2004). *Home and Host Country Effects of Foreign Direct Investment*. Baldwin, R. E. ve Winters, L. A. (Der.), *Challenges to Globalization: Analyzing the Economics* içinde (333-379). [National Bureau of Economic Research, Inc.](https://www.nber.org/system/files/chapters/c9543/c9543.pdf) <https://www.nber.org/system/files/chapters/c9543/c9543.pdf>
- Lizondo, S. (1990). Foreign Direct Investment International Monetary Fund Research Department. *Washington DC. IMF Working Paper 63*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=884899 adresinden erişilmiştir.
- Lizondo, S. (1991). Foreign Direct Investment. Goldstein, M. (Der.), *Determinants and Systemic Consequences of International Capital Flows* içinde (68-80). Washington, International Monetary Fund.

- Lizondo, J. ve Mathieson, D. (1990, Haziran). *IMF Working Paper No. 90/63*, <https://ssrn.com/abstract=884899>
- Loree, D. W. ve Guisinger, S. (1995). Policy and Non-Policy Determinants of U.S. Equity Foreign Direct Investment. *Journal of International Business Studies*, 26(2), 281-300. <https://doi.org/10.1057/palgrave.jibs.8490174>
- Lucke, N., Karmann, A. ve Eichler, S. (2013). The Impact of Institutional and Social Characteristics on Foreign Direct Investment: Evidence From Japan. *Annals of Financial Economics*, 8(2), 1-55. World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd. <https://doi.org/10.1142/S2010495213500103>
- Lucke, N. ve Eichler, S. (2016). Foreign Direct Investment: The Role of Institutional and Cultural Determinants. *Applied Economics*, 48(11), 935-956.
- Lunn, J. (1980). Determinants of U.S. Direct Investment in the E. E. C.: Further Evidence. *European Economic Review*, 13(1), 93-101. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(80\)90048-3](https://doi.org/10.1016/0014-2921(80)90048-3)
- MacDougall, G. D. A. (1960). The Benefits and Costs of Private Investment from Abroad: A Theoretical Approach. *Bulletin of the Oxford University Institute of Economics & Statistics*, 22(3), 189-211. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1960.mp22003002.x>
- Malikane, C. ve Chitambra, P. (2017). Foreign Direct Investment, Democracy and Economic Growth. *African Development Review*, 29(1), 92-102.
- Markowitz, H. M. (1959). Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments. Cowles Foundation for Research in Economics at Yale University, Monograph n° 16. New York, J. Wiley & Sons, London, Chapman & Hall, Ltd. \$ 7.50. *Bulletin de l'Institut de recherches économiques et sociales*. 26(6), 586. doi:10.1017/S1373971900074254
- Mediratta, A. (2015). Big Data: Terms, Definitions, And Applications. *EMC Proven Professional Knowledge Sharing*, 2015). https://education.dell.com/content/dam/dell-emc/documents/en-us/2015KS_Mediratta-Big_Data_Terms_Definitions_and_Applications.pdf adresinden 03.11.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Mencinger, J. (2003). Does Foreign Direct Investment Always Enhance Economic Growth? *Kyklos*, 56(4), 491-508. DOI: 10.1046/j.0023-5962.2003.00235.x

- Mengistu, A. A. ve Adhikary, A. K. (2011). Does Good Governance Matter for FDI Inflows? Evidence from Asian Economies. *Asia Pacific Business Review*, 17 (3), 281-299. <https://doi.org/10.1080/13602381003755765>
- MIGA, (2013). World Investment and Political Risk (WIPR) 2012. *World Bank Group*. Washington. <https://www.miga.org/sites/default/files/2018-06/WIPR12.pdf>
- MIGA, (2014). World Investment and Political Risk (WIPR) 2013. *World Bank Group*. Washington. <https://www.miga.org/sites/default/files/archive/Documents/WIPR13.pdf>
- Mitchell, A. D. ve Hepburn. J. (2017). Don't Fence Me In: Reforming Trade and Investment Law to Better Facilitate Cross-Border Data Transfer. *Yale Journal of Law and Technology*. 19. 182-237.
- Mitra, R. ve Abedin, M. T. (2020). Population Ageing and FDI Inflows in OECD Countries: A Dynamic Panel Cointegration Analysis. *Applied Economics Letters*, 28(13), 1071-1075.
- Moosa, A. I. (2002). *Foreign Direct Investment: Theory, Evidence and Practice*. Great Britain, Antony Rowe Ltd.
- Morisset, J ve Pirnia N. (2000). How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment. *World Bank Policy Research Working Paper*, No: 2509, 6-21.
- Mouna, G. ve Cherif, M. (2015). Capital Account Openness, Political Institutions and FDI in the MENA Region: An Empirical Investigation. *Economics Discussion Paper*, 10. http://www.economics-ejournal.org/dataset/PDFs/discussionpapers_2015-10.pdf adresinden erişilmiştir.
- Nas, T. İ. ve Kalkan, N. (2017). Ülkelerin Yolsuzluk Derecelerinin Yurtiçine Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Giriş Şekilleri Üzerindeki Etkileri. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 13(1-2), 70-96.
- Nayak, D. ve Choudhury, R. N. (2014). A Selective Review of Foreign Direct Investment Theories. *ARTNeT Working Paper Series*, No. 143. Bangkok, ESCAP. <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/103862/1/782793517.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Nickell, S. (1981). Biases in Dynamic Models with Fixed Effects. *Econometrica*, 1417-1426.

- Nigh, D. (1985). The Effect of Political Events on United States Direct Foreign Investment: A Pooled Time-Series Cross-Sectional Analysis. *Journal of International Business Studies*, 16(1), 1-17. <https://www.jstor.org/stable/154481>
- Noorbakhsh, F., Paloni, A. ve Youssef, A. (2001). Human Capital and FDI Inflows to Developing Countries: New Empirical Evidence. *World Development*, 29(9), 1593-1610.
- Nunnenkamp, P. ve Spatz, J. (2002). Determinants of FDI in Developing Countries: Has Globalization Changed the Rules of the Game?. *Transnational Corporations*, 11(2), 1-34.
- Nyman-Metcalf, K. ve Papageorgiou, I. (2018). The European Union Digital Single Market—Challenges and Impact for the EU Neighbourhood States. *TalTech Journal of European Studies*, 8(2), 7-23. <https://doi.org/10.1515/bjes-2018-0013>
- OECD, (tarihsiz). *OECD Privacy Guidelines*. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0188> adresinden erişilmiştir.
- OECD, (1996). *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment* (3. Bs.). Paris: OECD Publishing.
- OECD, (2002). *OECD Guidelines on the Protection of Privacy and Transborder Flows of Personal Data*. Paris:OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264196391-en>.
- OECD, (2015). *Data-Driven Innovation: Big Data for Growth and Well-Being*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264229358-en>
- OECD, (2009). *OECD Benchmark Definition of Foreign Direct Investment 2008* (4. Bs.) Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264045743-en>
- OECD, (2021). *Model Manual on Exchange of Information for Tax Purposes*. Global Forum on Transparency and Exchange of Information for Tax Purposes. www.oecd.org
- OECD, (2022). *Mapping Approaches to Data and Data Flows*. <https://www.oecd.org/sti/mapping-approaches-to-data-and-data-flows.pdf> adresinden erişilmiştir.
- OECD, (2023). *Recommendation of the Council on the Governance of Digital Identity*. OECD/LEGAL/0491. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0491> adresinden erişilmiştir.

- OECD, (2023). Automatic Exchange Portal. *Exchanges that took place in 2018-2023*. <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/commitment-and-monitoring-process/> adresinden erişilmiştir.
- Okada, K. (2013). The Interaction Effects of Financial Openness and Institutions on International Capital Flows. *Journal of Macroeconomics*, 35, 131-143.
- Oracle, (tarihsiz). Veri Güvenliği Nedir? <https://www.oracle.com/tr/security/database-security/what-isdata-security/> adresinden 13.11.2022 tarihinde erişilmiştir.
- Oransay, G. ve Mike, F. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Sosyo-Politik Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(14), 97-107.
- Öncü, M. A., Yıldırım, S., Bostancı, S. ve Erdoğan, F. (2021, Mart). The Effect of COVID-19 Pandemic on Health Management and Health Services: A case of Turkey. *Duzce Medical Journal*, 23 (Special Issue), 61-70. <https://doi.org/10.18678/dtfd.860733>
- Özcan, B. ve Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 12, 65-88.
- Özdamar, G. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelir Düzeyi ve Döviz Kuru ile İlişkisi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(2), 98-117.
- Öztürk, L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış, *Akdeniz İİBF Dergisi*, 4 (7), 110-128.
- Pashalieva, M. ve Kahrıman, H. (2016). Bir Geçiş Ekonomisi Olarak Kırgızistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Orta Asya Ülkeleri ile Kıyaslanması. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 23(1), 163-188.
- Pedersen, K. (2003). The Eclectic Paradigm: A New Deal?. *Journal of International Business and Economy*, 4(1), 15-27.
- Pop, C. (2023, 15 Kasım). EU vs US: What Are the Differences Between Their Data Privacy Laws?. *Endpoint Protector Blog*. <https://www.endpointprotector.com/blog/eu-vs-us-what-are-the-differences-between-their-data-privacy-laws/> adresinden erişilmiştir.
- Popovici, O. C., ve Călin, A. C. (2014). FDI Theories:A Location-based Approach. *The Romanian Economic Journal*, XVII (53), 3-24.

https://www.researchgate.net/publication/277669784_FDI_theories_A_location-based_approach adresinden erişilmiştir.

- Porcano, T. M. ve Price, C. E. (1996). The Effects of Government Tax and Non-Tax Incentives on Foreign Direct Investment. *Multinational Business Review*, 4, 9-20.
- Pournarakis M. ve N. C. Varsakelis. (2004). Institutions, Internationalization and Foreign Direct Investment: The Case of Economies in Transition. *Transnational Corporations*, 13(2), 77-94. https://scholar.google.co.th/citations?view_op=view_citation&hl=th&user=vMCq8M4AAAAJ&citation_for_view=vMCq8M4AAAAJ:8k81kl-MbHgC adresinden erişilmiştir.
- Ragazzi, G. (1973). Theories of the Determinants of Foreign Direct Investment. *IMF Staff Papers*, 20, 471- 498. <https://doi.org/10.2307/3866325>
- Ranis, G., Stewart, F. ve Ramirez, A. (2000). Economic Growth and Human Development. *World Development*, 28(2), 197-219.
- Ranjan, V. ve Agrawal, G. (2011). FDI Inflow Determinants in BRIC Countries: A Panel Data Analysis. *International Business Research*, 4(4), 255-263. Doi:10.5539/ibr.v4n4p255
- Reinsel, D. Gatz, J. ve Rydning J. (2018). The Digitization of the World From Edge to Core. *An IDC White Paper*. <https://www.seagate.com/files/www-content/our-story/trends/files/idc-seagate-dataage-whitepaper.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Rodriguez-Pose, A. ve Cols, G. (2017). The Determinants of Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa: What Role for Governance?. *Regional Science Policy & Practice*, 9(2), 63-81. <http://dx.doi.org/10.1111/rsp3.12093>
- Root, E. ve Ahmed, A. (1979). Empirical Determinants of Manufacturing: Direct Foreign Investment Developing Countries. *Economic Development and Cultural Change*, 27, 758-767.
- Ross, A. (2017). *Geleceğin Endüstrileri*. (Murat Buğan (Çev.). Ankara: Orion Yayınevi.
- Rostow, W. W. (1990). *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto* (3. Baskı). Chapter 2, 4-17. New York: Cambridge university press <https://wjsmith.faculty.unlv.edu/smithtest/ROSTOW.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Rugman, A. M. (1975). Motives For Foreign Investment: The Market Imperfections and Risk Diversification Hypotheses. *Journal of World Trade*, 9(5), 567-573.

- Sachs, J. D. ve Warner, A. M. (1997). Natural Resource Abundance and Economic Growth. *Center for International Development and Harvard Inst. For. International Development*. Harvard University, Cambridge MA. <https://doi.org/10.7916/D86T0TC1>
- Saygın, E. (2018). İran’da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Ekonomik Müşevvikler ve Kurumsal Kısıtlar. *İran Çalışmaları Dergisi*, 1(2), 59-92.
- Schiliro, D. (2020). Towards Digital Globalization and the Covid-19 Challenge. https://mpira.ub.unimuenchen.de/100504/1/MPRA_paper_100504.pdf adresinden erişilmiştir.
- Schmitz, A. ve Bieri, J. (1972). EEC Tariffs and U. S. Direct Investment. *European Economic Review*, 3(3), 259-270. [https://doi.org/10.1016/0014-2921\(72\)90007-4](https://doi.org/10.1016/0014-2921(72)90007-4)
- Schneider, F. ve Frey, B. (1985). Economic and Political Determinants of Foreign Direct Investment. *World Development*, 13(2), 161-175. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(85\)90002-6](https://doi.org/10.1016/0305-750X(85)90002-6)
- Sekkat, K. ve Végonzonès-Varoudakis M. A. (2004). Trade and Foreign Exchange Liberalization, Investment Climate, and FDI in the MENA Countries. *Working Papers CEB 04-023.RS*. ULB-Universite Belgium, Libre de Bruxelles, <https://ideas.repec.org/s/sol/wpaper4.html> adresinden erişilmiştir.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Singh, N. ve Kundu, S. (2002). Explaining the Growth of E-Commerce Corporations (ECCs): An Extension and Application of the Eclectic Paradigm. *Journal of International Business Studies*, 33(4), 679-697.
- Slemrod, J. (1990). Tax Effects on Foreign Direct Investment in the United States: Evidence from a Cross-Country Comparison. *Taxation in the Global Economy* içinde (79-122). University of Chicago Press.
- Smarzynska, B. K. (2002). The Composition of Foreign Direct Investment and Protection of Intellectual Property Rights: Evidence from Transition Economies. *The World Bank Policy Research Working Paper*, No.2786.
- Soto-Acosta, P. (2020). COVID-19 Pandemic: Shifting Digital Transformation to a High-Speed Gear. *Information Systems Management*, 37(4), 260-266. DOI: 10.1080/10580530.2020.1814461

- Stein E. ve Daude, C. (2001). Institutions, Integration and The Location of Foreign Direct Investment. *OECD Global Forum on International Investment, New Horizons for Foreign Direct Investment*, Mexico.
- Stein, E. ve Daude, C. (2007). The Quality of Institutions and Foreign Direct Investment. *Economics & Politics Volume 19(3)*, 317-344.
- Sun, Q-T. ve Wilson-Yu, Q. (2002). Determinants of Foreign Direct Investment Across China. *Journal of International Money and Finance*, 21, 79-113.
- Susam, N. ve Bakkal, U. (2011). Küreselleşme Sürecinin Kamu Maliyesi Alanına Etkileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(2), 23-50.
- Susam, N. ve Oktayer, N. (2012). *Vergi Rekabetinin Türkiye Üzerindeki Yansımaları. Küresel Dönemde Vergileme Dönüşüm ve Türkiye'ye Yansımalar*, (Der.) Önal, A.Y. ve Temelli, S., İstanbul: Beta Yayıncılık, 167-206.
- Şahbaz, A., Buluş, A. ve Kaleci, F. (2016). Dışa Açıklık, Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Yoksulluk İlişkisi: Türkiye Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1106-1117.
- Taylor, M. P. ve Sarno, L. (1997). Capital Flows to Developing Countries: Long-And Short-Term Determinants. *The World Bank Economic Review*, 11(3), 451-470.
- Tatoğlu, F. Y. (2013). *İleri Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı*. (2. Baskı). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1987). Dünyada ve Türkiye'de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü. *Yurt Yayınları*, 16. Ankara.
- Teksöz, S. U. (2004, Eylül). Corruption and Foreign Direct Investment: An Empirical Analysis. *John Kenneth Galbraith International Symposium*. Paris.
- Thomas, D. E. ve Grosse, R. (2001). Country-of-Origin Determinants of Foreign Direct Investment in an Emerging Market: The Case of Mexico. *Journal of international management*, 7(1), 59-79.
- TDK, (tarihsiz). *Veri*, <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- TCMB, (tarihsiz). *Terimler Sözlüğü*
- TCMB, (2017, Eylül). Bülten içinde *Uluslararası Yatırım Pozisyonu*, 47, 2.

- Tkalenko, S., Sukurova, N. ve Honcharova, A. (2019). Determinants of the Foreign Direct Investments in Terms of Digital Transformation of the Ukrainian Economy. *In Digital Science 2019*, 148-164. Switzerland: Springer International Publishing.
- Tobin, J. (1958). Liquidity Preference as Behavior towards Risk. *Review of Economic Studies*, 25, 65-86.
- Torrise, C. R. (1985). The Determinants of Direct Foreign Investment in a Small LDC. *Journal of Economic Development* 10, 29-45.
- Tsai, P. (1994). Determinants of Foreign Direct Investment and Its Impact on Economic Growth. *Journal of Economic Development*, 19, 137-163.
- Tuselmann, H. J. (1999). German Direct Foreign Investment in Eastern and Central Europe: Relocation of German Industry?. *European Business Review*, 99 (6), 359-367. <http://dx.doi.org/10.1108/09555349910300593>
- Ulusoy, A. (2021). Veri Ekonomisinin Hızlı Yükselişi. *Yenişafak Gazetesi* (5 Mart 2021). <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmet-ulusoy/veri-ekonomisinin-hizli-yukselisi-2057811> adresinden erişilmiştir.
- UNCTAD, (1998). *World Investment Report 1998: Trends and Determinants*. New York/Geneva.
- UNCTAD, (2014). *World Investment Report 2014: Investing in The SDGs: An Action Plan*.
- UNCTAD, (2021). *World Investment Report 2021: Investing in Sustainable Recovery*. Geneva, United Nations.
- UNCTAD, (2021a). *Data Protection and Privacy Legislation Worldwide*. <https://unctad.org/page/data-protection-and-privacy-legislation-worldwide> adresinden 11.08.2022 tarihinde erişilmiştir.
- UNCTAD, (2021b). *Digital Economy Report 2021: Cross-Border Data Flows and Development: For Whom the Data Flow*. Geneva, United Nations.
- UNCTAD, (2022). *United Nations E-Government Survey 2022*. New York, United Nations. <https://publicadministration.un.org/en/>
- UNCTAD, (2023). *World Investment Report 2023: Investing in Sustainable Energy for All*. Geneva, United Nations.
- United Nations, (2022). *World Economic Situation and Prospects 2022*. Department of Economic and Social Affairs Economic Analysis.

<https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-2022/> adresinden erişilmiştir.

- Uzgören, E. ve Akalin, G. (2016). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 63-77.
- Üçler, G. (2017). Doğrudan Yabancı Yatırımlar İçin Kurumların Önemi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ekonometrik Bir Analiz, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 54(627), 73-85.
- Velde, D. W ve Bezemer, D. (2004). Regional Integration and Foreign Direct Investment in Developing Countries. *International Economic Development Group* http://www.odi.org.uk/iedg/projects/ec_prep2.pdf adresinden erişilmiştir.
- Vijayakumar, N., Sridharan, P. ve Rao, K. C. S. (2010). Determinants of FDI in BRICS Countries: A panel analysis. *International Journal of Business Science & Applied Management (IJBSAM)*, 5(3), 1-13.
- Walch, N. ve Wörz, J. (2012). The Impact of Country Risk Ratings and of the Status of EU Integration on FDI inflows in CESEE Countries. *Focus on European Economic Integration*, 3, 8-26.
- Wang, Z. Q., ve Swain, N. J. (1995). The Determinants of Foreign Direct Investment in Transforming Economies: Empirical Evidence From Hungary And China. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 131(2), 359-382.
- Wei, S-J. (2000). How Taxing is Corruption on International Investors. *The Review of Economics and Statistics*, 82(1), 1-11.
- Wheeler, D. ve Mody, A. (1992). International Investment Location Decisions: The Case for U.S. Firms. *Journal of International Economics*, 33, 57-76.
- Wilhelms, S. (1998). *Institutional FDI Fitness: Determinants of Foreign Direct Investment to Emerging Economies*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fletcher School of Law and Diplomacy, Medford.
- Wilhelms, S. ve Witter, M. (1998). Foreign Direct Investment and Its Determinants in Emerging Economies. *African Economic Policy Paper*, 9. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/pnacf325.pdf adresinden erişilmiştir.
- World Economic Forum, (2020, Eylül). Digital FDI Policies, Regulations and Measures To Attract FDI in The Digital Economy. *White Paper*. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Digital_FDI_2020.pdf adresinden erişilmiştir.

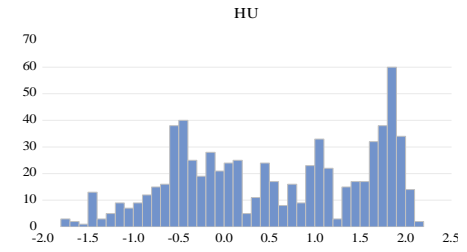
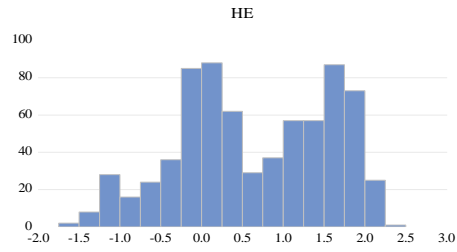
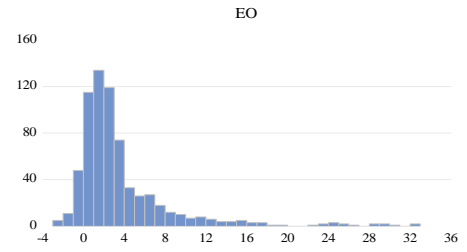
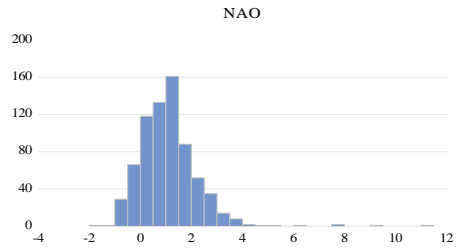
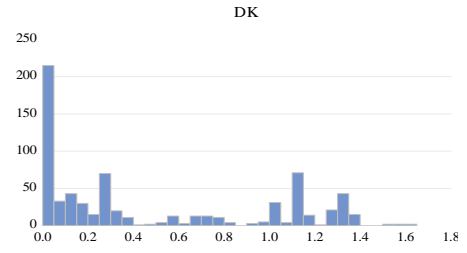
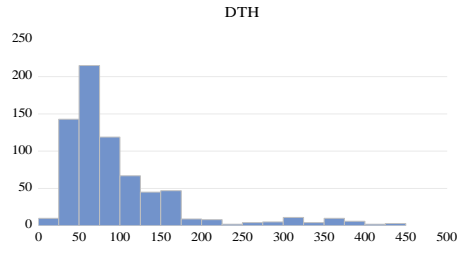
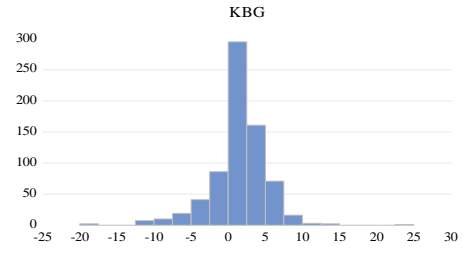
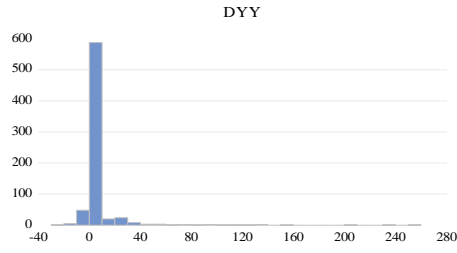
- World Bank, (2021). *World Development Report 2021: Data for Better Lives.*, Washington, DC. World Bank. doi:10.1596/978-1-4648-1600-0
- Yalçın, K. (2008). *Uluslararası Finansman* (1. bs.). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2), 23-48.
- YASED, (2021). *Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2020 Yıl Sonu Değerlendirme Raporu.* https://yased-api.yased.org.tr/Uploads/Reports/yased-2020-UDY-Raporu_r05_OPT.pdf
- Yıldırım, S. ve Bostancı, S. H. (2021). The Efficiency of E-government Portal Management From A Citizen Perspective: Evidences From Turkey. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*, 18(3), 259-273. <https://doi.org/10.1108/WJSTSD04-2021-0049>
- Yıldırım, S., Bostancı, S.H., Yıldırım, D.Ç. ve Erdoğan, F. (2021). Rethinking Mobility of International University Students During COVID-19 Pandemic. *Higher Education Evaluation and Development*, 15(2), 98-113.
- Yılmaz, M. (2009). Enformasyon ve Bilgi Kavramları Bağlamında Enformasyon Yönetimi ve Bilgi Yönetimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 49(1), 98-99.
- Yulin, N. ve Reed, M. R. (1995). Locational Determinants of U. S. Direct Foreign Investment in Food and Kindered Products. *Agrobusiness*, 11, 77- 86.
- Yüksel, E. (2007). *Doğrudan Yatırımlar Bağlamında Avrupa Birliği Genişlemesi (Doğu Avrupa Ülkeleri ve Türkiye Örneği)*. Y. Lisans Tezi, Kocaeli
- Zaman, Q., Donghui, Z., Yasin, G., Zaman, S. ve Imran, M. (2018). Trade Openness and FDI Inflows: A Comparative Study of Asian Countries. *European Online Journal of Natural and Social Sciences*, 7(2), 386-396.
- Zang, W. (2013). *Foreign Direct Investment Causes and Consequences. The Determinants of Inward and Outward FDI and Their Relationship with Economic Growth.* (Doktora tezi). University of Bradford. <http://hdl.handle.net/10454/5690>
- Ziliobaite, I. ve Custers, B. (2016). Using Sensitive Personal Data May Be Necessary for Avoiding Discrimination in Data-Driven Decision Models. *Artif Intell Law*, 24(2). <https://link.springer.com/article/10.1007/s10506-016-9182-5>

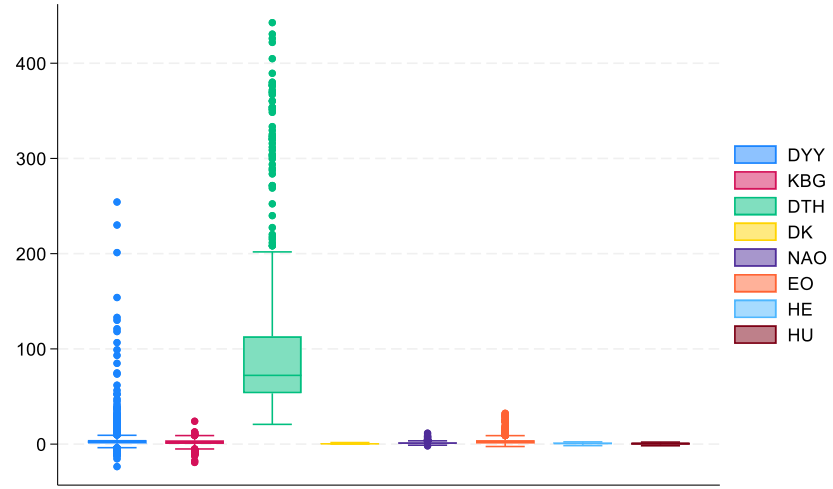
Zopf, F. (2019). *The GDPR as an Instrument of Regulating the Digital Single Market*. (Doktora Tezi). Universität Wien. https://ssc-rechtswissenschaften.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/s_rechtswissenschaft/Doktoratsstudium_PhD/Expose1/NEU_OER_VerWR_VerfR/The_GDPR_as_an_instrument_of_regulating_the_Digital_Single_Market.pdf

EK 1: Panel Ülke Listesi

Ülke	Gözlem Sayısı	Ülke	Gözlem Sayısı
Angola	11	Kore Cumhuriyeti	11
Arjantin	11	Kırgızistan	11
Avustralya	11	Lüksemburg	11
Avusturya	11	Malezya	11
Azerbaycan	11	Malta	11
Belçika	11	Meksika	11
Brezilya	11	Hollanda	11
Bulgaristan	11	Yeni Zelanda	11
Kanada	11	Nijerya	11
Şili	11	Norveç	11
Çin	11	Panama	11
Çin, Hong Kong SAR	11	Peru	11
Kolombiya	11	Filipinler	11
Kıbrıs	11	Polonya	11
Çek Cumhuriyeti	11	Portekiz	11
Danimarka	11	Katar	10
Mısır	11	Romanya	11
Etiyopya	11	Rusya Federasyonu	11
Finlandiya	11	Suudi Arabistan	11
Fransa	11	Sırbistan	11
Almanya	11	Singapur	11
Gana	11	Güney Afrika	11
Yunanistan	11	İspanya	11
Macaristan	11	İsveç	11
Hindistan	11	İsviçre	11
Endonezya	11	Tayland	10
Irak	11	Türkmenistan	11
İrlanda	11	Türkiye	11
İsrail	11	Birleşik Arap Emirlikleri	11
İtalya	11	Birleşik Krallık	11
Japonya	11	Amerika Birleşik Devletleri	11
Kazakistan	11	Vietnam	11
Kenya	11		

EK 2: Değişken Histogram Grafikleri

EK 3: Değişken Box-Plot Grafikleri

EK 5: Orijinallik Raporu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: .../.../.....	
Tez Başlığı: Kurumsal Politik Belirleyiciler Çerçevesinde Uluslararası Veri Transferi Güvenliğinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme	
Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 152 sayfalık kısmına ilişkin, .../.../2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % ...'dir.	
Uygulanan filtrelemeler**:	
1. ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç	
2. ☒ Kaynakça hariç	
3. ☒ Alıntılar hariç	
4. ☐ Alıntılar dâhil	
5. ☒ 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç	
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezim herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU İmza	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU	
	Öğrenci No		
	Enstitü Anabilim Dalı	MALİYE	
	Programı	DOKTORA	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünlük) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF PUBLIC FINANCE

Date: .../.../.....

Thesis Title (In English): An Empirical Examination on the Effect of International Data Transfer Security on Foreign Direct Investments in the Context of Institutional Political Determinants

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on .../.../ 2024 for the total of 152 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is ...%.

Filtering options applied**:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU
Signature

Student Information	Name-Surname	Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU	
	Student Number		
	Department	PUBLIC FINANCE	
	Programme	PhD	
	Status	PhD ☒	Combined MA/M Sc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

EK 6: Etik Kurul/Komisyon İzni Ya Da Muafiyet Formu

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12	
			Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02	
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024	

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MALİYE ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA
Tarih: .../.../2024
<p>Tez Başlığı: Kurumsal Politik Belirleyiciler Çerçevesinde Uluslararası Veri Transferi Güvenliğinin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisine Yönelik Ampirik Bir Değerlendirme</p> <p>Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU (İmza)</p>

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU	
	Öğrenci No		
	Enstitü Anabilim Dalı	MALİYE	
	Programı	DOKTORA	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünlük) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF PUBLIC FINANCE	
Date: .../.../2024	
Thesis Title (In English): An Empirical Examination on the Effect of International Data Transfer Security on Foreign Direct Investments in the Context of Institutional Political Determinants	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU (Signature)	

Student Information	Name-Surname	Nadire ÇORUHLU KAMALIOĞLU	
	Student Number		
	Department	PUBLIC FINANCE	
	Programme	PHD	
	Status	PhD ☒	Combined MA/M Sc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL